Noviji pisci hrvatski

NOVIJI PISCI HRVATSKI

KNJIGA 9.

Urednik

Akademik ANTUN BARAC

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ANTE KOVAČIĆ

PRVE PRIPOVIJESTI

Priredio

MILAN RATKOVIĆ

ZAGREB 1953

M I L J E N K A

Pripovijest iz hercegovačkog ustanka

I

Vasmir je neizmjeran okrug, komu je središte svuda, opseg nigdje; to je pako najosjetljivija biljega moći božje, što se mašta u toj misli gubi. Tom Paskalovom mišlju nasladivao se čovjek mlad, crne, valovito povite kose, žarka oka i djevojačkoga lica i pratio sjajno sunce po nebeskih prostorinah. A to nebo, ta pučina nijemoga mora, bilo je tiho, modro, bez oblaka, bez vjetra, poput duše starca, komu je oledila krv, živci otvrdnuli, oko pobijelilo.

– Kuda ti opet misli, Jovane? – upita mirno plavušasti mladić pobratima svoga, zapaljujuć vješto svitu smotku.

Jovan se prene. – »Pa i ne imaš li na što misliti? Gledaj to divno nebesko lice, gledaj tu bistru Savu, kako šumori – a gledaj tu lijepu tvrđavicu Staru Gradišku, a eno tamo preko Berbira. I dotle nam se krili mila Hrvatska! A ondje eno džamije, polumjeseca, kako se krijesi! Tko je ondje? Turčin. Aj, nije, nije; prava naša zdravcata krv! A bijedna hrišćanska raja. Jesi li čuo jučer grozne pripovijetke o tom istočnom životu? Pa ti još pitaš, kuda mi se ponesle misli?«

– Nijesi li valjda po to došao pješke ovamo, da Muhameda štampom tjeraš! E, Jovane, ja lje neću. Čast Muhamedu i Alahu. Još bih mogao i na kolcu mudrovati. Sjećaš li se, kako te jednom vješto narisah na kolcu nabodena, kadano smo učili Vrazova Kulaša-hajduka, i dolje potpisah »Jovo-Kulaš!« – Bijes je, bijes; čuvajmo se.

– Ne navraćaj, Frane, na šalu. Tu krv vrije, a ne vražić. – »Da, da, u te pjesnička fantazija! Ti bi još i zamislio po ovoj poziciji Stare Gradiške hrvatsku Budim-Peštu, u kojoj

te još nije bilo, ali ju dobro poznaješ. Gledaj, tamo na pr. u onoj kući na stupovih, dakako, recimo samo, silnom rječitosti potresuju naši delegati tvrdimi mađarskimi srci, koja neki naš profesor smatra za prostu, vrlo žilavu mišicu«.

– Eh s tobom nije ništa; opet si počeo sipati – otrese se Jovan, podigav se sa klupe. – Ajdemo u Berbir, da vidimo oko u oko Turčina. Je li onako, kako nam ga knjige kažu.

– Hajdemo, – skoči Fran – ali Alaha mi i proroka ne diraj, jer ...

Mladići krenuše duž savske obale, sastaše gradiškog kapelana, zasjedoše na čun i lahkimi valovi otkriliše u Berbir.

Tuj se stvorio posve nov prizor. Dućan do dućana. Na zemlji, podvitih nogu, mrka, bradata lica, odvaljujuć tmaste dimove, sjede muhamedanci kao rimski bogovi. »Kauri, Švabe!« – mumlja oprezno jedan drugomu. Oderana djeca viču ulicami, a polunaga raja nosi, vozi, goni, a Turčin se dere za njom kao paklenik.

– Brate, tude je posve drugi život. Čini mi se, da sam kod građe babilonske kule – šapnu tiho Jovan.

– Samo u Alaha ne diraj, ni u polumjesec, jer ovo sjede sami perzijski satrapi. Gle onoga, kako je izbuljio oči na nas.

– Jesu li ovo, gospodine, čisti Turci? – upita Jovan kapelana.

– Pst! tiho, amice! To su vam Bošnjaci, cigle poturice. Da čujete na primjer, kako su uljuđeni, kroknut ćemo eno k momu komšiji. Dobar dan, Omere!

– Zdravo, pope! Ded prisjedni malo.

– Hvala, komšijo. – Sjedoše na daske nešto povišene od zemlje. Bio taj komšija Omer starac koščat, upala oka, duge brade i brka.

– Pa kako tebi, komšijo Omere?

– E, komšijo pope, dobro, da nije zla. Čir mi propupao na šiji, pa ni krenuti vratom.

– A lijep dan! – iza stanke progovori kapelan.

– A da – potvrdi Omer.

I opet umukoše, ko da igraju pantominu. Sučelice jim bude oderana, ružna, blatna kućarka, a iz nje nosili ljudi kafu.

– Što je ono? – zapita Fran.

– Kavana, amice; nije li divota?

– Smiluj se, Muhamede! – pomisli Fran.

– Pa zbilja, neka nam donese tri finđira – i ustade kapelan, a oni za njim.

– Ostanite, ostanite ovdje; doći ću ja umah.

Kapelan ode, a Fran i Jovan mutno se pogledaše. Omer šutio i otpuhivao guste dimove. Domalo povrati se kapelan, a nekakav bosi draponja, bilo to muhamedanče, donese male finđire s kafom; muhamedanče zovu kafedžijom. – Ispili tu kukavnu i slabu kavu, rastali se s Omerom i krenuli Berbirom. Djeca vikahu poput vragova u nekoj zgradi jadna lika.

– Što je tude? – upita Jovan.

– Turska škola.

– Pa tko im je školnikom?

– Hodža.

U drugoj zgradi na prozorih sunčahu se blijedi, zlovoljni Turci. To je brzojavni ured. Dvije, tri bule pokazahu se na ulicah, laganim krokom kročeć, reć bi, uskrsnule su egipatske mumije. Vragoljastomu Franu samo je jedno kopalo po glavi, vidjeti u lice koju bulu, da se osvjedoči, jesu li uistinu onakove Turkinje, kakovimi ih crtaju romaniste i noveliste. Živo je žudio vidjeti kakovu Jokajevu »Gül-bejazu«, pak zato je skriomice virio ispod široka šešira po svih, doista tajinstvenih turskih rešetkah. Pa je i došao mete u nekoj samotnoj ulici; ispod guste rešetke gvirila Turkinja, a Franove oči požudno se zaniješe gore, što i Turkinja opazi. »Kero kaurska!« – čulo se sa prozora, a rešetka zaštropoštala, našto se i kapelan s Jovanom prenu.

– Vi ste gore gledali? – progovori kapelan. – Čuvao vas bogo, amice; bilo bi belaja. – Fran pocrveni do ušiju.

– Tako ste vidjeli sve u Turskoj; knjižnice ne imaju, da vas u nju vodim, u džamiju nas ne puste; a pa šta ćete i vidjeti u njoj, do li četiri gola zida i kakav napis iz korana. A to i vidite na našoj strani, gdje je Gajbijin grob. Ma ponesla vas noga do samoga Carigrada, sveđer vidite jedno te isto.

Putnici s kapelanom omakli se mimo ugla k Savi.

– Gospodine kapelane, – šapne Jovan – kakova je ono djevojka u onom ubavom fesiću; je li Turkinja.

Kapelan zirne na balkon. – A – – a – to je Srpkinja, nekog trgovca kći. Stanuje s tetom ovdje, zovu je Miljenkom. Bila je to djevojka, divna plavuša. Crven fesić stajao nahero nad bujnom, zlatnom kosom. Na strance krenula okom i uzmakla s balkona. »Gül-bejaza, gül-bejaza« – zamrmlja Fran. Pljesnulo veslo u struji hladnih savskih vira i putnike prebacio Mujo u Staru Gradišku.

Četvernouglasta zgradica, ne znam sam, bi li ju nazvao kapelicom, kako li, s tamnim polumjesecom gviri, kano da je izniknula iz zemlje – to je grob Gajbijin. Živio je Gajbija za Kare Mustafe, ne znalo se, je li to Turčin ili kršćan. Bio vrač i prorok. Turci mu puno vjerovali, a najviše Kara Mustafa. Kada je opsio Beč, poruči Gajbiji, neka mu kaže njegov proročki duh, čemu se ima nadati na svojoj vojni. Gajbija mu ukratko pošalje bijele knjige: »Čestiti vezire, ljubimče Alaha i vjerna mu proroka Muhameda! Do Beča dobro, ali od Beča Alah znade, a ja mu se molim, da mi navijesti.« Po takovu zdravu odgovoru nije se svakako energični Gajbija morao napinjati po psiholoških zakonih, da se uznese pred skute Alahove i proriče njegove tajne. Kada su pako od Beča pognali Mustafu, »potpalili mu gaće«, kako veli Kurelac, opet je zdvojni vezir poslao ka Gajbiji glasnika i očajano ga zapitao: »Proroče, što veli Alah, gdje će biti turska međa?« – »Ej, čestiti vezire, Alah je upravo posljednji finđir srknuo sa prorokom Muhamedom i već pošao u dražest rajskih huriskâ, a ja ga uznemirih tim pitanjem. »Gdje će pasti tvoja leđa, tuj će biti turska međa!« – otrese se ljutito veliki Alah«. – Ne dugo iza toga zbude se, pripovijedahu kroniste, u Staroj Gradiški buna. Turci kao mahniti bježali preko Save, nu Gajbija ne htjede s njimi. Bijesni na vrača i proroka, misleći, da je kaurin, odrube mu glavu. Bit će, da je poslije objavio bud kakovim mističnim načinom veliki Alah, zašto nije hotio vrač bježati preko Save, da bude tim širja turska međa. Mudri Turci sagradiše ovu zgradu Gajbiji, kamo hodočaste, i on, čini mi se, da je treći ili peti u lokaciji iza Alaha.

Onih dana, kada bijahu naši putnici u Staroj Gradiški, dođe iz Carigrada, ako ne bliže, turski hodža. Sjede kraj prorokova groba i zagleda se u dugu svoju bradu. Kapelan pošao mimo.

– Ti si, ne varam li se, krstov pop? – zapita duboko hodža.

– Da.

– E, pa reci mi, tko otvara sveti grob Gajbijin? – nadoveza Turčin pitati, poniknuv duboko glavom.

– Umah će doći čovjek, koj će te poslužiti. – Kapelan prikriči nekom mladiću, neka reče vrataru svetog groba, da je došao stranac hodočasnik.

– Pa kako u vas misle o svetom proroku Gajbiji? – hoće opet hodža, podigav oči.

– Svakojako – kratko će kapelan.

– E, u nas tamo daleko tako: Budne Gajbija Alahom poslani prorok svih pravovjernika, pa kada ga ubilo i pokopalo tude na vašoj zemlji, dođu pravovjernici obnoć, pak s Gajbijom na leđa i bjež preko Save. Ukopaše ga tamo. Nu Gajbija druge noći glavu pod pazuhe, pak bjež u staro ložište na vašu zemlju. Preneslo je njega i sedam krat na zemlju pravovjernikâ, ali Gajbija ne će, pa ne će – i tako njega ovdje! Međutim dođe vratar – a hodža potiho progovori kapelanu: »Tako se, komšijo, pripovijeda; istina li je, ne znam«. I mudri hodža pođe s vratarom u džamiju. – Ovu je sada pokazao kapelan mladim putnikom uz svoju pripovijest.

II

Isti dan, a krasan bijaše taj božji dan – sunce sa polovišta nebeskoga poskliznulo na zapad – isti dan brzim krokom spješe duž Save Jovan i Fran.

– Prijatelj naš Marko u Staroj je Gradiški građanin, a mi niti ne znadosmo; idimo, da ga vidimo, kako mu žilice kucaju! – kliknu široke volje Fran Jovanu, a oba pojure mimo Gajbijina groba.

U čvrstu zidanicu upadoše mladi putnici i tu ne bilo ni kraja ni konca rukovanju i cjelivanju mladih prijatelja. Taj

Marko bijaše mladić veoma krupan, na dosta kratkih nogu, debele glave, nasmješljivih usnašca, sitna, dobrostiva oka. Slatko mu se je zadovoljstvo zrcalilo u licu, a na čelu si mu čitao: »dolce far niente«.

– Pa što vas nosi? pa što vas nosi, pa što vas nosi? – triput zapita debeli Marko.

– Noge, noge, da vidimo Alaha i proroka, junački moj Marko!

– A što, ako se naš platonac Jovo zagleda u kakovu Turkinju? – nasmije se Marko.

– Kolac, brate kolac; znaš onu: »krcnu kolac nekoliko puta«. Već ti je jučer hotio štapom stjerati Alaha u Aziju, jedva sam ga odvratio od te hanibalske osnove.

Kucnula se braća krijesećimi kupami i otplovila zajedno s Markom preko Save opet u Berbir.

– Kapelan je tvoj opterećen poslovi, pa nas je ujutro samo tako proveo za »paradu« berbirskim ulicami – nastavi Jovan svakako ne baš znamenit prijašnji govor, kada sjedoše u čun.

– Ha, samo da ti poznaješ »Gül-bejazu« – hoću reći – tu Srpkinju Miljenku! – kliknu Fran.

– Vidi se, tko će na kolac – uštipljivo će Jovan.

– Pa da, i na kolac; lijepa je kao sultanova favorita u Carigradu! – uznese se vincem upaljeni Fran.

Sva trojica preskakaše klimave stube i eto ih u gostionici berbirskoj. Slike raznih vladara, svetaca hrišćanskih, Srbâ u fesovih, Turaka u čalmah – sve se je to sprijateljilo po stijenah u gostionici.

– Vina, gospo susjetkinjo! – zamoli Marko.

– Oj, oj, gospodičiću, velik li ste grješnik, kako vas dugo već u nas ne bijaše. Ta mi i poginusmo ovdje u Turskoj, a vi za nas ni mirćuk ne marite! Aj, zla li vas susjeda! – ukori Marka stara, slatka ženica crvenih jabučica i krugljasta nosa.

– Ne bi ni danas, gospo, nu ovi moji druzi iz daleka su kraja, pak bi rado bolje pregledali carevu zemlju!

– Lijepo, lijepo! – potvrdi starica i ode po vino.

Napolak bila vratašca druge sobe otvorena. Na divančiću sjedi djevojka divnoga lika kojih sedamnaest godina. Valovi

zlatne kose povili se oblima ramenicama, po valovih se nadnio crveni fes, a ispod snježna vrata i onoga, ah, toli divotnoga djevojačkoga grla nadimlju se nježno zaobljena prsa, koja se dižu i padaju tiho, lagano – kao tajnostrasni talasi anđeoske pjesme. A na tih je prsih biser i drago kamenje kao na dražesnoj Sulamitki! Putnici se ustobočiše i samomu šaljivdžiji Franu ponesta haka. Pa koga da ne smami takova divota!?

– Ej, Miljenko, vi ni ne znate, kakovi vam gostovi opsjedoše kuću. Mi ovdje rogoborimo, a vi ni oka na nas! – progovori Marko, unišav na vratašca u drugu sobicu.

– Morali ste prije s tetom obračunati. Čekajte, sa mnom ćete malo više računati! – milo se ozove djevojka.

– Veselim se, pa ma i do zore!

– Vidiš ti njega! A imate li lampionu, da vas zaptija ne uhvati? – udre u šalu dražesna djevojka.

– Što će mi lampiona, kada ću s vami računati?

– E da, a da vi, uzmimo, pred zorom obračunate sa mnom, šta bi onda – a? – uzdigne smjele oči vitka Miljenka.

– Ja bi svakako protegnuo račun do zore! – zaključi Marko.

– Braćo pođite ovamo, da vas vidi gospođica Miljenka. Tuđinci iz daleka – moja braća: Jovan i Fran.

Miljenka ponudi sjedala putnikom; ne znam, da li slučajem ili kako, zapade Jovana mjesto uz nju. Jovanu bijaše veoma tijesno uz dražesnu djevojku. Zametne se kakav takav govor, dok je teta donijela vino.

– Vidi se, gdje si ptići gnijezda grade – nasmije se teta.

– Blizu sokolice, da im srca iščupa – ne ostane dužan Marko. Jovan se zarumenio kao ružin pupolj, kad mu lapke otvori jutarnje sunce. Društvance se kucnulo, a Miljenka skokne s divančića i poleti napolje.

– Krasna li je ta Miljenka! – odlane Jovanu.

– Krcnu kolac nekoliko puta – flegmatično zategne Fran.

– Ej, zašto? ta nije budala! – šapne Marko u čašicu.

– Alaha mi i Muhameda! Da sam ti kakav aga ... Miljenka ... – nasmije se Fran.

– Azijatske li fantazije! – planu Jovan.

– Nego? ti bi u zvijezde letio; ja se držim Mirza Šafija*: »daj mi kupu – vina daj; daj mi djevu – daj mi raj!«, tako nekako, ako se dobro sjećam, pjeva on.

U vatrenom razgovoru mladićâ pokaza se iznenada Miljenka i po svoj prilici začu posljednje riječi Franove. Oko joj plivaše na Jovanu; ta bijaše i on glavat momak, »oko mu zakrijesi ko sultankin alem« – znao se sjećati Fran u poznije doba.

– Gospođice Miljenko, smijem li vas nazvati tim vašim odista milim imenom, kako da vam se hoće u ovom barbarskom carstvu stanovati? – prosiječe Jovan još žarčim okom lijepu djevojku.

– Kako – barbarsko carstvo? Ta to je naša zemlja, dok je naš narod ovdje!

– Da, da, – smete se ponešto Jovan – ali vi biste ipak, zrnce biserovo – snađe se Jovan, baciv unatrag vrane valove kose – vi biste mogli u nas stanovati, a ne ovdje!

– Nikada, gospodičiću moj! – zažari se djevojka – i ovdje mi se mili, i ovdje mi je slatko, dok god moj jadni rod trpi; da ja bježim od njegovih mukâ? Ne bi li bila slična gospodi, koja bježe pred kugom, a sirotu ostavljaju, da izdiše bez ruke pomagalice, bez srca plemenite iskrice!

– Jokajeva Amisija! – primijeti zgodno Fran.

– Ti si danas pun Jokaja, – ukori si Jovan pobratima, – reko bi još tko, da si pročitao svu tu babilonsku mađarsku literaturu, kada ne bi znao, da si Jokaja tek u prijevodu čitao.

– Nagovarah i ja gospođicu, da se preseli bar k nam u Staru Gradišku, ali ona nikako ne će – zagudi tankovito Marko.

– Ima tude Omerâ i Jašarâ ... – promrmlja Fran.

– Ne vjeruj ti bog, šaljivdžijo! – planu ponosno Miljenka.

– Alah – mislite – nasmije se Fran.

– Ne vjerujemo ni mi, a kamoli bi bog – dotače se nježno Jovan ruke Miljenkine. Divna djevojka nešto zadrhta, pogleda Jovana i hitro obori oči. Smiješak joj tajan zatitra na licu i nešto je šanula u turskom narječju, nešto slatka.

* Neki najdarovitiji istočni pjesnik.

– Recimo na primjer, gospodično, – produlji Fran, pogladiv se – recimo, da po vas dođu s onkraj svatovi, kako bi onda? Jer mi – Austrijanci – Švabe, kako li nas vi krstite, rado grabimo ovakove dragulje, da nam se ne potepu u pravovjernom carstvu!

Djevojka u čudu rastvori oči. – Svačemu se domisliše, samo muku ne mogoše – tiho se nasmiješi, pa će glasno skinuv mali fesić: – Ja se udati; ja se nikada udati ne ću! jer mi se nitko ne mili!, te zirne smjerno djevojka na Jovana, kano da sama svojim riječim ne vjeruje; ili kano da će još reći: »do ovoga!«

– Ha, ha ... vi se ne ćete udati! Da ste u nas u Austriji, ja bih vas nazvao pobornicom emancipacije. Ovako u ovom sanjarskom pravovjernom carstvu nikako ne vjerujem vašoj odluci. Dražest vaša ne dopušta ... – raznjihao bi se veseli Fran.

– Pustimo taj govor, – mahne rukom Jovan – gospođice Miljenko; a kako su Turkinje prema vam hrišćankam?

– U najboljoj slozi. Posjećamo ih češće, a one nas dvore kao najbolje prijateljice.

– A jesu li zbilja te žene tako krasne, kako se priča o njih?

– Kolac ... – namignu lukavo Fran na Marka.

– Ima ih i lijepih i ružnih, kao i u nas.

Tako se je raspredao govor do večera. Jovan bijaše onaj sretnik, koj je umah pogodio u duši djevojačke misli i čuvstva. Pa stoga je on najviše razgovarao s Miljenkom, dočim je Fran živimi dosjetkami ispijao čašicu po čašicu i nekako se nakrivo nasmjehljivao Jovanu. Djevojka sve to više tonula u vatrene oči platonca Jovana.

– Teto, ja idem prijeko u Staru Gradišku k prijateljici Ivki, već me toli dugo ne bijaše kod nje! – iznenadi Miljenka u razgovoru staricu.

– Dušice, pa kada ćeš natrag; već je sunce za gorom?

– Oj, stižem ja jošte, pa će Ivka sa mnom.

– Dobro, zlato moje; nego po noći mi se ni s Ivkom ne prevažaj, rađe ostani u nje.

Miljenka poskokne i veselo pljesne bijelima rukama.

– Živilo društvo! Aj, to će biti lijepo – sada preko Save! – klikne Fran.

Jovan bijaše neopisivo radostan.

– Platonče, bit će zla – bocnu ga Marko.

– Ej, gospodine Jovane, pođite ovamo! – ozva se milo djevojački glasak iz treće sobice.

– Kolac – kolac! – šapnu mu u uho Fran.

Jovan je pošao na zov Miljenkin; očito je vidio, kako mu je lijepa Srpkinja sklona. Pokazivala mu sliku crnogorske knjeginje u zlatnom okviru. Mladić se prignuo glavom preko njezina ramena, buljio u sliku, ali nije vidio mlade knjeginjice, on je tek slušao hrli kucaj srca dražesne Miljenke. Djevojka je gledala te vrane pramove, te joj se još većma nadimale oble grudi.

– Kako vam se mili knjeginja, Jovane? – smeteno prošaputa.

– Ti si knjeginjica; ja samo tebe vidim ... tebe – obujmi djevojački vrat idealista Jovan.

– Stranac si – izvine se nježno Miljenka.

– Žuri se, Miljenko, – prikriči iz druge sobe blagodušna teta – hoćeš li za dana natrag!

Plamena lica izađoše mladi ljudi iz sobice.

– Gle mu oči! – gurnu Fran Marka.

Ljuljala se – hoćemo nazvati čun šajkom – ljuljala se šajka u zlatnih valovih Save, koje pozlaćivahu traci klonula na zapad sunca. Ljuljali se na klupčici Miljenka i Jovan, držeć se za ruke; daleko, daleko i dalje od sunca letile te mladenačke misli njihove! Fran je zapjevao, reko bi, zajecao: »Plovila je galija po moru«, a Marko mu pomagao. Nitko nije opazio, kako je blažena Miljenka uz Jovana – ni ona sama ne, do li garavoga provozića Muje, koj je katkad pljusno veslom i zlobno se okesio na »Švaku« Jovana i na lijepu Miljenku, kao bašibozuk u Čermakovoj slici na ugrabljene djevojke, koje će prodati u pakao za zlatni novac.

Starica nadnesla ruku na oči na balkonu – u sjaju sunčanom cijela joj se družba u čunu pričinila nadzemnimi duhovi.

– Marko, Marko, zli susjede! – izlane gluho stara teta.

I ostade lijepa Miljenka u svoje prijateljice Ivke za taj večer – a platonac Jovan bijaše blažen. Miljenka ga zavolje prvom vatrom blažena srca i lijepe duše.

Oj mladosti naša! Kako si bujna poput zelene strni, kojim talasa tihi gorski vjetrić; kako si hrla poput munje, koja križa u strašnoj oluji nebeskoj; kako si neobuzdana poput vilovita hata, koga zlatna krila nose od zvijezde do zvijezde! Ali je veća ta ljubav u tvojem srcu – veća je od oceana svijeta; ona opsiže taj svemir; njoj, kao i njemu, »neizmjeran je okrug, središte svuda, a opseg nigdje!« Ali je ljubav i hrlija od hitre munje – ne znaš kada, ne znaš gdje, ne znaš kako – razgorila ti grudi tvoje, ponesla duh do krila božjega, rastrgla zlatne lance fantaziji – i vodi tu prpošnu kćercu u duhovite nebeske svjetove! – – –

Jur je crni mrak pokrio savske virove. Sve mirnije, sve tiše struje, a zamukla u noći i Stara Gradiška i bosanski Berbir.

– Miljenke nije! – prekrsti se starica na divanu. –

– Mujo! – potegne taj čas netko staroga veslara poput Harona u avliju u nekoj kući u Berbiru.

– A, zar ti, čestiti Omere, sine efendijin!

– Da, ja. S kim se ono odvezla Miljenka?

– Sa Švabi nekakovimi. E, da si ju vidio. Bila je blažena s tim kaurom kao rajska huriska.

– Ono ih dovede pošvabljeni onaj kaurin Marko? ...

– Da – otklima iz avlije prevoznik Mujo.

III

U tihoj zelenoj šumici uz Staru Gradišku, ne šumici nego parku, koje sjedjelo, koje se šetalo dosta veliko društvance. Bili sami mladi ljudi. Zadivotala ljetna noć. Mlade gospođice šetale po tom gajiću. Čuo se glasan smijeh, šalilo se i živo razgovaralo. Naši su putnici kao gostovi dakako prvi ovdje. Fran i Marko puni su dosjetaka i doskočica s gradiškimi gospođicami. Jovan vodi Miljenku. Nađe se klupčica za nje, slatki odmorak noćnim ljubljenikom.

– Dušo, hoćeš li mi dakle otpisati?

– Hoću – bojazljivo zastruji Miljenka u mrak.

– Ah, moje srce! – uzdahne platonac Jovan i privine zlatnu glavicu; ona se nije protivila. – Dušo, ako mi te Turci ugrabe!

– Ne će, Jovane; pa da bi, bi li me ti došao osvetiti?

– Bi, srce, i sa onoga svijeta.

– Vele, da se Bosna i Hercegovina sprema na bunu?

– Kuha se nešto, da, Turci su uzrujani – prihvati Miljenka.

– A šta bi ti, drago moje? Ej, onda bi pošla sa mnom iz Bosne? Je li?

– Valjda pobjegla?

– Da.

– Nikada, Jovane! Sablju bih pripasala, šarkom i nožem u ruci nasrnula bih na gadne Osmanlije!

– Oj, moje zlato, ti si mi i junakinja!

– Pa da, i junačka me majka porodila! Ne bi li ti sa mnom zajedno zavojštio? Jer inače –– Jovane ––

– Inače bi me prezirala kao kukavicu? Zar ne?

– Jeste, pogodio si. Sinja kukavica bio bi preda mnom!

Mladić se ponešto uznemiri. Uto je prispjelo društvance ka klupi i svi krenuli na zabavu k Marku.

Kada je drugoga dana Miljenka odilazila u Berbir, Jovan ju sproveo do čuna.

– Miljenko, jesi li moja? – grčevno ju zapita mladić.

Ona ga pogleda pronicavo, silno. »Jesam« – prousti i suza joj sinu na crnih trepavicah.

– Gdjegod bio, oglasit ću ti se, srce moje!

– I ja tebi, Jovane!

Miljenku je Mujo prevezao na čunu. Mladić je stajao nijem na obali, dok mu ne mahnula djevojka bijelim rupcem sa bosanskoga žala.

– S đaurom na kolac, tako mi dina! – kliknu Fran Jovanu za leđima, koj još sveđer nijem stajao na obali.

Prenu se mladi sanjar, a iza njega vesela lica Marko i Fran.

– Ne budite me iz toga nebeskoga sna, braćo! Ovo je divno djevojče. Ljubim ju, pa što bilo, da bilo; i ona mene ne mrzi, kako vidjeste. Moja bude!

– Tako je, Gül-bejaza; a jučer se je rugao momu idealu Jokaju! – mrmljao je Fran svijajuć cigaretu.

– Pa neka je i Gül-bejaza – moja je, ljubim ju! Bože mój, kako sam sretan! I raskrili platonac Jovan ruke prema Marku.

– Milo mi je, pobratime! Djevojka je i krasna i poštena. Ako si i daleko, ništa zato. Ja ću biti posrednikom među tobom i njom. Ona te ustinu ljubi! – progovori ozbiljno Marko.

Putnici otiđoše, otkud i dođoše. Ali često je došao sitni listić s dalekih strana u Staru Gradišku i u Berbir na ruke Miljenkine. Lijepa se djevojka radovaše, kako je bila prostodušna, jer nikada prije nije dobila ni slovceta muškom rukom pisana; radovaše se kao srna u slobodnoj gori. Često je u svojoj sobici sjedjela i čitala, dugo čitala, sto puti pritisnula na grudi hartiju, a suzice joj navroše, oboriše se sa dugih, crnih trepavica, orosiše krasna joj lišca – i osušiše se te nevine, dragocjene suzice od uzdaha njezina. Marko, vjeran prijatelj Jovanu, a dobar susjed staroj teti, razjasnio cijelu zgodu starici. Ona krilila i mahala, pa se napokon i umirila; i u kasnoj noći morala joj Miljenka čitati Jovanove listiće.

– Valjan je čovjek. Govori kao arhimandrit. Valjan je momak – zijevnula bi često starica, prekrstiv se i legnuv u mekanu postelju. – Idi, dušice, idi u krevet; nekako mi blijediš; odviše misliš na svoga Jovana.

– Oj, teto draga, ja ću mu pisati, kada on tako lijepo zbori!

– Pa ti daj, ali skoro pođi u krevet.

Mi ne ćemo da iznosimo na javu te nježne listiće, kako izlijevaju plam srca i čistu dušu djevojačku; nu zaviriv u odajicu njezinu, ipak se ne možemo ustegnuti, da toj dražesnoj Miljenki ne ukrademo nekoliko prostodušnih riječi, t. j. cijeli listić, što ga upravo sada napisa u noćnoj tišini, gdje joj već teta sniva slatki san. Sveđer su rosne te krasne njezine oči. Evo mu sadržaja:

Ljubezni Jovane!

Drhćućim sam srcem otvarala tvoj premili mi listić. Nekako mi se čudan pričinio njegov lik ... I zbilja, zle su vijesti u njem. Krvario si. Što si radio? Bože moj, kako li sam u strahu, nijesi li bolestan. Misliš li, da ne bih bila toli junačka, čak u tvoju domovinu pohrliti, da te dvorim i tetošim. Bi, tako mi bog pomogao! – Ne budi mi tronut; moglo bi ti zdravlju nahuditi; budi onako tajinstveno živahan i veseo, kako si i bio, kadano mi, – oj, zlobniče, – kadano mi ote prvi cjelov – ta znadeš, koli vruće te ljubim. – Naš pobratim Marko ode ovih dana u Gradec; dotle si jamačno već s njim, kad ćeš ovaj list primiti. Dakle jadnica ja, nikoga neimam, do li dobre moje tete. Aj, da ju čuješ, koli te hvali. Svaki čas moram iz njedara izvaditi tvoju sliku, da te se nagleda. Sada već slatko sniva. Dopusti mi, da ju tiho poljubim, a da je ne probudim – ta u tom si cjelovu ti i ona! Koga li više imadem na svijetu?! Ni majke, ni oca, ni roda – kao i ti ne – –. Bura u Hercegovini sve se više diže; planula još nije. Ovdje u nas Turci pomamljeni, kano da se opiše šerbetom. Da puče šarka na Motavici, bi li ti pohrlio k svojoj Miljenki? Aj, predugo mi je čekati na tvoj odgovor, kad toli lagano ide – – i sama si odgovaram prije, nego usnem: »Bi!« –

Tvoja junakinja *Miljenka*

Lijepoj Miljenki kanuše dva bisera na onaj kratki »bi«, a mali fesić spuznu joj sa zlatne kose. – –

IV

Teklo to kakovih deset mjeseci. Prva puška puče kod Gabele, ta puška odjeknu nesretnim robljem po cijeloj Bosni i Hercegovini; teški okovi zazvečiše i stadoše pucati. Dižu se na noge stari, junački krajevi te krasne, ponosne zemlje; dižu se iz grobova svojih. Probudio ih cvijel i jauk tužne djece; oblila im trule kosti mučenička krv praunuka njihovih! Prva puška puče kod Gabele, odjeknu Bosnom i Hercegovinom, potrese mlitavi, opaki Carigrad, uznemiri u slasti i lasti zaljuljanu Evropu! Ali Carigrad od prvoga straha rasklopio oči, – pa opet klonuo u haremu ruga i sramote svijeta. Evropa nešto nasluhnula, mahnula oholo rukom, brukom se nasmijala: »Što će divlji ti barbari!« i zakravila se na dušeke. Samo Bosna i Hercegovina otvorile krilo svojih krševitih gora, da se u njem odmore i ohrabre silni divovi i veliki borioci »za krst časni i slobodnu zlatnu!«, te se ljube kljunom gvozdenijem, te se grle rukam gvozdenijem krst i prorok, dok jednoga teče, tolika im mržnja srca peče!«

Sparan bijaše ljetni dan. U nekoj gradačkoj ulici sjedio kod kuće za pisaćim stolom blijed vitak mladić.

– Dugo ni veska od nje – progovori tronuto. – Buna je; Bože, djevojka bi mogla zapasti u proklete osmanlijske šape; jao, grozne li pomisli!

Mladić uze šešir, da će napolje, kadno začuje lagani kucaj, a u sobu stupi čovjek listonoša: »Gospodin Jovan N.« – »Hvala Bogu!« – izlane neustrpljivi mladić. Otvoriv list, proleti slova, problijedi, zarudi i opet problijedi. Usne mu se ukočiše, baci se na divan, list mu opuznu iz ruku – – –

»Mili slatki moj Jovane!

Puška puče kod Gabele, doskora će joj se odazvati druga od Motavice. Buna je buknula. Turci grozno zlostavljaju uboge kršćane. Na gomile hrle ljudi preko Save u Austriju. Što će biti sa mnom, ne znam. Preko Save ne idem! Šarku u ruci pohrliti ću u svetu, oduševljenu četu, ta znadeš, što ti rekoh onu večer na klupčici. Staru ću tetu poslati preko granice. Junačka mi krv vrije i kipi. Dođi, Jovane, u Bosnu! Ako ljubiš, mora da budeš i junak. Neki Turčin Omer, efendijin sin, ulazi tragom za menom. Nesvijest me hvata od gada nekrštena. Možda i zato nam jošte ne upališe kuće, ne zlostaviše nas! Teta svaki dan sili preko granice. Ne idem! Tebe ću čekati – ali – da dođeš junakovat sa mnom. To nije samo divna zamisao, to je odluka moja! Dođi, mili Jovane – više odgovora od mene ne dobiješ. Izgledam te licem u lice. Ako me prije ščepaju paklene šape turske – – – jao, grozote užasa! – – Što me čeka! Ne, ne dam se, borit ću se

poput lavice, dok se ne utopim u svojoj krvi. Takvu li me ostaviš, ne dođeš li, nijesi vrijedan, da si ikada obljubio lice moje! Ti si tada – ta sâm si odsudio sebe onu večer na klupi – – Dođi! Slatki moj Jovane, dođi! U njedrih mi tvoja slika, u ruci mjesto pera šarka mojih djedova – dođi – dođi! –

Tvoja junakinja *Miljenka«.*

– Ta tiha, ta plaha, ta prostodušna djevojka! Hoće li da bude kakovom Juditom, orleanskom djevicom? – zavapi mladić na divanu.

Navečer bijaše jur sve u kovčegu spremljeno.

– Frane, dakle ne ideš s nama?

– Ne idem, Jovane i Marko, bog vas pratio! U mene su roditelji, ubio bi ih, a ne samo nje, nego i zaručnicu svoju. Bog vas pratio, ponosni sinci! Zavidim vam! Primile vas zdrave one bajne gore i čuvale vas, dok vas opet vidim! Poginete li od turskoga noža ili sablje: primila vas u skut svoj ta krvava zemlja, koja je već tolike junake zagrlila hladnim, ledenim zagrljajem. – I brizne onaj šaljivdžija Fran u jauk i jecaj i ogrli junačku braću.

Dugo, dugo rukovahu se braća.

– Pozdravi mi, Jovane, divnu Miljenku: sestrimim ju Bogom i krstom! Sretna li dana, kada prvi put stupismo na njezin prag! Oj, da vas vidim poslije toli slavnoga čina, da vas vidim pod svetim vijencem vječne sveze i ljubavi, kolikih li najmilijih uspomena!

I braća se rastadoše na gradačkoj željeznici. Brzi vlak odnio na gvozdenih krilih svojih Jovana i Marka u junačku Bosnu i Hercegovinu, da se ljube s ljutom šarkom i krvavim jataganom mjesto s mrtvom knjigom, da četuju i ratuju mjesto umuju i mudruju.

Svijet znade jako malo, kako se prolijeva krv po tvrdih liticah, po širokih poljanah te tužne zemlje! Zna se, da mladi junaci hrle odasvuda bijednomu narodu u pomoć, da oživotvore veliku ideju, za koju teče krv već tolike vjekove! Nu, da i znade svijet, da i može gledati divnu, veličajno groznu tragediju: koje bi joj pero moglo opisati sve prizore? Tko da karakterizira sve one gigante, koji izdišu za slobodu zlatnu

i opet niču iz zemlje s plamenimi mačevi, s gvozdenimi cijevmi! Evropa žmirka suhim okom, nešto joj se mete u nebrižnoj glavi; Carigrad se prenuo iz duga haremskoga sna; bulji, bulji mrtvim okom; bez duše je, bez krvi je, bez srca je; klonuo je opet taj razbludni Carigrad i uhvatila ga teška, grčevna morija! Ali u mučeničkoj zemlji sveđ jednakim neugasivim plamenom gori, žestok potres drma cijelim Balkanom, sve to više ziblju se grudi Evrope, sve ju većma popada strah. Da reže kužnu ranu tijela svoga, čini se, ne može, preslaba jest; neka je, ali nijesu oni slavni mučenici, što greznu i utapljaju se u kalu njezinu! Te mukotrpnike vodi vječno, žarko, sada krvavo, sada jasno sunce slobode!

»Ah, da vide svijeta puci ostali
Iz nizina, otkud vida neima,
Krst ov slavni, nepobijeđen igda,
Pak da znadu kako neman turska,
Grdnijem ždrijelom progutat ga radeć,
O te krši zub svoj zaman krši:
Ne bi trome prekrstili ruke.
Dok vi za krst podnosite muke;
Nit bi zato barbarim ve zvali.
Što vi mroste, dok su oni spali!«

Kako putovahu Jovan i Marko iz Graca i kako prispješe u Bosnu, naše ih oko nije pratilo. Mi ćemo tek priopćiti listove, koji stigoše Franu, po rodu Slovencu, u Gradac.

Prvi list

Mili Frane, dobri pobratime!

Sa krvava polja, na znojnoj litici.

Prvi glas izgledaš s mučeničkom zvjedljivosti, a ja ti ga nosim, ne po glasniku, kako hoće ratno pravo, već slovom na papiru. Dao bog, da stiže u tvoje krilo! Čovjek, koj ga nosi na prvu austrijsku postaju, može se svaki čas ogledati s fanatičnim poturicom i glas ne doći do tvoga sluha. Pišem o sebi, što nijesam vikao nikada, van kada sam planuo svetom ljubavi; pišem o sebi, koga je ista ljubav premetnula na zbilju i istinu; koja mi je po knjigah bajkom bila; pišem o svojoj

družbi. Čitaj dakle, štogođ uzmognem napisati, jer svaki čas može kliknuti vođa: »Na noge se, vjerna braćo!«.– –

Brzo, tajno stigosmo u Staru Gradišku. Tuj bijaše mirno kao oblak prije groma. Prijeko čuo se lelek i vapaj. Raju tuku i vuku, kuće pale, djevojke i žene svlače, obeščašćuju – ubijaju! Užas me probije: što li je s Miljenkom!? Mir bio u Staroj Gradiški – ali prokleti mir, gdje bih ja uzburkao cijeli svijet, sve elemente u naravi, da prebrodimo hladnu Savu i da spasim Miljenku svoju. Markovi ukućani ništa nam ne znadoše da kažu o njoj, a meni vruće i ledeno.

– Na čamac, brate, idemo prijeko! S paklom ću se u koštac! – kliknuh kao mahnitac Marku.

– Zaboga, kuda ćete? Dvije cijevi su vam dosta, vidite, kako nekrst bjesni. — Ovako me mirili ljudi.

Na tisuć plamena plamsalo po Bosni kao bajne vještice i žarilo nebo. Ni prisjesti, ni založiti, ni srknuti vinca ne mogoh u Marka. Njegovo je oko upalo nešto dublje, premišljao je, šutio je, blijed je bio.

Najednoć tiho dopljuska veslo na naš žal.

– Tko je, Turčin li je, sotona li je, krst li je, kriomčar li je? – poviče stražar u gluhu noć i naperi gvozdenu diljku.

– Starica, hrišćanka; Boga ti jedinoga, pusti me na kopno!

Mi poletismo k Savi.

– Tko si božji?

– Ja, starica, nevolja!

– Teta Miljenkina! – vrisnu Marko.

– A Miljenka, Miljenka? Govori, starice, tako ti Bog pomogao! – ciknuh strepeć sav.

– Bože mili, primite me u kuću s ovim nevoljnim djetićem; sve ćete čuti.

Čunak se pripeo na obalu, a mi skoro da ne ponesosmo starice na rukuh.

– Vi li, Marko, vi? pa kuda Miljenkin Jovan? – raširi starica oči kod svjetiljke.

– Ta tuj je, bog s vami; ne poznate li ga?

– A tuj ste, vidim vas, vidim vas sada istom. O valjan, o pošten ste vi čovjek!

– Miljenka, Miljenka, gdje je? – pretrgoh staričin hvalospjev.

– O, bože, Miljenka, pitate? Čudan je to svat. Posla me prijeko, sama ne će; šarku drži u ruci, čeka vas. Pa ona će na Turčina! Na Turčina slaba djevojka, pomahnitala. Pomahnitala, bog joj se smiluj! A Omer, sin efendijin za njom ulazi kao pseto; a ona da se ga ne boji! Bože moj, kako je teško Turčinu svezati, oskvrnuti djevojku, ko što stotinu inih. Ali tvrde je ona glave. Oh, bože, već je možda u turskih raljah.

Pjesti, usta i srce stisnulo mi se, kao usijano gvožđe zalito studenikom. Marko zdvojno lamaše rukama.

– Ovako ćemo; – stane Marko pred staricu – svaki sa samokresom, sabljom i nožem pohrlimo k vami prijeko, a ona će s nami na ovu stranu.

– Sinko, k tomu hljebu ne ima smoka, ovdje te straža ne će pustiti, tamo će Turci kao gamad po tebi. Sama ja idem reći Miljenki, da je Jovan došao, mene će Turci u miru ostaviti.

– Zaman, teto; prvo, ona ti ne će vjerovati, drugo, Turci je ne će pustiti – hoće Marko.

– Što ćemo, kako ćemo, kada to sve ne valja? – zalomi starica i pogleda djetića provozića a svoga slugu.

– He, gospodo, – ustade Bosanac u fesu – znajte što, naoružajte se, polegnite čunu u sunjicu, ni bijes vam ne će doći traga. Dođe li do zla, e onda se pouzdajte u svoje mišice i ljuto oružje! Nam svim sjedi smrt za vratom.

– Pa kako ćemo na onoj strani iz čamca, Turci će nas uhvatiti? – zapita Marko domišljata provozića.

– Ne brinite se, gospodine. Turska straža po pol noći pospati će, a vi ćete se lijepo išuljati iz čamca pak k nam u stan i isto tako s Miljenkom natrag!

– A ako je Miljenka već dopala turskih šaka? – progunča Marko.

– E, kada ti tako, a mi ostanimo ovdje – hladno mahne provozič.

Napokon se uglavilo, da idemo. Pomisli, prijatelju, ovaj prevoz u tamnoj noći, pak kašnje s Miljenkom. Ja i Marko skucasmo u čunu, kano da nas voze preko mora. Stražar na

austrijskog strani jedva se dao naputiti, da nas pusti preploviti. Preplovismo Savu, nu sada istom grozote! Plamen se svrdlom uzvinuo sa neke kuće.

– Bože, – zastenje starica – upališe ju – srpskog trgovca je kuća; nu Miljenka, Miljenka! Jao meni, ludo dijete!

– Je l' vašu kuću, teto? – poviče Marko iz sunjice.

– Da, u kojoj stanovasmo . . .

Još niti ne izgovorila starica, eto grozna vriska: Hladna Savo, smiluj mi se . . . jao, Jovane, teto moja!

– Miljenko, dijete moje, evo nas . . . – zahripi starica.

Hitro se pomicala sjena k Savi, ona je letila – –

– Je l' istina, je l' utvara ili duh tvoj teto ...? – jedva izdahnuo njezin zatomljivi glas.

– Veslaj natrag, hitro veslaj! – uzdigne u mraku koščate ruke starica.

I odmakosmo se od bosanskoga žala. Bez daha ležaše nesvijesna djevojka u čunu, koj se je nešto sporije gibao. Uboga djevojko! Nije niti saznala u gustoj tami, tko je na čamcu – tek začuvši tetin glas, pala joj bez krvi u zagrljaj! Disala lagano, stenjala nijemo, muklo. Ribao sam joj ruke ovlaženim rupčićem, a teta čelo. Pa bila tmina, tmina kao u paklu. Iznenadni dolaz iz Graca, požari, jauk ljudi, grozna halabuka turska, vožnja po Savi kao po zmiji, mrak, Miljenka – sve to potreslo mi dušom i činilo mi se, da snijem užasan san. Ali koliko ti, Frane, pripovijedam, pišuć evo na studenoj litici, nu gdje bi se onda bilo moglo toliko riječi izreći? Tek je Miljenka pala u naše krilo, tek se je maknuo čunak od žala, kad urlajuća četa poput vragova poleti za nami.

– Mujo, Mujo! Gdje si, Mujo? Čamac ovamo! Uteče prokleta kaurkinja! – orilo hrapavo, onemoglo grlo.

– To je Omer, sin efendijin – šapnu drhćuć starica. – O, Miljenko, Miljenko, tvrdoglavo ti dijete! – zarida tiho.

– Bježmo, veslajmo! – grčevito izlane provozič naš. – Mujo je brz kao strijela, ulovit će nas.

Čun se je brže pomakao. Turci skočili na svoj čamac. Pustio sam ruku djevojačku, pritegnem revolver, pa što bog dade. »Prvi put ubit ćeš čovjeka!« pomislim. Ali grozna

bijaše to pomisao. Isprva svjetlucaše luč, zatim ugasne. Naše veslo silno udaralo, a ni glaska odnikud. Bilo je već i na sredini Save.

– Hvala bogu, – izlanu siputljivo provozič – sretno izmakosmo!

Ni ne izgovorio, kad zaori: »Tuj su vesla, tuj je ona, u šakah nam je!« I pokaže se kobno svijetlo na turskom čunu, a tri ili dva mrka lica osvanuše u tmini.

– Premalo vas! – škrinu Marko, koj je sveđ šutio: Tresk, tresk ... tresk ... jauknulo, zastenjalo ... zamrmorili hladni savski viri. Naš čun se hitro, hitro odmicaše.

– Paščad Muhamedova, pripravio ti prorok šerbet i kafu! – promrmlja Marko.

Nikada nijesam bio u poboju, nikada nijesam svjedočio smrti, tek sam ju po knjigah poznavao, a sada gledam i čujem, kako naš flegmatički Marko šalu zbija s tom groznom matronom. Dovezosmo se na naš kraj. Rastumačivši stražaru pucnjavu na Savi, odnesosmo sveđ još nesvijesnu djevojku u Markovu kuću. Bljedilo se razlijaše njezinim licem, a crne trepavice kao dva tanahna baršunova ruba počivahu mirno na sklopljenih očijuh. Miljenka je lagano disala kao u dubokom snu. Sve se učinilo, da se osvijesti, nu ona jedva katkad rastvorila usna, uzdigla trepavice i opet se umirila kao mrtvac. Starica teta lamala samo rukama, uzdišuć: »Bože, što je djevojci, ta nije otrov ispila!« Dočim sam ja sjedio cijelu noć uz postelju njezinu, a hiljade i hiljade misli kopalo mi po glavi, srcem mi šumili sada strašni valovi, a sada opet strujili potihi talasi. Prama jutru pospavaše svi, samo ja još držah hlađanu djevojačku ruku i brojih prekidljivi, lagani kucaj bila joj, kada najednoč sinu joj usnašca na divlji, grčeviti smiješak, a oko se malo pootvori.

– Miljenko! – kliknem – srce drago! osvijesti se! – I pritisnuh usta na njezina. O, kako bijahu vlažna, kako bijahu ... Miljenka duboko uzdahne, stisnu usnašca kao gvožđe i zastenje bolno kao iz raja bačeni anđeo.

– Osvijesti se, Miljenko! – zajecam opet.

Ona je sad uistinu raširila oči: »Gdje sam, majko mila, bože sveti!?« . . .

– Među svojimi, krasno dijete! – odgovorim raskriliv ruke.

– Koga vidim? Je li je to opet san? Jovane! Mili bože! Jovane – ti si li to, a gdje sam ja? Ne ima li nikoga više ovdje? – podiže se i poda mi nemoćne ruke. Ah, brate Frane, najslađi, nebeski trenuci bijahu to mojega ushita, čeznuća – a rijeka sreće i blaženstva poplavi dušu moju! Te onemogle ručice ponio sam k ustima, k očima, na grudi i napokon klonuo na nje ... njezina glavica lagano se naslonila na moje rame ... Šutili smo u tajnom prelijevanju boli u slast, kao što šuti narav, kada prodire mirisom slatkim i svježim zelenilom u krilo svibanjske ljepote!

Nu iznenadce odrinu me Miljenka, oči joj planuše divljom, uništujućom vatrom, na licu joj se pojaviše grozne crte: »Jovane, nam se je rastati!«

Trgnuh se natrag kao ranjen jelen.

– Šta ti je, Miljenko, za Boga dragoga!

– Jest, Jovane, i još ti jednom velim, rastati nam se je, jer ja sam ... ja sam ... – s užasa uzdrhće sva – ja sam ... oskvrnuta ... meni se je osvetiti, Jovane! Odviše se uzdah u sile svoje, sada vidim, da sam tek žena, ali neka, junačko me je mlijeko othranilo: osvetit ću se! Jovane, oprosti skršenoj djevojci pred tvojim poštenim obrazom, nu znaj, da sam se borila na smrt, dok me prokletnik ne svladao tjelesnom silom nesamo svojom, već mu u pomoći bila i druga zvijer, provozič Mujo. Oprosti, Jovane, još žešće te ljubim, ali tebi se je, plemenita dušo, sa mnom rastati, jer ... oskvrnutu djevojku ne možeš više ljubiti, niti možeš s njom stupiti u sveti onaj vez, na koj nas je oba ponukao samo čisti vječni plam ljubavi!

Ustobočio sam se skršen, poražen, omramoren. Toliki prizori, pa svi u jednom danu, u jednoj noći. »Oh, nebo, survaj se gromovi, da me smrviš do kraja!« zastenjem, sakriv si rukama oči. Gorke suze promiliše mi kroz prste. Miljenka me negdje gledala i shvatila moju bol, jer se je opet onesvijestila. Skočim sa sjedala, obrišem suze, još mi jednom zaplivalo oko na toj tužnoj, nesretnoj djevojci, i pohrlim napolje.

Na istoku bijaše nebo vedro, a dan je provirio u tamnu noć, koja sve to većma ginula na zapad. Pokročio sam korakom, ali mi noge drhtaju i klecaju, hotio sam si štogod progovoriti, ali u grlu me tišti i gnjavi kao mora. Lunjao sam, ne pazeć ni kuda ni kamo. Pa se je jur i zora bila prokljuvala, nu sve to ne vidim, ta moja je duša bila mrka, tamna noć, a na dnu njezinu svijala se usijana zmija: »ona je oskvrnuta« – a oko nje gomilahu se sad jasnije, sad tamnije slike o požaru, o ubojstvu, o nasilju, o prijateljstvu, o ljubavi, o smrti, o osveti – potiskivajuć jedna drugu. Tad me hrlimice netko ščepa za rame.

– Što ti je Jovane? Bog s tobom! ta gledaš, ko da si kroz devet grobova proputovao! Što si očajao? Miljenka se osvijestila, tetka ju ispituje i ljubi, a ti si ju ostavio, pa tude piljiš u Savu, ko da žališ one bijesne krvnike, što noćas odbrodiše k Alahu!

Trgnem se iz sna.

– Marko, slatki prijatelju, – obujmim mu desnicu – ja sam nesretan! Osvijestila se već Miljenka, kada ste vi spavali. I tek što sam za kratak tren použio napitak njene žarke ljubavi, otisnula me od sebe, te mi navijesti, da je ... oskvrnuta ... – I ponovih Marku njezine riječi. Marko stisnu pjesti, čelo mu se smračilo, usna mu se zgrčila.

– Da, izlanu muklo i gvozdeno – tude se sukobio ideal s blatom grijeha i zvjerinstva! Jovane mili, kloni na moje grudi, vjeruj da za te žrtvujem život i smrt – pođimo, Jovane, u kuću.

Kada sam stupio preko praga, grozna zima potresla mi cijelim tijelom, gdje mi je opet vidjeti toga divnoga, nu uništenoga anđela ... Stupismo u sobu, svijeća sve blijeđim kolobarom plamsala, starica je nijemo zurila u stol, nabori kao da joj se još dublje urezali na licu; nit nije suze točila – oko joj suho, mrtvo, okamenilo se; niti uzdisala nije, njezina već od starosti upala prsa pognjuriše se još dublje. Miljenka, okrenuta u stijenu, jecaše tiho, grleć krstovo drvo od tvrde hrastovine, što ga imao Marko kao narodni umotvor na zidu. Kada smo unišli u sobu, niti se starica makla, niti Miljenka

– pak tude mi puklo na prvi mah, da je Miljenka već sve rekla tetki. Oko mi se zalilo suzami, kada sam onako moleća ugledao toga mučeničkoga anđela, s kojim sam nekoliko sati prije najslađe snovao snove života svoga! Krasna plava kosa talasala se neuredno po njezinih leđih. Oh, bože mili, kada je žena, taj biser neba, kada je najljepši i najdivniji? Onda, kada trpi! Kada se kaje, kada plače! Nije li ova žena bila sada najljepši stvor od svih na ovom svijetu! Poletio sam k njoj, na koljena sam pao, zavapiv: »Miljenko, dušo moja, daj da sustižem tok suza tvojih mojim jadom i bolju mojom! Ti si nevina, ti si nekriva; trpila si za narod svoj najveću muku, koju stvor tvoga spola trpjeti može – trpiš i sada! Budimo ljudi! Govorimo ozbiljno. Gorji bih bio od zvjerskoga Turčina, no da s tobom zajedno, uzvišena mučenice, ne trpim – – pak sada te istom ljubim velikom, neizmjernom ljubavi! – Ovaj sveti krst, za koga se ti žrtvova poput Judite za Izrael, ovaj sveti krst neka nam svjedoči, da je naša ljubav vječna, ništa svjetska slomiti je ne može! Ti nijesi oskvrnuta pred bogom! Ti nijesi oskvrnuta preda mnom. Ustaj se, Miljenko, moja si, osvijesti se!«

Miljenka mi pade u naručaj, nabrecale joj opet suze i orosile hrastovo krsno drvo, koje je klonulo iz njezinih ruku među naše burom nadimajuće se grudi. Sada sam, ljubezni Frane, prvi put oćutio, da sam nešta ozbiljna, nešta velika uradio. – Napokon se trgosmo iz zagrljaja, blaženstvo i rumen oblijao djevojačko lice, Marko me je zagrlio, a starica pokročila k Miljenci.

– Ti si plemenit čovjek! – šapnu mi Marko.

List moj se odviše oduljio, čitava je to knjiga, baš po ratnom načinu. A da i odviše ne produljim, ukratko ću ti reći, mili moj Frane, da sam se svečano prstenovao sa lijepom Miljenkom, starica je otišla u Biograd, blagosloviv nas; Miljenka si odrezala kosu, jao, upravo mene je zapao taj posao odrezati joj onu krasnu, bujnu plavetnu kosu, – i u muškaračkom bosanskom odijelu skočila na konja, a uz nju ja i Marko i eto nas u bosansko-hercegovačkom ustanku, u četi popa Žarka! Mnogu muku promučismo, dok stigosmo u neumitne krši i litice, ali toli čvrsti su bedemi velike ideje

divnoga narodnoga pokreta! Mnogo okršaja bilo je jurve i sedam znatnijih bitaka, o kojih si i ti možda čitao. Svi se čude lijepomu junaku Milovanu, bratu momu, kako je hrabra srca, kada jekne gora ili zatutnji polje; kako je mudra glavica, kada je vijećati u tihoj noći kod ognjišta. A tko je taj Milovan? Pogoditi ćeš. Krasna li pogleda, kada švigne ognjenim mačem kao anđeo nad vragom, koj bi htio krst pogrditi! Njezine se grudi šire, njezino oko sijeva, njezina duša se krili iznad ovih tvrdih litica! Oh, koli ju ljubim! Oh, ta snađe me koj put i sjeta ili slutnja – kako li bih nazvao onaj tajni vesak – – izgorjeti ćeš u preslatkom plamenu ljubavi svoje. Otkada si pako uzamjence spasismo život, otkada ju poljubio pop Žarko: »Mladi brate, ti i Jovan divni li ste mi junaci, a lica djevojačkoga!« – otada naša je ljubav tolika, da bi se razlijala cijelim svemirom, da joj tajnostrujno vrelo probije svijetom! A Marka da vidiš! Junak nad junaci! Kad se smirimo gdje na studenoj krši, odaljim se često s tobožnjim bratom Milovanom i mi – mi si panemo u nijemi zagrljaj; naše duše splinu u jednu te kao bijeli golub, koj si je omočio krila u barbarskoj krvi, prhnu pred prijestolje vječnoga tvorca! »Moja ćud, koja nije nekada mogla vidjeti zaklana pileta, sada gazi u potocih krvi, po gomilah razmrskanih tjelesa!« – zamislim se čestokrat i nakrivim usna, a Miljenka je pogodila moju misao – pa mi šapne milo: »Ne boj se, Jovane, sretni ćemo biti! Do jeseni se vratimo u Austriju – i ja ne ću biti više junačka djevica ratnica – – biti ću – –« umukne kao vjetric, što se je izgubio u ružah – a ja svršim: »biti ćeš mojom ženicom!« Mili Frane, našu tajnu zasada poznaje jedini Marko. Na smrt se u nas ni ne misli, dočim joj uvijek u oči gvirimo – pa i prava je ona u ustaša: um za morem, smrt za vratom! Mi tako pouzdano gledamo u svoju budućnost i glede pobjede svete ideje, i glede sreće moje i Miljenkine, da niti ne spominjem u ovom listu silu smrti, koja bi mi mogla istjerati dušu iz tijela i prekinuti naš zemski vez; nu, pa ako i to bude, javit će ti pobratim Marko i – – – i – – – Miljenka! ... Jao, zašto takovih pomisli, ta mi se ne možemo još rastati ... zlatni kolobar naše sreće nije, ne može biti varav! ... List

taj je cijela knjiga, nu drugi će biti kraći, ako bog dadne! Zdravo da si, Frane, zdravo da je tvoja zaručnica! Ispunile se, dalo nebo, tvoje želje na rastanku! – Mačem sam mahnuo u visoka nebesa, podav pouzdaniku list – sretno mi stigao na austrijsko zemljište, u ponosnu Hrvatsku i spjevnu Sloveniju!

Jovan

Pripomenak. Tu mi ruka drhće, nu moram ti pripovijedati grozan prizor, kako je Miljenku oskvrnilo. Ona je sjedjela u onoj sobici, gdje sam ju prvi put poljubio, gledajuć sliku crnogorske knjeginjice; teta se odvezla prijeko. Miljenka bijaše sada sama. Bukot, vika, pokolj – razlijegalo se ulicami. Ona se prestravi sama sebe, što nije s tetom otišla prijeko, baci se na koljena i stane jedva moliti, uzdižuć moju sliku k visinam – kad tresnu, zatopte vrata – ukaže se Omerovo lice s paklenim smijehom ... ona pograbi pušku – puče ... nu ščepaše je gvozdene ruke ... zgrada se potrese od očajničke borbe; nu Turčin ... izvršio ... sotonsku namjeru ... Odvezaše polunesvijesnu mučenicu i ponesoše iz kuće. Svježa zraka dahne na ulici, ko da joj višnja snaga uzbuktala krv, trgne se divskom silom zvjerskim zulumćarom – i poleti prema Savi – – pade u naše ruke. Turci upališe kuću valjda još u borbi sa djevojkom ... Dok sam ovo napisao, ruka mi je drhtala od teške, smrtne rećbi groznice; to sam pisao poslije, kako Miljenki i Marku pročitah list.

J.

Drugi list

Na bojevnih klisurah

Mili Frane!

Naš kolobar sreće kano da je dalje otplinuo, kano da se je raspukao. Miljenka je ranjena u ljevicu. Marko mi jednom kaza, kolika li bi bila zabuna u nas, da nam je Miljenka ranjena, jer će se među ustašami saznati, da je žena. Sjećaš

se, kakove grudi imade taj ubavi junačkih gora cvijet, te ih i dosada jedva prikrivaše krasnim ustaškim odijelom. Boj je prižestio kao nikada dosad. Ne znadosmo, čija li bude pobjeda, kada najednoč stanu ipak Turci bježati. Golobrado, lijepo Ture s blijedom čalmom nahrupi na Miljenku, ona se zagleda nekuda, sablja joj klonu i Ture bi joj bilo probolo srce, da se ne oborim poput groma na njega. Koliko li puti visi u ratu sto života o jednom trenutku! I Miljenki kao da joj je bilo tad namijenjeno poginuti. Ture ogreznu u krvi, odape revolver, a ljuto mu zrno prostruji tik moga uha, a Miljenki u ljevicu. Tiho vrisnu i ja poletih k njoj.

– Jao, Miljenko, gdje si ranjena? – očajno kliknem, pa da ne bude opreza drugih na boj, bio bih se izdao, gdje sam ju prozvao Miljenkom.

– Nemoj se odviše prestraviti, biti će malo u ljevicu, ali, zaboga, budi uz mene, znaj da sam djevojka, pa da mi tko drugi razgali grudi! Popriveži ruku, krv vrije i ključa kao iz vrela ... nu ne će biti zla.

Oj, bože mili, potoci me krvi ne prestraviše kao ovaj čisti vrutak, što joj poteče iz ljevice. Turke raspršilo, jedan ih odjel gonio još dalje, a moja se četa vratila u klisure. Dragocjen gubitak nosio sam sâm u goru. Položim ju u naše stanište, a hrpimice dohrle ustaše, da vide mladoga ranjenika. Utješio sam ih, da je rana neopasna, prem nisam ni sam znao, kolika li je, a oni se raspršе kojekuda. Miljenka, isprva upaljena, sada je problijedila i uhvatila ju grčevna groznica; odmotam tu bijelu, oblu ručicu. Prošla me studen i ledeni me znoj probijao ... Zrno je razdrlo put do kosti, ali odletilo dalje. Suzom i bistrom gorskom česmom isperem ranu, nakvasim melemom i omotam bijelim ovojem, pa onda se privinem k usnicama njezinim.

– Kako bi ti bilo, Jovane, da sam poginula? – šapne mi tiho, uzdignuv oči i sjetno se nasmjehnuv.

– Kako? Pitaš, dušo! S tobom u grob, kada bi mi tebe nestalo! – I priklonim glavu na njezinu glavicu. – Miljenko slatka, zašto si ustegla ruku pred onim nekrstom, gdje bi te bio rad susprege malne proburazio bio?

– Oči su mu bile slične tvojim, pa me neka zla slutnja obuzela – a gdje je on nahrupio na me, eto ti si me, junače, spasio i to – po drugi krat. Da, baš si mi junak, kakova valja tražiti u junačkih pjesmah!

– Veoma si voljka laskati ... Nut, Miljenko draga, nijesi li se dakle osvjedočila, da nijesam kukavac bio ni u jednom kreševu, ni u jednoj bitci? Ti se pako ukaza junakinjom, koju će opjevati narodni pjesnik – stoga, Miljenko, hoćeš li mene sada slušati? ... Ostavimo bojište, pođimo na krilo mile i krasne moje Hrvatske tamo preko Save i uživajmo dugo jur žuđenu sreću! Zima će skoro zahladiti, a ustaše će se povući u zaklon klisuram. Bože moj, kako ti već nabujali zlatni valovi krasne kose, ne daj, da ju poštrapa gnjusna turska krv ... nu još većma ...

– Pa ne uživamo li ovdje sreće, Jovane? – naporno zapita i metnu mi desnu ručicu u njedra.

– Ne, ne, Miljenko ... ja inače mislim ... shvaćaš li me ...? – I ogrlim ju plamno, strastveno na studenoj, gluhoj litici.

– Shvaćam te, Jovane; čim podobri u ljevici, ostavit ćemo bojište. Da, sada ću tebe slušati, pak i Marko će se sklonuti tomu.

Naši ljudi bili dan za danom u kreševu, a ja sam sveđ ostajao kod Miljenke; pobolje joj bilo.

Iznebušce nahrupi neko jutro Marko: »Jovane, ti ćeš danas u bitku, Žarkova je volja, a u Miljenke će ostati kaluđer Vasilj, nu zaboga, posestrimo, ne odaj mu tajne naše! ... Mlad je to čovjek, a kažu ga mudra; pred nekoliko dana je prispio.«

– A šta, – otrese se Miljenka – meni je dobro, mogu sama biti, kada je već Jovanu ići.

– Ne opiri se, posestrimo, vođa Žarko tako hoće, komu je puno do tebe stalo, a Jovan je opet dobar junak. Ta mi ćemo se do večera vratiti.

– Oh, da! – uzdahne djevojka – da idete na oranicu plugom, možete tako ustvrditi, ali s bojišta se rijetko navečer vraća.

– Nu, umiri se, Miljenko, – utješi ju Marko – kaluđer će na sve ranjenike prigledati, a tebe mu je vođa najvećma preporučio.

– Eh, pa neka vam, Bog s vami! – izlane ona.

Spremih se na oružje.

– Dušo, anđeo s tobom, dok se vidimo, ta bude sa svojim drugom! – oprostim se š njom i ogrlim djevojku. Potekoše joj gorke suze. Prvi put je to bilo, što ne idemo zajedno u boj. – – –

Bitka trajaše cijeli dan. – Ranilo me nožem, što se zadjenuo na sreću u rebro, inače ne vidjeh više Miljenke. Doniješe me veoma slaba na ložište. Oh, Frane, da si vidio Miljenku! Kosu je čupala, mahala rukama od boli, kopala prsti, da razdre tvrdu klisuru. Teškom sam ju mukom umirio, opominjuć ju, neka si ne ozlijedi rane, a moja je veoma lahka i brzo će proći; prem mi gorjelo, ko da si me usijanim gvožđem žegao. Sve je to gledao Marko i mladi kaluđer Vasilije. Neopreznoj djevojci izmakle se riječi, na koje se s udivljenjem nasmiješio kaluđer; prokljuvao je nešto u našu tajnu, jer se djevojka u jecanju izdala. Ona je uistinu oslabila s iznenadne moje rane. Taj kaluđer bio visok i tanak kao jela, blijed, suh, crne mu oči kao dva žiška. To sam još vidio i uhvatila me vrućica. Drugoga dana, sjedne Vasilije među nas troje, smiješio se i svašta nas ispitivao, a napokon i zamolio, da mu razdriješimo tajnu našega života, jer da je Miljenka žena, pak da nije on zaman samostanac, te će šutiti kao grob. Ne moglo se drukčije. Vasiliju bijaše suđeno doznati cijelu našu tajnu ... Sklopio ruke, uzdigao ih k nebu, nerazumljivo nešto izmucao, – ogrlio me – – »O sretni stvorovi, i ja sam ljubio nekad, nu moja se ljubav prometnula u crnu mantiju, ali zato ću vas vidjeti sretnimi! Nu pravo imate, čim ozdravite, da se vratite u domovinu, a ja ću na vrijeme rado s vami, da vas blažene gledam, a onda opet pohrliti ću bodriti ove junačke križare!« – Ovako razgovarasmo i pripovijedasmo si, i prem sam veoma oslabio, javljam ti ovaj prekret, ako stigne do tvojih ruku. Nu dugo će još proći, dok ću moći preko granice.

Ljubim te, brate, i pozdravljam gospu Leonoru.

Jovan

Treći list

Na bojištu udesa idealnih prijatelja

Frane!

Pripravi se na groznu vijest. Piše ti ruka Markova. Na poljanah, gdje vije kolo vran gavran nad mrtvimi tjelesi, u gorah, med kojimi se rijeke krvi bubre i nabrecaju – takov je udes vazda bio, te časomice može nas ustrmeniti nad svojim zjalom. – Miljenka je pala u boju. – Njezina čista mučenička duša otkrilila je na skut onoga, čije je sveto drvo grlila u Staroj Gradiški, a u mojoj kući. – Ali jao, stoput jao! Još jedan čovjek, mlad, lijep, uman, hrabra srca i velike duše; čovjek, koj se sada valja kao zgažen crv; čovjek, komu su svi zlatni snovi, sve krasne slike, sve poletne nade uništene: i on je pao i on je uništen, i on je survan na crno dno praznine, gdje ne imaš ništa nego bol, očajanje. Taj čovjek je naš idealni drug, naš divni platonac Jovan! Kada je Miljenka posve ozdravila, Jovanu je još bilo ostati među ranjenici, a njoj pohrliti u boj, u posljednji njezin boj, nu jedan najsjajnijih, najžešćih dosada po nas. Prorazio joj grudi turski nož. – Poletih k njoj.

– Marko, prijatelju, umrijeti mi je, a Jovana ne vidjeti, ne rastati se s njim, ne splinuti svoj posljednji dah s njegovim. Zapinjem, bože mili, a nekada sam toli vatreno govorila! – –

– Miljenko, sestro, ti ne smiješ umrijeti! – kriknuh zdvojno, videć, gdje joj kroz odijelo sunula vrla krv.

– O, Marko, čemu si kriknuo? Slušaj. Eno leži gadni Omer; valjda još zadnjim ishropljajem izdiše – –Reci Jovanu, da je moja oskvrna osvećena –– Turčinu dovikni, da mu praštam. Kršćani se pomiruju s dušmani svojimi, kad polaze pred vječnoga suca ... Oh, Jovane, ljubim, ljubim – na nebu bude naša ljubav vječnom ... posljednja moja riječ – da, cijeli život pozdravom mu budi! Posljednji uzdah moj sa dušom mojom svij mu se kao lijerov vijenac prije oko vedra čela i mila lica, negoli pođe pred vječnoga tvorca ... oh, Jovane, zbogom slatki Jovane ... izdaleka si došao ... kolobar

naše sreće rasplinuo se, ali vjekovitim sjajem sijevati će gore na meti svih ljudskih borba ... zbogom, Jovane, zbogom, sveti borci ... Isuse ... – – Ona je uzdahnula, stisla mi krvave ruke i zaklopila oči; ispod crnih trepavica potekoše dva biserna vrutka ... Plameno zapadajuće sunce bilo joj posljednjom luči na vječni put i drhtalo u rasplinjujućih se njenih suzicah ...

Što, Frane, da ti dalje pišem ... moje pero malakše ... trpim i ja. Ljudi, koji ne mogu svoju bol istočiti suzami, oni sto puta gore trpe ... – Donijesmo mrtvu Miljenku; nije se dalo dugo Jovanu tajiti. Pao je na mrtvo tijelo, razgalio one labuđe grudi, koje sada bijahu pune krvi ...

– Oh, bože! što sam ti skrivio, što sam skrivio tebi, nevina dušo – – da se je moj sjajno viđeni kolobar raspršio u ovu krvavu sliku tvojih grudi? ... Ništa! ... to srce već ni hlaptom, to grlo već ni veskom ... ništa ... mrtva ... mrtva ... jao, sve je mrtvo ...! – zaridao Jovan i zamro.

Ustaše se odmakoše sa žalosna pozorišta.

– Da, brat Miljenko je pao, a Jovan je ranjen! – žamorahu i ostaviše nas.

Pun boli sruših se u Vasilijev naručaj ...

Još istu noć, razabrav se malo, napisah ti ovo i šaljem po noćnom našem glasniku na austrijsku postaju. Stiglo ti u ruke, ma i kobno bilo! – – Kako bude od sada s menom i Jovanom, valjda ćeš čuti ...

Tvoj pobratim *Marko*

Četvrti list

Na razvalinah mojih nada

Mili Frane!

I posljednji će valjda ovo list biti. Moje slutnje na žalost moju ne varaju me nikada. Miljenku sam zagrlio dugim, dugim, najslađim pritiskom – – nešto mi puklo u srcu, a obuzeo me strah i bol, drhat i crna slutnja. »Dušo, ne idi od mene, mi se više ne vidimo!« Ona je problijedila, ko da je i ona slutila. »Pa ne idem, srce moje!« – Oh, sreće, da nije otišla, ali ustaše zahtijevaju; izručih ju Marku ... nu bog je

tako htio ... Tvoje želje na gradačkoj kolostaji nijesu se ispunile. Miljenku, jedini stvor, koga ljubljah prvim plamom neugasive vatre, sahranismo; nu sjajno! Vječne hercegovačke gore pokrile su ono krasno tijelo, koje me je zanijelo do najvećega ali kratkotrajnoga, zemskoga blaženstva; a dušu poslasmo pred višnjega stvorca izgrlivši se svi redomice s njom, onu dušu, što se vinula sa mnom, dok je još život živjela, do najdičnijega imena sadanjega mlitavoga svijeta – do »hercegovačkog ustaše!« – Ta divna duša lebdi u neizmjernih visinah nad našimi glavami; lebdi vječna, stalna, neukloniva – kao i pobjeda naše ideje! Vječna je i stalna, jer je golubak, koga miluje božanski spasitelj na svojem krilu i komu je ona pun kalež odnijela mučeničke naše krvi, da bude uz onaj, što ga prinesoše neustrašivi borci prvoga mučeništva za njegovu svetu vjeru!

Ja sam otkrio cijelu povijest braći svojoj ustašam; ja sam oživio opet novim plamenom – i ja ću ostati među njimi do smrti svoje! Pa jest! Tko stupi u ove bajne gore, taj se više ne vraća u naš mlitavi kraj! Vi, ljudi, nikada nijeste oćutili krasote ovih gora, naužili se slasti naših pobjeda, ponesli se za uzvišenošću naših ideja! – Ostajem ovdje – dao nam bog na razvalinah velikih mojih nada sagraditi novi, vječni hram pod suncem: pobjedu svetoga hrišćanstva nad vragovi, koji polovicu pakla prenijeŝe u srce Evropi! – Ma i ne dočekao toga na zemlji, veselit ću se barem s mojom Miljenkom, s visina nebeskih! – Oh, koli smo krotki janjci u gori, gdje si peremo u bistroj česmi krvave ruke, a dušu čistimo grijeha, pa nas krijepi svećenikova ruka, ruka brata našega kruhom nebesnim, a njegova duša vatrom uzvišena slova.

»Crkva nam je divno podnebesje,
Oltar časni brdo i dolina,
Tamjan miris, što se k nebu diže
Iz cvijeta i iz bijela svijeta,
I iz krvi za krst prolivene.«

Izdahnem li ja ili Marko nauvijek, javiti će ti, koj drugoga preživi; zajedno li poginemo, saznati ćeš od popa Vasilija.

Cjeluje te tvoj

Jovan

Peti list

Iz hercegovačkog ustanka

Gospodine!

Bratimim vas bogom i vašom vjernom braćom, koja jučer slavno padoše u ljutom boju. Junaštvu njihovu malo nas bijasmo premci. Samo divovi Jugovići na Kosovu polju mogli se tako boriti. A koli je ushitio Jovan svojom divnom riječi ustaše, kada je nadvladao svoju ljudsku narav, to vam ne može papir jasno prikazati. Da ustaša umoči pero u krv živoga si srca, onda bi vam to tek mogao opisati. Vašim idealnim prijateljem Marku i Jovanu vječno će ime sjati u naših vjernih uspomenah! Pokopasmo ih časno, pokopasmo ih zajedno uz Miljenku. Jovan je poginuo od mača u srce, u ono srce, komu bijaše proživjeti tolike oluje u tako kratko vrijeme, nu koje opet bijaše svladano od plemenitoga mu duha! Marka zgodi ubojito zrno u junačku glavu, koja nam toliko puti mudro savjetova, kada smo imali poletiti s ljutih klisurinah kao gromovi! Da, »dvije cijevi bile su mu dosta«, pa to vam je naš život, ali je i pobjeda naša! Taj, koj vam ovo javlja, budući ovlašten od pokojnika, sjutra će se možda za vašimi prijatelji smiriti za vazda u ovih nijemih klisurinah, koje ko da plaču, kada zaviju dragocjenu žrtvu u hladan skut svoj! O, vječne vi gore, vi ćete barem poznoj unučadi znati pripovijedati o djedovih njihovih! –

Povijest naših idealnih pobratima sveta je za ustaške divove; okite li ju koje javor-gusle narodnom pjesmom, biti će svetom himnom do pobjede naše, do pobjede božje! Narodnom pjesmom velju, jer tu povijest ne može pero nikojega pisca onako opisati, kako njom odjekuju ove krševite gore i brdine – nju može samo, samo slijepac opjevati, koga one porodiše ...

Kada nam zadivota tiha noć, kada oružje počiva – onda – uzdignuv ruke prama neizmjernom vasmirskom okrugu – »komu je središte svuda, a opseg nigdje« – na tom jednom središtu od posvudnih središta – –

Sva se družba ljubi redom.
Stoji četa višnjeg boga puna,
Ne ko krvav nož, kijem rana
Zadaje se smrtna i teška:
Već ko pero sveto i zlatno,
Kojijem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi viteška ... –

O. Vasilije

*

* *

Na nekom dobarcu u Slovenskoj nedaleko Kamnika sjedio čovjek mlad, vitak, modra oka i plave kose. Lijepa mu bradica kano da drhće u proljevu trakova zapadajućega sunca. Čiste suze kapale mu niz glatko lice, on ih nije brisao. Bijeli listovi ležahu u travi, a lukavo malo psetance usmjeli se neviđeno se njimi poigrati. Krasna žena, kojoj se crni pramovi nagnuli nešto preko čela, priskoči k Franu i potegne mu po licu bijelim rupčićem.

– Pusti im, neka teku, slatka ženice Leonoro! Teku za najbolje pobratime, za najbolje prijatelje, za najdivniju djevicu Miljenku! ... Oh, da, pohrlio bih u one sve gore ... – mahnuo čovjek rukama i slegle mu se oko pasa lijepe žene ...

– A mene biš ostavio ... – ukori ga ona nježno.

– Ne, ne – privine ju čvrsto na grudi – nikada, Leonoro!

– Pa je l' nije i naša pobjeda slatka i uzvišena? – prousti Leonora u njegovo lice ...

– Jest, ženo draga, budne li žensko, okrstit ćemo ga Miljenkom, bude li muško, neka bude Jovanom. Slažeš li se? ...

– Pa neka ti – odobri mu gospođa prijedlog milim glasom, nasloniv nježno glavicu na njegovo rame.

Sunce je već utonulo za gore. Zlatni tanahni oblaci, prelijevajući se u srebrne pase i kolobare, trepetahu nad gorami, što se rumenile rubom kao smijeh djevojački. Blago svibanjsko povjetarce dostrujilo preko grana sjenice, koja se je počela odijevati zelenilom, do dvoje sretnikâ. Pastirov rog nadaleko orio i odjekivao crnogoricom za lagodna večernjega uzduha; modrinom nebeskom naljetavahu se obijesne laste, radujuć se svojoj novoj postojbini, a na zapadu kanda je i ljesnula koja zvjezdica poput tajnokradne suzice prvoga

ljubovnoga plama, a ispod nje gluhim hakom pomaljala se noć kao zapreka onoj zvijezdi, onoj suzici, koja će se tim većma zablistati, kada će ju noćni mrak htjeti zaustaviti. Samo neka bude nebo vedro, kao i djevojačko srce – i sto će zvjezdica – suzica ljesnuti! ...

Lijepa gospođa uz svoga muža probudi se iz sjetno-blažena snatrenja i otiđu ispod ruke u krasno sazdani idilični seoski dvorac.

– Jelte, dušo, danas je drugoga svibnja g. 1876.? Oj, kako bi ugodno bilo, da nam se ispunile želje, te bi nam sada Jovan uz Miljenku pripovijedali o divnih borbah hercegovačkih ustaša! – progovori on.

– Da, Frane, i naši kolobarčići pomanjih nada rasplinjuju se, nu se zato izgube u velikom, krasnom i ubavom kolobaru, koga, hvala bogu, sedam boja duge nebeske okružuje – u kolobaru naše bračne sreće! ...

– – – – I noć je pala na zemlju, noseć izdajicu svoju – mjesec na glavi, a tišina sama po sebi odavala neki tajnočeznutljiv glas.

BARUNIČINA LJUBAV

Posveta

Slatko smijuća se sreća i neopisivo blaženstvo ljubavi proniklo mi je cijelu mladu dušu i tijelo.

Zlatna krila mašte nose me na tvoj skut, drago rodište moje, milo Zagorje moje!

Čutim, da bih mogao ogrliti sav svijet: ali u tom zagrljaju tek bih spominjao slatko njezino ime!

Drago rodište moje, milo Zagorje moje!

Ona je mila, ko što je podneblje tvoje, ona je lijepa, ko što je kraj tvoj! Nju ogrijeva žarka hrvatska duša; u njenih grudih bije ljubeće djevojačko srce. Čedna je poput ljubice, što se krije po brdih i dolinah tvojih, rodište drago, i miomirisom svojim zadahnjuje prve ugodne dane proljeća moga! Mila je poput rose nebeske, što škropi i nataplja vruće i žedno srce moje! Lijepa je ko ljiljan, anđeli ga nose pred prijestolje vječnoga!

U licu, u oku, na usnah lebdi joj čednost, ljepota i milina. »Ti si pjesnik ...« šapću usta njezina. Postajem, ta u grudih mrtve zemlje, u odlomini hladnoga kamena usplamtila bi od tvoje ljubavi čarobna i bukteća luč poezije!

Zlatna krila mačte, ljubeće srce i ushićena duša nose me na tvoj skut, drago rodište moje, milo Zagorje moje! Ogrlio bih sav svijet: ali u tom zagrljaju spominjao bi samo slatko ime njezino!

Na podnožju brda u Zagorju virio iz bujnoga zelenila gustoga granja ubav vlastelinski dvor.

Po nebu se gomilahu tamni, crni oblaci. Daleko negdje neprestance muklo hrumio grom. Štajerske gore oko Sutle

obavila crna tama, iz koje siktahu plamene munje i šumljaše približavajući se strašni vihor.

Preteča vihra veće silno njihao drvećem, okružavajućim dvor, pa tresao tuj zrelo, tamo zeleno još voće sa voćaka te runio cvijet sa ruže, a gdjegdje skršio i po koju granu.

Bilo je to na koncu mjeseca kolovoza, godine 1862.

Silan vihor s tutnjavom gromova i sa četom crnih, bijesnih oblaka sve većma bližao se od štajerskih strana, da se sori nad vinorodne zagorske brdine i žitonosne doline.

Težaci s polja bježahu u kolibe. Zvonovi brđanskih crkvica stadoše miriti oblake, a crkvenjaci palili iz mužara sveti prah na gnjevno nebo. Mrak pogotovu prikrivao zemlju, premda bijahu istom četiri sata poslije podne.

U dvoru naslonila se kraj prozora na nizak, mekan divančić lijepa gospođa, spustiv poput alabastra bijele ruke na krilo.

Mučno ćeš pogoditi, koliko da joj je godina, ali gospođa je prava ljepota, a koliko istom zamamna, kada uzdigne oči, te promjeri slike viseće okolo po zidu. Te crne oči, kao divlje varnice, plamte sve strasnije i strasnije.

Tanana bjelina prikrila joj napolak razbludne grudi, a dvije vrane kite točile se nehajno preko njih ća do pasa.

Gospođa je očekivala nekoga. Napolju se uzbuni sva narav, sve bijaše toli burno, ali gospođa kao da za to niti znala nije, kao da za to niti ne mari.

Gospođa opet obori plamteće oči sa slika, u taj čas uđe u sobu mlada, niska djevojka.

– Šta je, Heleno? Je li tkogođ prispio?

– Nije, milostivna barunice; nego evo donesao je seljak list vašoj milosti.

– List ... – šapne grčevito žena. Skoči sa divana, hrlo pograbi list i zapovjedi djevojci, da ju pusti nasamu. List je glasio:

Lijepa barunice Grefšteinova!

Ako ikoji čas posvetiste, da me danas očekujete u svoj dvor, kako ugovorismo, ja ću za svaki taj čas godinu dana klečati pred vašom krasotom i moliti, da mi oprostite, i »činiti zadovoljštinu«, kakovugođ bude zahtijevao vaš gnjev,

što je za me najveća sreća, ko što je i sve, što vi radite i mislite, jer samo jedno shvaćam i znadem – da vas ljubim.

Danas nenadane, silne nezgode stadoše preda me i ne dadu mi, da pohrlim k vama. Ali ćemo se zato sutra valjada vidjeti.

Pavao

– Lijepa barunice Grefšteinova! Uh, zašto mi baš ovo ime ponavlja? Da, to je ime moga pokojnoga oca. A da li sam ga ja vlasna nositi? Nijesam. Ah, taj mladić Pavao! On ne može danas, on će me tek sutra posjetiti. To je prvi dan, što je vjerom pokrenuo. To je prvi, koji je odviše razborit, dočim su dosada svi, koji padoše jednom u moju mrežu, poludili, pomahnitali za mnom! Pa to pismo, nekako je mrtvo, nekako je preko srca, nekako prisiljeno pisano.

– Barunice, zar tvoja ljepota potamnjuje! – Gospođa ustade hitro, postavi se pred ogromno ogledalo zlatnih okvira i dupne nožicom o mekani perzijski sag.

– Ne, ne! Ti si vazda lijepa, ti si vazda divna barunica, a sretni su i blaženi oni zemaljski stvorovi, koje udostoji toli uveličana, toli naslikana, toli opjevana baruničina ljubav! Pavao je seljački sin, nepokvaren, jedar, pun života i žara mladić, on ne zna čarati laskave listove, on ne zna uzdisati u lažnih pjesmah, ali ja tražim njegova života, njegove vatre! Da, i on će biti baruničin! Ti si uživala svijet, u divljoj i slatkoj njegovoj raskoši utapala se; o da, barunice, ti valja da uživaš i ovaj čisti, nepokvareni vrutak nevinoga mladića. Jest, baruničina ljubav usrećit će onoga, čiji život sama traži, kako još nijednog života tražila nije ...

I barunica izvadi iz dna staklenoga ormarića u crnom baršunu uvezani album. Na jednoj strani bijahu zlatna slova: »baruničina ljubav«, a na drugoj strani najfinijom crvenom bojom naslikano plamteće srce, a iz kuta odapinje u nj mali bog svoju strijelu.

Vani bjesnio strašan vihor, kršeć i lomeć sve, gdje je što zahvatio. Rijetke krugljice leda pomiješane krupnom kišom udarale o prozore dvora, ali za sve to ne hajaše barunica. Pred njom stajao na malenu stolu album, a ona nemarno

spustiv se na divan, ručicom kloparala po sveđ zatvorenu albumu, oborila oči na svoje krilo i pred njom se pomolila najnovija, najbliža zgoda ...

I

Pred mjesec dana, jašuć na svojoj jogunastoj arapskoj bedeviji, pošla barunica Grefštein u lov. Kako je već obićavala, bez svake pratnje lutala je sama samcata širokim zelenim lugom potpuna dva sata daleko od svoga dvorca. U dubokoj šumi pustila da štekte tri vjerna joj lovska psa. Barunica Grefštein, nešto već umorna, baci malu diljku preko ramena, pogleda na svoj zlatni satić; bijaše deset sati prije podne. Skoči sa bedevije, priveže ju o šumski brijest i popne se na dosta visoki humak. Popevši se na vrh humka, popostane i svrne okom u dol.

Pod humkom ključalo bistro gorsko vrelo, a okolo vrela bilo nekoliko kamenih klupa sa dugim kamenim stolom. Vrelo ugodno romorilo živom vodom iz kamena, a još ugodnije mirisalo divlje cvijeće i bujno zelenilo, što se je steralo okolo vrela.

Na kamenoj klupi sjedio mladić i djevojka jedno uz drugo. U tihom muku našla ih barunica Grefštein. Na stolu pred njima stajala ukusno vezana knjiga.

– Ha, da vidimo! To će valjda biti ljubavno ročište! – šapne barunica, te uzmaknu natrag među granje i onako sakrita stade zvjedljivo promatrati taj prizor.

– Milko, danas ti ne ću predavati iz mrtve knjige i tumačiti ju. Danas ću ti predavati iz svoje žive knjige, iz srca – reče mladić.

– Ah, zanimivo! – šapne barunica, sunuv još većma natrag u granje.

– Milko, ovom godinom prestaju i posljednji praznici moga đakovanja, jer sam nauke svršio – nastavi poslije odulje stanke mlad čovjek.

– Pavle, – javi se sada djevojka, – ti veliš, da ove godine svršuješ nauke. Veselim se. Ne ćeš barem od nas više odilaziti, pa ćemo vazda zajedno vjekovati i ti ćeš me onda uvijeke podučavati.

– Da, Milko, svršavam nauke, ali baš sada kod kuće ostati ne ću, niti ne mogu, jer sam zato svršio nauke, da stupim u državnu službu. U seljačkoj kući, znaj, da ne mogu ostati. Dobri me ljudi tek posiniše, a za to obilnu nagradu beru od moga dobrotvora, koga nikad vidio nijesam, tekar ga po listovih poznajem. Kada pako ovdje ne ostajem, to, Milko, ti jesi moja drugarica, pa da i dovijeka ostaneš, poći ćeš sa mnom.

– Samo ne toli galantno! – prigovori barunica u granju.

– Kako da ja s tobom pođem, Pavle, a moji roditelji?

– Roditelje ćemo moliti, oni će nam dopustiti i mi ćemo se vjenčati – reče krepko i ozbiljno Pavao.

– Sad je barem posve jasno! – šapne lakonički barunica.

– Ha, ha, ha! Vjenčati? – nasmija se glasno i slatko zlatokosa, mila djevojka. Kakovi bi mi supruzi bili? A ti si dosada bio moj učitelj i moj drug.

– Tako? ... – zapita ukorno Pavao i pogleda ozbiljno djevojku.

Djevojče se nato zarumeni.

– Pavle, ti se ne ljutiš, što sam se tako nasmijala, je l' te, da se ne ljutiš, Pavle? – I djevojka obavije ruke oko mladićeva vrata i stade mu glatkati vranu kosu.

Pavao se zamislio i nešto olovkom čarkao po kamenu stolu. Pramovi kose pali mu preko čela i tako bijaše licem upravo prama barunici okrenut. Zlatokosa djevojka gledala, kako vrelo ključa iz kamena, a veseo, nevin smiješak lebdio joj na usnicah.

Barunica Grefštein motrila lukavim okom mladoga Pavla, a katkad samo svrnula njim na djevojku. Sada bi nešto bljednula, sada bi se žarko zacrvenila, sada bi se propela uvis, sada opet grčevito trznula.

– Lijep mladić! – šapnu u lišće barunica. A djevojka prava anđeoska luda. Dijete! Zar ona zaslužuje, da toli ozbiljne mladićeve riječi sluša, ta niti ih ne razumije!

U tren joj mune nova misao, nov plan glavom. Oči joj sijevnu divljom strasti, a u tom slučaju bila je vazda najljepša.

– Pa zašto ne? – ciknu energično. – Album »baruničine ljubavi« može se pomnožati! Žalim, da vam prekidam romantično ročište! – svrši barunica. Zašušti granjem, da ju čuju i spusti se s humka u dol prema vrelu.

Pavao i Milka lecnu se, djevojka skoči sa klupe, nu Pavao ju nježno opomene, neka sjedne pa otvori knjigu.

Barunica hitro poletje s humka u dol. Pavao htjede nešto tumačiti Milki, poče joj govoriti, ali zanijemi, kada mu se oko samo svrnu na barunicu.

Ustade i nakloni se barunici. Ona odzdravi milo mladiću, a sijevala je ljepotom kao šumska vila. Pavao ćuti, da mu je uzdrktalo srce, ali se on umah uze boriti s njim.

– Ne čudite se, gospodine i gospođice, što sam doskakala preko toga humka. Lovim lov pa se jako umorih, a žeđam, da ću svisnuti. – Tada tako nježno obori oči, da joj ne bi ni anđeli odoljeli bili.

– Dopustite, da se malo ohladim i odmorim.

– Ne sjedajte, lijepa gospođo, niti ne pijte umah, vi ste toli vruća. Ohladnite se i odmorite, ja ću vas podvoriti bistrom vodom.

– O, ali ste dobri! Koliko vrijedi muški savjet. Da vas ne ima ovdje, kako sam lahkoumna, hitro si pokvarih zdravlje. Dobro dakle, odmoriti ću se, ohladiti ću se – – a tada? Da, vi ćete me dvoriti – prpošno reče lijepa barunica i počme hladiti lepezicom bujne grudi i zamamljivo lice.

– Gospođica bit će mladomu gospodinu sestra? – upita tiše i lakše barunica, naglasujuć osobito riječ sestra.

– Ne; ja sam prijateljica od malih nogu gospodinu Pavlu – reče djevojka.

– Eh, prijateljica od malih nogu isto je što i sestra. Nu gledaj, ispitujem vas tude, kao kakav profesor, a sama nijesam kazala, tko sam. Barunica Grefštein, vlasnica dobra V–. A gospodin i gospođica?

– Gospođica Milka Stalićeva, domaćega bilježnika kći. Pavao Lanosović, izučen pravnik.

– Gospođica Stalić ... a ... ime ... da, da, ime vašega oca poznato mi je po mom providniku. A vaši roditelji, gospodine Pavle Lanosoviću?

– Roditelji moji nijesu ništa više nego seljaci, dakle posve nepoznati milostivoj barunici.

– Pa kakovom li vi to poniznosti izgovarate: seljaci? Zar nije mnogo časnije, kad seljački sin postane ovako gospodin, negoli gospodski sin, kada postane seljakom? Ali pustimo to. Ja sam se jur ohladila, sada ću sjesti, a gospodina Pavla zamoliti čašu vode.

Pavao potegne sunjicu sa kamenoga stola, izvadi lijepu, veliku čašu ...

– Gospođo barunice, ne dolikuje, da ja operem čašu, iz koje će vaša ljepota piti, neka ju opere moja družica.

– Nipošto! – klikne barunica. Mi žene ne ćemo jedna drugu dvoriti; podajte ju amo ...

I barunica skoči kao munja, baci lepezu na travu i stade pred vrelom ispirati čašu. Tijelo joj se toli gipko, toli dražesno, toli razbludno previjalo kod toga posla, da je mladoga Pavla časovito taj amazonski lik posvema svladao. Ali sjeti se Milke, svoga razgovora, pogleda na nju, nu ona bješe oborila oči u knjigu. Barunica poda Pavlu čašu.

– Evo tako. Sada me dvorite, Pavle, i gospođica Milka piti će sa mnom.

Barunica je sjela uz Milku i stala joj gladiti zlatne kose. Nato Pavao donese barunici čašu. Pogleda ga milo, pronicavo. U tom pogledu bijaše tajne obijesti, boli, srdžbe, ljubavi – sve u jednom trenutku. Nježno nagnu čašu, napi se, a oči joj planuše još življim plamenom.

Na puteljku, što vođaše između dva brda ravno do vrela, pokaže se visok, debeo gospodin pod širokim slamnatim šeširom. Sa krila šešira vijorile se po zraku i po leđih dvije duge crne vrpce. Majušno lice, zaraslo podstriženom bradom, a sitne pepeljaste oči bijahu jednako uprte u travu. Gospodin je mahao i krilio u raznih figurah rukama, kao da nešto glasno dokazuje, nu govorio je posve tiho i siputljivo, a to bijaše protivno njegovu tijelu. Za njim stupala po puteljku sitna, slaba i niska ženica, koja bi svaki čas zatvorila crni suncobran, te njim otipala sa leđa gospodinovih lepećuće kukce, što bi se ustavili na površini njihovoj.

– Gle, gle, Imbrice, opet ovoga drznika! – zakrči ona tek razgovora.

– Pa neka, nijesu zmajevi! – mahnuo bi rukom gospodin. Zatim digne nešto više glavu, stane i natjera na zatiljak šešir.

– No, šta je? – upita žena.

Gospodin pod širokim šeširom muče natakne ogroman očalin na svoj mali obraz i zamrmlja na nos:

– Neka strana gospođa je s njima.

– Strana gospođa? – mekanično i poluglasno, više po-navljajuć nego pitajuć, progovori žena. I pođoše nešto oprezniji naprijed.

Milka ih je skoro opazila i pohrli im u susret.

– Milkini roditelji ... – šapne Pavao.

– Mislila sam tako ... – kimnu, naškubiv se koketno, barunica i zavrne natrag vitice.

– Kakova je to gospođa? – zapita gospodin pod šeširom Milku, onako na domaću, kako znamo upitati djecu, kad nam u susret dotrče i kada stranca pred dvorom vidimo.

– Barunica Grefštein, vlasnica iz V. – reče Milka tiho.

– Barunica Gref ...? A koji ju je đavao donio k tomu vrelu? Čuo sam još u toplicah, da se je na imanje doselila nekakva barunica Sofija Grefštein – promrmlja nešto uzbunjen gospodin u velik, žuti rubac, kojim si brisaše znoj. Gospođa si stade privezivati vrpce šešira, uto priskoči Milka i poredi njezinu glavu. Tako dođoše do vrela, gospodin se pod slamnatim šeširom izdaleka duboko pokloni, pri čemu se je još većma znojilo njegovo masivno tijelo.

Sada se upozna barunica Grefštein sa bilježnikom Mirkom Stalićem i njegovom obitelji. Barunica pozove, da ju ovi čim prije posjete, a okrenuv se k Pavlu, reče mu, ko da je već stari njezin znanac: »A vi, gospodine Pavle, vi ćete me svakako češće posjećivati, pa kako veli gospodin bilježnik, vi ste dobar lovac, stoga želim, da se ove jeseni što češće vidimo u lovu.« Tako se ispriča jedno drugomu, Pavao sprovede barunicu preko humka, a bilježnik sa svojom obitelju otputi se istim onim puteljkom, kojim je i došao bio.

Biljležnikova obitelj čekala dugo na Pavla. Kasno se povratio, ali nekako smućen i umoran.

II

Kada je barunica došla opet u dvor, kliknula je u svojoj sobi: – »Da, zamku sam istom nastavila, ali Pavao bude moj! Album »baruničine ljubavi« pomnožati će se nečim novim, nečim odličnim.« I barunica posegne za svojim dnevnikom i taj dan ubilježi ovako:

– Lov je bio valjan, zadovoljna sam. Krasan je mladić! O mladići, mladići! – – Pavao bude moj; samo naprijed!

Zatim spravi dnevnik i pozvoni dva puta silno i žestoko. Dva puta je zvonila svomu slugi i vjernomu tajnomu savjetniku.

U sobu stupi čovjek srednjega stasa u izlizanoj livreji, kratke, četinaste kose, bez brade i brkova, zavinuta nosa, široka, pljosnata lica, bijelih očiju i dugih do koljena ruku.

– Što izvolijeva svijetla barunica?

– Jakobe, bliže. Sjednite.

Sluga se posadi na naslonjač.

– Vazda bili ste vjerni. Šuteći ste bili kao grob.

– Vjeran kao pas. Šutiti: to su naša načela – pogladi si kratku kosu Jakob.

– Jakobe, u ovoj je okolici mlad gospodin, mili mi se, on će biti našim najugodnijim gostom.

– Nam je pravo – smršti Jakob komički čelo. – Ovako »mi« i »nam« bilo je od barunice samo Jakobu pravo podijeljeno nazivati se, jer je Jakob bio tajni savjetnik baruničin. Bijaše upravo ključar svih njezinih tajna.

– Ali će taj gost biti danas sjutra ovdje gospodarom – nastavi barunica, hladeć se lepezom.

– Gospodarom? Valjada ne će od vaše milosti prekupiti ovo lijepo dobarce, koga vam je kupio i poklonio pokojni Ludovik?

– Ne; ja ću se udati za našega gosta – reče lakonički barunica.

– Razumije Jakob. Udati će se vaša milost, ko što se je za sve druge udala. Ali mi šutimo kao grob i vjerni smo kao pas, to je naše načelo.

– Ja vam kažem, Jakobe, udati ću se. Sita sam pustolovina! Već bih se i bila udala, ali sam mislila da mi još živi – – – uh, da ga ne spominjem – – ali on je umro!

– Umro gospodin suprug Ivan ... – problijedi Jakob.

– Umro, da, pa što se tako potresoste, moj vjerni savjetniče? Ta da ga nijeste mrzili, bi li vi ostali cijeli moj vijek vjernim slugom i tajnikom?

– Ne ... ne ... bi ... – zapenta Jakob.

– Pustimo, Jakobe, mnogo mi vas treba, zaključi barunica, u ovom poslu, zasada samo znajte, da se udajem. Za danas dosta.

Jakob se odšulja napolje.

Tako je barunica Grefštein povjerila svoju odluku najprije svomu vjernomu slugi Jakobu. Od toga dana polazio je sve češće i češće Pavao Lanosović taj dvor, s barunicom išao u lov, s barunicom se vozikao u grad, s barunicom išao oko gospodarstvenih posala, jednom riječju: Pavao je bio baruničin ljubimac. Zaboravio je on na ono, što je rekao kod vrela Milki, i Milka je za tjedan dana kašnje otputovala po naredbi očevoj k svojoj tetki u Slavoniji, a Pavao se sve većma ugibao bilježnikovoj kući. Zlobni i brbljavi ljudi šaptahu i glasno govorahu, da je Pavao baruničin ljubeznik. Nu toga nije slušao niti Pavao niti barunica, već su oni ugovorili, da će se već za koji mjesec vjenčati i na to misli danas poslije mjesec dana barunica Grefštein, jer ugovoriše na današnji dan tajne zaruke. Ona je prošla cijeli ovaj mjesec svojimi misli, pred njom zatreptiše sve ugodne slike idiličnoga selskoga života, ali najživlja bijaše slika osobe, a to je bio Pavao Lanosović, budući suprug barunice Grefštein.

Još je vani bjesnio vihor i padala krupna kiša i led. Barunica trgne se sa svoga divana, još jednom pročita Pavlov list ... ali šta ipak da njega može preprijećiti?! Pa baš danas! Ne, ne! još će danas doći. Hoće da se šali, hoće da mi živce razdraži!

Zatim potegne barunica svilen konopac o zidu i zvonce pozove Jakoba.

Jakob dođe, ali ni ne pisne. U licu propao, bulji nijem u zemlju.

– Vi ste od nekoliko dana posve na drugom svijetu, šta vam je? Ne govorite s nikim, ni sa mnom ne. Čujem od Helene, da se zatvarate u svoju sobu i tuđe bdijete po cijele noći.

– Milostiva barunice ... zadrkta Jakob, a nešta tajna, poput srdžbe, planu mu u oku.

– Pa! Valjada ste bolesni? Ovaj list umah da ste poslali gospodinu Pavlu; tko će ga nositi, neka konja zajaši, to jest ... dva vranca neka uzme, jer na drugom će dojašiti gospodin Pavao ...

– Milostiva barunice, mećava je, tko će sada poći? – zastenja bolno Jakob.

– Pa da se nebo ruši! Da, vi ćete poći, jer se u vas najbolje pouzdajem.

– Ne mogu, milostiva barunice ...

– Ne možete! Dobro. Idem sama. Zaprezite kočiju. To je vjernost! Barunica skoči sa divana i stade lomiti rukama. – Zaprezite kočiju! velim vam – vrisnu barunica gnjevno.

– Milostiva barunice, oprostite, što se suprotivih ... – sklopi Jakob ruke ... – idem sam, kako zapovjediste; idem, umah idem!

– To ste mogli već reći ... – smiri se barunica, sjednu i napiše na mirisavoj posjetnici ovo:

Pavle!

Nikakav te posao ne može zapriječiti, velim ti i molim te, da si umah ovdje. Evo ti po Jakobu šaljem vranca. Ako te znatniji poslovi zadrže, negoli je moja poruka, neka te za vazda zadrže. Oko mene se sve buni ... ne znam, da li zla sudbina upliće svoje prste ili ... šta je to? ... dođi! ili da nijesi nikada više došao.

Sofija Grefštein

– Bože, šta će se danas još sve zbiti! Ivan Martinić, dobri moj gospodin, imao bi već ovamo stići. Ne ima ga! A kako nas zaklinje, da preprijećimo svaki sukob među mladićem i njom. A sada valja da sam idem po njega. Da, idem! Jer

onda još mogu obustaviti njihov sukob barem toliko dugo, dokle on stigne ovamo. Idem! – dahnu zdvojno i očajno Jakob u zrak, izišav iz baruničine sobe na hodnik.

– A tebe, pustolovna knjigo, tebe albume »baruničine ljubavi« baciti ću u plamen. Da, baciti ću te, pretvori mi se u pepeo, a pepeo neka raznesu svi vjetrovi svijeta! – Barunica zgrabi čvrsto album i držeć ga u desnici, šetaše hitro po sobi. Lice joj se žarilo, a iz oka joj sijevaše neka stalna odluka.

– Još jednom da zavirim u te, još jednom da me spomeneš nekih raskošnih i ugodnih časova! – Barunica nasloni glavicu na bijelu ruku i otvori album.

– Ha, zar mi se ti sliko pod koprenom prva otvaraš? Pa dobro, odgrnimo koprenu. Barunica problijedi, a usta joj časovito drhtahu, zatim ih opet čvrsto stisnu.

– Zdravo, gospodine Ivane, vi oholi supruže! Sada me negdje gore pred nebeskimi anđeli izvolijevate bogu tužiti. Ali ako ste i vi u pakao došli, tužba vam je otpućena. Međutim mogli biste tužbu ublažiti, ja sam puno za vaš put učinila. Platila sam popovom četrdeset misa. A tko će za mene plaćati?

Dok je barunica to govorila, držala je pred sobom sliku, koju bijaše izvadila iz albuma. Bio je to nešto odug, blijed, ozbiljan obraz. Duboke, crne oči kano da su i na slici odsijevale iz njega. Bujna, crna kosa bijaše lijepo učešljana nad visokim, mudrim čelom.

– Ali da vam je vidjeti, e, pa vi ćete i vidjeti barunicu – nastavi sarkastično barunica poslije dulje stanke, – kako se ovih dana vjenča s lijepim mladim čovjekom poslije burnoga svoga života. I vaše se riječi ispunile nijesu, kriv ste prorok, moj pokojni supruže Ivane, nijesu se ispunile, da ću biti nesretna, da će mi sotona posljednji račun potpisati i zapečatiti svojim pečatom. I bogzna, što sve nijeste ispripovijedali, kada se raspitaste sa mnom. Da, Ivane, barunica je upravo sretna, ona se je užila svijeta i sav taj užitak nije joj izbrisao ljepote! Ona danas još u lijepoj dobi udaje se za mladića od dvadeset godina! Eh šta ćemo? Vi ćete se i opet ljutiti, gospodine Ivane, ali uzalud vam, uzalud vam tim više, što ste toli daleko, da pravo rečem, toli visoko od mene!

Zatim potegne iz albuma drugu sliku.

– Eto vam suparnika, mudri gospodine supruže! Najprije je nadvladao on vas; sreća se okrenu i vi njega hametom potukoste. Valja vam priznati, gospodine supruže, da bijaste u svem dobar junak! Ali opet se pomoli on i ne na širokom polju, već onako potajice, lukavo, posvema vas je skršio ... O, o, moj Julijo! Mnogo sam jada pretrpjela, udovoljiv časovito tvojim i svojim požudama! Pa sada, sada sam ipak sretna! Ti ćeš se pomiriti gore sa mojim strogim suprugom, a barunica Sofija uživa jošte svijet, ona se jošte sladi na žarkih grudih mladića, ona jošte pije raskošan napitak iz puna srca mladosti! Ali još netko među vami gore posreduje ... moje dijete ...

Barunica se smrači, a slike joj okliznu na krilo.

– Moje dijete ... – šaptaše i obori glavu. Međutim poći ćemo sa baruničinimi misli u prošlost pred dvadeset godina.

III

Nekog lijepoga jesenskoga dana sastalo se je društvo samih mladih ljudi i »po starom hrvatskom običaju« rogoborilo kod punih čaša rujnoga zagorskoga vina. To je bilo u vlastelinskom dvoru gospoštije Krčelićeve. Mladi Julijo Krčelić pozvao je svoje sudrugove i pobratime s bliza i s daleka. Drven vlastelinski dvor okruživao je veliki poludivlji, polupitomi vrt. U vrtu pod debelom sjenom od svježega granja umjetno spletene kolibe svršavao se je objed mlade gospode, pa što većma nestajalo sa stola zdjela i tanjura, tim je više porasla gusta šuma boca, napunjenih mnogovrsnim vinom. Govoriti zanosne govore, pjevati junačke pjesme, a zatim udariti, tko možeš, u bolju dosjetku i domišljanku, a na sve ovo piti, koliko najviše može grlo podnijeti, to bijaše glavna svrha mladoga društva.

– Silentium! Mir svim ljudem na zemlji! – viknu hrapavim glasom malješan debeo čovjek, koji je ravnao stol.

– Domaćina i naš prijatelj Julijo sada govori. Posluh!

– Dakako! Dakako! Molimo pokorno! – vikahu gostovi, njišuć se u svih mogućih figurah na svojih sjedalih.

– Gospodo prijatelji! Ravnajući elemenat današnjega stola napio me je sa barunicom Sofijom Grefšteinovom. Optime. Pamet mu valja, i nitko tako ne pogađa, kao on. Mila je to djevojka, kakovih četrnaest, petnaest li godina. Sve kreposti, sve ju miline rese; u jednom je tek luda, ljubi – – ljubi mene! Prijatelji, većina vas poznade tu ljepotu iz Graca. Po porijeklu je Njemica, po stališu barunica, po karakteru sirota. A kada se združe u jednoj osobi takova dva kontrasta, ko što je barunstvo i siromaštvo, to je, gospodo, pogotovo nevolja.

– Naš prijatelj Ivan Martinić, čvrst zagorski plemenitaš, kojega talenat, značaj, naobrazbu i duhovitost visoko cijenimo i duboko počitujemo, upoznao se je sa obitelju Grefšteina, postao učiteljem mlade barunice, pa čujte, što je učinio prijatelj Ivan, on je svojom duhovitom taktikom na toliko uspio u mlade barunice, da se je u nje porodila veća volja naučiti hrvatski, nego li francuski. I Sofija, da iznenadi svoje daljnje rođake ovdje nedaleko vlastelinstva R., Sofija nauči uz neumoran Ivanov trud naš lijepi zagorski jezik, kojim je sjegurno Adam govorio. Čast, gospodo, Ivanu! Naučio je barunicu Sofiju hrvatski, a ujedno ju je i naučio, kako ima ljubiti njegova prijatelja – a to sam ja! Kada je barunica Sofija došla k svojim rođakom ovamo, a to bijaše pred dva tjedna, upoznadoh se s njom, i onomadne na izletu u »Zelen lug« – hm, štá da duljim, ja sam počivao u lugu do njezinih nogu. Anđeoski bijahu njezini slatki cjelovi. Otišla je natrag u Gradac, a mi ostajemo u Zagorju tamo do studenog. Pa gospodo, ja vam se kunem ovim rumenim vinom, ja vam se kunem prijateljstvom, kunem vam se cijelim Zagorjem – da će barunica Sofija biti mojom ljubovcom u Gracu, kada opet dođemo onamo. Ljubovcom, razumijte, ali ne možda zaručnicom. S Njemicami je slobodno raditi onako, kako su radili naša plemenita gospoda ocevi sa kmetskimi snašami! U to ime pucaj! Živio Julijo i Sofija! Živio moj plan! Pucaj!

– Stani! – kriknu duboko posve nov glas, koga je dosele bilo najmanje čuti kod veseloga stola.

– Ne vrijeđam tvoje gostoljubivosti, ali ti ćeš, Julijo, zadnje riječi opozvati. Ti ih moraš opozvati! Moje se gojenče nikada ne smije ovako bestidnimi riječmi obeščastiti! Opozovi, Julijo, ili ...

– Šta? Ja da opozovem? Nikada! Pucaj! gospodar zapovijeda!

I mužari stadoše gromovito pucati u oblake; palili su se pako poslije svake zdravice i zahvalnice.

Mužari prestadoše pucati, u mladom društvu zavlada duboki mir. U tom miru počeo je hladno onaj duboki glas, bio je to glas Ivana Martinića.

– Gospodo, ja sam vas smeo i pomutio vaše veselje, zahtijevajući od domaćine, da opozove posljednje riječi ili da ih naprosto nazove šalom ...

– A što bi ovdje filozofirali, pijmo braćo, punctum! – vikne jedan nestrpljivo.

– Neka se opravda, a mi slušamo, i zapovijedam, da svi slušamo! – naloži stola ravnatelj.

Ivan nastavi isto tako hladno, kako je i počeo.

– Prijatelj Julijo ne će ni jedno ni drugo. Gospodo, žalim, što se upravo kod ove izjave moji i Julijevi putevi razilaze. Uzvisiv mene, što nije bilo nužno, pljusnuo me je na koncu satirom, da će se on naime poigrati sa mojim gojenčetom, kao i sa ostalimi djevojkami u Gracu. Odlučno mu velim, da ne će! Djevojka je još djetinjasta, ako ga je i poljubila koj put, to ne stoji još, da djevojka ljubi. Pa da i ljubi, zar je plemenito, da se Julijo najprije naruga siromaštvu čestite djevojke, a zatim se zaklinje onako sramotno, kako su se samo sredovječna vlastela mogla zaklinjati na svoju crnu dušu, da će obeščašćivati djevojke. Naši se putevi razilaze. Nijesam odgojen u visokih gospodskih dvorih, kako je to možda gospodin Julijo, ali sam slobodan plemić hrvatski, komu je nauka oplemenila srce, pa zato, bili vi sami pustolovni Herkuli, ja ću vam vazda u brk reći, što mislim. A gospodinu Juliju velim, dok nosim glavu na ramenih, da nikada ne će postići onoga cilja, što vam ga prokaza malo prije!

– Hoću, tako mi Boga! – vikne gnjevno Julijo.

– Ne ćete, tako mi Boga! – Zbogom! – –

Ivan Marinić skoči na svoga vranca i odjezdi kasom iz dvora Julija Krčelića.

Kada su se ovako razilazila zagorska gospoda, bud stara, bud mlada, to je naprosto značilo, da su se posvadila. Julijo Krčelić, Ivan Martinić i većina drugih mladih gosti, sve su to bili đaci velikih škola u Gracu, a to bijahu i velika gospoda, koja su mogla zaručne prstene dijeliti, pače i vjenčati se, jer bijahu na domaku svojih nauka. Nije dakle čudo, da se je Ivan i Julijo porječkao; s kim se pako Ivan porječka, s tim se je valjada rastao i dovijeka.

Ivan Martinić jahao je čitava dva sata, dok je došao kući. Bio je to ogroman šljivarski dom, koji okružavahu hlijevi, hambari i druge gospodarske zgrade. Ivan povede sam svoga vranca u hlijev, a kada je to svršio, mislio bi, da će poći u debelu sjenu granate lipe posred dvorišta; ali Ivan je umah pošao u svoju sobu i zaključao se.

– Ti drzoviti dječače! Pa ti se usuđuješ svojimi prsti zagrepsti u moje osnove! Pa ovako bestidno! A koliko je već osramotio djevojaka svojim ogavnim jezikom? Koliko je već gradačkih djevojaka postalo predmetom đačkog rugla i to samo preko njega! Stani, visoki ptiću, vidjet ćemo se u Gracu! O, Sofijo, Sofijo! Pa ti si već cjelivala toga besramnoga mladića. A ja? Ne, ne! Nijesam sebičan. Kada sam te vidio prvi put, srce mi je reklo, ovo će biti tvoja žena! Slušah srce, a razum je počeo raditi. Kako svuda stupah po stalnoj osnovi, tako sam i ovdje počeo akciju po stanovitom planu. Stupao sam energično i svuda sam uspijevao, da ne možeš bolje. Koliko je trebalo vremena, dokle sam se preko svojih poznanaca upoznao sa poznanci i prijatelji njezine obitelji, a istom preko ovih dokle sam se upoznao s njom i njezinimi roditelji. Roditelji njezini, čuvajući u sebi stare aristokratičke tradicije, rađe zanemarivahu naobraženje djevojke, nego da ju dadu u obične škole. Ja sam postao njihovim genijem! Ponudih se, da budem učiteljem Sofijinim. Oni me radosno primiše. Sada dođoh do svoga cilja. Toli sam bio svijestan, toli sam imao pouzdanja u svoju duševnu snagu, da sam bio već unaprijed osvjedočen, kako ću divno uspijevati s osnovom svojom, koju je osnovao razum, da pomogne srcu. Oh, divna li je tada nastala harmonija među srcem i razumom mojim! Djevojka je krasno napredovala! Zahvalan otac sto i sto puti stisnuo mi je desnicu: Gospodine, vi ste anđeo moje kuće, moje kćeri. Na šetnji, na zabavi, svuda sam bio s njima. Kolikim pijetetom, kolikim ushitom usađivao sam u milo djevojačko srce velike i plemenite misli pjesnika i pisaca stare i nove dobe! Djevojka je znala planuti u zanosu svom, suze joj se kao čisti biseri zaiskrile u crnih melankoličnih očiju! Ona je meni za volju naučila moj materinski jezik. Pa kako ga lijepo govori! A kada mi je sto puti potvrdila, da je to i njezin materinski jezik, kada je moj: oh da se uzdržiš, da ne proplačeš od radosti. Bože mili, tada ju ostavih kod knjige i pobjegoh u svoju sobu, da se isplačem od milja i od veselja, jer sam znao, da uspijevam na slatkom svom putu; jer sam vidio, da ne razumijem sam sebe, nego da me i razumije i djevojka, kojoj sam odlučio posvetiti sav svoj vijek, svoj nauk, svoju budućnost; jer sam znao, da sve, što plemenita usađujem u njeno milo srce, u njenu anđeosku dušu, sve to usađujem u buduću svoju sreću – u svoju ženu! Pa tko da onda ne napreduje? Tko da nije uz to marljiv kao crv? Dan i noć sam radio a vazda sam bio zdrav, zadovoljan i veseo. Nije me vidjela ulica. Samo katkada pokazao bih se na opće čudo svojih drugova s obitelju baruna Grefšteina na kojoj zabavi i tada je Sofija vazda uza me bila, pitala me za moje nazore ob ovom i ob onom, kazala meni svoje misli, citovala mi ovo ili ono od pisaca, koje sam ju naučio! – Pa pošto sam se već potpuno uvjerio iz pogleda – ta razumio sam joj dušu i srce, jer sve, što bijaše u njem, bila je moja muka – osvjedočim se, da djevojka ćuti za mene. Stoput sam si šapnuo u knjigu u svojoj sobi: Ivane, ti si sretan! Barunica Sofija biti će tvojom ženom! Pa sada? Sada da mi taj razuzdani gospodičić Julijo dovikuje: ja ću s tom Njemicom uraditi, kako su radili naši pređi i ocevi s kmetskimi kćermi! Sramota! Zašto nijesam tu hulju ošinuo po glavi! – skoči uvis gnjevan Ivan. – Ali da, pametno bijaše ovako. Taj kukavni raspikuća, koji je samo zato u Gracu, da može što prije rasuti dobro svoga oca, koje će i onako skoro na bubanj doći; taj – da mene

smrvi, moje osnove uništi! Bože, zašto sam pošao na put u Mletke, zašto nijesam bio kod kuće... ona je njega cjelivala... Ali stani, još je srca u nas! Na noge se, Ivane!

Ivan ustane i pođe u hambar, gdje je stari Martinić pripravljao spremište novoj kukuruzi.

– Oče, daj Bog sreću!

– Bog, sinko! Ti si hitro došao s gospodskog objeda, možda si i gladan došao. Majka ti je nešto pilića ostavila. Pogleđi si, šta je. – To reče Martinić, oko pedeset godina star, krupnih brkova, tvrde, već nešto posijedjele kose, nešto žućkasta te od sunca opaljena lica.

– Nijesam, oče, gladan, i odviše sam sit. Da znate, porječkao sam se s mladim gospodinom Julijom.

– Porječkao? Pa zašto, Ivane? – upita ravnodušno stari, pribijajuć novu letvu i ne očekujuć odgovora.

– Eh, to su naše stvari – reče Ivan i sjedne na bližu kladu polag hambara.

– Da, vaše gospodske stvari. Lahko za to. Danas se porječkaste, sjutra se pomiriste.

– Ne, nikada se ne pomirismo, oče.

– Šta? Nikada? – pusti starac kladivac iz ruke. Pa šta je to ipak bilo?

– Bilo je, takova nešta je bilo, da se mi više ne možemo pomiriti.

– Je li te uvrijedio taj gospodičić? Ako jest, Ivane, jedini sine, ti znadeš, da ja sve za tebe žrtvujem. Pa i ti si pošten mladac. Svuda čujem, da si na čast svomu ocu. Ako tebe ta velika gospoda vrijeđaju, vrijeđaju i mene. Ti si im valjada onakova šta odrubio, kako si onomadne domaćemu župniku, pa ti pokazaše vrata. Dobro. A ja ću doći mjesto tebe na njihova gospodska vrata za svojih tisuću forinti.

– Kakovih tisuću forinti, oče?

– Staromu gospodinu Krčeliću uzajmio sam zimus, jer mu je silno trebalo za gospodičića Julija.

– Pa vi meni ništa ne rekoste o tom?

– Mislim, da ti ne rekoh.

– Nu mene baš ne bacише preko praga, ali... ali oče, pustite za sada stvar u miru; kada odem u Gradac, uzmite račun preda se, jer bi vi mogli i bez svoje tisuće ostati. Krčelić i Krčelićeva imanja doći će skoro na bubanj.

– Tako se već uvelike i glasno naokolo pogovara. Nedavno sam bio na sajmu u Zagrebu, pa sam čuo, da je triput više duga, negoli što vrijedi imanje. Ali ja ću svoje potražiti, čim dođe Martinje, a onda neka kroje kožu komu kako hoće.

– Proći ćemo, oče, na drugo! – polakše počme Ivan, oboriv oči u zemlju i uprv se laktovi o koljena.

– Odilazim u Gradac za dva dana, pa vas molim, da mi spremite popudbinu.

– Šta? U Gradac? – začudi se stari, sjedajuć kraj sina na kladu i nekako ga zamišljeno gledajuć.

– Da, za dva dana valja da odem.

– Ne znam tvoje račune, Ivane, ali prijašnjih godina nijesi nikada toliko rano ostavljao rodne kuće. A znaš, kako nam je milo, kada te uza se vidimo.

– Ljetos zato ranije polazim, jer je posljednja godina, a ispiti teški.

Stari dulje vremena mučaše, zatim se obrati k sinu, pogladi si brke i nekako tronuto poče:

– Ivane, čuj me. Sada je i zgoda, da s tobom koju progovorim. Ja i stara cijele smo noći govorili o tebi i odlučili ti zajedno reći, što nas tišti. Nje ne ima danas kod kuće, pa ću ti ja i sam reći, što naumismo. I bolje je ovako, mi muškarci tvrđi smo ljudi. Staru znaš već, umah joj se oči zasuze, kada onako pravo govorimo, a tebi i meni nekako se ne rači u takovih zgodah nastavljati daljnji govor. Mi ne znamo, kako visoko sižu tvoji nauci, nu jedno razumijemo, da svi zato učite, da postanete velikom gospodom. Stara i ja toga ti lje ne dočekasmo. Kljucneš jednoga, kljucneš drugoga, pak smo predali svoje račune. Vazda se kajah, da te dadoh na visoke nauke. Bog i duša na čast nam služiš. Ali ja sâm i stara bortamo ovdje među ljudima kao okresani dubovi. Djece više nije, ti si čitave godine tamo daleko u svijetu od nas; pa komu da sama sebe povjeriš? Sinko, ja i stara zaključismo, da ti ostaneš kod kuće, da se ne mučiš

dalje po školah. Vele ljudi, pa i isti gospodin sudac reče mi onomadne, da i odviše znadeš, a ja mislim, da i dosta znadeš, a to, što si naučio, lijepo će ti koristiti i kod kuće na gospodarstvu. Ne mislim, da kopaš, da oreš; ne, ti se razumiješ u knjige, a ja sam priskrbio velika zemljišta i koji srebrni groš, pa ću te ostaviti lijepo svoga gospodina na svojem, a nas stare dohraniti ćeš i oči nam zatisnuti. Stara kašljuca, stara sve to više slabi. !Ja sam ti počvrst čovjek, ali sjever kada prelomi jaklen dub, prelomio ga je; dočim trtom vije i ovamo i onamo, pa je ostala na životu. Stoga Ivane, ostani ti kod kuće, pa ne idi više u Gradac. Po volji ti našu plemenitašku kuću i na gospodsku urediti, pa se onda ženiti prema svojim naukom. Ne krste me vlastelinom, pa niti ne treba; ali je malo koji vlastelin, s kojim bi se mijenjao. Tako ja i stara odlučismo; o tome ti mi čitave noći mozgasmo.

Ivan je pozorno slušao starca, a kada je ovaj svršio, ustao je i staroga uhvatio za obje ruke.

– Oče, znadem, da se mnogo i mnogo trudiste, da me valjano opskrbljivaste u školah i da mi kod kuće namićete, o čem ću živjeti, ako bi me iznevjerili i visoki nauci i buduće gospodstvo. Vi vjerujete i pravo vjerujete, da je gospodstvo tek na stalnom imutku utemeljeno. Ali vam velim, da mi mnogo više učiniste, što me dadoste u visoke škole. Znanje, plemenitost i poštenje, što se znanjem stiče, ako je pravo znanje, oče, to vam je najveće bogatstvo. Onaj drugi svijet, koga sam ja u naucih našao, ne bih dao, oče, za sva imanja ovoga svijeta. Stoga se nikada ne kajite, što me dadoste u škole. Vašoj pako želji, da ostanem uz vas, zadovoljiti ću tek poslije ove godine, kada svršim ispite.

Stari se Martinić snuždi. Nevoljko mu je došao taj odgovor, ali starac nije mogao ni jednom riječju protusloviti Ivanu. Poslije odugoga muka uzdahne:

– Eh, kada ti tako misliš, dobro. Pošto smo tolike godine proživjeli bez tebe, dati će Bog, da i ova godina još dobro prođe.

IV

Kada je Ivan Martinić onako naglo odjašio iz Krčelićevih dvorova, mlada se gospoda najprije osupnuše od toga nenadanoga groma, a zatim ih osokoli žarko zagorsko vino, pa stadoše svakojako plesti, nagađati, pače i ogovarati Ivana Martinića.

– Julijo, nijesi mislio, da imadeš toli jakoga suparnika. Boj se Ivana, kuda on smjeri, ne promašuje. Njegovo bistro oko jasno vidi, gdje nam ne pomogoše svi naočali i durbini svijeta – nastavi prvi stola ravnatelj, otkako je otišao Ivan.

– Kad bih unaprijed bio slutio, da će se baš danas poremetiti vaši računi, nikada te lje ne napih sa Sofijom.

– Hvala lijepa! Ti dakle misliš, da ja nijesam isto toliko vrijedan Sofijine ljubavi, kano i moj dosadanji prijatelj Ivan Martinić?

– Ha! tko to tvrdi? – grakne više njih. – Šta bi se taj plemenitaški međed natjecao s vlastelom i visokimi plemići!? – vikahu drugi.

– Nijesam ja tako mislio – oglasi se nanovo stola ravnatelj. Meni je jedino žao, što se baš pod mojim ravnanjem posvadiste, a svemu sam upravo ja sam uzrokom. A da raspravljamo pitanje, komu valja pridijeliti Sofiju, to ste svakako stalni, da glasujem za Julija!

– Gospodo, ja tvrdim, da Ivan Martinić sa svakoga gledišta ne ima, niti ne može imati nikakova prava na barunicu Sofiju, pače bilo bi tuj takovih stvari, da je njemu posve nemoguće zadobiti bud srce baruničino, bud samu barunicu. Prvo: on je pošao u kuću Grefšteinovu za informatora. Ako njega drže za plemenita čovjeka, a i sam je ovdje izjavio, da mu nauci oplemeniše srce, – tobož da nama dade moralnu ćušku, – on ne smije nikad misliti na ljubav baruničinu, budući njezin informator. Drugo: Ivan je Martinić seljak, niži plemić. Lijepa li mi poklona staromu barunu, koji osobito čuva svoje aristokratičke tradicije, kako sam se mogao u društvu osvjedočiti, da se pred oltarom grli s našim zagorskim plemenitašem, starim Martinićem, da za jednim stolom s njim paštete i žgance jede. Ovo su razlozi, kojimi pobijam stola ravnatelja, te velim, da Julijo imade vrlo slaba supar-

nika. Gospodo, u aristokratičkih su krugovih tolike starliške predsude, da njihova vrata ne probija nikakova plemenitost, nikakovo znanje. Da, ja bih i žalio, da Ivan dođe do zgode očitovati svoju sklonost barunici, jer bi bio odlučno odbijen, da ne kažem poružen, ismijan.

– Vivat advocatus! Vivat advocatus! – stadoše vikati neki neustrpni članovi, kojim je većma stalo do toga, da se stare prazne boce izmjenjuju novimi, nego da se drže duge odvjetničke rasprave. Sluge pako nijesu mogle donašati punih boca, jer su se gospoda pravdala i raspravljala. U takvih zgodah nije smio nijedan sluga niti blizu stola, jer sluga nije smio znati slabosti gospodske.

– Molim, neustrpni članovi, da svršim. Prvi dio moga govora bijaše proti Ivanu Martiniću, drugi dio biti će za Julija.

– Nu, to samo po sebi slijedi, da će biti drugi dio za Julija, ako se ne bi iznimno inter duos neki tertius pomolio! – viknu Pišta Kalaj, mađarski gost iz Graca.

– Ali, gospodine Pišto, meni valja i za Julija dokazivati.

– Dakle? – očekivaše Julijo.

– Usuprot je Julijo vlastelin, Julijo pripada višemu plemstvu, kao što i svi mi. Ergo on po diplomi svojoj može prije zadobiti barunicu Sofiju, nego Ivan Martinić. Ja sam svršio.

– No tako kratak dokaz mogosmo si i sami stvoriti bez tvoje ciceronske umjetnosti – nezadovoljno kimaše Pišta Kalaj.

– Gospodo, ukratko pa jezgrovito! – počne hrapavim glasom visok, mršav, plav čovjek, koji je naličio sredovječnim fratarskim apoštolom, isklesanim primitivno od hrastova drva. Govoraste o plemenitosti i učenosti toga plemenitaša Ivana Martinića. Tvrdim, da on nije plemenit čovjek. Dokazujem tim, što je on grčevno, ujedljivo, zlobno i zavidno govorio proti Juliju; a mogao bih i iz života toga plemenitoga Ivana navesti, da njega ni najmanje ne oplemeniše njegove knjige. Da učen nije, to je lahko dokazati. Molim vas, tko je od nas upoznao njegovo znanje? Što ga u Gracu ne viđamo nikada u društvih, nikada u kavanah – stoga slijedi, da je on učen! I svi su kažnjenici u tamnicah onda učeni! A ako se sve ono vrijeme, što ga on zatvoren u svom stanu probavi, uzme, da uči i studuje, tim gore, i hvala lijepa na takovoj lubanji. Da

ja toliko vremena potrošim, bio bih već Napoleon I., Washington, Franklin, Voltaire! Da, cijelu bih zemlju kretao na rtu maloga prsta! To su samo nekakove opsjene. Sva njegova učenost bila bi dosele u tom, što je nešto bolje ispite položio nego mi! – Dakle: Ja poričem Ivanu Martiniću nekakvu uobražavanu plemenitost; ja poričem Ivanu Martiniću nekakvu uobražavanu učenost!

Govornik svršivao je sve hrapavije, a vidilo se je, da mu je svladao cijelo biće vinski demon.

– Milo mi je, gospodo gosti, što me toli valjano branite od moga suparnika. Na temelju vaših dokaza moj je suparnik uistinu u svakom pogledu maljušan čovječuljak. Po vlastitom vam pako osvjedočenju mogu reći, da je glede ljubavi baruničine upravo patuljak. Lijepa me Sofija ljubi, a to je baš ona bomba, koja će uništiti moga protivnika tim više, kada mu barunica Sofija to u brk rekne. Možda će se moje – kako bi ih plemeniti Ivan nazvao – »nečiste namjere« baš u plemenite i čiste pretvoriti, to ćemo vidjeti u daljnjem toku ljubavi, zato vas, gospodo, pozivljem u moju četu, da jurišamo na Ivana Martinića i da ga posve istisnemo iz barunove obitelji. On me je danas uvrijedio, a ja ću mu se posve hladnokrvno osvetiti. Hladnokrvna osveta najljuće peče neprijatelja. Nastojati ćemo, da pođemo u barunova društva, a pristup nam daje naš imovni i naš starliški položaj, pak da istisnemo toga plemenitoga i učenoga muža ma bud načinom, koga ljudi njegove čete nazivaju »podlim«, samo da sjajnu svrhu postignemo! Ma koj bio način, samo da se svrha postigne! Vi me razumijete, uzdam se u vas! A taj seljački međed, koga sam počastio, da je danas kod gospodskoga stola sjedio, neka znade, kakovi su rezultati, kada se »pofarbana« gospoda svađaju sa čistom gospodom! Naše pako djelo započeti ćemo za dva, tri dana. Ta vi i onako svi u mene ostajete. Za dva tri dana doći će opet barunica ovamo sa svojimi roditelji, možda sam i ja tomu bliži razlog, a mi ćemo tada u njihovo društvo i gledati ću, da bude barunova obitelj mojim gostom, pa neka učenomu Ivanu srce puca! Neka on barune poziva, ako mu se rači!

– Tako je, tako je! Živio domaćina! Živio domaćina! – završiše tu raspravu mlada gospoda.

Nanovo su stale zvečiti čaše, nanovo su sluge izmjenjivale prazne boce, gledajuć ispod oka bučnu gospodu, nanovo su stale oriti pjesme, a prijašnja raspra i njezin predmet kano da je uminuo u nepovrat.

Na drugoj strani Krčelićevih dvorova dojašio na usopljenoj bedeviji sav zaprašen, onizak, debeo čovjek, kozičava lica, koga su obrasle rijetke, poluhrđave dlake. Pridošlica, kano da je i prečuo buku mlade gospode, odvede sam konja u staje, a zatim pođe nekako mrk u dvor. Triput je pozvonio, a ni živoga sluge nigdje. Slabo slušahu sluge, dvoreći bučnu mladu gospodu. A i same sluge sve se više rumenili kraj mlade gospode. Napokon je jedan sluga čuo dosta krupni glas zvonca.

– Gospodin je došao! – hukni i poleti u dvor.

– Trebalo bi valja da ima u dvoru zvono svetoga Martina, a da dozovem kojega milostivoga gospodina slugu! – viknu ljutito na dotrčala slugu pridošli gospodin.

– Reci mladomu gospodinu Juliju, da ga zovem gore.

– Umah, vaša milosti! – ponizno se nakloni sluga. Sluga dotrči k bučnomu stolu i šapne tiho gospodinu Juliju, da ga zove milostivi gospodin.

– Zar je jur došao? – začudi se Julijo i pohiti u dvor.

– Zdravo, dragi oče! – klikne Julijo, došav u očevu sobu, – nijesam se nadao, da ćeš toli hitro doći!

Stari Krčelić, jedva i odzdraviv, šetao je lagano po sobi i brisao si krupni znoj najprije sa čela, zatim s brade, s vrata, odapinjući košulju.

– Kako vidim i čujem, gospoda su široke volje – promrmlja nehajno stari Krčelić. – A šta je bilo sa Ivanom Martinićem? – ustavi se starac pred sinom, taruć si sveđ znoj sa čela.

– Odakle si već i to saznao, oče?

– Kazao mi je pop, da ga je rano vidio, kako odjaha iz dvora, a potom sluti, da se porječkaste.

– Da, posvadismo se ljuto – reče Julijo.

– Posvadiste se? Julijo, ne bih rado, da ta svađa među vama dugo traje. Puno imam razloga, da si ti i Ivan budete dobri, a Ivan je poštena i vrijedna duša!

– Ha! Ha! – zahohota Julijo, – znaj, oče, da se ja i Ivan nikada ne pomirismo! I on nikada ne smije u našu kuću, dok ja ovdje živim, i dok me nazivlješ svojim sinom.

– Ho, ho, sokole! Zar se tako živo ščepaste! – vikne stari Krčelić nešto glasnije.

– Da, taj Ivan u našem dvoru i kod našega stola sasu grdne psovke ne samo na mene, nego i na tebe, na cijelu našu obitelj, pače i na naše goste. O, oče, da si ti bio kod kuće, zlo bi se bilo dogodilo.

– Šta to veliš, Julijo? Zar je toli razborit i toli uman Ivan Martinić pobenavio! Pa rad šta se to zbilo? Ta on je morao pobjesniti!

– Ne mogu, da ti ovdje pripovijedam, opravi se i uredi, pa dođi dolje k našemu stolu, sve ćeš čuti od naših mladih gostiju. – I Julijo ostavi oca, da se očisti, a sam žurno pođe među goste.

– Slušajte, braćo! – reče tiše. – Počmimo prvi juriš na štovatelja i obožavatelja Ivana Martinića. Na moga oca ćemo ponajprije jurišati. Učeni Ivan, kako ga otac običaje zvati, toli mu je omilio, da si ga ne može izbiti iz glave. Već zna, da se posvadismo s Ivanom. A ja, da vam pokažem, kako imamo odsele u svakoj zgodi raditi proti tomu tobož plemenitomu našemu drugu, dadoh slijedeći izvještaj o našoj razmirici i o samomu Ivanu: grdne je psovke sasuo ne samo na mene, nego i na oca, na svu našu obitelj, pače i na vas, slavni gosti. A sada, tko se samo može što više domisliti, da zakrvarimo staromu srce od jeda i da mu posvema istisnemo ugodnu sliku Ivana Martinića iz srca!

– Živio, živio! – povlađivahu tiše gosti. – Na juriš! na juriš! Pripravljahu se, njišući se na stolcih, da bombarduju staroga vlastelina Krčelića.

Nije prošlo puno vremena i stari Krčelić je sjedio na čelu stola, a slavni govornici pripovijedahu svaki svoju bajku o grdnih uvredah Ivanovih, što ih je nanio bud njim, bud Juliju, bud starcu Krčeliću, bud njegovim pređim. Starcu je spočetka problijedio obraz i posivile oči, a zatim buknuo silnim plamenom:

– Neka vrag nosi tu mužinu zagorsku! Kako mi se je ta lisica znala ukrasti u srce! O, čekaj, ti kopune! Da mi ga nikada nije više vidio moj dvor! Gle, gle vraga! Gle mužine!

Posljednje je riječi sve muklije mrmljao Krčelić, možda je i mislio na dug, što ga je dugovao staromu mužini Martiniću.

Mlada si gospoda potajice namigavahu, kako su uspjeli na prvom jurišu. A sve im većma potamnjivaše vid, a to su dobro razumjeli dobre sluge dobra gospodara, te odnašale na polovicu ispražnjene boce sa stola na slavu i veselje cijelomu zboru sluga i sluškinja, a najviše na veselje časne kuharice, gdje se svi u zajedničkoj ljubavi čašćahu u kuhinji.

V

Treći dan iza gozbe u Krčelićevih dvorovih dupkala su dva lijepa i vitka vranca o tvrdo tlo Martinićeva dvorišta, upregnuta u skladna, dosta prosto načinjena kola. Vaskoliki šljivarski dom bio je nekako sumoran i tugaljiv. Sunce je već bilo visoko poskočilo na zreniku i iskapilo žedno posljednje kaplje noćne rose na travi i drveću. Staroj Martinički, ženi srednjega stasa, kojoj se još blaga živost prelijevala licem, cijelo jutro nije nijedan posao uspio. Kad je precjeđivala mlijeko, prevrnu joj se lambora, mlijeko se proli, lambora se skotrlja na zemlju i potare. Stara je mučala, a suze joj curkom kapahu niz ogorjelo lice.

– Molim te, Marto, budi pametna. Kada je već tolike godine proboravio u tuđini, neka mu bude i ove godine. Neka ne vidi tvojih suza, ta vidiš, da se je i njegovo biće u ovo nekoliko dana posvema promijenilo, otkako se je s gospodom posvadio. Proći će ova godina, pa ga tada više ne pustimo od kuće. Tako tješio je stari Martinić svoju ženu, vidiv, da ju sveđ oblijevaju suze.

U mljekarnicu dođe svagdanja družina, da dobije zasluženi zajutrak, a to bijaše mačka sa svojih pet mladih i dva izborna kućna psa. I oni, kao da čuvstvuju sa domaćicom, skutrili se za vrata i čekali svoj dio.

Starica im porazdijeli punu lamboru kisela mlijeka. Dijeleć nemuštoj družini svakomu svoj dio odgovori uzdišuć starom Martiniću.

– Proći će, ali meni ne će proći. Velim ti, stari, nikada me nije toliko boljelo srce, kao kod otoga rastanka. Ko da mi zloduh šapće, da se više vidjeti ne ćemo.

– A, što ti je opet ušlo u glavu? Ta vidim te, hvala bogu, zdravu. Molit ćemo se bogu, da nas baš ove godine smrt ne posjeti sa svojom kosom. Ne plači se, stara, pokaži se veselom, da nam Ivan veseo otiđe, tješio je Martinić svoju ženu, a samoga je nešto dušilo u grlu. A kada bi mu koja suza skočila na oči, otro bi ju potajice rukavom, kano da si briše znoj.

Ivan je dotle spremao svoje knjige i njemu je nekakav crni slut ovijao srce, kano da mu šapće, da ovim rastankom počimlje drama njegova života. Zatim dođe otac sa majkom iz mljekarnice i spremahu u drugi sanduk popudbinu, što ju pripraviše Ivanu. Kada stara ponamjesti obilne kolače, voće, vino, pečenke, još joj se nije namirilo srce, nego je ovamo med boce utaknula kesicu punu novaca, onamo koju drugu dobrodošlicu stvarcu u tuđini sinu, a svaku kada nađe, sjetiti će se svoje drage, svoje brižljive majke. A staroj malo da nije srce svisnulo od boli, a plakati nije smjela, jer je tako stari Martinić rekao, samo da ne ražalosti sina. Hotjela je pokazati, da je vesela, da se smije, ali koliko je to muka. A u srcu ko da joj nekakav zao crv govori: Marto, Marto, posljednji put opremaš popudbinu svomu sinu; posljednji ga put vidiš! I stara duboko uzdahnu, a Martinić, podavajući knjige sinu, klečećemu na jednom koljenu i slagajućemu stvari, pogleda staru ispod oka, a to bijaše opomena. Marta ga je razumjela.

Kada je već Ivan sio na kola, stiskaše mu majka bijelu, gospodsku ruku sveđ sa svojom žuljevitom radilicom rukom. Rada bi mu bila štogođ reći, ali se je vazda bojala, da joj ne provru suze na oči, a tada ih više ne možeš ustaviti.

Već je i stari Martinić sio na kola i da konje potjera, hvaleć bogu, da mu se je žena održala od plača, kada stara nasloni na sinovljeva koljena glavu i briznu u gorki jecaj.

– Zaboga, šta vam je, majko? Ta ne odlazim preko svijeta! – upita ju nekako zapinjuć sin.

– Ne, valjda ne odlaziš, niti ja ne znam, je li je to preko svijeta; ali mene tako boli, jako boli srce, kako me još nikada bolilo nije. Slutim, sinko moj, da se više nikada vidjeti ne ćemo.

– Nemojte, majko! Ta hvala bogu, ne ostavljam vas bolesnu ...

– No, dobro, dobro, sinko! I ja mislim, da moje slutnje nijesu opravdane. Nemoj ti zato žalostan otići. Pusti majci, neka se isplače. Žena nosi mekano srce; pa majkom biti, pa jednog sina imati i to samo za tako malo vrijeme! Zbogom, sinko Ivane, bog te pratio!

– Da vas još jednom ogrlim! – nagne se sin k majci – a stari Martinić potjera kola.

– Zbogom, majko, do skora se opet vidimo! – zvonio je ugodan Ivanov glas. Majka je dugo, dugo gledala za kolima; zatim se uspe na tavan, – pa kada joj već i ovdje uminuše ispred očiju kola, dotetura se jedva u sobu i briznu gorko plakati.

Koliko puti dobre majke plaču, koliko puti njihovo nježno srce sluti nešto tamna, nešto nejasna, ali svakako nešta zla, pošto sa te slutnje plaču.

– Stara ti je vazda takova – počme otac Ivanov, kada su jur daleko bili od doma, i prisloni se bliže k sinu, te stane lakše tjerati vrance – vazda ti je takova, samo bi plakala!

Bilo je već pet sati po podne. Sve bijaše tiho i mirno. Kano da cijela narav drijemlje. Rijetka mreža od magle obavila je sunce, tako da nijesi znao, da li je sjena ili sunce sije. Ivan je nešto polakše tjerao vrance, jer je stari Martinić čvrsto usnuo na kolih. Sve se je većma približavao k nekomu selu blizu Maribora, a i sam Maribor bio je (za onda) poveće selo. Usred sela stajala čista, velika gostiona, spremna podvoriti putnika svake dobe i svakoga stališa. Na gostioni bilo je napisano: »k zlatnoj pčeli«. Ivan opazi gostionu, ali mu uzde ispanu iz ruku. Pred gostionom stajaše mlada vitka djevojka u ljubičastom odijelu, elegantna držanja. Stari je Martinić sveđer čvrsto spavao.

– Ah! Što te je donijelo ovamo? Sofijo Grefšteinova! Je li to tlapnja? Je li to čudo? Je li san? Je li zbilja? – zabuni se Ivan Martinić. – Otkuda? Kako? Kamo? Zašto? Šta radi ovdje?!

Starac se probudi, protare oči i zijevne. – Zar smo već u selu? A, to je hitro išlo. Sinko, tu ćemo stati i hraniti.

Ivan ga niti čuo nije. Djevojka gledala je nekoliko časova prema kolim, a zatim se je povukla u gostionu.

Dovezoše se tik pred gostionu. Ivan okrene glavom na prozore, kad iznenada cikne lijepa, mila djevojka: – Ivan Martinić, Ivan Martinić! Ivan se pokloni sa kola, a djevojka, starac i žena oko četrdeset godina, nu licem još veoma mlada, duboko se naklone sa prozora.

Ivan skoči s kola, pođe u gostionu, a starac Martinić uveze kola u dvorište.

Kada je Ivan stupio u gostionu, iskreno i pouzdano mu pritrča lijepa djevojka u susret i poda mu smjelo ruku.

Nešto prebujna i nešto premila imala je ta djevojka u sebi i na sebi. Bujna, crna kosa uglađena joj bila na lijepoj glavici. Lice joj bijaše čista, bijela brst, zadahnuta svježim rumenilom. Oči crne, ali njihov sklad sa obrvami i licem neopisiv. Pjesnici bi ju prozvali svimi milimi imeni, a na prvom mjestu bio bi anđeo, onda vila, onda božica i t. d. A ta mila djevojka toli nježno, toli milo, toli pouzdano gledala je svoga učitelja, Ivana Martinića, kako znadu gledati vesela djeca svoje informatore, kojim su pripravna otkriti sve kućne tajne.

Stari barun Grefštein, koji je nešto računao, opaziv Ivana, digne se sa stolca i stisne čvrsto Ivanovu ruku.

– Otkuda, gospodine Ivane, ili da bolje pitam, kuda? – pitaše barun, a na licu pojavi mu se voljki posmjeh, kano da je stavio retoričko pitanje, na koje i ne očekuje odgovora.

– Gospodine barune, u Gradac – nakloni se Ivan.

– O, bože, pa tako rano. A mi odilazimo u Zagorje, da se poveselimo koji tjedan u ubavom vašem rodištu, doda stara barunica, žena, kojoj si umah vidio na licu, da je nosila pod srcem lijepu barunicu Sofiju Grefšteinovu.

– Da, u Zagorje; ah, vrlo mi je žao, da toli rano požuriste u Gradac. Sofija je ispitivala za vas, kada smo bili prvi

put, a sada vas opet ne bude ondje. Žao mi je, vrlo mi je žao, – govoraše barun više s udvornosti, nego li s čuvstva. Bio je to visok, tanak, nešto pognut gospodin, posijedjele guste brade i majestetična lica.

– U Zagorje! U Zagorje! – kliktala je nestašna barunica Sofija, a lice joj je sve žarče bivalo, a oko joj je nekuda daleko, daleko nosilo se, kano da slijedi let lijepe slatke misli, predstave, čežnje.

– U Zagorje! – jedva izusti Ivan. Krv mu je uzavrila, usnice su mu podrktavale, čas se je žario, čas je blijedio.

– Vi ste se, gospodine Ivane, očito uzbunili sa te vijesti – reče barunova žena.

– Ne, nijesam se uzbunio – propenta Ivan. – Čudna mi se vidi moja kob. Kada bijaste ovih praznika u Zagorju, ja sam bio u Mlecih; sada opet, kada vi onamo polazite, ja putujem u Gradac.

– Da, da. Vi bijaste u Mlecih, kazao mi je gospodin Julijo, vaš prijatelj – kliknu živahno barunica Sofija.

– Opet Julijo ... – nasmiješi se barunica! – otkada bijasmo u Zagorju, svakim danom mora spominjati toga Julija.

Ivana Martinića pogotovu proburaziše noževi. Tako je dakle. Veoma me hitro izigraše. Moji planovi rasplinut će se valjda, zamisli se Ivan.

– Pa znate što, gospodine Ivane? Okrenite natrag kola u Zagorje, tamo će nam tako lijepo biti – predloži veselo Sofija.

– Da, to je samo tako kola natrag kretati, kako ti misliš, gdje se je već čovjek na tako daleki put spremio – reče strogo barun, pak nastavi: – Dragi Ivane, mi odilazimo, jer se već od jedanaeste ure odmaramo ovdje. Spremajte se, djeco! A vi sretno putujte u Gradac, dok se i mi povratimo, pa se onda opet vidimo!

Barunova se je obitelj brzo spremila, pošto je sve bilo na kolih naslagano. Kola već čekahu na dvorištu. Stari Martinić gledao je iz staje, kako mu sin provađa gospodu na kola. Lice mu se je razvedrilo, kad je vidio sina uz lijepu barunicu Sofiju.

— Barunice Sofijo, molim vas i zaklinjem vas, čuvajte se Julija, da što manje s njim dolazite u doticaj. Zaklinjem vas na sve ono, što ste ikada lijepa i plemenita od mene čuli, reče odrješito Ivan Sofiji na hrvatskom jeziku, što dakako roditelji razumjeli nisu.

– Da se čuvam Julija? Šta vam je na um palo? Još nikada ne čuh iz vaših ustiju takova šta ...

– Barunice, još vam jednom ponavljam isto. Uspitaju li vas roditelji, što vam rekoh, rado bih, da zašutite. – Ivan je sve to većma blijedio, dovršujuć hrvatski govor sa Sofijom.

– O tom ne će ni riječi saznati roditelji – odvrati lakonički barunica Sofija, a na usnicah pokaže joj se sjenka prezira.

Dugo je Ivan gledao za kolima barunove obitelji. Izgledao je barem jedan pogled barunice Sofije – ali ga dočekao nije. Sav iznemogao vrati se u gostionu, gdje je već našao oca, koj je obredio bio svoj posao.

– Kakova su to gospoda? – upita stari. Ivan mu je sve o njih pripovijedao, o Sofiji nije ni riječi progovorio.

– Ono je baš mila curica, što je s njima – reče mirno stari Martinić, natačuć vino u čaše.

Sin mu nije ništa odgovorio, nego se je još većma u se pognjurio i šutio mukom.

Opet su Martinićevi vranci nastavili daljnje putovanje; gonio ih je stari Martinić.

– Da li ću biti izigran? Moglo bi biti. Pa dobro, neka ga ljubi, neka djeluje svojom ljubavi na nj, da ga popravi. Da, ja se odričem, ja pregaram i ja ću pregorjeti. Ali jao si ga tebi, Julijo, ako izvedeš svoju nečasnu zakletvu, ako osramotiš, prevariš milu, nevinu djevojku, ko što si druge. Jao si ga tebi, velim ti, jer ću te ubiti kao pseto u onaj hip, kada vidim taj dražesni zemaljski stvor prevaren, uništen, izgorio na vlastitoj svojoj ljubavi. Tako mi boga, Julijo, pazi se! Kob, kako vidim, prija ti. Trenutak ti donosi više plodova, nego meni svi planovi, svi veliki i veličanstveni zamišljaji! Pa neka vam, budite, velika gospodo, sretna – ali budite poštena! Tako borio se je sa svojim moralnim bićem i sa svojom nutrinjom Ivan Martinić, a starac otac tjerao dalje i dalje vitke zagorske vrance.

VI

U Zagorju, nedaleko Sutle, uspinju se poput valova brežuljci nad brežuljci, svi obrašteni vinskom trtom, a svršuju se visokim sljemenom gore, gdje se je nekada dizao ponosni Cesar-grad. Danas su samo puste zidine, ali ispod Cesargrada razvilo se je od negdanjega divljega gorskoga sela ubavo mjestance Klanjac. Vidiš ga, čim si došao u posutlansku ravnicu, ali hoćeš li poći u sam Klanjac, to uspevši se jedared na ona brda ispod Klanjca, ne opaziš ga više, dok ne uđeš u nj.

U doba, u koje se je zbivala ova pripovijetka, bila su sva ta brda još neobrađena. Mjesto vinove loze vijala se divlja vinikovina i kupina. Pa ako su danas ta brda nasladom putniku sa svoga plemenitoga grozdova soka, a Zagorcu i domaćemu žitelju upravo Mekom njegove ljetine, to su u ono doba ta brda bila stjecištem zagorskoga višega plemstva i gospode, gdje su se davale obilne lovačke gozbe, a od ljuta zrna krvario je jelen i srna, zavijao je gdjegdje i vuk, bježala je, ne predav se jošte, lukava lisica, proklinjuć svoju sudbinu, zašto ne može tako klati okrutnu i nesmiljenu zagorsku gospodu, ko što kolje njihove purane i piliće.

Nekoga lijepoga dana prema koncu mjeseca rujna oživila su sva ta brda, oživila je cijela gora od mnogobrojnih gospođa i gospode zagorske.

U dolini, gdje je ključalo bistro vrelo, kuhalo se je i cmarilo, a kuhale su same gospođe za plemenitu gospodu lovce. Razne se pripravljahu jestvine, sastojeće samo od divljačine, ptica, zeceva, srna i jelena, što ih poubiše viteški lovci.

Dim se je visoko vijao iznad brda, plamen je buktio, sluge i služinice skakahu sada amo, sada tamo, da domaknu sve, što je trebalo plemenitim kuharicam.

Bila je tuj cijela vrsta tih nježnih i finih kuharica, uz koje bi sjegurno plemenita gospoda rađe bili kuhači nego li hrabri lovci. Od svih lijepih kuharica najljepša je bila mlada barunica Sofija Grefštein. Lice joj bijaše žarko, kano da su se svi sunčani traci u njem kao u ognjištu sastali, a bila je najživahnija, najmarljivija i najokretnija od svih nježnih

kuharica. Sluge i sluškinje potajno su se čudili ljepoti njezinoj, a gospođe ju s udivljenjem i plemenitim zazorom gledahu.

To se govorilo, to se svjetovalo, to se je šaptalo, to se namigivalo, to se vikalo, to se mahalo rukama, samo da se tim bolji, tim obilniji objed pripravi za plemenite lovce. Po travi ležahu još neraspravljeni jeleni, srne i zecevi. A što je bilo raščinjeno, visilo je o granju, a sluge na svaki mig koje gospođe nosili su, što im se je pokazalo. Koji bi lovac štogod ulovio, umah bi poslao po glasniku u kuhinju pod božjim nebom, naručiv velikim naputkom, kako imadu njegovu lovinu raščiniti i pripraviti.

Iz gore se pokaže sluga i jedan od lovaca. Sluga je nosio mladu srnu, a lovac u svakoj ruci po jednoga zeca.

– Julijo, Julijo! – kliknu gospođe. Zar on ne će više loviti? Barunica Sofija se još žarče zažarila, a oko joj toli milo, toli slatko virkaše onamo, otkale se približavaše mladić.

– Gospođe kuharice i slavna kuhinjo gorska! Ja više ne lovim danas. Ubio sam jelena, sada srnu i dva zeca, a to mislim, da bude dosta umorstva za danas. To lje dotječe za moju »familiju«, i pogleda nešto stidljivo lijepu Sofiju. – Pa me i onako glava boli, da mi malne pukne!

Svaki lovac imao je po jednu gospođu ili gospodičnu, za koju je lov lovio, a tu je zvao svojom »familijom«. Juliju bijaše kao »familija« pridijeljena barunica Sofija Grefštein.

– A sada ću se malo odmoriti – nastavi Julijo, odlažuć lovačko oružje, – pa molim slavni kuhinjski senat, da mi pridijeli jednoga od svojih članova, koji bi mi nekoliko hladnih obloga metnuo na čelo, jer će mi glava pući, ne dobijem li hitre pomoći.

– Eh, koga drugoga da vam pridijelimo, nego vašu familiju, – javi se krupna, crvena gospoja, kojoj je curkom tekao znoj sa debeloga lica, a ne odviše aristokratički nos odavao ju je, da je čista Zagorka.

– Pa tko će onda jelo pripraviti za »familiju«? – ispričavaše se barunica Sofija.

– O, za to ćemo se mi pobrinuti; uostalom ne ćemo opet mi vas, lijepa družice, pustiti, da predugo ostajete, tetošeći oko svoga lovca – pobije barunicu druga gospođa.

– Ja molim samo skoru pomoć od slavnoga senata! – zaključi Julijo i zavuče se u zabit pod sjenu gustoga granja.

Barunica uzme bijelih rubaca, a služavka nosaše za njom bistru gorsku vodu, te dođe do Julija. Služavka ostavi vodu i ode natrag kuhinjskomu senatu. Julijo se je pretvarajuć grčio od velike muke. Barunica Sofija poklečе kraj njega, lice joj nešto problijedi, pa stade Juliju oblagati glavu. Nježne njezine ruke doticahu se njegova lica, njezin dah lepršio iznad njegovih ustiju. Pa živi stvor da odoli. Julijo pritisne tu lijepu glavicu na svoje obraze, barunica tiho cikne, ali Julijo je već našao usta njezina, – njihove usne, njihove duše, njihovi uzdasi splinu se u preslatki cjelov, cjelov, kakov se rađa na anđeoskih usnicah. Ali jedan od tih anđela bio je zemaljski anđeo, zagorski anđeo bez krila, u kom bijaše mnogo soka prve jabuke grješnoga drveta! A taj zemaljski anđeo bio je Julijo Krčelić.

– Oh, tako, slatka Sofijo! Prestati će glavobolja, kada si mi žedno srce izliječila.

– Julijo, vi ste zao čovjek ... – treptaše barunica po obrazu Julijevu i ne znajuć sama što radi. Mladost i ljepota kada si uvoli, nikoga niti ne vidi, niti ne čuje. Ali drugi vide nju.

Julijev sluga Andrija, videći gospodske nježne odnošaje, šapne nekoj služavki: – Marušo, ja bih, da si mi ti toliko lijepa, ubio za te i nebeskoga zmaja!

– Idi čemera! Ni ose ne biš mogao ubiti, a kamoli nebeskoga zmaja! – naruga mu se ona.

Oko dva sata poslije podne sjatilo se sa svih strana gore sila božja gospode. Divljač se je pušila, vino je teklo, pjevalo se, plesalo se. Grmilo, ljubilo. Ne znaš, je li je to više bio gospodski ili gorski život.

»Molim vas i zaklinjem vas, barunice Sofijo, da se čuvate Julija« – često se je pomolila stroga Ivanova opomena iznad vreve slatkih i preugodnih misli i čuvstva baruničinih. Ali što će ozbiljne opomene, što mudri nauci, što prepredeni savjeti? Sve to ništa ne pomaže, kada plane onaj mali posjed ljudskoga života, što ga nazivamo srcem: kada se uznese i ushiti ona divna sila čovječanske naravi, što ju jedni niječu, a drugi najvećom žestinom brane, a ipak ju jedni i drugi

zovu dušom! Pomolila se je strogoga Ivana opomena, ali barunica nije se bavila tom opomenom, ona ju je potisnula na prazno dno, gdje svaka predstava potamni, zgine.

Barun Grefštein veoma je voljko gledao, kako si mladi dvore, i vrlo prijateljski govorio sa Julijevim ocem. Sva ona mlada gospoda, što bijahu svjedoci svađe međ Julijem i Ivanom, triumfovahu sada, premda tajno zaviđahu Juliju.

Podvečer se gospoda i gospođe, budući već široke volje, uspeše na Cesar-grad. Služinčad ponijela vino, a tako je naručio Pišta Kalaj, koji je danas bio ravnateljem lovačkoga šumskoga stola. Po starom običaju morao je biti ravnatelj takvoga šumskoga stola zaogrnut kabanicom od jelenje ili vučje kože, gospođe bi mu splele od hrastova lišća vijenac, a najmlađa od njih ovjenčala mu je glavu. Ta je čast danas zapala barunicu Sofiju.

Krvavo sunce spuštalo se na zapad i raspustilo, kao krvavu mrežu, svoje trake do polovice vidika. Tanki pršeći oblaci prelijevahu se na rubovih iz srebrne boje u zlatnu. U dolini ljeskutaše se Sutla, gubeć se, sad opet pomaljajuć se između brdina. Divan bijaše vidik na ubavo Zagorje, na Štajer pa i dalje sa Cesar-grada. Brda, gore i doline, sve to zamijetila je ljudska duša, da živi u sporazumku, u divnoj harmoniji.

Pišta se Kalaj ushiti, pope se na kamen, uzdigne zagorsku čuturu uvis, pa će ovako napiti:

»Pozdravljam te, divna zemljo, lijepa zemljo, plodonosna zemljo, vesela zemljo! Kada je Adama rodila tvoja utroba, i mi se ponosimo, da je tomu tako, da si nam ti slatka mati! Tvoje sise nas krijepe preslatkim mlijekom, žarkim vinom! Ta valjada je takovo teklo Palestinom! Pozdravljam vas, zvijeri zemaljske, koje slobodno šećete ovim perivojem; i vas pozdravljam, ptice nebeske, koje radosno lijećete vrh kruglje zemaljske; pozdravljam vas, oboje, zajedno! Mi vas katkada smetemo, zavojštimo vas, ko što smo danas, ali to je samo za neko vrijeme, da gospoda šale zbijaju, a mi smo opet dobri prijatelji! Vaši drugovi istočiše potoke krvi danas, a grobove nađoše u naših dubokih želucih. Pa kuda vam veće slave, nego kada vaše žrtve nađoše vječni mir u plemenitom gospodskom tijelu. Pozdravljam vas, i mi sklapamo

za ovu godinu mir! – Pozdravljam na ovoj visočini slavni kuhinjski senat, pozdravljam vas, plemenita gospodo lovci! Živili!«

Dok je ravnatelj šumskoga stola toli ushićeno nazdravljao, ukrao se je iz društva Julijo sa barunicom Sofijom pod omanji humak, pa držeći ju nježno ispod ruke, pokazao je otale lijepi, bijeli dvorac i sve na široko oko njega, što im je oko opsizalo.

– Evo, Sofijo, to ti je moje imanje, moja djedovina. Dušo. sve je ovo tvoje! Ah, slatki dani, kad budem ti mogao reći: ženo moja, Sofijo moja, – vidiš, kako su naša polja rodna, kako nam sve milo cvate i obiluje! A to će biti za godinu dana. Tada ću svršiti nauke i tebe povesti iz Graca, svoju dragu, svoju lijepu ženicu.

– Ah, Julijo, to je odviše! Prestanite ... – i bliže se djevojka privinu mladiću, a suze joj poteku niz lice; to bijahu suze sreće, suze blaženstva, suze ljubavi!

– Nije to odviše, Sofijo! Sutra ću sve ispripovijedati svomu ocu i naši roditelji sporazumiti će se, i ti si moja, srce drago!

Lijepa barunica Sofija, očarana mladićevimi slatkimi riječmi, klonula je na zemlju, a Julijo je položio glavu svoju na krilo njezino, ona ga je dragala, cjelivala i plakala.

U dolini sad je orila, sada se je milolago razlijegala jednostavna i jasna pjesma seljanka kmetica, što iđahu s polja umorno kući. Pastiri gonjahu blago s paše i pjevahu mile pastirske pjesme uz klokotanje raznozvučnih zvonaca blaga, raznozvučnih, ali ipak skladnih.

Drugoga dana stupi Julijo pred svoga oca i očitova mu, da ljubi barunicu Sofiju i da se želi zaručiti s njom.

Stari Krčelić bijaše u postelji, a kada mu je sin mladenačkim žarom svoju namjeru otkrivao, slušao ga je starac poluzatvorenih očiju, te kada je sin svršio, okrenuo se je starac na stranu, pritisnuo usta u jastuk i dalje spavao. Čudno je dirnulo očevo vladanje Julija, nu brzo si protumači, da je stari mamuran još od jučerašnjega dneva i da je bilo neumjesno umah u postelji mu to otkrivati, zato se odšulja tiho iz očeve sobe.

Kada je stari Krčelić ustao i opravio se, dođe opet Julijo k njemu i počme nanovo o barunici Sofiji.

Starac zijevnu, pođe prema prozoru i pljunu napolje.

– Julijo, o ženidbi još nijesam nikad s tobom govorio. Kada me već tim iznenađuješ, reći ću ti iskreno svoju. Puno me stojiš, dečko. A otkako ti je pokojna majka umrla, sve nam ide gore. Biti vlastelin, visoki plemić, a ne živjeti na gospodsku, tomu se nijesmo privikli. I mi živemo, kako treba da gospoda živu. Ali, sinko, mi padosmo na velike dugove. Meni je pravo, izaberi si, koga ti je volja, ali svakako bi bolje bilo, da nešto takova dobijemo, što bi nam spasilo kuću. Pošto ti jur o ženidbi misliš, mnijem, da me i potpuno razumiješ. Bog i duša, barunica je lijepa, ubava djevojčica, pa k tomu i stališ njezin: barunstvo; ali su ti ljudi siromasi. Sinko, njemački baruni ne vrijede niti toliko, koliko zagorski šljivari! Pa bih ti predložio, da ti još lijepo o toj stvari malo promozgaš. Kako sam čuo, za više djevojaka planuo si jur, pa si opet ohladnio; i tude će tako biti. Međutim, tvoja je volja. Gdje ti se rači, a tamo legni. Meni je pravo.

– Oče, ja ne imam ništa mozgati. Odlučio sam, pa makar s barunicom kupinje po Zagorju brao i kupinjem se hranio, barem će biti barunica. Hoću da mi je ženom, a ti to još danas otkri njezinim roditeljem, oni su naši gosti danas, pa se vi starci porazgovorite.

– Dečko, ti se odviše žuriš. Znaj, ako to već danas počnemo, onda valja barem mjesec dana sa baruni upravo barunski živjeti, a naše su blagajne puste. Ja govorim iskreno.

– A ti uzajmi novaca! – viknu glasnije energični Julijo.

– Novaca? Lijepa je to riječ i lahko ju je izreći, ali više nam nitko ne će uzajmiti. Međutim, vidjeti ćemo. Idi i budi miran. Tvoja mi se odluka mili, spreman sam, da ti želji udovoljim, a o novcu trebam da razmislim. – I domahne sinu rukom Krčelić, a Julijo ga je pustio sama.

Oko podne istoga dneva, kada je bio Julijo u svoga oca u audijenciji radi zaruka, zgrtahu se silna gospoda u dvorac Krčelićev. Kola za kolima ulijetala su u široko dvorište, zaraslo travom, a svaki put, kada bi došla koja kola, pozdravio bi ih hitac mužara. Kada pako prispje barunova obitelj, pra-

snuše tri hica upravo gromovito, a mladi Julijo poleti u susret novim gostovom, kojih još nije nikad prije bilo u dvorcu.

Gosti rastepoše se kojekuda, po sobah, vrtu, polju. Svuda je šuštila mekana svila, romonio tanak glas gospođa, čulo se nježno šaputanje mladića.

Julijo je vodio barunicu Sofiju od sobe do sobe i tumačio joj revno znamenitosti svoje djedovine. Baruničinoj ljepoti divljahu se danas još većma nego jučer.

Stari pako Krčelić pozvao je u posebnu sobu baruna i barunicu Grefštein.

– Barune i barunice, mi Hrvati hitro nešto osnujemo i odmah koncu pritjeramo – počme lagano Krčelić, kada posjedoše barun i barunica.

– Naša djeca zavoliše se već negdje prije, a jučer je baš do vrhunca došlo. Moj sin mi je danas otkrio svoju želju, a ja sam evo njegov poruk. Ako se vaš stališ ne bi protivio, molim vas onda, barune i barunice, da bude vaša lijepa Sofija mojom snahom i ženom mojega sina. Udovac sam, ne imam nikoga više u kući do sina; on pako za godinu svršit će nauke i ostati u dvoru gospodar i gospodin. Molim vas dakle, a u ime svoga sina, za ruku barunice Sofije.

Baruna i barunicu kano da je to iznenadilo, nešto se ispričavahu, napokon veselo pristaše. Sretni roditelji pozovu djecu preda se. Sofija dođe, vodeć ispod ruke Julija.

– Lijepoga li para! – šapne Krčelić barunu, kada se pokazaše na vratih.

– Djeco, kleknite i pomolite se Bogu, – počme uzvišeno starac Krčelić, – mi vas blagosivljemo! Za tjedan dana slavimo zaruke.

– Djeco, bog vas blagoslovi! Vi ste od danas svoji, to je volja vaših roditelja – reče krepko barun, a žena mu je stala plakati od veselja.

Sofija se je sustezala, misleći, da je sve to san, ali kada je ugledala majčine suze, brizne i ona u plač sreće i blaženosti, a Julijo ju privinu na svoje grudi.

Tik pred objedom ukaže se sretan Julijo na vratih kartaće sobe, gdje se igrahu njegovi drugovi, a bilo su to sama mlada gospoda, poznata od onoga dana, kada se je posvadio Julijo sa Ivanom.

– Ja najbolje igram – reče smiješeći se Julijo. – Partiju sam dobio i potukao do nogu Ivana. Lijepa barunica Sofija od prije nekoliko časova mojom je zaručnicom.

– A ti – – – to je ipak odviše hitro! – povikne Pišta Kalaj.

– Eh, tako je. Baš prije odigrasmo prvu partiju, zadobismo roditeljski blagoslov. Starci su plakali; i nama potekoše suze, ali usahnuše od žarkih cjelova! Nego, gospodo, danas valja jurišati na baruna i barunicu, da posve istisnemo veleučenoga Ivana.

– Ja mislim, da ne, reče jedan; kad si ti na toliko uspio, ovo bi bilo za sada suvišno. Ivan, ako je što mislio, posvema je izigran. Napokon se je porječkao s tobom samo kod onih posljednjih riječi, a pošto si ti tako ozbiljno počeo, onda ono otpada.

– Ne mislim tako – reče muklo Julijo; mi Ivana moramo istisnuti iz kuće barunove, jer mi može sve još pokvariti. Prepredena je to glava.

– Pa dobro, pristajemo, na juriš! – viknuše nekoji.

– Ali kako, čim? – upita jedan.

– Hm, – naškubi se Julijo – ovako po prilici, počmite, kako se je Ivan hvastao, da bude Sofija njegovom, pak onda, kako se je hvalisao, da ona svu svoju naobrazbu ima njemu pripisati, pak onda prikrpajte štogođ obiteljskoga; i to sve fino, iz daleka. Tako, da mu pripravimo otkaz iz barunove kuće, kada se povrati barun u Gradac.

– Kakvi li smo ljudi! U najvećoj sreći snujemo o nesreći drugoga – reče poluozbiljno, polušaljivo Pišta Kalaj.

– Kada si pobijedio, ne podaj se umah uživanju pobjede, nego gledaj, da si istjerao prije iz svih klanaca neprijatelja – odvrati Julijo.

I gospoda pođoše na objed.

VII

Bila je već tamna noć. U zadnjem odjelu Krčelićevih dvorova drktala je slaba luč uljene žiže, koja je gorjela pred nekakvom starom slikom, a to bijaše »stalna majka božja«, patron Krčelićeve familije. Ogromna, starinska, četverouglasta peć zapremala je skoro polovicu sobe. Na peći u jastucih protegla se je silna ljudina, ogromna i debela, a od žiže sjao joj se je obrijani obraz kano da je od voska. Ta ljudeskara bijaše stric staroga Krčelića. Imao je vodenu bolest. Iz svoje celice nije nikada izilazio, a najrađe je počivao na golemoj peći, u kojoj se je moralo svakoga dana ložiti, budi u ljeti, budi u zimi.

Na vrata od celice pokuca netko; vodenjak se jedva oglasi. U sobu uniđe Pišta Kalaj, rudokos, crn, već stari mladić.

– Zdravo, vodeno-sjeverni striče! Ungarez vas pozdravlja i posjećuje.

– Vidiš ga, opet dođe, da me bocka i draži – promumlja jedva vodenjak.

– To prija vašoj sjevernoj naravi! – zahohota Pišta. Ali vodeno-sjeverni striče, vi valjada mislite, da izvan našega dvora vlada Rusija ili Kamčatka, a tu je čista, topla zagorska jesen. Ovdje u vašoj Sibiriji prava je arapska vrućina. Najedamput naći ćemo na vašoj olimpijskoj peći neku ogromnu pečenku, a kada tamo, to će biti vodeno-sjeverni stric! Hi, hi, hi! – naceri se po ciganski Pišta Kalaj.

– Viš ga, kakav dug jezik ... pa arapska vrućina ... olimpska peć – zastenja poslije duljeg odihavanja vodenjak; kakove su to azijatske riječi? Viš ga, da me draži ... – zastenja opet vodenjak.

– Čujte, vodeno-sjeverni striče! Kad vi azijatski ne razumijete, a ja ću hrvatski. Slavo Napoleonove vojske, potomče Zrinskoga i Frankapana, – zače, povisiv glas, sarkastično Pišta Kalaj – krvni dušmanine kralja Gubca! Znate li vi, što se je danas zbilo u našemu dvoru? Dakako, vi ne znate. U vašu Sibiriju ne vodi Galvanijeva žica, da vam dojavi, pa zato evo mene glasnika iz dalekih krajeva. Javljam vam, da se je danas zaručio član vašega koljena, gospodin Julijo, sa

barunesom Sofijom Grefštein! bum! bum! bum! Zaorite, bubnjevi, zasvirajte, mužikaši, tuš! – Uh, ali ne ima ni jednoga mužikaša u vašoj Sibiriji!

– Viš ga, kakav dug jezik ... – nadigne se stari. – Kako zaručio? ... barunesa? ... – dihaše vodenjak, raskolačiv oči.

– Julijo Krčelić zaručio se danas sa barunesom Sofijom Grefštein iz Graca – vikaše povišenim glasom Pišta Kalaj.

– Pah! zaručio. Toga mu treba – puhaše vodenjak. – Djeca se žene! Pah!

– A kakova djeca metu vam se po glavi! Ako je Julijo dijete, onda je vaša sjeverna milost još mladić, pa ćemo vam sjutra ići u svatove i podijeliti vam koju barunesu ili kontesu!

– Vidiš ga, kakav dug jezik ... Vi, mlada deriščad, bolje da radite za domovinu, da ste hrabri vojnici, učeni ljudi, ko što smo mi stari bili. Oh da, Zrinski i Frankapani! Nikada od naraštaja toga. Vino i djevojke, to je vaše junaštvo! – I klonu vodenjak, umoran od dugoga govora, na uzglavlje.

– Ho, ho, sjeverni striče! Vi sanjate o Zrinskom i Frankapanu! Onda vas ja pozdravljam kraljem! Sjutra ćemo vas krunit na Cesar-gradu. Ja ću vas najprije okruniti limovom krunom ovdje na peći, pa vas onda izvesti pred narod: »Ecce homo!«

– Viš ga, kakav dug jezik ... – disaše jedva stari i zatisnu oči.

– Tako je, slavni kralju na peći! Vi biste još više mogli uradit, nego slavni Napoleon! Vjerujem to. Vi stvoritelju velikih osnova i ideja na peći! Za danas udostojte se pomoliti »stalnoj materi božjoj« za sreću svoga rođaka Julija, a mlada snaha barunesa Sofija radovati će se svomu rodu, sjevernomu stricu, kako kraljuje i žezlom maše na peći! A sav narod klicati će okolo peći, da će mu sve jezik na usta: Ecce homo! Ecce rex noster!! – vikaše Pišta Kalaj. Nu vodeni stric već je silno hrkao. Vidjev Pišta, kako ga je vodenjak ostavio, te poletio na elisejske poljane na krilih slatkoga sna, da se osveti njegovoj milosti, skoči na stolac, puhne po žiži i u sobi nastade mrak.

– Ne ljuti mi se, »stalna mati božja«, što si danas u tmini, ja hoću, da bude veliki kralj na peći u tmini vladao za jednu noć! I poleti Pišta Kalaj napolje.

Po prilici pol sata poslije uniđe u vodenjakovu sobu stari Krčelić. Osupnu se, našav tamu u sobi starčevoj. Na žižu, da vazda gori, pazio je vodenjak kao vestalinke na svoj sveti oganj. – Možda je u snu umro ili ga je kap udarila, pomisli u prvi čas Krčelić. Nu kada je začuo, da vodenjak hrče, užeže hitro luč, uzme stolac, stane na nj i nagne se k starcu na peći.

– Striče! striče! – viknu glasno i čvrsto uzdrma starca.

Vodeni stric otvori oči.

– A, što si ti ovdje?

– Striče, kako to, da je tvoja žiža utrnuta bila, kada sam stupio u sobu?

– Što si rekao? – zinu čovjek.

– Žiža ti je utrnuta bila, a ti vazda vjerno na nju paziš.

– O, to je svetoskvrna, svetogrđe! – zahropti vodenjak. O, to je načinio onaj gavran, onaj mračnjak, onaj škanjac! – mahaše vodeni čovjek rukama. – Zašto nijesi jednom već odagnao ono zanovijetalo! Svaki dan dolazi ovamo bockati me i dražiti, a ti znaš, da sam nervozan.

Stari Krčelić nasmija se tiho i upita za tim:

– A kakovo je to zanovijetalo, striče?

– No – hm – onaj naš rođak iz Banata. Kako se već zove, pas mu noge odgrizo! ... Pišta!

– A dakle, – to bi njegova vragolija bila. Šta ćeš, mlad je, pa je đavo! – reče stari Krčelić.

– Što si rekao? Mlad? Škanjac, ne mlad. Svi ste mladi, zato vam i idu poslovi tako u redu.

– Pustimo to, striče. Dođoh po veoma znamenitom poslu k tebi. Sina sam danas zaručio s kćerkom slavne kuće, s barunicom. Djeca si privolješe, a ona je ljepotica, da joj ne ima premice na daleko i široko.

– Ti, ti si budala! – reče i posadi se vodenjak na laktove.

– Ja budala? Zašto, striče?

– Zašto? Budala si, velim ti. Onakova dječaka ženiti? Evo ja se nikada ne oženih, pa koliko sam već star, a tvoj je sin

jučer jošte sisao, a danas se već ženi! Lijepoga mi naraštaja! Nu što me briga, ovo još neko doba prehranite me na ovoj peći, a tada, vi mladi mudrijaši, zavladajte na njoj. Ali ti, ti si luda!

I klonu starac od prevelikoga napora na uzglavlje.

U sobi nastade odulja šutnja.

– Striče, čuj me i ne ljuti se. Rekao si jednom, da sav svoj novac ulažeš u sreću moga sina. U najvećoj nuždi nijesi popustio od toga nauma. Mnogo puti trebalo mi je krvavo novaca, a ti mi nijesi hotio dati ni probijena groša. Već sam se dosta zadužio, sada dalje ne mogu. Usreći mi sina. Zaručen je iz visoke kuće, a zaruke valja proslaviti mjesečnom svečanošću, kakova dolikuje našoj staroj i slavnoj lozi. Ja novaca ne imam, pa ne mogu ni uzajmiti. Usreći mi sina, a ja od tebe ne prosim ni novčića. Daj sinu, da se može pokazati, kako dolikuje visokomu plemiću.

– Ja sam rekao, da ću mu ostaviti sve, ali ne za ženidbu; ja se nisam nikada ženio – promumlja stari vodenjak.

– Striče, to je njegova sreća. Da se baš ti nisi ženio, tomu imade drugih razloga, koje ovdje pretresati ne ću. Još ti jednom velim, pomozi meni i sinu, a sve, što pomožeš, uloženo je u sreću Julijevu. Sreća pako Julijeva tvoje je veselje; u tu sreću ulagati tvoj je naum.

– Pa koliko zahtijevate? – ublaži se starac.

– Koliko te je volja dati. Ti sam najbolje znadeš. Starac se posadi na peći, otkopča zlatni lančić na vratu, sa kojeg su visila srebrna tri ključića. Otkrene na stijeni malu daščicu, utače ključ i otvori stijenu. Nikada ne bi mislio, da u toj stijeni stoji kakova sunjica ili ormarić. U samoj stijeni upotrijebi dva ostala ključića te izvuče vodenjak pet teških kesa iz stijene i pomno opet zatvori stijenu.

– Evo ti četiri kese. To je četvrtina imetka, što sam ga namijenio Juliju, ostale tri četvrtine dobit će nakon moje smrti. Što ti dajem, dosta vam je, ako hoćete i godinu dana najsjajnije zaruke slaviti. Ovu najmanju kesu dati ću Pišti, neka si ju čuva za odlazak odavle u Banat, a onda u Peštu. Zovni ga umah!

Stari Krčelić prignu se do stričevih ruku, izljubi mu je, a zatim ode sa kesami iz starčeve celice.

– Hej, sjeverni striče, mislio sam, da se više danas ne vidimo, a vi me brzo pozvaste – doleti vičuć u sobu Pišta.

– Šuti, gavrane! Pitam, zašto si ugasnuo svetu žižu pred »stalnom materom božjom«, gavrane nijedan?

– E tako, ta »stalna mati božja«, koja uvijek stoji ili visi ovdje na stijeni, rekla mi je, da joj je dugočasno u vašoj Sibiriji, osobito kada vi spavate, jer tada mimo nje zvekeću sabljami sami Šubići i Frankapani, a to su junaci, koji vas posjećuju u snu, pa se ih ona plaši i zamoli me, da ugasim ovu žižu, koju ona ipak nije nazvala svetom!

– Viš ga, kakav dug jezik ... škanjac! – mahnu stric rukom. Hoćeš li se i ti ženiti, gavrane nijedan?

– Hoću! – zapjeva otegnuto i tanko Pišta, kako to djeca običavaju, kada ih je volja naivno govoriti.

– A kada? – nastavi voljko stari.

– Kad nađem prvu baronesu ili kontesu – puhne povišenim glasom Pišta.

– To su ti naši potomci! A mi se sve do danas ne oženismo.

– Zato vi palite svetu žižu za sva ona nedjela, za sve grijehe vašega mladovanja! – okrene se Pišta na lijevoj nozi okolo sebe.

– Viš ga, škanjac! Što ti znaš?

– O, veličanstveni umniče! Ja vam sve znam o starima, kao i vi o mladih!

– Gavrane, na! Evo ti dajem na put, kada pođeš u svoje cigansko ročište.

– O, striče! O, otajstvena koko na olimpijskoj peći. Zar vi nesete takova jaja? Međutim, ja još ne odilazim u Banat.

– A ti daj vrati kesu, kada nisi zadovoljan – reče stric.

– Ah! To baš ne rekoh. Može ostati. Ja vam samo rekoh, kako stvar stoji. Ali kako da vam se zahvalim, striče, veliki stanaru Sibirije?

– Ajde spavati! – mahne stari.

– O, orijaška pečenko na olimpskoj peći! Sagradit ću ti ogromnu peć, koja će opsizati polovicu banatske ravnice, postaviti ću ti sliku veliku kao gora, a kraj nje ćeš upaljivati žižu ogromnu, kao ovaj naš dvor, i ti ćeš, veličajna pečenko, vladati i grijati se na toj peći do sudnjega dneva!

– Viš ga, kakav dug jezik ... škanjac! Spavat! – izreče stari, da si ga jedva čuo, i već je usnuo. Pišta Kalaj pobrao se veselo iz sobe.

Mjesec dana slavile su se zaruke Julija Krčelića sa barunesom Grefšteinovom. Mjesec dana, dan na dan bile su sjajnije gozbe sada u dvoru, sada u šumah. Orilo se i pjevalo, da je zemlja ječala. Sav taj sjaj, sva ta veličina potekla je iz zlatnoga vrela vodenoga strica, a pri svem tom najsretnije bijaše dvoje ljudi: krasna barunesa Sofija Grefštein i zagorski plemić Julijo Krčelić.

Njegova četa mlade gospode dobro je jurišala, a još bolje uspjela. Toliko izmišljotina i poruga skovalo se na ubogoga Ivana Martinića, da o njem, o njegovoj plemenitosti nijesu niti dali čuti barun i barunica, a najmanje barunesa Sofija. A stari Krčelić, osvjedočiv se, da nije samo po koja škuda u kesah, što mu ih je dao vodeni stric, isplatio je dug staromu Martiniću i upravo mu gospodske kamate platio. O svem tom ni slova ne dozna Ivan Martinić u Gracu.

VIII

U Gracu, u sobici čisto uređenoj sjedio je Ivan Martinić kod maloga stola, na kojem bijahu u četverokut naslagane razne pravničke knjige i studija pravnika njemačkih, ruskih, poljskih, čeških, franceskih i talijanskih.

Ivan Martinić bijaše najbolji đak onoga doba u Gracu. Nije on bučio po kavanah, gostionah, đačkih sastancih o uznositih idejah, o zadaći čovječanstva i t. d., jer ga ne bijaše na nijednom takovom mjestu; ali ako se je gdjegod stvorila kakova propaganda među đaštvom s namjerami i interesi protivnimi načelom i mislim Ivanovim, jao si ga njoj! Iznenada bi se takova propaganda sve većma i većma počela smanjivati na užas njezinih osnovatelja. Preostaci, kada bi našli stare svoje članove, naišli bi najedamput u njih odlučan otpor i opoziciju. Napokon ostali su sami osno-

vatelji na cjedilu i propaganda bje raspršena. Pitalo se je, kakova je to tajna sila djelovala, pa tako uspješno? Osnovatelji propagande grčevno i sa strahom spominjali su Ivana Martinića.

Njegovo ime izgovarale bi osobe posve mu nepoznate i posve tuđe, kad je prolazio ulicom ili se pokazao na kojoj šetnji. Ivan je čuo svoje ime izgovarati, ali nije mario nikada ispitivati razloga, s kojega izušćuju te osobe njegovo ime. Kada bi ga gospođice opazile, trknula bi jedna drugu i šapnula joj: evo Ivana Martinića! Ivan je čuo, ali se ni ogledao nije. Ime mu pronesoše vlastiti drugovi, kiteć ga mnogimi hvalami, pa i originalnimi pričicami.

U ljudskom društvu nađe se vazda stanovita vrsta individua, koji samo od toga živu i u tom si utvaraju svoje sposobnosti, hrabrost, galantnost, talenat i kako se sve ne zovu ti pridjevci, što o stanovitih ljudih, koji pobuđuju zvjedljivost bud načinom života, bud pravimi sposobnostimi i darovitošću, znadu bajati i pripovijedati, hvaliti ili kuditi, kritikovati ili povlađivati. Takovih genijalnih i laganih leptira imao je veoma mnogo Ivan Martinić među svojimi drugovi, koji su u posve nepoznate kuće osobito pred ženski spol iznijeli njegovo ime i pobudili za nj zvjedljivost.

Propagandu među svojimi drugovi, protivnu njegovim načelom, raspršio je u nekoliko dana. Njegovoj dijalektici, njegovim razlogom, njegovoj dubokoj pronicavosti nije se mogao nitko suprotstaviti. Ali hoćeš li čovjeka predobiti na svoju, da bude tvoj prijatelj, da za te ćuti, ne ćeš to postići dijalektikom, razlozi ni pronicavošću, pače, pobuđuješ samo zavist, a stvorio nisi ništa. Plemenitost srca, gracioznost vanštine, spojena u harmoniji s nekim neodoljivim nutarnjim čarom, pridružena razboritosti, pronicavosti i lijepu govoru, to okreće tvoje slušaoce od najljućih protivnika u najgorljivije pristaše. A takove sposobnosti posjedovao je Ivan Martinić. Kao rijedak meteor pokazao bi se samo onda u mladenačkih društvih, kada je trebalo što potisnuti natrag, rastepsti i uništiti. I on je uspio. Pokazao bi se samo onda, kada je trebalo štogod stvoriti; on je stvorio, pa je tomu bio duša do kraja.

Sjedi u svojoj sobi Ivan Martinić, poduprt o laktove, a daleko mu se misli vile po zagorskih brdinah i dolinah. Prošlo je već dva tjedna. otkako je on došao u Gradac, a barunova obitelj pošla u Zagorje, ali barunova obitelj još se nije vratila. Listopad je, u Zagorju je berba, u Zagorju se puca, u Zagorju se pjeva, u Zagorju se veseli, kada se obire obilna vinska loza. A Ivanovo srce puca, jer bijaše prenagao, uputiv se toli rano u Gradac. A vratiti se opet u Zagorje, protivilo bi se njegovu značaju. Zašto? Jer bi se to nazvalo ludo. Nikada pako ne poduze Ivan Martinić takovu žrtvu, koja bi se mogla ma od ikoga ludom nazvati.

Puca mu srce, a svakim danom postaje sve to snuždeniji. Crne ga more slutnje. A on tako dobro poznaje sebe, toliko je duboko pokušao vlastito svoje biće, da dobro znade, kako njegove slutnje nikada ne lažu.

Otac mu iz Zagorja ne javlja ništa. Ta stari Martinić nije nikada svomu sinu ni slovca pisao, jer tu umjetnost ne razumije. Starčevi računi i slovčano znanje osnivaju se na kukuruznom i graškovu zrnju. A što proda ili komu izdaje, to urezuje na rovaše. Tek kada bi na smrt obolila stara Ivanova majka, pošao bi stari Martinić do župnika ili do kojega vlastelinskoga pisara, da javi sinu. Ali ni to ne. Stari bi sam išao u Gradac po nj. Nu to se još nije dogodilo.

Izdaleka pako ne pomišljaj o starcu, da će on javiti sinu, kako proslavljuju u Krčelićevih dvorih Julijeve zaruke. Kada bi već stari štogod javio sinu, to bi mu naznanio, da je bacio u peć onaj rovaš, na kojem bijaše tisuću zareza pomno i duboko urezano, a to je tražbina, što ju je imao Martinić dobiti od staroga Krčelića.

Tekla su i druga dva tjedna; đaštvo se jur počelo kupiti od svih strana, ali začudo Julija Krčelića nije mogao nigdje vidjeti Ivan, niti nijednoga od onih, koji bijahu gostovi na dvoru Julijevu. I protekla su cijela nova dva tjedna, a u Gradac ne ima niti barunove obitelji, niti Julija, niti njegovih gostiju.

Bijaše utorak, Ivan pođe na sveučilište. Stupivši na hodnik, opazi Julija, gdje se je okolo njega skupila družba, a on im vesela, raskalašena lica nešto vrlo zanimiva pripovijeda.

Najbliže su oko njega poznati drugovi od onoga objeda, kadno se je Ivan Martinić posvadio sa Julijem.

Prolazeći mimo te hrpe Ivan, nastane tiho psikanje, a cijela hrpa stade ga motriti od pete do glave, napokon počnu svi hohotati i smijati se.

– Da, jučer dođosmo sa barunicom Sofijom Grefšteinovom! – povikne Julijo, kloparajuć tanahnim štapićem po rtu nosa. Glasno je poviknuo, da ga je mogao Ivan čuti, koji se je sve dalje odmicao hodnikom. Začuvši taj povik, najprije je problijedio, a došavši na kraj hodnika, šinula mu je krv u obraz i glavu. Nešta silna vuklo ga je kući te mu nije dalo, da se povrati mimo one hrpe.

Prekasno bijaše, da posjeti barunovu obitelj, odluči dakle sjutra. Kod toga »sjutra« potrese mu se cijelo biće, a kano da mu je šapnuo neki tajni glas: ne, nikad ih ne posjeti, nikada ne prekorači onoga praga, preko koga si toli rado prolazio prije!

Roj misli i pitanja mučio mu je dušu. Iza ovih pomaljahu se nejasne slike i predstave, rastuće sve veće i veće, napokon kano da užasne zube cere na nj. Dođe Ivan u svoju sobu i baci se na divan. Biće mu je sasvim iznemoglo, umorne mu se oči sklopile ... on se nađe u ubavom zelenilu, u dolini kraj Sutle. U dolini je mali dvorac od tla do krova sav prepleten zelenim bršljanom, samo otvoreni prozori gvire, a sa prozora prše bijeli zastori. Djevojka tanka, mila, polovicom tijela nagnula se na prozor i domahiva mu bijelim rupčićem. Oko mu se zažari, srce stade življe kucati, pohrli prama dvorcu. On samo gleda na prozor, da prepozna djevojčicu. »Barunica je, barunica!« klikne mu srce u tajnoj, neopisivoj slasti. Nu čim je upoznao u onom ubavom djevojčetu barunicu, izlete iz dvorca sami crveni psi. Isplaziše zelene jezike, zelene im se oči bijesom krijese, te svi isceriše zube na nj. Goloruk skine s glave šešir, počme mahati, ali tim još više razdraži crvene grdobe, one ga poput mravlja okupiše, cereć se grozno na nj. Stade vikati, ali se dvorac iznenada preobrazio u nekakvu visoku, golu kuću, zatvorenih kapaka, a iznutra čuje se preziran i obijestan smijeh, smijeh iste one djevojčice, što ga je zvala bijelim rupčićem u dvorac. »Nije to bila barunica Sofija! Nije to bila barunica Sofija!« vikaše iz sveg grla Ivan, ali on sam svoga glasa nije čuo, on je tek zijevao, jer sve jače derali se i cerili crveni psi. Najednoć se od tih svih crvenih pasa stvorila velika šarena zmija i ujede ga u živo srce. On počme bolno vapiti za pomoć, ali pomoći od nikuda ne ima. Sada mu zmija ovijaše tijelo, no on skupi sve sile, pograbi ju obima rukama za glavu. Nato doleti iz iste kuće, u kojoj vidje prije barunicu, njegova majka sa djevojčetom ubavim i lijepim, komu se je cvijet stida rascvao u licu. Ispresjekoše zmiju, samo još glavu držao je Ivan u ruci, baci glavu u kraj, a ta glava stvori se iznenada glavom Julija Krčelića. Ivan protrne od užasa. Nu ono malo, nepoznato djevojče ovije mu se oko vrata, on mu stade cjelivati čelo, zatim jagodice, a tada rumena ustašca; djevojče mu se nježno i naivno otimaše, šapćuć mu, da je samo došlo k njemu, noseć mu pozdrav od pokojne majke s drugoga svijeta. Ali Ivan ju je i prečuo, on ju je tek slatko, slatko grlio, a zatim joj uhvati ručice, zaviri u oči, ali tko bijaše? Nitko drugi no lijepa barunica Sofija! »Sofijo! – zavapi mladić – zašto me nijesi branila, kada te zvah u pomoć, zašto si se onako opako smijala iza svojih prozora?« Barunica Sofija mu zatisne nježno usta, pa mu šapćuć reče, da se vara, da je valjda sanjao, da ona nije čula nikakva zvanja, da je ona njegova i da će biti njegova, dok joj ne zađe sunce života! Očarani Ivan sve je zaboravio i sam je sve ono držao ludim snom, što ga je tako užasno prestravilo bilo. Barunica Sofija posegne u njedra svoja, izvadi dragi kamen, ovaj se sjaše kao zvijezda, i poda ga na dar Ivanu: »Evo ti vječnog zaloga ljubavi naše!« reče ona. Nikada nije Ivan čuo toli mila, toli slatka glasa. Nikada nije mogla nijedna žena toli zamamno izreći slatke ove riječi. Ali kratko vrijeme trajaše to. Mjesto lijepe barunice Sofije ogrli ga grđa zmija od one prve, zmija sa dvije glave. Jednom glavom počе mu piti oči, drugom srce. I ispila mu je oči i srce. »Mrak, mrak! Vječni mrak!« izdisaše u groznom vapaju Ivan. Ako mu je ispila zmija oči i srce, on je ipak u toj tami opazio, ne živim okom, nego dušom svojom, strašnu groznu zmiju sa dvije glave. Jedna glava nosila je u čeljusti njegovo srce. Ta glava bijaše glava barunice Sofije! Druga glava nosila mu oči u svojih čeljustih; ta glava bijaše glava

Julija Krčelića! »Sofijo! Julijo!« groznim glasom ruknu Ivan i pogna za njima u crnu noć...

Ivan se strese, skoči sa divana i odista u njegovoj sobi bijaše jur tama.

Ivana uzme neka drktavica tresti, upali svijeću i šetaše hrlo amo tamo po sobi. – »Čemu taj užasan san! Ja barem nijesam pjesnik, da bih mogao čitave romane isanjati! Slutim, da se je svakako nešto moglo zbiti u Zagorju. Međutim sjutra u jedanaest sati saznati ću sve. Sjutra ću ih posjetit«. Ivan uhvati šešir, utrne svijeću te izađe napolje.

IX

Točno u jedanaest sati drugoga dana stupao je nekako upaljen Ivan Martinić stubami u drugi sprat kuće, u kojoj stanovaše barun Grefštein. Ne prođe niti petnaest stuba, kada mu dođe barunov lakaj u svečanom odijelu u susret i reče, da barun i njegova obitelj imadu danas silu gostiju, te ne mogu njegovih posjeta primiti. To pako trajati će i nekoliko dana, a da će mu već barun javiti, kada ga može posjetiti.

Ivan, dočuv takove glase, umah se vrati. – »Čudni su to gosti! Godinu dana bio sam u njegovoj kući pa vazda, bio tko mu drago, meni je bilo svagda slobodno ući u dom. Čudno!« mrmljaše Ivan, pogledav na sat. »Ajde, da se prošećemo baš ovom ulicom do pol sata, možda bi mogli vidjeti te »vanredne goste«, reče sam sebi sarkastično Ivan. I stade šetati ulicom.

Pol sata je šetao, ali od nikuda ne bijaše nikakova vanredna gosta. Otpravi se kući. Ali gledaj, gdje lete kola za kolami. U prvih kolih sjedi Julijo Krčelić, upravo sjajno obučen; u drugih, u trećih, u četvrtih! tko? Sami njegovi raskalašeni drugovi, poznati sa zagorske gozbe.

– Ah, dakle! – zajeca Ivan i uhvati se za srce. Ovi ga opaziše i stanu se jedan k drugomu okretati sa svojih kola, domahivati si rukama i grohotom se smijati svaki na svojih

kolih. Ivan još opazi na barunovih prozorih blaženu i sretnu barunicu, koja je umah uminula sa prozora, čim su prva kola uljegla u dvorište.

– Tako je, velika gospodo! Vi baš gospodski znate igrati! Šta će se jadni plemenitaški sin natjecati s visokim plemstvom! Pa dobro, barunice Sofijo, budi sretna! Moj život, moj spas su knjige! Mi ćemo ovdje kolo zaigrati, gdje ga igraju ljudi, koji krote udes i ništa na milost ne prose od njega, nego sve kao zasluženu plaću za svoj znoj, za svoj trud! Bene. Velika gospodo! Vam on dragovoljno siplje iz vreće blaženosti i sreće i daruje vas. Mi drugi samo mrko tražimo od njega, što je naša pravedna tražbina, što nam mora dati! – Ivan Martinić lupi šakom o stol, a žar oka, u čijoj dubljini sijevaše možda tajni gnjev, pretvaraše se u neku spokojnost, u neki veličajni mir.

A u tom prijetvoru začeo se je rađati prijegor u Ivanovom srcu.

– Ali ipak s onimi svimi zmijami ne ću se valjada boriti! – šapne poluglasno Ivan nakon duge stanke. A zatim počme pisati svoj san riječ po riječ, kako se je sjećao slika njegovih.

Drugoga dana stiže mu na sveučilištu list. Izvana je upoznao barunov grb.

– Dakle drama počima. Da vidimo. Pripravan sam. Otvori list, a baš u taj čas prođe mimo njega Julijo. List je glasio ovako:

Gospodine!

Zahvalan sam vam, što kroz godinu dana posvetiste svoj trud i svoj dar naobrazbi moje kćeri. Protivi se načelom mojim, da ostajem zahvalnost dužan. Molim vas, ustražite pismenim putem od mene tražbinu za godinu dana vašega truda. Barunica Sofija zaručila se u Zagorju s Julijem pl. Krčelićem, vlastelinom, komu svim srcem i dušom voli.

Vi, imajući neke tajne namjere sa svojim informatorstvom u mojoj kući glede naše kćeri, presmjelo i previsoko ste se

ponijeli. Dapače, vi se popeste toli visoko, da se svačim hvalisaste i svašta govoriste u društvih zagorskih glede moje obitelji. Mislio sam, da vas je vaša inteligentnost naučila razlikovati barunsku kuću od kuće zagorskoga šljivara.

O svih tih stvarih točno me obavijestiše najintimniji vaši prijatelji.

Međutim ne opravdavajte se u nikojem pogledu, jer sam u svem posve ravnodušnim ostao, pa vam praštam. Naša kći je sretna i mi smo sretni.

U našoj kući ne bih vas rado vidjeti već stoga, što su se vaši i moga zeta putevi rastali.

Opetujem još jednom: tražite i označite svoju tražbinu, da vam krivo ne učinim, dopitav vam ju sam.

Barun *Grefštein*

Ivan žestoko zgrči list i brzim korakom pođe kući. Kadagod bi se što znamenita dogodilo u Ivanovu životu, najrađe je potražio utočište u svojoj sobi, tuj se je zaključao i razmislio, što valja nadalje učiniti.

– Nije ti dakle dosta, Julijo Krčeliću, da si došao svomu cilju, nego ti hoćeš i moje moralno biće uništiti. Pomagahu te vjerno drugovi tvoji! Dakako, ta oni su na sve spremni! – Tako govoraše šećuć svojom sobicom Ivan Martinić.

– Vi, visoki barune, veoma galantno postupate sa mnom, tako i dolikuje aristokraciji, i ja ću galantno s vami. Igru sam izgubio, planovi moji propadoše. Srce, što je ljubilo svim žarom svojim, poruženo je. Barunica Sofija nije mi se nikada zavjerila, niti sam ja kada njoj ljubav očitovao, čemu mi dakle barun govori o tajnih namjerah? Dobro, vrli barune, i ja ću vam odgovoriti, kako dolikuje uvrijeđenu čovjeku. Vi meni prodičete, visoki barune, sa svoga aristokratskoga prijestolja, a ja vam odgovaram iz svoje male sobice, kako odgovaraju ljudi, koji znadu i na vaš aristokratički prijestol bez straha doviknuti, što znadu i razumiju. Ivan Martinić sjedne za stol i napiše slijedeći list barunu Grefšteinu:

Visoki gospodine barune!

Štujem vas i vaša načela, ako se može tuj o ikakovih načelih govoriti. Visoki gospodine barune! Ne tražim nikakove zahvalnosti od vas, a još stoput manje da vi tu zahvalnost novcem namirujete. Ako sam štogođ lijepa i plemenita naučio gospođicu barunicu upravo ja, pa bude li ju to ikada bud na koji način usrećivalo, ponosim se! A to mi je nagrada!

Visoki barune! Nikada nijesam mislio, poznavajući vašu osobu, da možete čovjeka osuditi po tuđih klevetah i tomu čovjeku odbijati već unaprijed svaki pristup, da se opravda i klevetu pokaže u istinu kao klevetu u golotinji svojoj.

Razlikujem barunsku kuću od kuće zagorskoga šljivara, najvećma ju pako u tom razlikujem, što kuća zagorskoga šljivara ne bi učinila s nijednim čovjekom tako, a napose s onim ne bi, komu vi još mislite, da dugujete neku zahvalnost, i koga značaj ipak upoznaste za godinu dana. Previsoko cijenim pošteno i plemenito srce, a da jednim udarcem smrvim sve kule, što ih je netko, koga ja dobro poznajem, sagradio na kleveti i laži.

Na osvade, što ih znamenito ističete u svom cijenjenom listu, ne odgovaram, pa da me i na to pozvaste, a kamoli, gdje mi to zabraniste. Za osvade i klevete obračunati ću s izvornikom njihovim, od koga potekoše.

Sreća i blaženstvo moje učenice, gospođice barunice, tako mi godi i mili se, kao i vama, g. barune, roditelju njezinu, i ako bude sretna, ja se samo veseliti mogu, iskreno veseliti.

Nikada se ne navukli vrh sreće i blaženstva njezina tmurni oblaci! A to je u vlasti udesa, zato je lijepa priča o Solonu i Krezu!

Počitavajući vazda vaše visoko gospodstvo

Ivan Martinić, sin zagorskog šljivara

– Tako je. Barunice Sofijo Grefštein, budi sretna! Ono, što se je zarodilo u mom srcu te u godini dana razbuktalo, utrnuti ću! – Ti si nevina i čista, tvoja ljubav je plemenita. Ja ti ostajem vječan i vjeran prijatelj. Pa ako ti se ikada

slomi lahka lađa, na kojoj si zaplovila – evo mene – ako me i ne zoveš, pomoći ću ti, pa i životom svojim! Zavjerila mi se nijesi nikada! Što sudih o tvom srcu, bijahu iluzije i zato mi je gasiti vatru, što ju usplamsaše iluzije. Izgorim li u toj vatri, ostane li sam pepeo i golo, mrtvo garište, kriv sam si sam; ti si nevina i čista, tvoja ljubav je plemenita! Krasna barunice Sofijo Grefšteinova, budi sretna i blažena.

A tko me je ocrnio, pohuljio, oklevetao, s tim ću obračunati na gospodskom rovašu, kako dolikuje značajnu sinu zagorskoga šljivara! –

Od toga dana nijesi više vidio Ivana Martinića izilaziti iz svoje sobe, pače rijetko je kada i na sveučilište dolazio.

Jednoga dana dobije Ivan list i u njem dvjesto forinti, što mu ih je barun Grefštein poslao s ovimi riječmi:

»Informatoru moje kćeri barunice Sofije dopitujem za jednogodišnje podučavanje nagradu od dvjesto forinti.

Barun *Grefštein.*«

Ivan je učio neku ogromnu knjižurinu, a kada je stanoviti odsjek svršio, pročita još jednom list; nešto preziran smijeh proleti mu ustima, pa otpisa barunu ovo:

»Informator kćeri baruna Grefšteina, barunice Sofije, već je napisao jedamput, da ne traži nikakove nagrade za svoje podučavanje, stoga on dopitane mu nagrade od gospodina baruna ne prima i vraća ju na ruke baruna Grefšteina.

Ivan Martinić.«

Drugoga dana igrahu se u predsoblju baruna Grefšteina Julijo i nekoliko njegovih drugova, čekajući barunovu obitelj, koja se je imala vratiti sa posjeta.

U predsoblje stupi poštarski činovnik i upita za baruna Grefšteina.

– Ne poznate li vi baruna Grefšteina? – ustade Julijo sa sjedala.

– Ne poznajem, jer sam istom nekoliko dana u Gracu – reče činovnik.

Julijo primi list i potpiše barunovo ime. Činovnik se udalji. Julijo ogleda list. Zatim se grohotom nasmije i reče nešto tiše drugovom svojim:

– Bi li vi pogodili, što je u ovom listu?

– Valjda nije otkaz tvojih zaruka – reče jedan.

– Nije. To je nagrada za podučavanje Ivanu Martiniću – prezirnim glasom reče Julijo.

– Pa kako ta nagrada ovamo dolazi?

– Hm! lijepo. Taj je mudrijaš odviše galantan, te ne će da primi dvjesto forinti, što mu ih je namijenio barun. Dakako, tim je premalo plaćena barunica Sofija – ironično protumači Julijo Krčelić.

– A šta će barun sada, kada ga je ovako odbio taj naš zagorski plemenitaš? – zapita piskutljivo tanak, blijed mladić.

– Šta? On će ih s ponosa poderati pred nami svimi.

– To bi ipak šteta bila! – lupi šakom o stol isti onaj blijedi mladić.

– Pa dakako, da šteta! – potvrdi mu Julijo.

– Hm! ... – pogledaše se mladi ljudi.

– Hoćemo ih sačuvati, da ne propadnu. Da li me razumijete? – upita Julijo i ne izgledajuć odgovora, kada ga svi povjerljivo pogledaše.

– Hm ... baš bi mogli razumjeti ... – zamrmlja muklo jedan, Julijo se nasmije, turne lisnicu sa novci u žep, pogladi si zatim bradu:

– Pozivam vas danas na bahanalsku gozbu u čast i poštenje mudrijaša Ivana.

– Bene. Ali junaci, ne bi li taj domišljan Ivan mogao kadgođ s barunom sukobiti se i stvar na vidjelo iznijeti?

– Nikada! Ja vam jamčim. Ivan ne može inače misliti, nego da je barun povraćene novce primio i ušutio. Pak – – š! – mahne Julijo rukom.

– Bene – zaključi onaj prvi.

– Dakle, na bahanalsku gozbu! – vikne jedan od njih.

– Na bahanalsku gozbu! – ponoviše svi.

X

Istu onu večer, kada je Julijo Krčelić pozvao svoje drugove na bahanalsku gozbu za onih dvjesta forinti nagrade, što ih je odbio Ivan Martinić, sastajahu se kandidati bahanalske gozbe u nekoj velikoj gostioni, gdje se je desio Ivan Martinić sa svojim najmilijim pobratimom i drugom, koj je upravo taj dan prispio u Gradac.

Bučno se je društvo mladih rasipnika sve većma hrpilo, a napokon je došao mecenas te večeri, Julijo Krčelić. Ovdje je imala biti predgozba bahanalske gozbe.

Čim Julijo dođe, te opazi Ivana Martinića, stala je njegova družina, a na čelu joj on posredno zadirkivati u Ivana. Ivan je prečuo, pa razgovarao dalje sa svojim pobratimom, komu je već prije pripovijedao cijeli događaj svoje ljubavi!

– Gospodo! – ustade Julijo sa stolca – gospodo, nije li ta predgozba današnje naše bahanalske gozbe slična onoj u Zagorju a na mojem imanju, gdje se je okladio i bogom zakleo Julijo Krčelić, da će svojom ljubovcom moći nazvati lijepu barunicu Sofiju Grefštein?

U gostioni vladaše grobna tišina. Ivan Martinić problijedi sa riječi »bahanalska gozba«, koju ćemo poslije protumačiti, a kada je Julijo spomenuo zagorsku gozbu, Ivanove oči zališe se krvlju.

– Barunicu Sofiju Grefštein danas mogu nazvati svojom ljubovcom i to baš u onom smislu, u kojem se zakleh na zagorskoj gozbi vam i nekomu individuu, što mi se je usudio suprotstaviti se. Da ne šaram, prvi med iz čaške cvijeta ljepote, mladosti i nevinosti krasne barunice srknuo sam ja, Julijo Krčelić, vlastelin zagorski! Svoje sam obećanje svršio, onaj individuum je sjajno pobijen, a taj individuum je sada ovdje – –

– Stani, huljo! Lažeš! – vrisnu groznim glasom Ivan Martinić, skoči i ošine po obrazu Julija Krčelića. – Julijo zatetura glavom.

– Ho, ho, ho! Da vidimo! ... – stane se derati Julijeva družina i dizati stolce!

– Gospodo! Ima li iskre poštenja u vas, stanite Možda uviđate, da je sramota po vas, tolikim se boriti na jednoga – kliknu kao pomirujući genij drug Ivana Martinića, koji se je također brojio u aristokraciju, ali nije pripadao razuzdanim mladićem toga stališa.

– Da čujemo! – smiri se more družine Julijeve.

– Ivan je Martinić uvrijeđen već prije ove večeri, jer ga je Julijo Krčelić oklevetao i ocrnio pred barunovom obitelju. On je odlučio obračunati zato već prije sa Julijem. Danas je bezrazložno opet napab Julijo Krčelić na Ivana. Mislim, da odlični ljudi, kakovimi vas scijenim, ne ćete se izmetnuti prostačkoj bitci uličnjaka, toli nerazmjernoj. Sve ovo ima se riješiti dvobojem.

– Da, dvobojem! – zagrmi Ivan Martinić, vrativ se na svoje mjesto. – I to s tri razloga: prvo, što je slavni zagorski vlastelin, da prije dođe svojemu crnomu cilju, što nam ga danas sam istaknu, oklevetao i olagao mene; drugo, što mu to ne bijaše još dosta, već me je danas bez razloga ovdje stao vrijeđati; i treće, što je najglavnije i neoprostivo, laže, da je svoju zakletvu izvršio u onom smislu, kako se je bestidno zakleo u Zagorju i gdje sam mu se ja usprotivio. Laže! I ta laž se imade oprati krvlju. Barunica, taj čisti anđeo, zar je njezina plemenita ljubav to zaslužila, da ju ovaj odurni stvor izlaže gostioničkoj buci? Da, dvobojem se ima svršiti naš prijepor! Krvlju se imadu oprati laži i uvrede!

– Pa dobro, šljivaru! – izdahne grozničavo Julijo Krčelić. Sjutra neka se sastanu naši sekundanti na istom ovom mjestu na dogovor.

To bijaše na obih stranah primljeno i protivnici se mukom rastadoše. Julijo sa svojom družbom na bahanalsku gozbu, a Ivan sa svojim pobratimom u svoj stan.

»Bahanalskom gozbom« zvao se je u ono doba u otmjenijih gradovih onaj raskošni, razbludni i kratkotrajni život, što je izjedao životnu snagu i uništavao sav intelektualni život otmjenih aristokratičkih mladića onoga doba.

Mladići, koje su roditelji valjano uzgojili, mislim mladiće visokoga plemstva, kada dođoše u oveće gradove, nađoše si doskora plemenitih drugova, koji ih nekoliko dana pripravljahu za svoju školu, a zatim ih uvedoše u onaj burni i raska-

lašeni život, što ih je za koju godinu pretvorio u stare, nemoćne, istrošene mladiće; život, koji je zahtijevao silu novaca, a ocevi ih izmagahu pa bilo otkuda im drago, ma da je i posljednji kmet skapao od gladi; a kada se već otuda nije moglo dobiti novaca, onda uzajmljuj, dokle ti nije došlo sve na bubanj. Scena se je samo u toliko promijenila, što je mjesto staroga hrvatskoga plemstva doselio se na imanje tuđinac. Takovi stari mladići, kada im je raskalašeni život isisao svu životnu snagu, taj najplemenitiji poklad ljudskoga društva; kada im je ispalio svu duševnu moć: tada postajahu cinici na sve, što se je još u ljudskom društvu moglo nazvati lijepim, dostojnim i uzvišenim. Gledahu, da svaki što veću školu stvori i što više mladih ljudi zavede, a zato bi postajao začasnim članom »bahanalske gozbe«. Drugi opet ne bi se dali toliko na ciničan život, već odlični po stališu, obećivali bi djevojkam bud građanskoga, bud aristokratičkoga stališa, zlatne kule i gradove, zaručivali se s njima, zavađali ih! Među ovakove brojio se i Julijo Krčelić!

On nije u tajnoj »bahanalskoj sjednici« mogao dokazati, koliko je bogatih mladića uvedeno u njegov registar; ali je zato nabrojio cijeli niz djevojaka, koje postaše žalosnom žrtvom njegove strasti. Sva imena, što bijahu uvedena u njegov registar, morala su imati uza se vjerodostojne dokaze, većinom dakako pismene, da je istinito, što navađa Julijo Krčelić. Ova grupa »bahanalaca« bijaše dakako više slavljena, nego ona prva, jer zadaća ova bijaše mnogo mučnija. Pa u ovoj grupi bijaše i mnogo manje članova, jer su mogli samo takovi članovi biti, koji se odlikovahu vanrednom ljepotom, dosta okretnim duhom i gracioznom vanjštinom. U »bahanalskoj družbi«, među ovimi na najbolji glas je došao Julijo Krčelić. U njegovu registru bijaše najljepših djevojaka, a osobito iz viših kuća. Čudno bijaše to, što se u vanjskom svijetu nije znalo za to društvo, ime mu se je prenijelo u svijet, ali dalje o zadaći društva, o članovih nije se znalo ništa. Gdjegdje bi se tkogod usudio nagađati, ali nagađanje hitro umine, te ne ima trajne vrijednosti.

Prva grupa bahanalaca, koja množaše društvo mladimi, uživajućimi silami, zvala se je Sokratova škola, jer u tu grupu ubrojiše se takovi članovi, koji po svojoj vanjštini nisu mogli

već nijedne djevojke zadobiti ili su imali vrlo malo nade, da bi ih mogli predobiti. Buduć da su o Sokratu i o Sokratovoj školi samo to znali, da je Sokrat ružan čovjek bio, baveći se mladići, nazvali su se i oni Sokratova škola. K tomu držahu se glavnoga načela: prezirati ženski spol. Nu od takovoga prezira nije ženski spol ipak nikakve rane zadobio.

Puno opasnija po ženski spol bijaše ona druga grupa, a ta se je zvala Platonova škola; ova grupa o Platonu nije opet ništa drugo znala, nego da je Plato bio lijep čovjek i da mu je idealom bila gola žena. Glavno im je načelo bilo, ko što i smjer, posve protivan Sokratovoj školi, naime veliko obožavanje i ljubav svakoga ženskoga bića, koje je narav nadarila ljepotom!

Napokon ona srednja grupa, a to bijahu zavedeni bogati mladići, zvali su se epikurejci ili uživajući članovi. A kada su nakon nekolikogodišnjega raskalašenoga života postali stari mladići, mogli su se ubrojiti u časni aeropag, t. j. mogli su prema svojoj vanjštini i duševnoj okretnosti stupiti u Sokratovu ili Platonovu školu.

Tko bi si hotio predstaviti jasnu sliku toga »bahanalskoga društva«, mogao bi pročitati slavne konfesije svetoga Augustina ili kopiju njegovu – konfesije franceskoga filosofa Rousseaua, pa bi se čudom čudio, da je u početku 19. stoljeća moglo šta takova opstojati u njemačkom Gracu i u drugih gradovih, gdje se je imala prigode aristokratička omladina trajno i u većih hrpah sastajati.

U posebnoj tajnoj kući sastajahu se sve tri grupe; kuća ta obilovala je lijepimi amazonkami one vrsti, koje se previsoko popeše ili da rečem, tako nisko padoše, da ne bi bila ni glasovita »rajska zmija«, kao Evu, jaka zavesti ih, već su te amazonke bile kadre »rajsku zmiju« zavesti.

Tko je jedamput zaigrao u njihovu kolu, taj bijaše poput onoga nesretnika, koga su vile očarale. Novac, bujnost mladenačka, cvatući život – sve je to među amazonkami utonulo u more.

Ovakav život, koga si osnovaše i uživahu mladi aristokratski elementi u početku devetnaestoga vijeka, nije drugo, nego utekla sjena raskalašenoga i pokvarenoga glasovitoga pariškoga života.

Mi ovo navađamo, da znademo, zašto je Ivan Martinić bio toli problijedio, kada je Julijo naglasio »bahanalsku gozbu«, a bijaše zaručnik lijepe barunice Sofije. Premda Ivan Martinić nije mnogo više znao o tom kobnom tajnom društvu, negoli ostali vanjski svijet, ipak mu je poznato bilo, da stvor, kakovim nam se je prikazao Julijo, ne zaslužuje plemenite i uzvišene ljubavi baruničine. Mi pako znademo više, kakova opasnost prijeti barunici Sofiji, negoli znade Ivan; jer da on znade o »bahanalskoj družbi« toliko, koliko mi navedosmo, žrtvovao bi i život svoj, da spasi nesretnu barunicu!

U tajnoj kući otvorila se je »bahanalska gozba«. Pjesma, šala, igra, pilo, ljubav, kakovom obiluje bujni Istok, to je geslo epikurejske grupe, to je geslo razbludnih amazonka, gdje se ispija slast crnih očiju, gdje očaruje plavo oko, gdje sladi čovjeka kratkotrajan zagrljaj.

Međutim otvorila je Sokratova i Platonova škola svoj tajni klub. Blijeda, mršava, suhoparna, bez krvi, bez čuvstva, bez soka lica, iz kojih je režao neki odurni, cinički smijeh, vidio si tuj, a među ovimi vidio si i sve kolege, što se jatahu i u vanjskom životu oko zagorskoga vlastelina Julija Krčelića. A iz očiju čitao si im, da je već i skrajna iskvarenost ovdje prevršila vrh, da je tuj zavladalo, što se zove nadživinskim, ono, što jedino čovjekom prevlada, koj je spao »na zadnje grane«, opakost, zloba, plodna zloba na sve, što se još u ljudskom društvu naziva svetim.

Julijo Krčelić otvori svoj registar, te otkri aeropagu bajnimi pripovijestmi žalosna imena žena, koje dođoše u taj sramotni registar, i svagdje je prinio stanovite dokaze.

Najednom se uznemiriše članovi »bahanalskoga aeropaga«, ako se uopće još uznemiriti mogu.

Julijo pročita posljednje ime. Ono je glasilo vrlo zvonko, a čovjeka prolažahu srsi ... lijepa barunica Sofija Grefštein ...

– Barunica Sofija Grefštein! ... – zarežaše aeropagite poput tigrova.

– Umirite se, slavni bahanalci! Ime je uneseno u registar samo rad osobite časti. Moglo bi se još i brisati. Uneseno je zato ovo ime, jer je jedna od najtežih i najdragocjenijih

žrtava! Pala još nije. Ali označih ju zvijezdom. Pasti će! To stoji više o dvoboju, što me je danas iznenadno zatekao. Stari onaj gori, koji stoji s nama u opreci, pobrinuo se je, da tomu djetetu pošalje osobita anđela čuvara.

Julijo svrši, a klub zagrohta na tu dosjetku, zagrohta, ali ne ljudskim glasom, već kao ljudski kosturi na mrtvačkoj gozbi. I aeropag uniđe među uživajuće članove, među epikurejce na »bahanalsku gozbu«.

Sada ponjamo sotonski značaj i paklenu zadaću mladoga zagorskoga vlastelina. Kako bi još mogli nazvati njegovu ljubav za lijepu barunicu? Ljubav, što se je dosele drsko usmjelila ipak ponavljati u ljudskom liku! –

Reći nam je, da je Julijo u predgozbi, gdje ga je Ivan pozvao na dvoboj, još i odviše istaknuo o »bahanalskoj gozbi«, što ne bi smio, ali on je hotio tim polučiti, da do bijesnosti razdraži Ivana Martinića. Inače nije nijedan član »bahanalske družbe« nikada pred vanjskim svijetom ni izdaleka spomenuo to ime.

*

Dvoboj, što su ga imali dijeliti Ivan i Julijo, ostao je tajnom samo među onimi, koji su kod dogovora prisustvovali. Veliko je čudo, da je ipak barunica saznala o tom dvoboju.

Barunica Sofija Grefštein nije ni izdaleka slutila, kakova se je fina ali i dosta gorka korespondencija zametnula bila među starim barunom i bivšim informatorom Ivanom Martinićem. Barunica je samo znala toliko, da je Ivan u zavadi sa Julijem i da je stoga izostao, te se uklanja barunovoj kući. A iz pripovijedanja Julijeva razabrala je, da je Ivanovo srce planulo za barunicu – u baruničinoj duši je ta vijest nešto tajna, nešto nedokučiva budila i kano da se je svršavala vazda sa odzivom: »prekasno!« Uza to sjećala se još Ivanove opomene, kada je polazila u Zagorje, no uvijek se je uklanjala toj misli.

Kada doču, da Julijo sa Ivanom dijeli dvoboj, srce joj protrnu od straha i prvi put oćuti, da su se ovdje dvojica stala boriti za nju, ali oćutila nije, da se bori sotona i anđeo!

U svojoj čednosti i nevinosti nije bila jaka otkriti sve to roditeljem, zatim je mislila, da oni to već znadu, ali joj ne

će otkriti, da je ne ražaloste. U tajnosti je mnogo trpila i lijevala suze cijele noći. Napokon odluči jurišati na samoga Julija, da razvrgne tu kobnu igru.

Dan prije dvoboja bijahu sami u vrtu. Barunica bijaše snuždena i sumorna, a svaki čas joj zakrijesiše suze u crnih očijuh, kano da sinuše zvijezde u dubljini dragoga kamena.

– Što vam je, barunice Sofijo, da vas vidim toli snuždenom?

– Julijo! ja sve znadem! – zajeca barunica. Julijo Krčelić se malo lecne, misleć, da ona i više toga znade.

– Što znadete, lijepa zaručnice, barunice Sofijo? – upita tiše Julijo.

– Julijo, vi sjutra dvoboj dijelite sa Ivanom Martinićem!

– Hm! ... otkuda vi to saznaste? – uzbuni se nešto Julijo. Ta uzbuna ne bijaše pretvaranje, jer se Julijo poboja, nije li još što drugo saznala barunica, najpače ona tri razloga Ivanova.

– Saznala sam ...

– A saznaste li još više toga? – upita nekako hrlo Julijo.

– Ništa više, nego mogu slutiti, zašto dijelite dvoboj.

– Da, zaručnice barunice! – osvijesti se okretni Julijo, kad je čuo ispovijed iskrene barunice. – Sofijo! znajte, da se tuj dijeli mejdan za vašu čast, za vaše poštenje! Taj šljivar, Ivan Martinić, ljuto vas je uvrijedio, a ja ću tu uvredu oprati!

– Ne, ne. Julijo: ako boga znadete, ako me ljubite, odustanite od dvoboja! Praštam Ivanu! Odustanite od dvoboja! – zajeca barunica i podiže sklopljene ruke prema Juliju.

– Barunice Sofijo! – ustade Julijo – rađe bih se odrekao ljubavi, zaruka, vas, nego pokazati se takovom kukavicom! To jedino mogu, da pobjegnem i da se već nikada ne dadem na vid ljudem!

– Pa mi pobjegnimo! Samo da ćete ostati živ! – zaplače barunica Sofija kao dijete.

– Barunice, što ste tako djetinjasta! – primi ju Julijo za ruke i ogrli. Zar toli malo znate o dužnostih dvoboja, da možete što takova zahtijevati? Barunice Sofijo! Znadeš li, da je tvoj budući muž za vijeke postiđen, da ga protivnik može cijelim životom proganjati poput furije, da pristanem na tvoju želju? Ne, ne! barunice Sofijo! Nikada!

– Oh, Julijo! a pogineš li ili ostaneš ubojicom?

– Okani se takovih bojazni! – zatisne joj nježno Julijo usne. Ne govorimo o tom ni riječi više. Sjutra ćeš dobiti odgovor.

——

Nu srce djevojčino nije moglo mirovati. Ivanova plemenitost, ona zanesenost, onaj ushit, onaj divni žar njegova govora, onaj zvonki glas – – sve se to stvori preda njom kao viši, uzvišeniji, anđeoski pojav. I ta predstava Ivana Martinića, kao nekadanjega učitelja i prijatelja joj, nije možda rađala u njoj čuvstva ljubavi nego dubokoga štovanja. A kako je nevina djevojka plemenito ljubila – – umah se odluči na nešto nova, ne pazeći, da joj to ne dolikuje, da je to pače prikora vrijedno ... o ne! na sve to ne gledaše barunica Sofija. Ljubav je silna, ljubav čudesa tvori, najpače u nevinom srcu žena, u srcu, što je samo čistom, neizmjernom ljubavju proniknuto!

——

Ivan Martinić sjedio je istoga dana podvečer posve spokojan u svojoj sobi učeć i radeć, samo katkad odustao bi od knjige, zamislio se, oko bi mu planulo ... »san, zmija ...« čulo se jedva, zatim bi mahnuo rukom i počeo raditi dalje.

Nebo bijaše tmurno od jesenskih oblaka, a studeni vjetar stao je duvati, prijeteć najprije hladnom kišom, a onda snijegom.

Vrata Ivanove sobe bijahu zabravljena kao obično uvijek od poslije, kako je prvi list dobio od staroga baruna. Već jučer mu navijestiše sekundanti, kako ugovoriše dvoboj, gdje se dijeli i u koliko sati imade doći na mjesto. Dvoboj imao se dijeliti kuburami.

»Dobro! Zadovoljan sam!« – To bijahu Ivanove riječi, porukova se sa sekundanti, oni odoše, a mladić stade dalje raditi i učiti kao i prije. Ipak treba se čuditi, da Ivan Martinić ni izdaleka nije mislio o tom, da, on nije uopće mislio ni na smrt. A ipak je mislio. Na knjigah leži listić, koga je Ivan napisao svomu pobratimu, a u listiću utisnuta je malena bijela kartica sa baršunom obrubljena, a na njoj bijaše veoma pomno napisano ovo:

»Barunice Sofijo Grefštein! Sa vašim laži-zaručnikom podijelio sam mejdan i to za vašu čast i poštenje, što ga je pohuljio nečuvenom drzosti, istom drzosti, kojom je unesrećio već toliko djevojaka. Vi još ne vidjeste, ali ja vam velju – da ste prevareni. Plemenita vaša ljubav nije zaslužila toli gorke sudbine. Ni ja nijesam zaslužio, da mrem ovako, ali mrem za vašu čast, jer sam vas ljubio. To mi je slobodno izjaviti sada, kada sam se preselio iz zemlje. Ako sam umro za vašu sreću, to mi je najslađa smrt! – Ivan Martinić.«

Ovu karticu imao je predati pobratim Ivanov samoj barunici Sofiji, ako pogine Ivan; a što onda, ako pogine Julijo? Na to nije odgovorio Ivan Martinić.

Zadubljen u knjige nije niti čuo lagašan kucaj na svojih vratih. Drugi put pokuca mnogo silnije. – Ivan skoči i otkračuna vrata. U sobu stupi gospojica zastrta lica gustom crnom koprenom.

Ivan se pokloni, nu jedva se uzdrža na noguh. – Ah – izdahne neopisivom boli – vi, barunice Sofijo, u mojem stanu!

– Zar se toliko tomu divite, gospodine Ivane, a koliko puti bijasmo sami... – prošapće tiho barunica.

– Da bili smo... – propenta Ivan i ponudi barunici, da sjedne.

– Gospodine Ivane, vi i sada učite, zar se ne pripravljate za toli kobni čas, ko što je sutrašnji dan?

Ledeni mraz probi cijelo Ivanovo biće.

– Barunice, Sofijo, vrlo su neoprezni ljudi, koji vam to otkriše! Vi ste, kako slutim, baš radi tog predmeta potražili mene.

– Jesam, gospodine Ivane, baš radi toga. Saznaste valjda za moje zaruke i ljubav sa Julijem Krčelićem?

– Jesam, barunice... – huknu nekim naporom Ivan.

– Gospodine Ivane, vi shvaćate moju bol i strah od toga groznoga čina. Najprije sam plačuć molila svoga zaručnika, da odustane od dvoboja. Nu odbio me je odlučno, jer da ne će bježati, da se to protivi njegovu ponosu, da se rađe odriče zaruka i svoje sreće – – –

Dok je barunica to govorila, drktao je Ivan od jeda i bijesa, nikada ga možda još nije toliki gnjev savladao. Barunica, kako je hrlo govorila, samo da dođe skoro do glavnoga predmeta, niti nije opazila, kako joj se riječi dojimlju Ivana.

– Gospodine Ivane, – nastavi barunica – živo mi je zalebdilo pred dušom cijelo vaše plemenito biće, vaš nekadanji žar, oduševljenost, ushit, kada mi predavaste o požrtvovnih junacih i zatočnicih u ljudskoj historiji – o, gospodine Ivane, i ja, ne gledeći na ništa, ne mareći za ništa, pohrlih k vama, jer sam osvjedočena, da ste vi svеđ onaj isti, koj ste i bili, – pohrlih k vama i tražim od vas veću žrtvu, nego ju učiniše svi oni, o kojih ste vi s tolikim žarom i zanosom znali govoriti! O gospodine, vi nijeste nikada mislili, da će se od vas samoga tolike žrtve tražiti, o kakovih ste vi s onakvim zanosom govorili! – Ja molim od vas, da odustanete od dvoboja – klone napokon barunica.

Ivan je gledao, Ivan je slušao, kolikim je zanosom svršila svoj govor ta krasna, ta otajstvena žena. Osvjedočio se je, koli je dobro shvatio plemeniti značaj barunice, kada je izumio svoje osnove, po kojih bi za koju godinu zadobio najveću sreću na zemlji, ljubav baruničinu, gdje bi ju mogao nazivati svojom suprugom! On je znao, da barunica govori čistim, iskrenim srcem, srcem ljubećim! Ali to ljubeće srce kucalo je za drugoga, za Julija! Oh, kolika je to borba bila u njegovih grudih. Jasno je vidio onaj odurni stvor, koji se slatkimi riječmi svija oko te divne djevojke jednom rukom, a u drugoj ruci drži za čas sladak napitak, što će toj djevojci otrovati cijeli život. I ta djevojka moli, da se žrtvuje Ivan, a ne zna li, da bi najveća žrtva bila, da ju oslobodi od toga napasnika! Ali u njezinih grudih plamti uzvišena nebeska vatra – ljubavi, ljubav, koja ne pita, tko si, hoćeš li me svojim zagrljajem upropastiti za vazda, ona ne pita razloge opravdanja. Ona će istinu držati za ocrnjivanje, klevetu! Da, ona ništa ne pita, jer ljubi, ljubi bez cilja i mjere!

Oboje šutijahu. Ivan Martinić zanese se u neke gorke i slatke sanjarije. Njegova kob činila mu se, kano da se je popeo na visokih ljestvah, da otkine neki mili, neki veoma ugodni predmet, za kojim su hrlile sve njegove misli, sav njegov rad. On se penje po ljestvah, on je već na polovici ljestava i stalno se nada dohvatiti ljubezan predmet, nu dođe

čovjek, nadigne ljestve, one se nagnu na stranu i Ivan se Martinić sruši u bezdno. Čovjek, koji mu je podmaknuo ljestve, vinuo se je na lahkih krilih do ljubeznoga predmeta i nosi ga u svijet.

Nije se vinuo do ljubeznoga predmeta na krilih poput plemenitoga orla, ne, kao gavran ugrabio ga i titra se s njim i nije mu stalo, ma mu pade iz kljuna u dubljine ponora.

»To je sudbina! To je sudbina!« orio se je neki tajni, očajnički glas na dnu duše Ivana Martinića.

Mi sinovi muke tražimo tek svoju tražbinu, koju po zasluzi dobivamo, ništa nam ona pokloniti ne će! Mrka lica daje nam i onaj kus, što si ga teškom mukom i znojem zaslužimo!

Sto i sto misli zarojilo se u duši Ivana Martinića. Najprije je mislio otkriti barunici sve počam od one zagorske gozbe, gdje je protuslovio Juliju Krčeliću na njegovu drsku i bestidnu zakletvu. Zatim je mislio pokazati joj barunove listove, pitati ju, što je sve klevetao Julijo Krčelić o njem. Napokon, koliko je pretrpio muka, što je otezao i što nije već prije Julija, a zgode je za to imao, ispovjedio barunici svoju ljubav i svoje osnove, da zadobije baruničinu ruku. Onda ju je hotio uputiti, barem ukoliko je sam znao, o tajnoj »bahanalskoj družbi« i kako ga je nanovo uvrijedio Julijo pred svojimi prijatelji, a u oči njegove otkrio svoje crne ciljeve glede barunice. Ali to bi bilo podlo, ona bi mislila, da na temelju toga hoće Ivan Martinić sagraditi hram svoje ljubavi i odvratiti barunicu od Julija Krčelića. Ne, ne! zaori u dubljini njegova svijest, ispravi se i reče:

– Barunice, veliku žrtvu tražite. Vaš budući suprug ne može podnijeti za vas, za najdragocjeniji cilj svoj – ne može podnijeti takove žrtve, a vi ju od mene tražite. Barunice, tuj se žrtvuje poštenje, a čovjek postaje kukavicom cijeli svoj vijek. – Ivan se je svladao i posve hladno i odrješito govorio.

– Gospodine Ivane, moj budući suprug ne krije ono čuvstvo u sebi i onu plemenitost, koju vi, zato se i utekoh k vama!

– Barunice Sofijo, čudim se, gdje mene pretpostavljate svomu budućemu suprugu. Vi ga, mislim, ljubite, kako se barem shvaća ljubav, pa prema tomu cijenim, da ne biste smjeli nikoga na svijetu pretpostaviti svomu mužu.

– Ljubim ... – šapnu barunica, da se jedva čulo – ali ...

– Barunice Sofijo! Ja ne odustajem od dvoboja – reče odrješito Ivan. – Nu učiniti ću mnogo manju žrtvu, pa tom žrtvom spasiti ću svoje poštenje i spasiti ću vašu ljubav. Tvrdo vam obećajem, da Julijo Krčelić poginuti ne će! A to je jedino, do čega vam je stalo. Barunica me valjada razumije?

– Oh, gospodine Ivane, vi ste toli uzvišeni, da sam ja i sve oko mene ništetnim crvom pred vama! – zajeca barunica. – Razumijem vas, vi hoćete sam poginuti! Rađe i ja poginem, nego da mi je suprug ubojica moga učitelja, moga prijatelja, toli uzvišena i plemenita čovjeka!

– Djevojko, kažem vam, da vi nikada ne ćete biti ženom Julija Krčelića! Vi se više ne sjećate moje opomene. Julijo će vas prevariti.

– Sve, sve – neka bude! – izdahne barunica, zakrčiv Ivanu riječ, ali ja ljubim Julija, ljubim ga, pa gađali tisućom otrovnih strijela u moje srce, jer je svaka otrovna, koja zlo o njemu govori.

– Gospođice barunice, vidim, da se uzbuniste. Niti riječi ne ćete više čuti o tom. Ja ću poginuti za vašu sreću! Ja ću poginuti za vašu ljubav! – To su posljednje moje riječi i odluka – a vi budite sretnom!

– Ne Ivane! To mi ne pomože ništa! osovi se barunica. Ja tvoga ubojice više ljubiti ne mogu; čim se ti pustiš, da te ubije, i ja sam popila zadnji napitak: otrov! Budimo iskreni Ivane, ti si me ljubio. Saznala sam sve. I sada me još možda ljubiš, ali pregaraš. O, ti si toli uzvišen nad menom bio, da bog nije hotio, da budem ikada tvojom! Oh, zašto sam pošla u Zagorje! Ja bih danas bila sretna i drugi bi bili sretni. Ivane, ako si me ikada ljubio, znam, da je tvoja ljubav bila takova, ko što je moja za Julija! Zaklinjem te tom ljubavju! bježi, žrtvuj poštenje! Bježi! – Barunica uhvati čvrsto Ivana za ruke, njezina umorna glavica klonu na njegove grudi. Njihove se usne splinuše u cjelov, ali ne cjelov ljubovnički, niti cjelov prijateljski; nešto višega, čisto nebeskoga bijaše u tom cjelovu, što još ne uživahu zemski stvorovi, niti ne mogu pojmiti. Obima potekoše vrele suze.

– Neka bude, Sofijo! Žrtvujem poštenje, žrtvujem čast, žrtvujem ljubav! Sve! Sve žrtvujem! Pa ti se zaklinjem, ako ti ikada ustreba osvetnik, plemenita barunice, traži me u svijetu! Od danas sam samo tvoja žrtva; od danas jedino za te živem, da se žrtvujem za tvoju sreću, za tvoju blaženost! – Zbogom, barunice! Ostavi me! Za dva sata već sam spreman pobjeći. A sjutra orit će se po Gracu i klevetat će se na crnu kukavicu Ivana, da, sami moji prijatelji dizati će osvetničku pest na me, a napokon rastočiti će se ironički, porugljivi, pun prezira smijeh na njihovih usnah i obrazu! Ali u jednom srcu biti će upisano, da je Ivan Martinić pošten, a to biće uzdisati će od slatke sreće! To biće bit ćeš ti, barunice Sofijo! Pa to mi je dosta. Ne marim za cijeli svijet!

Barunica je gorko jecala, svijajuć se i ljubeć Ivanove ruke.

– Što radiš, dijete! – kliknu ucviljeno Ivan. – Ostavi me barunice Sofijo! Već je mrak – zbogom! – Odrinu ju nježno Ivan. – Zbogom! – dahnu ona i ostavi Ivanovu sobu. Što je ćutila tada barunica, to opisati ne može ljudsko pero, to se uspinje iznad zemske ljubavi, iznad ljudskih čuvstava, za to ima samo jedna riječ, ali tom riječju ne možemo pravo označiti takovo ćućenje, ta riječ je nedostatna – a ljudi ju izgovaraju: – uzvišeno! – –

XI

Za dva se je sata već Ivan Martinić posve spremio na bijeg. Tamna bijaše noć, kada mu je vozič snesao prtljagu na kola. Ivan sjede na kola i odleti u crnu noć.

Drugoga dana dovezli se najprije sekundanti na mjesto, gdje se je imao dijeliti dvoboj. Najkasnije dojaši Julijo. Silno mu drktahu ruke, ogledavajući svijetle kubure. Kako bijaše vrijeme ugovoreno, već je prošao potpun sat, ali Ivana ne ima.

– Protivnik je valjada zaspao! – reče porugljivo Julijo sekundantom Ivanovim.

Julijevi sekundanti predložiše, da se za danas odustane od dvoboja, pošto ne ima Ivana Martinića. Svi zatim krenu u grad. Obostrani pako sekundanti pođu u Ivanov stan, gdje

saznaše, da je Ivan jučer noću otišao iz Graca, ne zna se kamo, nu samo da je prije, negoli se je tako iznenadno spremio na put, bila neka žena, zastrta gustom, crnom koprenom, do tamne noći u njegovu stanu.

Ivanovi sekundanti bijahu sami prijatelji njegovi, zato ih to neugodno dirnu, jer nijesu nikada mislili, da bi im prijatelj tako šta kukavna mogao učiniti.

Tim veće slavlje slaviše sekundanti Julijevi, smišljajuć svakojake dosjetke, a najpače sam Julijo Krčelić, rugajuć se, kako su mu plašljivoga protivnika zagorske vile odnijele sa bojišta.

Teškim srcem slušala je barunica Sofija te dosjetke, ali čim bi prestali o dvoboju govoriti – valja znati, da su sada i njezini roditelji saznali o tom, – zaplivala bi ona u slatkom moru ljubavi i zaboravila ubogoga pogrđenoga Ivana, te je mislila samo na Julija.

Dan poslije urečena dvoboja dođe stari Martinić u Gradac po sina, jer da mu majka silno boluje pa bi ga rada još jednom vidjeti. Ali kako se bolni starac preseneti, kada doču, da mu je sina nestalo iz Graca, da se ne zna kuda ni kamo. Užasno starac razvali oči, ne vjerujuć isprva kobnoj vijesti.

– Kako? Kamo? Zašto? – vikaše zdvojno. Starcu pripovijedahu za dvoboj, ali siromah nije toga razumio, misleći, da mu je sin štogođ skrivio, pa je zato pobjegao iz Graca. Potraži Julija, jer je samo njega poznavao.

– Mladi gospodine, za Boga svetoga, gdje mi je sin? Kamo je pošo? – upita starac drktavim glasom, okrećuć u ruci šešir.

– Vaš sin? – iskesi se mladi gospodin, kako to običavahu mladi ljudi višega stališa u ono doba na svakog nižeg čovjeka – vaš sin, moj dragi, nije ni vrijedan, da za njega pitate. Vaš sin je lopov! Nije za škole! Dajte se samo poberite kući, jer bi vas mogli zatvoriti za vašega sina, a onda eto još veće sramote Zagorju!

Okrutni mladić iskali se tigarski, naslađujuć se užasnim preobražajem starca, slušajućeg te strašne riječi, toli lahkoumno izrečene.

– Moj sin lopov! – dahnu stari i pobježe na ulicu. Zapregav hitro svoje vrance, jurio je i tjerao u daleko Zagorje, kao da se svijet ruši.

XII

U Zagorju, u plemenitaškom seoskom domu Martinićevu ležala je na ogromnoj postelji istrošena starica u vrućici, neprestano buncajuć o svom sinu Ivanu, o starom t. j. mužu svom.

Vračarice seoske brižno su tetošile okolo stare Martinićke, oblagajuć ju svakojakim kuhanim u mlijeku biljem, molile neprestance i križale staru Martinićku, napokon su i lijevale suze iz onoga bujnoga vrela, iz kojega običavahu svakoj staroj babi teći za svakoga bolesnika ili mrtvaca. Nijesu to možda toliko suze ganuća i žalosti, koliko suze običaja.

Iznebuške osovi se stara Martinićka: – Zar ne ima jošte gospodara, zar ne ima jošte Ivana?

– Umiri se, Marto, skoro će doći, već čujem iza daljine kola – utješi ju baka.

– Ah, što bi ti čula? Zar ih ne bi i ja čula. Ti ništa ne čuješ, ti me varaš! – zastenja stara Martinićka i klonu natrag u postelju.

– Crveni, crveni ih psi proganjaju... zmija je ugrizla Ivana, on ne može da vidi posljednji put svoju majku... – stade opet iza dulje stanke buncati stara Martinićka.

– Kakove zmije? Bog s tobom! Ta sada ih više ne ima, Marto! – prigovori joj stara vračarica, a oči joj se zasuziše.

– Ima zmija, ima zmija – mrmljaše bolesnica. – Uh kako u meni gori, kano da si samo ulje upalio. I bolesnica se okrenu k stijeni, pa tvrdo usnu.

Kad stara Martinićka usnu, bake udariše u pričanje, ali sve većma i većma slabio im je glas, dok nijesu napokon počele tiho šaputati, da bi reko, i one su počele bolovati od vrućice i šaputajuć hrkahu te stare liječnice, nosovi im cvali poput božura, što su sada u početku zime bili u najljepšem cvijetu, na što je mnogo djelovala puna čutura dobroga Martinićeva vina, neutrudivo kolajuća od ruke do ruke staricam; oko tih cvatućih nosova usudila se po koja smjela muha nalijetati i brenčati, što ju je još probudio od zimskoga sna topao zrak u sobi. Ti bajni potomci Eskulapovi spavahu zajedno sa bolesnicom do tvrdoga mraka.

Zaropotaše kola u dvorištu; bake se prenuše – »došli su, došli su«. Zijevnuv u tamu stadoše tražiti gubu i kresalo, da zapale luč. Bolesnica se probudi, velikim naporom uz pomaganje starica posadi se na postelji, da tako dočeka svoga sina Ivana.

Stari Martinić blijed i satrven stupi u sobu.

– Ivan, Ivan! Gdje je Ivan? – povika zagušljivim glasom starica i zagna se u ljuti kašalj.

Stari Martinić mukom mučao.

– Ivana ne ima; oh, moje slutnje... Zašto ga ne ima? – zajeca bolno bolesnica.

Martinić odluči u prvi čas utješiti ženu, izmisliv sam kakav god razlog, zašto da ne ima Ivana, ali od silne tuge i očajanja ne mogaše ipak cijelim putem opravdanog i vjerojatnog razloga naći. Ljudi, da sami sebe pomognu, i nehotice izliju svoja čuvstva strastvenim pripovijedanjem gole istine, kako se je u istinu zbila.

– Ivana ne bude više nikada! – vrisnu stari. – Ivana je nestalo, ne zna se kamo i kako, jer je nešto velika skrivio. Cijeli varoš viče, da je Ivan Martinić bio lopov! Moj sin lopov! Jao meni, zašto ga ne uzdržasmo kod kuće!

Stara Martinićka razvali oči, užasno joj se nakrenu usna, uhvati se za srce i klone natrag na postelju.

– Ah, toga vam nije trebalo reći umah. Što ste učinili, zaboga? – skoče bake k staroj Martinićki.

– Svijeću, svijeću ovamo! – jecaše jedna drugoj.

– Kakovu svijeću? – ruknu stari Martinić groznim glasom.

– Svijeću! gospodarica umire...

– Stari Martinić skoči do postelje, obujmi staricu, pogleda joj u oči, u njima zagleda smrt i onesvijesti se. Bake nađoše blagoslovljenu svijeću, utisnuše ju starici u ruke i upališe ju. – Smrtna svijeća gorjela je tužnim svijetlom i rasvjetljivala već mrtvo lice staričino i onesviještenoga starca. Bake stadoše gorko plakati i naricati, zatijem odmakoše onesviještenoga Martinića od ohladnjele jur starice i odnesoše ga na drugu postelju.

U šljivarskom domu Martinićevu zavladala je nijema tišina, ona grozna tišina, što vlada među mrtvačkimi svijećami, tiho titrajućimi oko blijedoga, hladnoga ljudskoga tijela, koje se je toliko namučilo na gorkoj kori zemaljskoj. Iz te grobne tišine tek čuješ uzdah, tek čuješ plač.

XIII

Nekoga tmurnoga dana mjeseca prosinca praminjao je po gradačkih ulicah gusti snijeg. Ulice bijahu prazne i puste, prozori kuća dvostruko zatvoreni.

Ulicami jurio je sam samcat Julijo Krčelić. Lice i oči plamćahu mu nekom vanrednom strasti.

Julijo pođe u barunovu kuću, dođe do hodničnih vrata i pozvoni. Mlada sobarica otvori vrata.

– Gospodine, barunica Sofija pobolijeva, a baruna i milostive barunice ne će biti do večera – reče sobarica Juliju.

– Baš stoga, što je gospođica Sofija bolesna, a gospodina baruna i gospe ne ima kod kuće, dođoh da pozabavim mladu barunicu – hitro izgovori Julijo i srne u hodnik.

– Ja ću pitati – šapnu za njim sobarica.

– A, što da pitate, valjada ću smjeti do barunice ... i pođe Julijo u odajicu baruničinu.

Sobarica se udalji u svoju sobu.

Lijepa djevojka, barunica Sofija Grefštein, naslanjala se u bjelini na niskom, baršunastom divančiću. Crna, bujna kosa rasula joj se kao oblak preko oblih ramenica na bijele grudi i leđa. Iz djevojke odisaše svježost, mladost i krasota.

Mladi Julijo, stupiv, u odajicu, potegne zaporak i vrata bijahu zakračunana.

– Šta to radiš, Julijo? – upita tiho i nježno barunica, a sva je uzdrktala na tijelu.

– Šta radim? Zašto da nam tkogođ iznenadno smeta u razgovoru? – zagrli mladić barunicu i posadi se kraj nje na niski divančić.

– O ne, Julijo, nitko ne će smetati; sama je sobarica u kući, a ona samo onda dolazi, kada ju zovnem.

– Eh, neka bude sada, kad sam već zakračunao. I Julijo stade barunicu obasipati žarkimi cjelovi. Oko mu je buktilo divljom strašću i plamenom. Lice mu je bilo blijedo, samo oko očiju pronicala mu je jedva vidljiva rumen.

– Julijo, ja sam zgriješila, prevariv roditelje, da me glava pobolijeva, te ne mogu s njima ići na objed k generalu M. – šaptaše milo barunica Grefštein.

– Ah, ti si radi mene to zgriješila, slatka barunice, radi mene, svoga muža, pa to će ti biti oprošteno. – I Julijo zagrli barunicu.

– Ah, Julijo! Julijo! ... – ustezaše se jedva barunica mladićevim zagrljajem, šapćući tiho, a glavica joj je klonula na njegovo rame i djevojka nije znala za sebe.

Vani je praminjao sve gušći i gušći snijeg, a silni sjever cvilio je i hučio, zadijevajući se krili i kljunom o gradske prozore.

U barunovoj kući vladaše grobna tišina; na hodniku niti na dvorištu nije bilo čuti niti žive duše.

A da si se približio k odajici krasne barunice Sofije, bio bi možda čuo, kako djevojka mladiću govori:

– Julijo! Mislim, da se bliži mrak, roditelji će doći, ne bih rada da nas same zajedno zateku.

Julijo sluša njezinu opomenu, otkračuna vrata, ogrli još jednom lijepu barunicu i odleti iz barunove kuće.

Lijepa barunica Sofija nakon Julijeva odlaska zagleda se u veliko zrcalo, zagleda se, klone opet na divan i stade roniti gorke, gorke suze. Bijahu li to suze kajalice?

Nekoliko dana poznije sakupilo se opet »bahanalsko društvo« u tajnoj kući u tolikom broju, kako se već možda nije, što kobno društvo postoji.

Iz Ugarske došao grof Vereš, čovjek oko trideset i dvije godine. Već u Ugarskoj slavljahu ga najljepšim čovjekom. Bijaše najglasovitiji pustolov i rasipnik među mladimi aristokrati. Već prije pisao Pišta Kalaj svomu rođaku Juliju, kakova će odlična člana zadobiti, i preporuči mladoga grofa, da ga mogu poradi iskustva i porad zasluga, što si ih je stekao u ženskom svijetu, bez svake priprave uvrstiti u »Platonovu školu«.

Kad mladi grof dođe u Gradac, dočeka ga sav corpus »bahanalske družbe« osobito odlično. Grofu bijaše taj doček veoma mio, a o bitisanju društva, o njegovu organizmu, o njegovoj zadaći, već je bio potpuno podučen u Ugarskoj po tajnih, začasnih članovih društva.

Veliku je senzaciju pobudio grof Vereš svojim impozantnim stasom u »bahanalskoj družbi«, al' najveću senzaciju prouzroči njegov silni novac, čim je u tjedan dana nadvladao sve svoje kolege društva. – Ako se je moglo u tom kobnom društvu o kakovu prijateljstvu govoriti, to je grof Vereš postao već prvi dan svoga dolaska najboljim prijateljem Juliju Krčeliću, pa stoga je danas dao velesjajnu »bahanalsku gozbu« prirediti na čast svomu prijatelju Juliju, koji će iz svoga registra najotmeniju žrtvu otkriti slavnomu »bahanalskomu areopagu«.

Već se sabraše »Sokratovci« i »Platonovci« u tajnoj sobi oko crnoga stola, te nemirno izgledahu još dva člana. Najednoć se otvore vrata tajne sobe, a u nju stupi Julijo Krčelić, držeć u ljevici zeleno vezanu knjigu, a ispod desnice vodeć svoga pobratima grofa Vereša. Svi zamukoše mukom. Julijo pusti grofa Vereša na svoje mjesto, a on počne govoriti.

– »Bahanalska družbo«! Čovjek, koji se je upleo u naše poslove i koji je imao zapriječiti daljnji tok barem moga bahanalskoga registra, izginuo je netragom. Osoba, o kojoj povedosmo riječ u nekoj našoj sjednici, javljam obim školam »bahanalske družbe« – spada definitivno u moj registar.

– Ime, ime! To ime tako divno zvoni; ime? – vikahu nezadovoljni bahanalci.

– Ime? – zadrkta i nešto potiše poče Julijo Krčelić – ime joj je lijepa barunica Sofija Grefštein. Najljepša djevojka, što ju vidjeh, i najodličnija žrtva moga registra, a možda i svih registara mojih kolega. – Lijepa barunica Sofija Grefštein klonu pomoću ovoga znaka, – nato potegne Julijo zaručni prsten sa prsta, okrećuć ga u zraku, – pomoću ovoga znaka, koga poklanjam najljepšoj bahantici današnje »bahanalske gozbe«, pomoću ovoga znaka pala je lijepa barunica Sofija Grefštein.

– Hura! Hura! Hura! – derahu se članovi.

– A što će zatim slijediti? – upita neki član sa svoga sjedala, uprvši u Julija oči.

– Smiješna li pitanja i čudne li dosjetke, – doda član slavne škole – i sami znate, što će za tim slijediti. Registar će se pomnožavati novimi imeni, a posljednju žrtvu ostavljamo, da se tuži bogovom, suncu, mjesecu i vjetrovom na svoju sudbinu.

– Vaš registar se ne će više množiti! Nego sjutra ćete, vi odurni gadovi, uznike policije pomnožati! – zaori silnim glasom isti onaj, koji je upitao, strgnuv sa lica vrlo umjetno patvoreno lice i skoči sa svoga sjedala u sredinu sale.

– Kako je ovaj došao ovamo? – zajeca Julijo.

– Po njem, uništimo ga, izjedimo ga, ispecimo ga! – vikahu uzrujani članovi »bahanalske družbe«.

– Da vidimo! – osovi se smjelo mladi čovjek, držeći u svakoj ruci navinutu kuburu i izlazeći iz tajne kuće. Bijaše to onaj isti prijatelj Ivana Martinića, što je urekao dvoboj međ Ivanom i Julijem na bahanalskoj predgozbi i što je obranio Ivana od prostaštva družbe Julijeve.

– Kako je došao? Kako je došao? Kako je došao? – lomili su rukama članovi i jecali od straha, kao mala djeca.

– Izdajstvo, izdajstvo, izdajstvo! – vikahu hrapavo drugi.

– Propadosmo – stenjahu jedni.

– Ja ću još ove noći pobjegnuti! – reče hladno grof Vereš, – a i za vašu kožu bih predložio, da to isto radite! Kolika sramota, kolike istrage, a konac? – upita retorički ugarski grof i ostavi tajnu kuću «bahanalskih gozba«; niti se nije ispričao nikomu.

– Bježimo, kuda koji možemo! – šaptahu poslije kratke debate članovi svih trih razreda »bahantičkoga društva« zajedno sa bahanticami – i doskora se raspršiše u tamnu zimsku noć, poput sova, kada si iznio među nje luč.

Što od straha toli iznenadne katastrofe, što od zime drhtureć, dobježao je Julijo Krčelić u svoj stan. Došav kući, još se većma prestravi, gdje je vidio, da u sobi svijetlo gori.

– Šta je to, – zamrmlja bijesno – valjada me nije policija pretekla?

Sune hitro u sobu i nađe svoga oca, gdje zabrinuto hoda sobom amo tamo.

– Oče! Što te je donijelo u Gradac; pa te baš tuj u svojem stanu vidim toli kasno, mjesto da te posjetim u gostioni? – začudi se sin i htjede zagrliti oca.

– Pusti me, noćna ptico! – istisnu muklo stari Krčelić i odrinu sina od sebe. Niti je to tvoj stan, niti ga imadeš više igdje na svijetu!

– Što je za boga svetoga, oče? Govori! Valjada pogorjesmo? – prestravi se sin.

– Pogorjesmo, da, sramotno pogorjesmo! Pa što da duljim! Ti znadeš, da bijasmo prezaduženi. Prodano nam je sve! A još mene optužiše rad prevare i hoće me utamničiti. Ovo novaca, što ih imadem u putnoj torbi i što nam ih je stari stric ostavio, ovo nam je sav imetak. S tim bježimo, dokle možemo, da nam ne bude još veće sramote! – reče stari Krčelić na dušak, odmarajuć se na naslonjaču.

– To se cijeli pakao survao na nas! – kriknu zdvojno Julijo Krčelić.

– Ha! kakav pakao! Gola golcata istina! I tvoje zaruke punó dopriniješe k tomu. Tuj dođoše dugovi do vrhunca! Međutim sam i ja kriv; ne imamo ništa spočitavati jedan drugomu; sve je to slijedilo po posve naravnih razlozih. Dobro, da od cijele porodice ostadosmo sami samcati. Mi ćemo se već prehraniti ovim, što nam je stari ostavio, a i sami ćemo zasuknuti rukave. Nu barunice morat ćeš se svakako odreći.

– A, do bijesa barunica! Mi se već davno rastadosmo – mahnu obijesno i nehajno rukom Krčelić.

– Bah! To je divno! Vi se već rastadoste. No, tim bolje, barem prestaju sada sve zapreke i ti se možeš bez svake muke odmah otputiti sa mnom – reče gorko stari Krčelić.

– Da, otputiti, oče! I to umah, umah sada bježimo!

– Kako to? – razvali stari oči. – Zašto umah po noći?

– Umah, umah, oče! I mene policija tjera! Sjutra bi me mogla već u rukuh imati, da osvanem u Gracu.

– Bah! Divno! – Oca i sina policija tjera! Lijepo? – Pa kako? Zašto, Julijo? – upita grozničavo stari Krčelić.

– Kada budemo bježali, biti će kad, da ti sve potanko ispripovijedam. Sada se samo spremimo i bježimo! Ali reci mi jošte, što je sa starim vodenim stricem?

– Kap mu je pala, kada mu navijestih, da imanje, dvor, da sve to već nije naše, da on ne ima prava dulje na svojoj sibirskoj peći ležati. Starac je umro, inače ne bismo imali niti čim bježati. Pokopah ga sasvim jednostavno.

– Dakle ni grude više ne imamo? – nastavi sin.

– Ni grude; još ne bijaše dosta za dugove. Ovo, što je u torbi, to je samo naše. Pa se poberimo, da nam još i to ne otmu.

– Dotle dakle dođosmo! – prezirno reče sin.

– Ali, žalibože, moramo i dalje još ići i to umah, kako to ti, u koliko čujem, valjani sine, zahtijevaš, – odvrati porugljivo stari.

–Pa ajde! žurimo se! – zaključi sin.

– Ajde! A ljubezni vodeni stric neka sanja na nebeskoj peći o staroj plemićkoj slavi, o Zrinjskih i Frankopanih!

Otac i sin napustiše gradački stan. Dođoše već izvan grada, a u nekom dvoru sjala su jasno dva prozora. Julijo se domisli nečemu.

– Oče, čekaj malo ovdje, umah dođem.

– A kamo ideš?

– Samo malo čekaj.

Julijo baci kamen u prozor. Brzo iza toga podigne netko zastor, otkrene malo prozor. – Tko je? – zapita krupan glas.

– Ja, Julijo, grofe Verešu!

– Pođi samo gore, otvoreno je – odvrati krupan glas. Julijo dođe zasopljen u grofov stan.

– Grofe, sila je. Uzajmi mi dvjesto forinti, da imadem popudbine za bijeg; jer sada je u mene samo nekoliko forinti; vratit ću ti, čim uzmognem od oca dobiti.

– Dvije stotine – reče nehajno grof.
– Da – ponovi Julijo.
– Ti ćeš vratiti? – napolak zapita grof.
– No ... – zamrmlja Julijo.
– Evo, pa idi, ne muti me dugo!
– Ne ću. Hvala, grofe! Do viđenja!
– Servus! – domahnu mu grof Vereš.
– Mi smo druge pošteno izvarali, a sada varajmo jedan drugoga, slavna »bahanalska družbo«! – nasmija se tiho i pakosno Julijo Krčelić, izišav iz stana grofova, taruć si veselo ruke, i umine zajedno sa ocem u pustu tišinu mraka.

XIV

Onu istu večer, kada je Ivan Martinić ostavio Gradac, pustio je na pošti i list na svoga pobratima Mirka, onoga Mirka, koj bijaše na bahanalskoj predgozbi sa Ivanom, a list je glasio ovako:

Mirko!

Ti si mi vjeran, najbolji pobratim. Što ti pišem, ima ostati među menom i među tobom svetom tajnom. Bježim iz Graca ne svojevoljno, već voljom višom. Nije to strah od smrti, već požrtvovanje za drugoga. Sjutra me dakle na dvoboju vidjeti ne ćete. Ovim listom jedno ti stavljam na srce i dušu: gledaj, da istražiš čim prije što o »bahanalskom društvu«. Samo ime već svjedoči, da je nešto odurna; a o tom nas još više uvjeravaju oni pustopašnici, koje vidjesmo u predgozbi. Mislim, da se tuj radi o propasti barunice Sofije, pa stoga mu gledaj čim prije ući u trag i uništiti ga. Ti znadeš, kakova mi energična sredstva upotrijebismo, dok raspršismo kakovo zlokobno društvo. Ti budi još radikalniji, još žešći. To ti mećem na dušu i srce. Kamo i kako ću se naseliti? Kakav bude moj bijeg, javiti ću ti tekom vremena.

Tvoj pobratim

Ivan

Pročitav Mirko ovaj list, neumorno je radio, dok napokon ne dođe u tajnu kuću, gdje ga nađosmo onako iznenada, ali nesreću barunice Sofije nije više mogao preprriječiti.

Drugoga dana poslije zadnje »bahanalske sjednice« pozva policija mnoge članove »bahanalskoga društva«, ali se preseneti sa vijesti, kolajuće gradom, da je u noći sav mladi aristokratički svijet, deseći se u gradu, pobjegao, da se ne zna kuda i kamo, i dakako sve one osobe, što ih je policija imala na računu.

Mirko očitova na policiji, što je čuo i vidio, ali baruničino ime je štedio i zatajio. Međutim se je u viših krugovih najprije nagađalo, a napokon znala se je cijela stvar o »bahanalskoj družini«, o Juliju Krčeliću i o posljednjoj žrtvi te družbe onako, kako se je uistinu dogodilo.

Barun Grefštein, saznav za Mirka, potraži ga, a ovaj najprije ustežući se, pokaza napokon barunu duboki ponor, u koj zavede pokvareni Julijo njegovu obitelj. Pače starac saznade i za ono dvjesto forinti, što mu ih je Ivan Martinić povratio, ali ih barun dobio nije.

Veli se, kada počme jedamput sudbina sipati iz svoje vreće gorke orahe, tada istrese baš sve. Istih dana dobi barun od zagorskih svojih rođaka veliko pismo, gdje mu javljaju, kako je propala Krčelićeva obitelj i kako je staroga Krčelića nestalo netragom, pošto bi ga imali utamničiti rad prevare. Naslućivahu, da se je starac negdje u zabiti usmrtio.

U barunovoj kući zavlada žalost, očajanje, plač. Nitko ne mogaše nikomu ništa spočitavati; otac, majka, kći, svi se smatrahu zajedničkimi i jednakimi krivci svojoj nesreći.

Jedno je samo ime poput čistoga anđela u blaženoj uspomeni lebdilo u toj obitelji u časovih rezignacije, a ta rezignacija mogla bi se nazvati nekom vrsti gorke utjehe; to ime bijaše Ivan Martinić. Njegovo požrtvovanje, njegov bijeg, posjet barunice Sofije Grefštein, sve je to saznao barun od vlastite kćeri. Barun se osvjedoči, kako je žarko ljubila barunica Sofija nevrijednoga Julija i da toj ljubavi ne ima valjada više lijeka do same smrti.

Za Ivana Martinića nije znao nitko, kamo je pobjego. Pače, Ivan nije se niti javio Mirku, kako mu bješe obećao,

a po tom nije mu mogao niti Mirko javiti o zgođajih »bahanalske družbe«.

Lijepa barunica Sofija oboli na smrt i za nekoliko dana bijaše samo sjena od one toli glasovite ljepote barunice Sofije.

Barun pošalje svoju kćer daleko u Njemačku na imanje svojih rođaka, nadajući se, da će ipak još ozdraviti; a da ju otpremi iz Graca, to ga savjetovaše i liječnici.

U barunovoj kući nakon odlaska kćeri zavlada najveća nevolja. Već prije bijaše dosta siromašna barunova kuća, a ono, što je još bilo, sve je to barun žrtvovao za dragu svoju kćer, držeći dan na dan sjajne gozbe svomu budućemu zetu i njegovim prijateljem. »Sve za sreću jedine kćeri, a kada mi bude ona sretna, ja starac probortati ću zadnje dane već negdje uza sreću svoje kćeri.« – To bijaše geslo baruna Grefšteina. – Sve to sada utonu u bezdno!

U kući barunovoj nastade najveća oskudica i onoga, što je nuždno i najnižoj kući. U baruna ponestajaše i svake energije, da si pomogne sam u nevoljnom stanju. Igrao je, izgubio je! A za takova čovjeka ostanu samo dva puta: ili prisukati rukave, te si pomoći, koliko se može, ili mirno klonuti i svisnuti u očajanju. Barun bijaše na drugom putu. On sa svojom ženom očajavaše. Doskora ga surva teška bolest i povuče nakon nekoliko mjeseci iza te katastrofe u grob, a po njem i ženu mu.

To bijaše sudbina barunove obitelji. Sudbina nas mrko gleda, jer nam mora dati tražbinu, koju smo mučno privrijedili! Mi je nikada ne prosimo, da nas daruje! Dočim drugim obilno siplje! – To je znao reći Ivan Martinić. Ali jao si ga onomu, komu nezasluženo dijeli i komu nezasluženo daruje, jer ako si nije toga svijestan, primami ga svojim darovanjem na krhak mostić, koji mu prasne pod nogama, i sudbina ga je za uzdarje survala u propast.

Tako dosudi sudbina Krčelićevoj i barunovoj obitelji.

Nu ta sudbina bijaše posve opravdana po djelih onih, koji ispiše njezinu gorku čašu, i nitko ništa nije nepravedno trpio.

XV

Brdine ugodna vidika nizahu se jedna iza druge. Svuda je proniklo zelenilo sa prvim cvijećem, što se pokazuje u proljeću, jaglacom. Pastir je po brežuljcih tjerao svoje stado i sjetno svirao na jednostavnu frulu, koju si sam načini, čim sinu sunce proljeća. U dolu među brdinami hrli potok, reko bi, da se krupno razgovara sa dolinom. Sva je narav nekako mlada, ugodna, blažena! I ti postaješ sam sobom mlad, ugodan i blažen.

Među timi brdinami počiva gospodski dvorac. Daleko je to u Njemačkoj. Na balkonu stoji djevojka bijela kao snijeg. Crni joj uvojci padaju niz ramena, a lijepe oči spokojno se upiru u daleki obzor; a reko bi, da se je u tih očih stao istom buditi život ili neke daleke uspomene ili opet slućena budućnost.

Na prvi pogled, po dosta slabašnom tijelu, pa po snježnom licu, koje je toli problijedilo i ustrajno je blijedo, sudiš, da se je to biće istom moglo dići od bolesti, da je teško i dugo bolovalo.

To biće bijaše – još uvijek lijepa – barunica Sofija Grefštein.

– Dakle, sve sam preboljela, sve sam pretrpila! Ljubav je izgubljena, roditelji poumriješe, vijenac mi uvenu! Pa ipak još živem! Da, bog hoće da živem i barunica Sofija će živjeti! – dahne tiho blijeda djevojka u jutarnji proljetni zrak i zgrči suhu, kao alabaster bijelu ručicu, a dvije suze zacakle joj se na crnih trepavicah, nu doskora usahnuše.

U djevojke, koja bijaše neoprezna, koja nije bila dosta jaka oprijeti se silnim i slatkim napastim, nego im je podlegla, a iza toga, kada ju stigne takova sudbina, kakova je stigla barunicu Sofiju, – u djevojke takove nastaje jedno od dvoga i to se ori poput strogoga i nepopustivoga »aut, aut« – »ili, ili« – – – Ili djevojka izgori na vlastitom svojem poštenju, ko što izgori Indijanka na lomači svoga muža, jer njega ljubi i nikoga više ljubiti ne može, pa zato hoće da se umah poslije smrti s njim združi; to jest, djevojka, što

je jedamput ljubila, sretna bila i u ljubavi je prevarena onako, kako je barunica Sofija, ne može više nijednomu muškomu stvoru reći, da ga ljubi, jer će lagati, pretvarati se; dapače za nju bi bilo i nedostojno reći ikojemu više muškarcu, da ga ljubi; jednom riječju: takova žena okanila se je svijeta, te uz tihu, trajnu i neprestanu grižnju savjesti, koja kljuje poput neumornoga crva u dubu, čeka i trpi, dok joj višnja sila ne premosti crnu Letu na drugi, bolji život, što nastaje za smrti.

Ovakova žena je plemenita! Ona nakon gorkih prikora ljudskih, zaslužuje sažaljaj. Da, ovakova žena, pa makar je jedamput i poskliznula, otkuda se nikad više podić ne može, ako svoje muke ustrajno trpi do groba – čovječanstvo joj može oprostiti.

»Aut, aut« – »ili, ili!« Ili ju je ugrizla zmija iskvarenosti u živo srce i štrknula u nj gorkoga jeda. Pa takova djevojka hoće jošte u svijet, jošte hoće živjeti! Ona će gušiti svom žestinom i svimi sredstvi crva svoje savjesti. Ona će pohrliti među ljude, ona će varati, ona će lagati, ona će se pretvarati, samo da žive, samo da može uživati ljudske slasti! Crva savjesti gušiti će sve više i više, a jed iskvarenice zmije pronicati će sve žile, svu krv, i kada ju svu pronikne, zagušio se je crv savjesti! A takova žena hrli neobuzdano, smjelo poput bjesnika zemaljskom krugljom: »Ja ću živjeti, ja hoću da živim!« ori joj se njezin glas. Zmijski jed iskvarenosti, što joj proniče cijelo biće, postaje joj slađim i slađim, čim se dalje širi i čim većma može ona svojoj strasti udovoljiti! – Jao si ga svim onim, što se ulove u njezinu mrežu i postaju žrtvom njezinom! Ovakova žena nazvati će moral nakazom.

– Da, bog hoće, da živem, i barunica Sofija će živjeti! – ponovila je jače blijeda i sveđ lijepa barunica Sofija na balkonu. Svježe i ugodno proljeće sve je većma cvalo i bujnije postajalo oko nje. I barunica Sofija Grefštein počela je usporedo s proljećem cvasti i sve bujnijom se pokazivati. Zdravlje joj se počelo hitro vraćati. Lijepa barunica Sofija posta ljepšom, dražesnijom, bujnijom, negoli je ikada bila!

Njezine crne kose, poput crnih dvaju slapova, u bujnijih pletenicah, padale joj niz ramena, nego prije; njezine velike, crne oči milije su palile, nego prije; njezine bijele i pune grudi dražesnije se nadimahu i dublje uzdisahu nego prije; njezin ubavi smiješak u zgodah raskalašniji, u zgodah opet sentimentalniji nego prije. Da, barunica je sašla sa prijestolja djevičanstva, ali je postala zamamnijom, nego bijaše na prijestolju!

– Da, bog hoće, da živem, i barunica Sofija će živjeti! – bijaše njezinom lozinkom.

Sada se je istom pravo sjećala svih nauka i predavanja, što ih je čula od Ivana Martinića.

I barunica Sofija podala se knjigam, podala se učenju. Sve je lahko shvaćala, a cijena uzvišenoga Ivana i cijena njegova znanja nisko je pala pred baruničinima očima; bolje reći, barunica je, pročitav i proučiv mnogo toga, držala do svoga bivšega učitelja toliko, koliko drže neplemeniti i brzi učenjaci do svojih bivših školnika!

Lijepa barunica Sofija mnogo je znala i mnogo je učila, ali na temelju svojih nauka posve je drugo osnovala i posve je drugim pravcem pokročila, nego bivši joj učitelj Ivan Martinić.

Sjećala se Julija Krčelića i svega, što je čula o »bahanalskoj družini«, ali cijelo Julijevo biće i njegove pustolovine postale su barunici Sofiji interesantnimi, prijatnimi. Dapače bi se još bila mogla sprijateljiti sa Julijem onakovim prijateljstvom, kojim se sprijatelje dva đavola, držeć jednu dušu, a svaki na svom lancu! Sjećala se je Ivana Martinića, njegove žrtve tobož uzvišene. Ali sve to pričinilo joj se tako ludim i smiješnim, kao razuzdanomu i lahkoumnomu učenjaku, kada se sjeća, da mu je školnik tumačio uzvišenost abecedne početnice.

Sve većma i većma razvijala se barunica Sofija duševno i tjelesno, ko što se je razvijalo oko nje proljeće, utapajuć se u zrelo ljeto, a sav razvitak lijepe barunice Sofije Grefšteinove prijao je njezinoj lozinki: »da, bog hoće, da živem, i barunica Sofija će živjeti!«

XVI

Diljem Zagorja svuda se jur bio otopio snijeg, samo gdjegdje u duboku jarku ili klancu kopnila još po koja hrpa. Nu sljemena obližnjih gora još su se bijelila. Djeca već bosa skakutahu u dugih košuljcih isušenimi puteljci. Sunce je svakoga dana sve toplije ogranulo, navješćujuć, da se opet preporađa i pomlađuje zemlja.

Veseli ljudi hrlili su sa kosijerima u vinograde, rezali trsje. I vinova loza kano da je oživjela, svaki trs imao je po jednoga živoga druga. Milo je slušati, kada nakon ljute zime čuješ prve poklike i prvi žamor u vinogradih.

Samo Martinićevi vinogradi bijahu još pusti, kano da ne imaju više onoga gospodara, pod kojim se je prvi žamor, čim je okopnio snijeg, čuo u trsju.

U dvorištu Martinićeva doma vladaše još većma divlja pustoš, negoli u vinogradih. Niti je dijete poskakutalo dvorištem, niti je curče gdjegod zapjevalo pjesmu, niti si pastira vidio verati se uza staje. Sve bijaše pozatvarano, samo je veliki kućni pas ležao pred pragom velikoga plemenitaškoga doma i tužno pogledavao u daljinu, kano da nekoga očekuje, čiji će glas probudit tu grobnu tišinu. Tek u noći znao je katkada turobno zavijati, kano da mu se kuća nad krovom ruši.

U sobi leži teško bolestan stari Martinić, boluje pako još od onoga dana, otkako se je kraj mrtve starice i svoje žene onesvijestio bio.

O sinu Ivanu još do današnjega dneva ne sazna ni crne ni bijele, a ipak se je vazda sve to većma crnilo pred njegovima očima i u njegovoj duši, kadagođ bi se sjetio sina. A mislio je o njem malne uvijek i zato je sve gore bivalo starcu.

Poput otrovnica zmija svijahu se starcu oko srca one proklete riječi lahkoumnoga Julija Krčelića: »vaš je sin lopov«.

Sto i sto crnih predstava izvilo se u duši njegovoj o sudbini Ivana i starac napokon posve klonu duhom i vruće si zaželi otputovati za svojom Martom, i ne misleći, komu da ostavi svoj imetak.

Okopnio je već diljem Zagorja snijeg, a po vinogradih, kako rekosmo, čuo se je žamor seljački. Nekoga dana bio je stari Martinić neobično veseo na svojoj postelji, dušom mu se je prolila neka ugodna lagoda, bolest mu je stišala i starac nehotice kano da je nešto slutio, kano da se je nečemu nadao.

Kućni pas se uspeo prednjim nogama starcu na postelju, veselo gledajuć Martinića i neprestance mašuć repom. A starcu se je htjelo poigrati sa psom.

– Karo! – reče stari. – Mi smo oba danas nekako druge volje! I nijemo zvijere kano da je starcu potvrdilo.

Najedamput uletiše kasom konji u dvorište, a mlad čovjek skoči sa kola i uleti u sobu na starčeve grudi.

– Ivane! Ivane! Ivane! – kliktaše van sebe, gušeć se od radosti starac, a kućni pas lajkao veselo i svijao se okolo vitkoga mladoga čovjeka.

Ali hitro mine veselje na mladićevu licu.

– Oh, majke ne ima više! Majke ne ima više! – jecaše mladi čovjek. – Ja sam tomu kriv, ja sam tomu kriv! Ivan obuhvati si upaljenu glavu drhćućima rukama.

– Ne plači, sinko! Nisi ti kriv, bog je tako htio, bog ju je uzeo! – tješio je starac sina, sustegav se jedva od suza.

Nakon toga nastalo je na široko i na dugo razjašnjivanje Ivanova bijega, zatim svega, što je stari Martinić u Gracu od koga čuo, osobito, što mu je Julijo rekao. Zatim je stari pripovijedao sinu, kako je prodano Krčelićevo imanje i sve, što je imao, kako je stari Krčelić pobjegao, a kako je staromu Martiniću pripovijedao župnik, kada ga je ispovijedao, kako je i Julijo zajedno s ocem pobjegao, da im se ne zna ni glasa ni traga.

Sve to bijaše nešto posvema nova za Ivana, što je umnožalo njegove misli i pojačalo čuvstva. Puno, puno bi imao Ivan još pitati, na što mu starac nije mogao odgovoriti, a sva pitanja nanizala bi se oko glavnoga pitanja: »A šta je s barunicom Sofijom? A šta je s barunovom obitelju?«

Ivan bi bio poletio u Gradac, da pita; Ivan bi bio pisao komu, da mu sve kaže. Ali Ivana je suspregla očinska ljubav u domu, on nije mogao nikamo poći.

Ivan Martinić promijenio je svoje misli o svijetu, on se je prilijepio uz miloga oca, koj je sveđ jače i jače bolovao i sve to većma ćutio, da mu je ostaviti samoga sina.

Ivanu Martiniću omili seljački život, on je počeo gospodariti i sve mu je dobro išlo. Sav prošli život pričinio mu se često kao dug san; samo ga je jedno pitanje morilo: šta je s barunicom Sofijom Grefšteinovom? Znao je, da u Zagorju bitiše vlastelinstvo, gdje bi mogao saznati o barunici Sofiji, ali svaki put bi opet klonuo duhom, kada je već i odlučio bio, da pođe k tomu vlastelinstvu.

Poslije mjesec dana, kako je došao kući, obuze ga opet želja, doznati štogod o barunici i on, bilo što mu drago, napisa svomu pobratimu Mirku ovaj list:

Prijatelju Mirko!

Ja doma gospodarim i ne bih zamijenio svoj ugodni život, da me nuđaš kraljevskom krunom. Nijesam ti se javio, otkako odoh iz Graca, premda bjeh to obreko. Nijesam ti se javio s toga, što si ne htjedoh ogorčiti života vijestmi, koje bi bio od tebe kao prijatelja dobio. O sudbini Julija Krčelića i oca mu znadem sve. Samo mi jedno javi: što je sa barunicom Sofijom i njezinom obitelju?

Ja uvijek ostajem u mirnom seoskom životu i nikada se više ne ću povratiti u buku gradskoga života, koji toliko otrova imade u sebi.

Tvoj prijatelj

Ivan Martinić

Na ovo je dobio Ivan Martinić iz Graca ovaj odgovor:

Ivane!

Kad znaš sve o Juliju Krčeliću, kako pišeš, suvišno bi bilo opet o njem pripovijedati, čiji je već glas i ovdje posvema zamro. Barunica Sofija Grefštein, teško bolesna, otputovala je daleko u Njemačku. Roditelji joj na hitro poumroše, valjada od žalosti. O nesretnoj barunici Sofiji ne znam više ništa. Rado je i ona ostavila svijet. Koli bijaše plemenita djevojka, izjede joj crv grižnje po svoj prilici krasni mladi život.

Tebi samo čestitam na tvom mirnom seoskom životu. Čvrsto si priveži dušu uza nj, pa si najsretniji čovjek! Nikada se ne vraćaj u svjetsku buku! Čestitam ti još jednom! I ja ću se skoro vratiti u seoski mir. Možda se kada još sukobimo u životu!

Mirko

– Sudbina! Sudbina! – klonu rukama Ivan Martinić, proučiv posljednje ove glase o djevojci, koju je toli žarko ljubio. Ivan Martinić je, čuvši od oca, da pobježe Julijo zajedno sa ocem, mislio, da zna sve o Juliju, a tako je i shvatio prijatelj mu Mirko list i odgovorio ukratko, što se je zbilo sa barunicom. Pa tako nije Ivan Martinić ništa doznao o »bahanalskoj gozbi«, o rasapu njezinu; nije znao, da je još veći grijeh počinio Julijo Krčelić sa lijepom barunicom Sofijom Grefšteinovom. Sve to nije znao mladi seoski gospodar Ivan Martinić, pa i bolje, da nije znao, možda bi mu bilo ogorčilo nov život, koj mu je toli prijao, koj je toli preobrazio ga bio. – A niti sam Mirko, da i nije saznao iz sadržaja Ivanova lista, da on sve zna o Juliju, mislimo, da ne bi bio niti o »bahanalskoj družbi« pisao Ivanu, a još manje o grijehu Julijevu sa barunicom Sofijom!

—

Negdje poslije Uskrsa sahranio je Martinić svoga oca. Starac je sahnuo, dok napokon ne ispusti dušu u naručju svoga sina. Blažen posmjeh titraše mu oko ustiju; on se valjada veselio, da će moći javiti staroj Martinićki na drugom svijetu, kako je sretno umro u naručju svoga dobroga sina.

Nikada se nije Ivan Martinić nadao, da stari otac, koji je na kuruzno i graškovo zrnje računao, a na rovaš sa debelimi zarezi urezivao svoje račune, da bi starac otac mogao toliko imetka ostaviti mladomu Ivanu.

Sada je počela nova briga mučiti mladoga gospodara. Raznio se glas, da bi Nijemac Wamberger, koj je kupio cijelo Krčelićevo imanje i sve pokućtvo poprijeko, rado prodati isto, jer da je gospodarstvo vrlo zapušteno, te se Nijemac ne usuđuje dalje držati imanja.

– Nijemci samo tada drže hrvatska imanja, dok mogu čitave tisuće isisati gotova dobitka, a onda još za toliku glavnicu uz deset postotne kamate prodavaju imanje, koliku su sami dali za nje – reče Ivan župniku, koj mu je o tom pripovijedao. Zatim stade Ivan Martinić računati i računati dan i noć. Nije računao na kuruzno i graškovo zrnje poput pokojnoga oca, ali mu rezultati vrlo povoljni izađoše prema onim novcem, što ih je stari Martinić u toliko godina naspravio sinu.

– Dobro je! Imanje Krčelićevo je moje! – kliknu veselo poslije nekolikodnevnoga računanja Ivan Martinić i otputi se na svojih vrancih u dvor Nijemca Wambergera.

Početkom mjeseca lipnja unišao je Ivan Martinić u velikaški dvor stare vlastele Krčelića, a Nijemac Wamberger predao mu je ključe.

Sunce je zapadalo, a ugodan zrak strujio okolo prozora imanja Krčelićeva. Na prozoru se je naslanjao Ivan Martinić i gledao daleko po ubavoj okolici, kano da se je zagledao u brižnu si družinu, koja je spremala usjeve u hambare, što ih je Ivan ponovio.

– Bože mili! Kakova li je to sudbina ljudi! Tko bi bio mislio prije osam mjeseci, da će ovim dvorom, da će ovim imanjem gospodovati prezreni plemenitaški sin Ivan Martinić, koga je bahati Julijo Krčelić otjerao iz njih, slaveći sjajne zaruke sa lijepom barunicom Sofijom Grefštein?

—

Hitro puče glas po cijelom Zagorju, a osobito bučno se je rogoborilo u vlastelinskih dvorovih o novom gospodaru Krčelićeva imanja. U nekih zaduženih vlastelinih porodi se velik strah, jer je taj Ivan Martinić u mjesec dana stao toli radikalno uređivati to staro imanje, dvor, vrt pa zemljišta, da su porugljivo šaptali, da Ivan Martinić može za koju godinu postati vlasnikom svega Zagorja. Međutim nije Ivan Martinić imao iskrena prijatelja u zagorske gospode, osim mladoga, istom namještenoga župnika župe, gdje bijaše Krčelićevo imanje.

– Prijatelju, – reče Ivanu nekoga jesenskoga dana mladi župnik, – ti posjeduješ silna zemljišta, tjeraš veliko gospodarstvo, a komu da se u svem tom povjeriš? Ne imaš nikoga. Zar ćeš vazda tako samovati?

– Kako samovati? – začudi se Ivan Martinić i upre crne, melankolične oči u župnika. – Kako samovati, pope Jure?

– A ti me nijesi shvatio ili nijesi htio shvatiti, – reče hladno župnik, zapaljujuć lulu u dugom kamišu nasađenu.

– Mislim, da bi se ti imao ženiti, Ivane! – nastavi župnik, zapaliv duhan u luli.

– Ženiti? – potegnu desnicom preko sumornoga čela Ivan i nasmija se gorko. – Ženiti, pope Jure? Eh, to je mučno, vrlo mučno, pope Jure. Ti znadeš, da sam ljubio samo jednu ženu ...

– Znam, nastavi župnik, vadeć iz žepa svoga platnenoga dugoga kaputa duhankesu; – znam, nastavi župnik, – hm! i ja ti se razumijem nešto u te romantične prikaze. Vjerujem, da je tvoje srce, štono se veli, jošte ranjeno. Ali će ta rana pogotovu zacijeliti; velim ti, Ivane, ženi se.

– Pa koga da ženim, tko da mi ranu zacijeli, moj dragi mešetaru među muškim i ženskim spolom, koj svakako žudiš kakov par opet svezati pred žrtvenikom sreće? – nasmija se hladno Ivan Martinić, pokročiv k prozoru, da vidi, gdje lupači bijele kuruz.

Mladi župnik nasu omašnu kupicu zlatnim vincem, nakvasi usta i grlo, pa nastavi sveđ na prozor gledajućemu Ivanu Martiniću:

– Eh, žena će se naći, ako i ne bude mogla viknuti suncu: ja te skidam sa neba, potamni pred mojom ljepotom. Ali može biti dobra, krotka žena, a takova razumije uliti blagi melem u srce mužu, koga muče davne, tamne romantične opsjene.

– Brate pope, – reče Ivan Martinić, pošav od prozora k stolu, – brate pope, lijep li je ovaj kuruz, rumeni se kao pražetina, a toli su lijepi klipovi, da bi ih sirove jio.

– Vidiš ga, a ja sam govorio o ženidbi i pogotovo sam pjesnikom postao, govoreć o tom predmetu, a ti me, kako vidim, ni slušao nijesi – ukori župnik Ivana.

– A da, slušao sam, slušao. O suncu si govorio, melemu, o srcu. Slušao sam. Nu, pa reci mi, prijatelju pope, kamo da se uputimo po ženu?

– Kamo? Pođimo u vlastelinske dvorove.

– Ah, kakove dvorove! Čuo sam, da me ta vlastela gleđu veoma mrko – mahne Ivan rukom.

– Pa ne idemo mi baš k onima, što te mrko gleđu. Čuj, brate Ivane, pođi sjutra sa mnom na imanje R.; ondje, čujem, već nekoliko dana stanuje lijepa, učena gospođica. Da vidimo. Pa dobri su ljudi, oni te stalno ne gleđu mrko. Pred tjedan dana pozvao me je starac, da dođi posjutra, i ja idem, a ti ćeš mi i onako posuditi svoje vrance. Ujedno me starac umoli, da i ti dođeš, jer da se baš nigdje ne daš vidjeti.

– Starac je mene pozvao? – planu Ivanovo oko. – Ti brate znaš, da su ono rođaci pokojne barunice Sofije. Turobne uspomene mogle bi se nanovo u meni probuditi.

– Ne boj se za uspomene. Prelijepa je i vrlo umna gospođica tamo, koje, bog i duša, vidio nijesam, ali sam čuo o njoj i sam starac mi je nešto natuknuo. Idemo, Ivane, uhvati župnik za ruku sjetnoga Ivana Martinića.

– Pa dobro. Idemo, da vidimo tu umnu i lijepu gospođicu! Da nije sestra pokojnoj Sofiji, to dobro znam, jer je barunica Sofija bila jedinica! – završi Ivan Martinić.

XVII

Sitni, mreškasti oblačići plovili su po nebeskoj pučini. U zagorskih dolinah vukle su se rijetke jesenske magle. Izlazeće sunce tek je pomolilo rumeno svoje lice na istoku.

Pred vlastelinskim dvorom Ivana Martinića brzahu dva lijepa vranca, zapregnuta u posve novu kočiju. Dva gospodina, bijaše to Ivan Martinić i mladi mjesni župnik, uspnu se u kočiju, konji kopahu nogama zemlju, kočijašev bič fino zazviždnu i konji poletiše iz dvorišta kao strijele.

– Pomoz', bože! – uzdahnu Ivan Martinić i upali na župnikovoj smotci svoju.

Srce Ivanovo libalo je u nekoj čudnoj tjeskobi. Duša mu je nešto nenadana slutila, ali toli tamna i daleka, da je Ivan često puti htio nešto reći, ali sam nije znao što. Nešto je ćutio, ali to bijaše beskrajno, nepojmivo.

Svaki prirodni prizor, koji je inače dosta jednostavan, duboko je dirnuo Ivana. Naličio je onomu pjesniku, koj se sprema na put u strani svijet, ali na toliko su mu narasle iluzije, da već nekoliko sati od svoga doma uzme klicati: oh, kako su divni ti bregovi, te doline, ta sela, ti potoci u toj tuđoj zemlji, kuda putujem! I on plače od milja i nutarnje dragosti. A ipak su to bregovi, doline, sela i potoci posve domaći, koje je on već sto puti vidio.

Ivanu je podrktavao glas, kadgođ je o čem sa župnikom govorio, a sam se je sebi potajice divio, što znači ta duševna dragost, koja mu je obuzela cijelo biće. Inače Ivan i župnik malo se razgovarahu, malo i posve o jednostavnih predmetih, o jutru, o maglah, o suncu, o cesti, o konjih i t. d.

Visoko je već sunce poskočilo na nebo. Jutarnje jesenske magle digoše se nebu u visine kao ptice, da zadobiju ime oblaka; čim se podigoše k visu, umah ti od »zagorske magle« postaše »nebeski oblaci«, ali i ovi bijahu toli raspršeni, da si jedva gdjegdje na nebeskom moru ugledao kakav neznatni im talasić.

– Idu, idu, idu! Već su ondje! – vikalo se je u vlastelinskom dvoru R.

I već vranci Ivana Martinića dosopotaše u dvorište, a obilata pjena ljeskala se o suncu, kao da si srebro rastočio iz konjskih čeljusti. Još ljepše sjajila se je kočija Ivana Martinića.

Ivan i župnik skočiše s kočije, a starac vlastelin, čovjek niska uzrasta, ćelave glave i bijele poput snijega brade, ljubazno se s gosti porukova i odvede ih u gornje sobe. Predstavi goste svojoj gospođi i njezinoj sestri, a ove opet gostom. Obje gospoje bijahu dosta stare, a sestra domaće gospoje pognula se je bila već k zemlji, što je značilo, da naginje natrag u zemlju, od koje je i postala.

– Gospođice i rođakinje naše ne ima upravo sada kod kuće, ona si u jutro uzme svoje knjige i otiđe u onu šumicu

– pokaza stari vlastelin na brežuljak iza dvorca – i tamo čita više puti do podne. Ako bi se gospodin Ivan hotio na onaj brežuljak potruditi, gospođici bi veoma milo bilo, da ju mladi gospodin Ivan posjeti u njezinu kabinetu u šumici.

– Molim, gospodine prijatelju, vrlo rado. Samo hoću li naći gospođicu, da se ne pogriješimo – reče učtivo Ivan.

– O nipošto, gospodine Ivane! Vi se ne možete pogriješiti. Samo ovaj puteljak vodi ravno u njezin kabinetić, t. j. u malu sjenicu, pa ćete ju ili sastati ili ju u kabinetu naći – protumači mu stari vlastelin.

– Hvala! – zaglavi Ivan i izađe hitrim korakom iz dvorca te pođe stazicom, vodećom u gspođičin kabinet, u lijepu šumicu na brežuljku.

Ivanu je sve jače kucalo srce, čim se je većma približavao šumici. Već je stupao pod sjenami dubova zavinutom stazom tako, da ni ne opazi sjenice, dok upravo u nju ne uniđe.

– Oh! – –! – krikne dubokim glasom Ivan Martinić. Je li to san? Je li to prikaza? Je li to duh?

– Ivane! Ivane! Ivane! – jecaše gospođica, zastrv si lice rukama, knjiga joj ispadne, a grudi joj se silno nadimahu.

– Lijepa barunice Sofijo! Lijepa barunice Sofijo! – šaptaše žestoko i tiho Ivan Martinić. A za nekoliko trenutaka počivala je barunica Sofija Grefštein na blaženih grudih vlastelina Krčelićeva imanja, mladoga, umnoga vlastelina Ivana Martinića.

– To je san, to je san, to je opsjena! – nasloni vas razdragan Ivan svoju glavu na ramena lijepe barunice Sofije.

– Nije, nije san, Ivane. To je istina, istina je! – gukaše milo barunica Sofija i žestoko zagrli Ivana. Ali taj zagrljaj ne bijaše onakav, kakav je bio tada, kada je posjetila barunica Sofija Ivana u Gracu, moleć ga, da odustane od dvoboja. Taj je zagrljaj hladno promislila, proračunala i na nj se pripravila učena žena više, nego iskrena djevojka, barunica Sofija Grefštein!

Dugo je trajao taj sukob, koga nije nikad slutio Ivan, ko što nije ni onoga u Gracu dan prije dvoboja; dugo je trajao u nijemih, slatkih, žestokih zagrljajih, a da nije ni jedno ništa jasna govorilo, do li šapćući nerazumljive, čuvstvene, isprekidane, izlišne izreke, a svakoj bijaše, ako ne subjekt i predikat, to stalno jedno od toga dvoga – dubok, sladak uzdah – ah!

– Barunice Sofijo! Nijesam se nadao, da ćemo se ikada više naći – reče Ivan razmiljenim glasom, stiščuć lijepu baruničinu ruku i otisnuv se nježno od nje. – Ta mene obavijestiše, da vi već umroste ...

– Tako ... pa je li gospodin Ivan barem jednu suzu žalosnicu prolio za barunicu Sofiju? – upita nekako smjelo barunica, uprvši mile, žarke, velike oči u mladoga vlastelina. Ivan obori oči, on nije mogao toga pogleda podnijeti.

– O da, ronio sam suze za lijepu barunicu Sofiju i za – –

– No i za – povikne barunica.

– I za baruničinu nesretnu ljubav! – dahnu Ivan i privuče baruničine tanahne prstiće na svoja usta.

– Ah, da, Ivane. To bijahu možda više opsjene, negoli ljubav. Ne dao bog, da današnji dan ili ikada ma samo spomenemo onog čovjeka, što nam je obima toliko boli prouzročio. O, i ja bi bila umrla od ljute boli, da nijesam bila svijesna, da je sve kleveta i laž, što se je proneslo svijetom o meni nakon bijega kobnoga onoga čovjeka.

Nastade stanka. Barunica kano da je počela lagati.

– O da, Ivane! Ja sam bila toliko jaka, da sam ostala čista i nepovrijeđena od svog zaručnika, zato se i otresoh crnih misli, prestadoh plakati, zanemarih ljudsku buku, a nađoh utjehu u lijepih naucih svoga bivšega informatora, dadoh se na knjige – i danas živem za knjige, koje me preobraziše!

I opet nasta duga stanka. Ivan je nešto smišljao, upiruć melankolične oči u daleku, beskonačnu daljinu.

– Lijepa barunice Sofijo! – poče Ivan nekako odlučno, pogladiv rukom crne kose unazad. – Lijepa barunice Sofijo! Veoma vas vidim izmijenjenu poslije devet mjeseci. Mjesto one prenježne, reko bi djevojčice, vidim sada bujnu, umnu djevojku. Pa stoga, barunice, budimo kratki i iskreni. Tako ste i vi meni kazali prije devet mjeseci u mojoj sobi u Gracu. Ja znam sudbinu onoga čovjeka, koji se je nazivao vašim zaručnikom. Uvjeren sam u svijesti, da ste vi čista, nepovrijeđena djevojka. A obećajem vam tvrdo, da nikada više ne ćemo spominjati opsjene prošlosti. Barunice Sofijo, budimo

kratki i iskreni. Ja sam danas vlastelin, oboje smo bez roditelja, – barunice, hoćete li biti mojom ženom? Upravo vas stoga, ali brzo, već na prvom našem sukobu pitam, jer vidim, da ste umna žena, koja mi je spremna umah odgovoriti: da ili ne. Lijepa barunice Sofijo, hoćete li biti mojom ženom? – ponovi odlučno Ivan.

Barunica sune natrag. Njezine osnove bijahu prehitro riješene, njezini računi nenadano brzo potpisani. Pa se nije mogla snaći.

– Barunice, očekujem odgovor, kratak, iskren odgovor – izusti strogo vlastelin Ivan.

– Ivane, ah, ne toli brzo, poštedite me ... – zajeca sumorno barunica.

– Lijepa barunice, valjda da će biti niječan odgovor. Molim, recite samo, jer sam ja spreman sve čuti, samo da znam. Mnogo sam pretrpio, eh, i to ću pretrpjeti. –

– Ivane! – poda odlučno barunica obje ruke mladomu vlastelinu – Ivane! Da, hoću da budem vašom ženom!

Dugo izgledahu u dvorcu Ivana i barunicu. Napokon dođe Ivan, vodeć lijepu barunicu ispod ruke. Nakloni se svomu prijatelju župniku: – Barunica Sofija Grefštein. – Moj prijatelj, pop Jure S. – reče tiho barunici.

– Ah, mrtvi ustaju – zabezeknu se pop Jure.

– Da, uskrisuju preporođeni iz tamne prošlosti – reče krepko Ivan, a zatim se okrenu prema vlastelinu i gospođam:

– Barunica Sofija Grefštein, od danas moja zaručnica, a za nekoliko dana moja mila žena Sofija Martinić! – Pop Jure, ja hitro slijedim tvoje prijateljske savjete.

Barunica se malo trznu. Prvi put je ispušten naslov barunica, ali ... mila žena Sofija Martinić! Niti Julijo ne bijaše barun ... ali Julijo? – – – smuti se nešto barunica Sofija, a to se je tako vidjelo, kano da ju obuze djevojački stid.

– Bog hoće da živem i barunica Sofija će živjeti! – ponovi u sebi mlada zaručnica.

—

Dva tjedna iza toga slavila se je posve tiha ženidba, a Ivan Martinić odveo je svoju lijepu suprugu u stare Krčelićeve dvorove, a sada u svoje dvorove i na svoje imanje.

XVIII

Bijaše u mjesecu siječnju iste godine. Debeo snijeg pokrivao je na široko i na daleko zagorske bregove i zagorske doline. U Martinićevu dvoru vladaše grobna tišina. Vani je hujio oštar sjever, a nebo bijaše oblačno.

U svojoj sobi sjedila je Ivanova žena, barunica Sofija, turobna i zamišljena. Pred njom zatrepti prošla jesen, kako je došla k svojim rođakom na vlastelinstvo R., kako je ondje saznala za Ivana, koj je postao posjednikom cijeloga Krčelićeva imanja. Zatim, kako je proračunala dobro, da postane vlasnicom toga imanja i dosljedno ženom Ivanovom, i kako joj je sve to dobro izašlo. Sjeti se svojih zaruka, sjeti se svoga braka, a napokon se sjeti, koliko je puti mislila u ovih dvorovih na Julija! Svaki kutić u bivših Krčelićevih dvorovih budio je u njoj nove, slatke slike o Juliju, i o prvih cjelovih i o prvih časovih, što ih je potajice sprovađala u tih dvorovih, bivši s njim zaručena. Proračunavši dobro, kako će postati vlasnicom ovih dvorova, a u tom je tražila svoju sreću, vidila je umah jasno, da ne ljubi Ivana Martinića, pače da ga niti ne štuje. Ona je jedamput samo ljubila i jednoga samo, a taj bijaše Julijo Krčelić. Ona je jedamput samo štovala i to opet bijaše jedan jedini čovjek, a u isto vrijeme prve ljubavi njezine čovjek, koga je ona u ono doba i uzvišenim zvala i cijenila, a taj bijaše Ivan Martinić. Danas se o Juliju ne zna ništa. Uz nju je svaki dan Ivan Martinić, ali barunica Sofija niti ga štuje, niti ga ljubi. Baruničine sanjarije viju se poput isprekidanoga vijenca oko lika davne uspomene; iz toga lika pomaljaju se žarke strasne oči; iz toga lika podrhtavaju rumena usta; iz toga lika pomalja se blijedo, oko očiju zažareno lice ... to je ... to je Julijo!

Barunica Sofija sjeća se najnovijega doba, sjeća se svoga bračnoga bremena, sjeća se onoga, što nosi pod srcem svojim, ali to ju još većma ogorčava, to joj je muka! Ona ne ljubi, ali ona hoće da živе! Njezino tijelo je prekrasno, ona je umna žena! Pa čemu ti bračni okovi? Čemu to tamnovanje u toj seoskoj pustoši? Da, živjeti sam rada, živjeti hoću! Strastveno poskoči uvis lijepa gospođa Sofija, a u oku joj

plane nešto divljega, nešto požudnoga, nešto bahantskoga! Šta će meni taj trijezni učenjak Ivan? Šta će meni taj prepredeni ekonom? Šta će meni taj hladni školnik, koji samo propovijeda o dužnostih braka, o dužnostih roditeljskih, o uzvišenosti majke, o skrbi očinskoj, o moralu. – Bah! Kao i nekada, dok sam bila dijete! Ali tada ga barem rado slušah, nu danas to je toli ludo! Oj, živjeti sam rada! živjeti hoću! –

U svojoj sobi šetao je Ivan Martinić, urinuv u njedra desnicu. On je jasno vidio, da ga žena ne ljubi, on je duboko ćutio, da nije sretan, on je opet slutio, da sve to ne će se nikada dobro svršiti. Barunica Sofija je preumna žena, a da štogođ sluša supruga, ona ga tek porugljivim smijehom prati, ili zijeva, kada ga sluša govoriti, ili mahne prkosno rukom i ostavi samoga Ivana. Pa sada, gdje nosi dragocjen poklad, prvo dijete pod srcem svojim, vazda je nezadovoljna, mrka, a o samom djetetu ju najvećma mrzi govoriti.

Na njezinu se licu nikada ne vidi onaj mili sjaj, kojim sijeva lice žene, ono duboko, slatko čuvstvo, što probija iz vlažna oka žene, koja imade prvi put postati majkom. Ivan duboko uzdahne i prođe u ženinu sobu.

– Ženo Sofijo! Kaži mi ipak – sjednu Ivan kraj nje i nasloni joj na ramena ruke – kaži mi ipak, zašto si vazda toli mrka, nezadovoljna; ta da te ništa ne veseli, imao bi te veseliti barem budući porod.

– Pusti me u miru! – izvinu se barunica. – Pusti me u miru! Dosadan si mi ti, dosadan mi je tvoj govor, dosadan mi je tvoj porod, tvoj dvor! Dosadno mi je sve! – I barunica Sofija ostavi muža na samu.

Ivan Martinić si pokri rukama lice i ko da je stenjao i ko da je plakao. Duboko je ćutio, da je nesretan.

Žalosno je u gospodskoj kući, kada si već i družina prišapćiva o neslogi svoje gospoštine. Družina Ivana Martinića ljubila je svoga gospodara; da, ta družina bila bi proplakala rad nesretnog života Ivanova, ta on je njihova krv; ali ujedno bi ta družina podigla pest na njegovu gospođu i viknula joj: ti si đavolica, gospo, đavolica si!

XIX

I opet dođe mjesec kolovoz. Jur se je primicala godina dana, što je Ivan Martinić živio sa lijepom barunicom Sofijom.

Mnogu je gorku čašu iskapio, ali sve je to rado zaboravio, samo da je ljuljao na svojih rukuh lijepoga sinčića. Boljelo ga je, da majka možda nije dva puta zagrlila svoje dijete, a već je prošlo skoro mjesec i pol, što je malić došao na božji svijet. Boljelo ga je, što se nije nikada nasmiješila svojemu sinčiću onim blaženstvom, onim presretnim smijehom, kojim majke gledaju slatko čedo svoje. Najljuće ga je pako boljelo, gdje ga je žena nekako prezirnim licem gledala, kada je Ivan grlio i tetošio pred njom svoje milo dijete.

Nekoga jutra mjeseca kolovoza radio je Ivan marljivo u svojoj pisarni. U pisarnu uniđe barunica Sofija.

– O, uvelike me počastiste, gospođo ženo! Lijepa moja Sofija valjada me nije još nijedamput našega braka posjetila u pisarni.

– Imam ti nešta nova javiti – reče hladno barunica.

– A što bi to moglo biti? – baci Ivan na stran pero i upre oči u barunicu. Ivan bijaše vrlo dobre volje.

– Ja putujem. Dosta sam se nasamotovala malne godinu dana u toj seoskoj pustoši.

– Žao mi je, što se moja gospođa toliko tuži, ali je bolje gospodariti u svojoj pustoši, negoli u tuđem vrtu robovati – reče Ivan.

– Ne razumijem prispodoba tvojih. Govorim o putovanju – odvrati nešto strože barunica.

– Sofijo, ja također ne razumijem, kako ti to misliš putovati, a imadeš dijete od mjesec i pol. Ili mniješ dijete sobom uzeti?

– A šta, opet dijete? – otrese se i namrgodi barunica. Napokon se može djetetu dojilja najmiti.

– Šta, Sofijo? Dojilja? – skoči Ivan sa stolca. – Ti si majka? Ja ti velim, da moga djeteta nikada dojilja ne će imati u rukuh!

– Eh, pa ga ti odgajaj. Ja polazim na put! – reče porugljivo barunica Sofija.

– Sofijo! Cijelo tvoje vladanje već mi je došlo do grla. Vidim, žalibože, mi dobro ne živemo. Ali mislim, da bi ti ipak kao plemenita i umna žena imala barem dobrom majkom biti!
– Molim svoga supruga, da mi ne prodiče; sita sam prodika. Putujem u Beč, pa će valjada i moj suprug sa mnom poći?
– Suprug ne može poći, jer su sada najveći i najnužniji gospodarski poslovi. Ali, ako već moraš putovati, to će netko drugi s tobom poći.
– A, zanimivo, tko? – izdahne barunica.
– Sinčić Pavao. Njega ćeš sa sobom povesti, a ja ću za tobom doći, kada ovršim svoje gospodarske poslove.
– Ha! da ne imam niti na putu mira, nego da dijete dreči sa mnom! – plane barunica.
– Dijete da dreči s tobom! – ponovi kroz zube Ivan. – Ili tako ili ti ne ćeš putovati! – reče Ivan šečući gori i doli po pisarni.
– Šta? Da ne ću putovati? A tko će mi zabraniti? – zapita ljuto i prezirno barunica.
– Ja ću ti zabraniti. Ja, gospodar tvoj, gospodar svoga imetka, gospodar i otac tvoga djeteta. Nikada nijesam nikakva povoda dao, da zlo živem sa svojom suprugom. Ispio sam mnogu gorku čašu, trpio sam, mučao sam. Ali moja žena traži jasno, da postanem u pravom smislu strogim suprugom!
– Znaš li što, ne ću se s tobom prepirati. Uzeti ću dijete sobom – reče barunica, promisliv nešto, a lice joj bijaše spokojno, kano da se je nečemu dosjetila.
– A kamo želiš putovati? – upita blaže Ivan.
– U Beč.
– Kada bi se spremila?
– Sjutra ili posjutra.
– Dobro, doći ću za tobom, kada svršim gospodarske poslove. Barunica Sofija izađe iz pisarne, a Ivan sjednu za stol, da radi dalje.
– Sve ide dobro, da bolje ne možeš ni pomisliti! – šapne barunica, izašav iz pisarne svoga muža.

——

Za dva dana već je putovala barunica Sofija. Ivan ju je odvezao na vatrenih svojih vrancih do prve postaje. Ženu mu je pratio vjeran sluga Jakob. Barunica zagrli svoga muža na rastanku, bila je veoma vesela i samo je čekala, da što prije može otputovati u Beč.
– Ti se veoma veseliš Beču, Sofijo? – reče Ivan.
– O, veoma se veselim! – kliknu strastveno, drkćućim glasom barunica Sofija.
Ivan još jedamput izgrli ženu, zatim dijete. Dijete upre svoje modre očice u oca i stade gorko plakati. Ivan jedva umiri dijete, skoči na kola i povrati se u vlastelinski dvor.
Došav u svoj dvor, oćuti neku prazninu u svojoj duši. Srce mu je slutilo nenadanu kob. Crne misli morile su mu duh, poput crnih gavranova zavrtiše se u jednom roju, a među sobom trgahu plijen; taj plijen bijaše budućnost Ivanova. Strašna misao proleti mu glavom, kano da mu se je pričinilo, da je danas posljednji bračni dan, posljednji zagrljaj i posljednji još mili supruški pogled u svoju dragu, lijepu barunicu Sofiju.

XX

Prošle su pune tri nedjelje, što je Ivanova žena otputovala u Beč, ali Ivan ne dobio od svoje žene nikakove vijesti. Svake nedjelje odaslao bi po listić u Beč, ali mu se žena ne odazva ni jednim slovcetom. Ivana je to počelo silno uznemirivati.
Nekoga jutra sjedio je snužden u svojoj pisarni, kada mu dođe list sa pečatom iz Beča, ali je poznao po naslovnom pismu, da ga nije njegova žena pisala.
Hitro otvori list i čitaše ovo:

Ivane pobratime!

Već godinu dana, što si ne pisasmo. Mi samo onda jedan drugoga potražimo, kada se radi o našem životu. Dao bog, da ti ovaj list dođe u ruke i da te zateče još kod kuće. Ako se je ikada radilo o tvom životu, sada se poglavito radi. Zmija te je ujela za srce. Hoćeš li podnijeti njezin ujed ili ćeš izdahnuti od njegove ljutine, u božjih je rukuh. U čas,

kad primiš list, putuj umah u Beč. Gledaj da navečer stigneš. Zaboga, potraži najprije mene u mom stanu, što ti ga označujem pod svojom adresom. Ne dao bog, da se prije sukobiš sa svojom suprugom ili s ikim drugim. Cijele dane očekivati ću te u svom stanu, računajuć od dana ovoga lista. Slušaj, što ti pišem. Ne ćeš li se držati toga, propao si. Radi se o cijelom tvom životu. Radi se o tvojoj ... supruzi ...

Pripravi se, da možeš ispiti najgorču čašu. Pripravi se, jer bi mogla tvoja jakost smalaksati.

Jošte jednom opominjem te, da sve tako učiniš, kako ti veli moj list.

Tvoj pobratim

Mirko

Ivan baci pismo, kano da je zmiju bacio od sebe.

– Šta je to? Zašto mi piše toli nejasno? Pa šta bi se moglo dogoditi s mojom ženom? A kada mi već tako piše, zašto mi ništa ne piše o djetetu mom, o sinčiću mom, o malom Pavlu? – pitaše se Ivan, šećuć brzim korakom po svojoj pisarni. Najviše mu je ona izreka kopala po glavi: zmija te je ujela za živo srce!

– Dakle, ujela me je već! – kliknu tronuto Ivan, pa se nehotice sjeti svoga sna, što ga je sanjao pred godinu dana. Otvori malim ključićem ormar te izvadi iz dna malu bilježnicu te poče čitati svoj kobni san.

– Julijo, prokleti Julijo! Možda se je drama zaigrala s njim! Možda mi je pogubio dijete, ženu? Možda je ona s njim? ... – Ivan ne mogaše svršiti od navaljujuće sve to žešće krvi, koja mu je htjela raznijeti glavu. – Zato meni ništa ne javlja barunica Sofija? Zato ... – jedva izgovaraše Ivan.

Hitro zapovjedi sluzi, da mu spremi kola. Pozove dvorskoga, te mu naloži, da na sve dobro pazi, da gleda valjano ljetinu spremiti. Kada je dvorskomu sve naložio, spremi se na put, pozatvara sve, pa sjedne na kola, a usput svrati se k župniku.

– Pope Jure i prijatelju! Evo ti ključeva, pripazi mi na dvor i gospodarstvo. Molim te, potrudi se svakoga dana onamo, pa ravnaj svim, kako te je volja. Valja mi hitro poći u Beč za ženom. Ako bog dadne, skoro se opet vidimo!

– Uzdaj se u mene, Ivane, kao da si sam kod kuće, sve ću po tvojoj volji uraditi. Ali što si toli uzrujan? Zar se je što zla zbilo?

– Ne znam ti ništa reći, nekakav sam čudan list dobio. Međutim viditi ćemo, kada dođem u Beč. Pope Jure, zbogom! – I žestoko zagrli Ivan svojega prijatelja župnika te nastavi putovati put Beča.

XXI

Već je crna tama padala na velegrad Beč. Na označenom mjestu pred visokom kućom stanu kola, a u hodnik stupi Ivan Martinić, vlastelin zagorski. Vođaše ga čovjek Bečlija, vičan voditi ljude u koju god kuću voliš.

Ivan malo ustaviv se pred vratima, dočuje potihi razgovor, zatim pokuca i uniđe u sobu.

– Ivane!

– Mirko! – kliknuše ujedamput dva nešto tronuta glasa i mladi ljudi se prijateljski izgrle.

– Poznaješ li ovoga? – pokaže Mirko rukom na slugu, što je ukočeno i ponizno stajao uz stijenu.

– Jakobe! A što vi radite ovdje? Gdje vam je gospođa barunica?

Sluga poniknu glavom i sažme ramenima, kano da još nije hora, da odgovori.

– Strpi se, Ivane. Sve ćeš čuti, samo se pripravi. Najprije ću ja početi, a poslije Jakob. Međutim naš razgovor ne mora Jakob slušati. Pođite, Jakobe, u prvi kat, dolje možete koju čašu ispiti i večerati, a kada vas pozovemo, dođite.

– Imate, Jakobe, da si kupite večeru? – upita Ivan.

– Imam, milostivi gospodine – zavrti šeširom u ruci Jakob.

– Evo, primite i ovo, da u nepriliku ne dođete u Beču – stisne Ivan novaca u Jakobovu ruku.

– Hvala, milostivi gospodine! – zatetuba Jakob glavom i ostavi sobu.

– Ivane, prijatelju, sjedni pa slušaj. Spremi se, da budeš dosta jak – reče Mirko.

– Mislim, da me poznaješ. Mogu sve pretrpjeti. Nervozan baš nijesam.

– Ivane, ti si nesretan, strašno nesretan. To je preludij, a sada strpljivo slušaj igru. – Tvoj život, kako bud sam vidih, bud od drugih čuh, tvoj život je prošao u godinu dana sve moguće faze gorkosti i sladosti. Otišavši iz Graca, nijesi mi pisao, gdje si, kako si obrekao. Dakle, ja ti ne mogoh pisati, jer ne znadoh, kamo si se dio. Nakon osam mjeseci tvoga bijega iz Graca eto napokon od tebe pisma. U njem si mi pisao, da sve znadeš o Juliju Krčeliću, što se je s njim dogodilo, da samo tražiš od mene, da ti reknem, što je s barunicom i njezinom obitelju. Proučiv ovako tvoj list, mislio sam, da sve znadeš u »bahanalskoj družbi«, gdje se je rastepla, o meni uhodi »bahanalske družbe«, o barunici Sofiji i t. d. – Iznenada dočuh, htijuć te posjetiti, kad sam putovao preko Zagreba, čuo sam, da si se oženio barunicom Sofijom Grefštein. Nemilo me je dirnula ta vijest, tim većma, što sam mislio, kako sam ti i pisao, da je barunica valjada umrla. Sada nijesam bio voljan posjećivati pobratima Ivana. Ta čudna ženidba, rekoh si, nikako mi ne ide u glavu. Dobro mi je još u pameti, kakova si načela imao o ženama, i nijesam mogao pomisliti o tebi, da je tvoj značaj toli oslabio, da si odustao od svojih načela, što su se na temelju znanja ukorijenila u tvojoj duši. Zato sam sada imao pred sobom samo dvije hipoteze: ili ti nijesi ništa saznao o sudbini »bahanalskoga društva« i prema tomu, što se je pobliže dogodilo međ barunicom i Julijem, pa ovako si mogao barunicu pred žrtvenik voditi. – Ivane, vidim, da ti tijelo podrktava, a lice ti se užasno mijenja. Da se malo odmoriš, pa ćemo tada nastaviti.

– Ne, ne, Mirko! ne boj se za mene, jak sam dosta. Samo nastavi, molim te – viknu žestoko Ivan, skočiv sa sjedala.

– Dobro dakle – nastavi Mirko. – Ili druga hipoteza: ti si za sve znao, ali te je barunica poput čarobnice opsjenila, i ti zaboraviv sve, počastio si ju svojim imenom i ne pomisliv na posljedice, što danas sjutra slijediti mogu. Jer ona je samo jednoga ljubila i ljubi, kako ćeš vidjeti, a taj je Julijo Krčelić, drugo sve je himba, pretvaranje! No, pustimo to. Reci mi dakle, koja je hipoteza bila: prva ili druga?

– Prva – reče muklo Ivan, da se jedva čulo, a nešto ga je silno gušilo u grlu.

– Prva! Oh, tada sam i ja krivac, jer mislim, da bi se teško bio sklonuo opisivati u svojem pismu sve, što se je iza tvoga bijega zbilo u Gracu, tim većma ne bih ti bio to opisivao, jer si mi se hvalio, koli ugodan život sprovodiš na selu, pa ne bi htio tada buditi u tebi tužne prošle zgode i njihove prikaze. Ali, bog znaj. Možda bih se bio i na to dao, da nijesi rekao, da o Juliju Krčeliću sve znaš. – Čuj dakle. Pripovijedati ću ti sve potanko, kako se je poslije tvoga bijega raspršilo »bahanalsko društvo«; što bijaše s Julijem i što s barunicom Sofijom Grefštein.

Mirko je sada ispripovijedao vjerno sve prošle zgode. Kad je Mirko svršavao svoje pripovijedanje, počela je Ivanom tresti tiha groznica, kako običaje tresti mornarom, kad opazi crnu pjegu na nebu, stalnu pretječu silne oluje.

– Kriv si, Ivane, što si se prenaglio sa vjenčanjem barunice Sofije Grefštein – svrši Mirko pripovijest. – A sada prelazim na glavni dio. Prije dva tjedna vidim u nekom bečkom parku podvečer dvije poznate osobe, gdje se potpazuške vode. I nehotice pogledam oštrije, ali malo da nijesam glasnije ciknuo, bijaše to barunica Sofija Grefštein i Julijo Krčelić! O Juliju toliko znam, da mu je otac umro, a Julijo se skita od grada do grada i žive od kartanja. Vele, da je sretan u igri. Priča se, da je već prva dva mjeseca u bijegu sa svojim ocem sve proigrao, što je još u starca novaca bilo. Zatim je nekoliko tjedana hranio sin oca novcem, što ga je dobio na igri ili opet kakovom prevarom. Ali napokon vrijedan sin odnemari sasvim starca, dok nije konačno starac od tuge ljuto obolio i u frankfurtskoj bolnici izdahnuo. Odonda skita se Julijo po čitavom carstvu, a već ga je i zatvorilo rad prevare. U samom Beču proganja ga policija, pa ga stoga samo po noći možeš vidjevati.

Kada ga vidjeh sa barunicom Sofijom, srce mi se uzbuni od neke neopisive tjeskobe. Prvo, što sam mislio, bilo je, da si ti valjda umro, i tako se je ona opet sastala sa Julijem. Nu ipak nije mi se dalo na tu misao posvema pristati. Nije moguće, rekoh sam sebi, da se u godini dana toliko toga može

dogoditi! – Izdaleka neopazice slijedio sam par, koji se je vidio po vanjskom vladanju preblažen i presretan, neprestano si nešto šapćuć, što dakako razabrati ne mogoh.

Slijedio sam ih do neke visoke kuće, uniđu u nju, a za malo vrijeme pojavi se barunica Sofija i Julijo na prozoru. Dugo razgovarahu, ja nijesam ništa čuo. Ali sam šetao, dok se nijesu prozori zatvorili. Neko vrijeme titralo je još svijetlo na zastorih, a na njih si vidio nekakve fantastične slike, kano da se tko nabacuje i igra po sobi. Napokon se svijetlo utrne, a grobna tišina zavlada naokolo.

Zapamtih si kuću i prođem u svoj stan, a cijelu noć nijesam niti oka zaklopio. Drugoga dana pohrlih rano pred istu kuću, da vidim, što će se dalje dogoditi. Oko deset sati prije podne izađe iz kuće barunica Sofija, jedva sam ju upoznao. Bila je zastrta gustom, bijelom koprenom. Ona se dakako ne nadaše, tko ju uzastopce slijedi. Dođe pred »Hotel k zlatnomu labudu«. Na hodniku ju pozdravi nizak, mlad momak, ona je malo razgovarala s njim i on ode ulicom svojim putem. Ja za njim. Počeh ga ispitivati o barunici, a on mi iskreno počme pripovijedati o tebi i o njoj. To bijaše tvoj sluga Jakob. Sada mi istom puče jasno pred očima, kakova se tuj zapliće igra! Zatim me je vodio sobom u neku usku i tamnu bečku ulicu, tuj je on stanovao zajedno sa tvojim sinčićem, gdje još i sada stanuje, a neka Njemica dojilja ga hrani i tetoši oko njega.

– Čim dođosmo u Beč, reče sluga Jakob, umah je gospođa dala naručiti dojilju i nas oba zajedno sa svojim sinčićem dala je odvesti po konobaru u ovaj stan, te niti ne zna milostiva gospođa,, gdje stanujemo. Ja samo moram svako jutro oko deset sati doći u njezin hotel, da mi naruči, ako je štogođ potrebno. – Srce mi je pucalo u grudih, kada sam to slušao od sluge. Dosjetim se, da je mogla već prije biti s njim u dogovoru, pa upitam slugu, da li su u tvoj dvor dolazili kakovi listovi, prije nego je barunica Sofija otišla u Beč. Sluga mi na to reče, da je on nosio potajne listove na poštu, za koje mu je barunica strogo zabranila, da nikomu ništa ne kaže o njih, osobito ne gospodinu Ivanu, pa da ga je za to pošteno nagrađivala.

Mirko svrši i nastade duga stanka. Ivan Martinić grozno problijedi. Usnice su mu se tresle, a oko mu je buktilo bijesom i gnjevom. Osjećao je, kako ga duši u grlu, a nije mogao dugo ni riječi progovoriti.

– Tada sam ti umah pisao, a sa slugom Jakobom svaki dan razgovarao i on je dolazio također k meni. On dakako puno znade, ali ne zna svega, što ti sada znaš i suvišno bi bilo. – Ivane, ja sam svršio, a sada bi mogli pozvati slugu.

– Ne, ne treba ga. I onako sve znam, što bi mi on još mogao pripovijedati. Ali sada ćemo nas dva raditi – reče promuklim glasom Ivan.

– Izvoli, Ivane. Znaš, da sve učinih za tebe.

– Bi li ja sada umah išao u taj »Hotel k zlatnomu labudu«?

– Ne, Ivane. Nje ne zatečeš ondje, već kod Julija.

Ivan je opet stao misliti i šetati po sobi.

– Ja ću se s njom raspitati.

– Svakako – potvrdi Mirko.

– Čuj, nova misao mi je sinula u glavi. Bi li se ja mogao dokopati listova, što joj ih on napisa?

– Mislim, da ih ne nosi valjada sobom. Biti će u njezinu stanu negdje spravljeni – reče Mirko.

– A ona svakog dana tek u deset sati dolazi od Julija?

– Upravo u deset.

– Dobro. Prvo je, da moramo sutra u sedam sati u »Hotelu k zlatnomu labudu« dobiti listove kao dokazala. Prijatelju Mirko, posveti ovu noć meni. Mi ćemo razmisliti i stvoriti stalnu osnovu, po kojoj ću se raspitati s tom zmijom.

– Da! Najprije ćemo slugu otpraviti kući, ali reći ću mu, da je sjutra u sedam sati ovdje, a onda će dobiti od tebe daljnje naloge.

Kada je to bilo obavljeno, zatvore se prijatelji u sobu i umukoše oba. Sada bi jedan, sad drugi pokročio sobom i opet natrag sio. Tri puna sata ne progovoriše jedan drugomu ni riječi. Samo se je čuo katkada duboki, teški uzdah. Tako samo učenjaci znadu mučati, kada svaki za sebe rješava kakovo teško pitanje.

I tri sata su prošla. Ivan sjednu na divan, kanda je nešto spokojniji, samo časovita trzavica potresala mu je časomice

vitkim, muževnim tijelom. Žile na sljepočicah jako mu nabreknuše, a po čelu ukazaše mu se duboke, tanke mrske.

– Mirko! Svršio sam osnovu, a ti ćeš opaske stavljati.

– Dobro. Počmi.

– Ja ću se sa ženom posve hladno raspitati i to ne u Beču, nego u Zagorju na svojem imanju. Ponajprije treba mi zadobiti listove, pa i mislim, da ćemo ih sjutra već u ruci imati.

– Dobro. Ali što ćeš raditi u Beču? – prigovori Mirko.

– Čuj. Djeteta svoga ne će ona više nikada vidjeti. Podmititi ću dojilju, neka kaže, da je dijete danas podvečer uhvatila nekakova bol, a ona da je potražila umah liječnika, koji je došao k djetetu i ovo je na očigled njemu umrlo, on je pako zapovjedio, da se dijete umah bez ičijega pitanja predade bolničkim slugam, koji ga imadu prenijeti u bolnicu, jer je dijete u kužnoj bolesti umrlo. To bi se imalo dogoditi danas navečer. Sjutra ćemo u jutro naći njezine listove i podmiti konobara ili konobaricu, koja će se barunici potužiti, da joj je netko ukrao onu posudu ili što uopće bude, gdje ćemo listove naći. U deset sati će po običaju čekati sluga pred hotelom, da joj tužan javi smrt djeteta i što se je s njim dogodilo. Kod svoga tugovanja upozorit ćemo slugu na to, da se sjeti mene i da počne naricati: što ću istom ja raditi za dijete svoje, koje sam toli ljubio. – Ovdje mislim, da ćemo opet barunicu uloviti, jer ona će stalno zaprijetiti sluzi, neka meni ne kaže onako, kako se je zbilo, već kako će i ona reći, da je dijete tobož u njezinu naručju umrlo.

– Ivane, tvoja osnova je okrutna i grozna. Zato te se je bojalo prije godinu dana sve u Gracu.

– Mirko, još je okrutnija i groznija moja žena; sve bih pregorio, ali je ona okrutna prema vlastitomu svomu porodu, a tuj prestaje sve! Međutim, kako misliš, bude li to izvedivo?

– Mislim, da će biti – odgovori ukratko Mirko.

– Pođimo dalje. Smrću djeteta prestao je dakle onaj najnježniji vez među nama. – Sjutra navečer, kako nam bude već zgoda, osobito ako bude ona šetala sa svojom skitalicom, poslati ćemo Jakoba k njoj, neka joj dojavi, da je mene vidio u Beču. Ne će li to sjutra moći, to ću čekati ju posjutra, ma čekao ju do deset sati u »Hotelu zlatnoga labuda«. Protužiti ću tad žalosnom vijesti o smrti djeteta i sa ženom hladno krenuti u Zagorje.

U Zagorju na svojem imanju stupiti ću odriješito sa bjelodanimi dokazi pred ženu, lijepu barunicu Sofiju, raspitati se s njom i dati joj novaca za nekoliko godina, premda mi nije nikakova miraza dopremila; a zatim ću rasprodati sva zemljišta među seljake, dvor ću razrušiti i naseliti se daleko negdje u Italiji, radeć jedino o sreći svoga jedinoga sina i gledajuć, da se nikada sa svojom majkom ne sukobi.

A da znadem i za nju, kuda će se skitati u životu, uputit ću Jakoba, kako joj se neka pokaže osobito povjerljivim, a meni neprijateljem i tako da ga ona u svojoj službi zadrži, pa će mi onda moći tajno javljati, što se s njom zbiva i gdje je. – Međutim, to je nuzgredno u mojoj osnovi, pa se i ne brinem, ako mi i ne pođe valjano za rukom ovaj posljednji dio osnove.

Dijete ću ostaviti pod tvojom paskom u Beču, a kako ću poslije raditi sa djetetom, to će se opet nova osnova izviti, jer bih rado nesretno svoje dijete posebnim načinom odgojio. – Imaš li kakovih opazaka? – svrši Ivan.

– Ne imam, brate. Nego nešto još treba k tomu.

– Po prilici?

– Velika govornička sila i mnogo novaca – reče Mirko.

– Ne boj se, oboje bude u redu.

– Ali si ti uzrujan, ne ćeš moći govoriti na stanovitih mjestih, zapinjat će ti riječ.

– Ne, ne će, jer sve, što radim, radim za sreću sina!

XXII

U sedam sati drugoga jutra bio je već Jakob u stanu Mirkovu i tuj je doznao malne za cijelu osnovu, te je tako postao tajnim saizvodiocem njezinim. Ivan ga je o svem uputio glede djeteta i glede ponašanja prama barunici i prema njemu. Zatim se spremiše u stan baruničin u »Hotel zlatnoga labuda«.

– A što ćemo, ako slučajno nađemo barunicu u svom stanu? – upita Mirko putem.

– Pa i Julija s njom? – nasmije se gorko Ivan. – Pustimo sada kombinacije, pak idimo, da izvedemo uvod osnove.

Dođoše u »Hotel k zlatnomu labudu«. Jakob ih odvede u baruničine sobe, pozovu konobara i operacija počme. Nijemac je dugo i sumljivo gledao te strance, ali kad ugleda zlatni novac, prista na sve i popusti u svem. Zatim pozove svoju družicu konobaricu. Nu s njom sklopiše lakše ugovor, pošto se već dogovoriše sa konobarom. Od nje su još saznali, da barunicu posjećava, što je ovdje u hotelu, mlad, visok čovjek i to samo onda, kada pozli vrijeme u Beču. A konobarica otprema također baruničine listove na toga gospodina.

Silan je novac sipao Ivan, a to bijaše zlatan ključ, koji je sve otvorao. Počme potraga, a listova ne mogoše naći. Sada navališe na baruničin kovčeg, ali je bio zaključan.

– Pođite hitro po bravara, pa neka donese sve moguće ključeve! – vikne energično Ivan. Konobar iznikne iz baruničinih soba, a za nekoliko časova eto sredovječna, niska, zamazana čovječuljka, gdje nosi na žici čitavu četu ključeva, velikih i sitnih.

– Hoćete li moći otvoriti ovaj kovčeg? – upita Ivan.

Bravar se ponizno nasmiješi, prignuv se do kovčega, zaviri u ključanicu, zatim prebere ključiće, pokuša prvim, drugim, pokuša trećim – a pokrovac kovčega skoči uvis. – Ivan se obori na kovčeg. Na dnu pod svimi inimi stvarmi nađe rukovjet listova, omotanih crvenom svilenom vrpcom. Bijahu bez poštarskih maraka. Izvana pročita Ivan crvenom tintom baruničinom rukom napisano: »Listovi od miloga Julija«.

– Evo ih! Evo ih! – kliknu slavodobitno hrvatski Ivan Mirku. Poravna opet stvari u kovčeg, a bravar ga opet zaključa i sve bude u redu, kako je i bilo.

– Sada se ne bojte ništa – potrepta Ivan konobara po ramenu. – Bolje će nam poći za rukom, nego i mislimo. Ja ću se brinuti, da barunica i ne osjeti ovdje u Beču, da joj izginuše listovi. I tako vi ne odgovarate za nje. A sada još jedno, konobarice. Možda još dva dana ostati će barunica ovdje, pa ćete i mene s njom vidjeti. Kakav joj god list otpremali, spravite ga i predajte meni. Nagradit ću vas plemenito.

– Hoću, gospodine! – poklone se zajedno konobar i konobarica.

– A sada nas vodite k dojilji – reče Ivan sluzi.

U dojilje je puno lakše bilo, negoli kod konobara. Sirota Njemica, kada joj se zablistaše novci pred očima, nije ni znala, da je više u nje kakovo dijete. Dijete bude od dojilje otpremljeno, a ona se otputi zajedno sa slugom u »Hotel k zlatnomu labudu«.

– Jakobe, – stisnu Ivan sluzi ruku – od sada nijeste više u mojoj službi, nasmija se Ivan. – Pamtite sve, što rekoh. Vi vidite, da sam nesretan, pa tražim vašu pomoć i mislim, da ćete biti vjeran našoj tajni; nagradit ću vas plemenito.

– O, milostivi i dobri gospodine Ivane! Ja sam vaš, vazda sam vaš! – zajeca sluga i stade ljubiti ruke Ivanu. – I sluga ima dobro srce, i sluga ima poštenu dušu!

– Dobro, dobro, Jakobe, – nasmiješi se gorko Ivan i dade sluzi nagradu.

– Ne, plemeniti gospodine! Ne uzimam za ovo djelo nagrade.

– Primite samo, Jakobe, vi ste mi odsele prijatelj. – Sluga popođe za dojiljom u hotel.

– Da, još jedno – prikriči Ivan hitro sluzi.

– Zadržite kakogođ barunicu do jedanaest sati u hotelu, ja ću doći onamo.

– Zar toli brzo? – prigovori Mirko.

– Da, brate. Sjutra već možemo otići u Zagorje. – Sluga kimnu glavom i ode sa dojiljom.

Ivan pogleda na uru – devet i četvrt. – Vidiš, Mirko, kako se lijepo izvija moja osnova, a srce mi puca i mozak vrije. Nu najteže bit će mi, da moram sa barunicom hladan biti, pače prijazan, dok budemo putovali u Zagorje. – Devet je i četvrt, možemo još pregledati i pročitati ove listove, što ih ugrabismo danas.

– Mnijem, Ivane, da ne. Uzbunit će ti odviše krv.

– Ah, uzbuniti većma ne može, nego jest, jer tada bi poludio. – Dakle od početka prvi list:

Mila moja Sofijo!

List, što ćeš ga primiti kao gospođa Martinićka, silno će te iznenaditi. Mila Sofijo! Znam, da si mnogo trpila radi mene. I ja trpih mnogo i mnogo. Sada sam posve sam na svijetu. Otac mi je umro, imetak mi je propao, zaruke se naše razvrgle i ja, desiv se u Zagrebu, saznadoh, da je moj vječni protivnik, Ivan Martinić, postao tvojim mužem, a što još više, i vlasnikom bivšeg mojeg imanja! U prvi čas htjedoh se ubiti. Ali odustah. Ljubav me je spasila. Ljubio sam te kroz sve bure svoga života, ljubim te žarko i sada! Naša ljubav je doprla dotle, da ipak imam vazda prvo pravo na tvoju ljubav, pa makar mi je i tebe drugi oteo. Sve to stoji do tvoje volje. Odgovori mi dakle dvoje: ili da se ubijem, jer me ti prezireš, ili da živem, jer me ti ljubiš! A ako me ti ljubiš, onda mi je život sladak i ja hoću da živem! I o tom odgovoru stoji, da oba nastojimo čim prije sastati se. Ovaj list po mojoj naruci doći će samo u tvoje ruke, a ti mi možeš odgovoriti u Zagreb.

Julijo Krčelić, Ilica br. 204.

Drugi list:

»Živi, Živi! Jer te barunica Sofija ljubi i ljubiti će te! Barunica Sofija, a ne gospođa Martinićka!«

To su tvoje riječi, lijepa moja Sofijo; riječi, što me nadahnuše novim životom, novom nadom. Tužiš mi se nakon tragične pripovijesti svih događaja i svojih borba i svoje udadbe – otkako se rastasmo, tužiš mi se na suhoparnog svog muža, koga nijesi nikada ljubila, niti ne ljubiš! Ja te ne mogu inače utješiti, nego da se čim prije sastanemo, kako sama predlažeš, u Beču. Veliš, da se bolje razumijem u Beču, nego ti, pa da ti pišem ime hotela, u kom ćeš se nastaniti sa svojim mužem, da tako ne bude nesporazuma i da te mogu lakše naći. Dobro. – Nastani se u »Hotelu k zlatnomu labudu«. Ali se bojim, ne će li tvoj muž sam birati hotel u Beču, a još više se bojim, da se mi niti ne ćemo moći sastajati, kad bude tvoj muž uza te. Divim se tvojoj smjelosti i veleumnosti u pismu i u mislih i čini mi se, da si natkrilila

i vlastitoga svoga mudroga muža! Pa ćutim, da se ne ću sastati sa onom ipak odviše nježnom djevojčicom, barunicom Sofijom, nego sa gracioznom i dražesnom damom barunicom, kakove si samo mogu pomišljati u žarkoj Italiji!

Da si mi zdravo, lijepa Sofijo! – Da, tužiš mi se, da si majkom. To je dakako žalosno, ali ...

Da si mi zdravo, lijepa Sofijo! Javi mi umah, ako još što imaš – a onda do viđenja!

Julijo
u Zagrebu

Ivan nije hotio dalje čitati, nego baci listove i gledaše turobno i sumorno svoga prijatelja Mirka.

– To su žene! To su ideali života! – zamrmlja Ivan. – Znadeš, što ću učiniti? – nastavi poslije dulje stanke Ivan. Raspitati ću se s njom još ovdje u Beču, ako budu iole zgode prijale. Te zmije ne ću više voditi na ono zemljište i u one dvorove, što sam ih poštenim znojem svoga oca kupio.

– Eto, ne rekoh li, da će te razdražiti listovi. Nemoj nagliti, bolje će biti u Zagorju. Ovdje možeš i one konobare upropastiti i druge nezgode mogu ti smetati – reče Mirko.

—

U gostioni »zlatnoga labuda« čekao je po običaju sluga Jakob svoju gospodaricu. Barunica Sofija dođe kao uvijek blijeda i tugaljiva lica. Jakob joj pođe u susret i zamoli, da dopusti njemu i ženi, što je s njim, unići s barunicom u sobu, jer da joj imadu nešto vrlo znamenita reći. Barunica privoli, a Jakob i žena ispripovijedaju sve o smrti djeteta, kako ih je Ivan naučio bio.

Barunica, kako je već sva smućena bila, počne kratkočasno očajavati, navaljujuć na Jakoba, zašto joj nije javio o bolesti djeteta. Sluga joj krepkim glasom ispovjedi još jedamput, kako je dijete iznenada podvečer obolilo, on da ju je tražio u »hotelu«, ali je nije našao, kad se je pako natrag k djetetu vratio, već su ga bolničke sluge nosile mrtva u bolnicu. – Barunica Sofija uhvati se za srce. Možda je oćutila, da je ipak majkom bila. Možda je oćutila, kako je duboko pala.

– Jao, što će istom gospodin reći za dijete svoje – reče tiše Jakob.

– Šta, gospodin? – plane barunica. – Dijete je umrlo. Valjada ga nijesam ja ugušila!

– A što će sada sa mnom biti, zar ja ostajem još u onom stanu, gdje je dijete umrlo, milostiva barunice?

– Ne, vi za danas ostajete ovdje – reče barunica, za tim nagradi dojilju i ova se vrati u svoj stan. Puno, puno je Njemica dobila novaca od tih zagonetnih stranaca.

Kada dojilja ostavi »Hotel zlatnoga labuda«, sjedne barunica na divan i ponudi svomu sluzi, da sjedne, što ga je veoma iznenadilo.

– Jakobe, – poče blago barunica – jeste li vi meni vjeran? Poštujete li iskreno svoju barunicu?

– Iskreno, milostiva gospo!

– A kada bi bilo na izbor međ menom i suprugom, gospodinom Ivanom, uz koga bi vi volili pristati, Jakobe?

– Vazda uz milostivu gospođu barunicu! – kliknu, pretvarajući se, Jakob i sjeti se Ivanovih naputaka.

– Dobro dakle, pouzdajem se u vas i zadovoljna sam. Među nama od današnjega dana postoje stanovite tajne i vi ste mi više prijatelj negoli sluga. Evo, što želim. Ne smijem Ivanu reći, da je dijete ma časak od mene odsutno bilo, nego da je u mom naručju izdahnulo.

– Ali, milostiva gospođo, ako gospodar ustraži grob djeteta?

– Zato mi već sjutra otputujemo iz Beča.

– Nu, ako gospodin danas dođe? – upita brižno Jakob.

– Skrbiti ću se, da ne pođemo tražiti grob djeteta – usta barunica i dade Jakobu znak, da ju neko vrijeme nasamu ostavi.

– Ah, kako to lijepo napreduje sve. Bremena sam se riješila, ali s Julijem se već moram danas rastati; pa danas ćemo još biti zajedno ... a onda, dok ... I barunica nasloni se natrag na divan i nešto tiho šaptaše sama sebi.

Ne bi prošlo dugo vremena, a na baruničinih vratih netko silno zakuca.

– Tko je? – preseneti se barunica.

Jakob nahrupi u sobu.

– Gospodin Ivan, gospodin Ivan već je tu, sada uzlazi po stubah!

– Je li ga je sam đavo donio baš sada! – ciknu barunica. – Stan'te u kut i čekajmo ga. Barunica si rupčićem zastre oči i čelo, kano da je silno žalosna. Ivan uniđe u njezinu sobu. Nakon kratka vremena sazna sve. A pretvaranja bijaše od svih trih strana. Jakob se je razumio s barunicom, ali najbolje se je razumio s gospodinom Ivanom. Hitro se odluči, da se je umah sjutra vraćati iz Beča u Zagorje. Ivan, ako je i ćutio ljutu bol radi tobožnje smrti djeteta, ipak nije na zadovoljstvo baruničino pitao za djetinji grob. Nu barunica Sofija bijaše uza sve to veoma uzrujana i nervozna. Poslije-podne umoli muža, neka ju ispriča, da će otpočinuti u svojoj sobi i provesti u samoći. Ivan dakako prista i sam joj najvjesti, da ide s Jakobom k nekomu trgovcu svoje poslove obaviti.

Čim izađe Ivan sa Jakobom, pograbi barunica grčevito papir i tintu, zaključa se u svojoj sobi te stade pisati.

– Jakobe, kako vidim, lijepo napredujemo oba – reče tiše Ivan, kada je sa slugom izašao na bečke ulice. Samo će nam biti mučno toliko se pretvarati. Nadam se, da ćete s vremenom postati toli dostojnim tajnikom baruničinim, da ćete ju služiti i poslije, kada se sa mnom raspita, a to će veoma prijati mojoj osnovi, kako vam jur rekoh.

Sluga je samo duboko uzdahnuo, shvaćajuć svoga nesretnoga gospodina.

Ivan pođe u Mirkov stan i ovdje mu sve naruči za svoje ljubezno dijete. Zatim krenuše sva trojica k novoj dojilji. Ivan izgrli svoje dijete i vrati se opet u Mirkov stan, a podvečer potraži sa Jakobom »Hotel k zlatnomu labudu«.

Na stubah mu poznata nam već konobarica utisne mirisav listić u ruke. Ivan ju razumije i obilno ju nadariv reče joj tiho, neka ga za čas uvede u koju drugu sobu. Konobarica ga

rado posluhne i otvori vrata ubavoj sobici. Sluga je stajao za vratima, a Ivan Martinić pođe do prozora, otpečati list i čitaše slijedeće:

Julijo! Slatki Julijo i nesuđeni – – – !

Kako sam brzo zgrabila papir, tako ti brzo pišem. Ah, milijun riječi napisala bih u naslovu tvom u cijelom toku lista – ali jao si ga ženi moga stanja! Dijete mi je umrlo ... tim sam većma pripojena k tebi! – Muž je ovdje! Ivan je ovdje! Sjutra već odilazimo u Zagorje! – Posve jednostavno, hladno je slušao o iznenadnoj smrti djetinjoj, čemu se nijesam nadala; rekoh mu, da je umrlo u mojem naručju. Lagah. Što bi bilo, da me je pitao za grob svoga sina?

– Ali ostavimo to, – sjutra putujemo u Zagorje. Mislih još nekoliko slatkih dana provesti u naručju tvom! Ah, pa prestaje tako hitro! – – – Muž, grozni muž! – – Ne shvaćam se, uzrujana sam! Plačem, tugujem i bjesnim, kada ga vide moje oči; radosna sam tim, uznesena sam, kada se tebe sjetim. – Moje tijelo, moja duša, svekoliko moje biće – sve je to tvoje i ničije drugo, – pa ipak muža imam – on mi je za vratom oh – oh – to je grozno! – – – Ja sam prokleta, to mi ori na dnu duše; a ti si mi nekom prodirućom vatrom, drktavim glasom, pak buktećim plamom poviknuo: to je devetnaesti vijek – – – budi, barunice, damom – – – kakova valja da je dama – – šta će ti samo hladni premudri seljak? I jest – bilo je! Oh, u ovaj tren da umrem, da ostavim svijet, ali i ti sa mnom! Vrisnula bih od nekog čeznuća – – – ali ljudi, ljudi – prokleti su ljudi okolo mene. Uzrujana sam, nikada još tako nijesam bila! – – Dođi, Julijo, skoro u Zagorje, da održiš svoju riječ – – da pozoveš čeličnoga Ivana, neka vrši zadanu riječ kao bjegunac u dvoboju – – i uspjeha mora biti – – uspjeh, uspjeh tvoj na dvoboju s njim, jer inače nijesmo opet gospodari Krčelićeva imanja! Inače se ubijem, jer nijesam pred svijetom tvoja priznana žena, nego – – – Dođi u Zagorje skoro, sada se ništa ne ustežem, da pozoveš Ivana na dvoboj, jer je dijete umrlo – – – Dođi!

Oh, zagrlila bih te vječno; – otrovala bih te, al' za jednu samo sekundu, da te tim žešće uzmognem grliti! Zašto je taj bog dao ptici krila, a čovjeku nije? – S tobom – s tobom letila bih daleko, daleko – – – Govorit se ne da, pisat se ne da; ali ćutit i mislit se dade – – Ah, kolika strast proniče moje tijelo, koliki plamen bukti u mojem srcu, kolika uzrujanost bjesni u mojoj duši – – Dođi, dođi, – – dok – –

Sofija barunica

– A, to je nešto nova! Atentat dakle! Čekaj, barunice. Prije nego izvedete svoje osnove, pripravit ću ti ja krila, kad ti ih bog nije dao, pa ćeš mile volje letjeti sa Julijem; ali žalim, da gospodari nikada ne ćete biti bivšeg Krčelićeva imanja. Žalim! – šapnu sarkastično Ivan sam sebi i metnu baruničin list među druge njezine listove, a zatim se okrene k sluzi Jakobu:

– Jakobe, stupite bliže. Od sutrašnjega dana barunica Sofija Grefštein, bivša moja žena, nije više vlasnica mojega imanja niti mojega dvora. Sjutra se raspitujem s njom. Vas ću preda njom okuditi kao najgadnijega i najnevjernijega slugu, vi me razumijete. Tim ću vam pribaviti stalno mjesto kod nje, a onda znadete, što imate raditi. Rekoh vam već, da ništa drugo, samo ćete me obavješćivati, gdje u koje vrijeme barunica stanuje i tko je njezin ljubovnik. Za taj posao bit ćete obilno nagrađeni. Samo oprezno valja raditi vam i meni. Kada vas barunica otpusti, obratite se na mene. Ja ću vas osjegurati za vaš život. Ono novaca, što vam dajem, primite, ako bi vam već od kraja pozlilo. Pismu ste vješt, pa mi javite već prvih dana, kako se uputim na imanje svoje, što je sa barunicom, koja više moja supruga nije. Jeste li me potpuno razumjeli?

– Jesam – reče tvrdo sluga.

– Prisegnite na boga, da ćete biti vjeran samo meni.

– Prisižem, gospodine Ivane!

Ivan Martinić uputi se zatim u sobu svoje žene.

XXIII

– Ivane, sada je osam sati ujutro i ja sam se posve spremila. Ti si mi sinoć rekao, da želiš, da dođem k tebi u tvoju sobu točno u osam sati, da imaš sa mnom govoriti na samu. Evo me – poče barunica Sofija, stupiv u Ivanovu sobu, a u licu si joj vidio tajni nemir.

– Neka sjedne barunica Sofija Grefštein – reče hladno Ivan i posadi se nasuprot barunici.

– Pitam barunicu Sofiju Grefšteinovu i moju suprugu, zašto je ona toli radosno pošla u Beč?

– Smiješnoga li pitanja – klikne poludrzovito, poluzbunjeno barunica.

– Nije smiješno, gospođo! Posve je ozbiljno. Ustrpite se samo. Pitam nadalje barunicu Sofiju Grefšteinovu, je li ona dobro poznala »bahanalsko društvo« u Gracu i njegova najodličnijega člana Julija Krčelića, s kojim je imao Ivan Martinić, bivši informator mlade barunice Sofije, za njezinu povrijeđenu čast dvoboj dijeliti? Ali taj isti Ivan pobjego je u noć poput hulje i to sve za volju svoje učenice, barunice Sofije. Pitam barunicu Sofiju Grefšteinovu, kako ju je dirnulo, kada ju je poslije bijega Ivanova tako gadno osramotio Julijo Krčelić?

– Gospodine Ivane, prestanite! Ne ću da vas slušam! – plane, dignuv se barunica.

– Molim svoju suprugu, barunicu Sofiju Grefšteinovu, da sjedne. Vidim, da gospoja mijenja lice, da joj srsi prolaze tijelom. Ali neka znade barunica Sofija Grefštein, da su i ovomu čovjeku, koji sada toli hladno ovdje govori, prolazili tijelom srsi, a lice da je užasno mijenjao, kada je prije četrdeset sati još nešto gorega slušao o svojoj supruzi!

– Samo dalje, samo dalje! da čujemo, što sve znate, gospodine Ivane! – reče Sofija sjednuv i poče podrhtavati.

– Ivan nije znao, kada se je vjenčao na svojem imanju u Zagorju sa barunicom, u kakovih je ona odnošajih bila sa Julijem Krčelićem poslije Ivanova bijega iz Graca. Da je znao, on ne bi danas na ovom mjestu razgovarao sa barunicom, svojom suprugom. Tekom godine dana osvjedočio se je Ivan, da ga barunica Sofija ne ljubi, ko što ga nikada ni ljubila nije. Ivan je ustrpljivo podnašao, jer ljubav si nije moći izvojštiti silom. Međutim, kada je barunica svoga muža obdarila djetetom, mislio je Ivan, da će se bračna sreća vrtjeti okolo jedinoga djeteta našega. I tuj se je Ivan prevario. Barunica je mrzila svoje dijete. Ona nije ni materinske ljubavi ćutila. To se ipak može zahtijevati od svake poštene žene, da bude ljubeznom majkom. Barunica Sofija otputovala je u Beč, pa zna, kako se je rastala sa svojim suprugom.

Nastade stanka. Barunica je pozorno slušala Ivana.

– O Beču, govorit ćemo veoma kratko – nastavi Ivan. Barunica Sofija Grefštein bijaše u tajnom sporazumku sa svojim ljubovnikom Julijem Krčelićem i u Beču, dakako u potpunoj slobodi življaše do danas sa ljubeznim Julijem!

– Lažeš! Lažeš! – kriknu barunica, uhvativ se za glavu.

– Barunice, umirite se. Dokazati ću vam sve. Nadalje je barunica predala svoje dijete dojilji, te ga nije u tri tjedna niti pogledala i dijete je tako prekjučer od kužne bolesti umrlo te je pokopano sa inimi mnogimi nesretnici, pa mu mati ni otac ne znade danas za grob. Sve je to radila barunica Sofija, da može slobodnije i raskalašenije sprovađati ugodne dane sa svojim bivšim ljubeznikom Julijem! A u slozi sa opakim i podlim slugom Jakobom usudila se je drzovito varati svoga supruga Ivana! Međutim je Ivan sve saznao od drugih, a tako je bog htio.

Barunica je sva drktala, a napokon ne mogavši više sakriti svoju uzbunu, viknu plačuć:

– Lažeš! Lažeš! Lažeš! Dokaži, inače si hulja!

– Barunice Sofijo, vi se zaboraviste. Ivan nije nikada hulja bio, niti danas hulja nije! – I posegne u njedra. – Poznate li, barunice, ove listove?

– Šta? – Barunica slomljena i skršena klone na naslonjač i oborivši glavu, stade tiho jecati: izdaja! izdaja! ...

– Nije izdaja, barunice, jer vas je sam bog izdao, u koga vi i Julijo ne vjerujete! A božje se djelo ne zove izdaja, nego pravednost! Ne krivite, barunice, nikoga, ne potražujte

nigdje izdajstva, jer ćete se još većma sramotiti. Čujte sada dalje – odahne Ivan i provuče ruku preko znojna čela.

– Da vas riješim novoga zločina i da ne putuje Julijo sa kuburami u Zagorje, da me ubije kao pseto, pa da se vi tako dočepate sreće nazvati se ženom Julijevom, što vas po vjernoj ljubavi patri; k tomu, da Julijo ne zadobije opet svoje zaigrano imanje, što bi mu samo po ubojstvu moglo pripasti, kako se dogovoriste; da vas dakle svih tih muka riješim, gospođo barunice Sofijo Grefšteinova, vi od ovoga trenutka nijeste više mojom ženom, ja se raspitujem s vami i povraćam vas u naručaj Julijev! Ostanite u Beču s njim i sretno živite!

– Dakle vi i to znadete! – zastenja barunica, poniknuv glavom na grudi.

– Da, evo vam dokaza, vašega mirisavoga pisma!

Barunica problijedi iznova i šaptaše: Prokletstvo!

– Nipošto, gospođo barunice! Bog je tako htio, u koga vi ne vjerujete. Podajte se natrag svojim strastim i vi sve zaboraviste. A ja putujem u Zagorje.

Iznenada se baci barunica Sofija na koljena, obujmi Ivanove noge i stade zdvojno jecati slomljenim, skršenim i promuklim glasom:

– Ivane! Ivane! Oprosti, oprosti, oprosti! Zgriješila sam!

– Nikada! – odrinu ju krepko Ivan. Nikada! Vi ste opaka žena! Vraćajte se u naručaj opaka čovjeka Julija Krčelića! Budite bahantica, budite skitalica kao on! I recite mu, da Ivan s njim nikad dvoboja dijeliti ne će, s njim će ga prije ili poslije podijeliti krvnik na vješalih. I bježite s njim u valove svijeta, jer ga lovi proza, bečka policija, da ga zatvori!

– Oh, vi ste okrutan, gospodine Ivane!

– Da, vidite, tko je okrutan, evo vam poklanjam prijepis svoga sna, što ga sanjah u Gracu pred godinu dana. Vi, opaka ženo, ispili ste mi živo srce, što je toli blagohotno kucalo za vas, i vi ga nosite u svojih čeljustih sa sobom! A vaš opaki ljubovnik ispio mi je žive oči, što su toli bistro gledale u božji svijet! – Odilazite, okrutnice i opaka ženo! Opraštam vam, ali nikada se više vidjeti ne smijemo. A da

vidite, da nijesam okrutan, odbrojiti ću vam deset tisuća forinti, da možete živjeti prve dvije tri godine. A na dalje neka se brine Julijo Krčelić za vas. I mi smo raspitani. Vi više nijeste mojom ženom. Ja odilazim umah na svoje imanje, a vi ostanite u ovom hotelu tako dugo, dok dođem u Zagorje, pa tada ću vam poslati obećanu svotu novaca. Želim i rad vas i rad sebe, da se ništa ne sazna o našem raspitu. Vratite se sretna i blažena bez svake zapreke u Julijev naručaj i budite sretnija nego bijaste u braku sa mnom! Zbogom!

Ivan Martinić izađe hitrim korakom i ostavi barunicu.

– Ivane! Ivane! – jecala je barunica Sofija Grefšteinova, ali je Ivan jur daleko bio od »Hotela k zlatnomu labudu«.

——

Za nekoliko časova uniđe skrušeno Jakob u baruničinu sobu. Ona je zamišljeno šetala prekrštenih ruku po svojoj sobi.

– Jakobe, – ustavi se ona – mi se više ne vraćamo u Zagorje. Oboje nas je napustio gospodin Ivan. Od danas smo sami svoji gospodari.

– O hvala bogu! – usklikne hineć Jakob.

– Hoćete li ostati od danas mojim slugom, prijateljem i pouzdanikom? Stanovati ćemo u Beču ili gdje drugdje.

– Ah, milostiva i dobra barunice, ta ja se ne bi dao od vas, da baš mjesto psa služim! – reče Jakob.

– Dobro. Zasada je ona soba vaša, u kojoj je stanovao Ivan; – da li ga mrzite? Pitam vas.

– Od sve duše! – reče Jakob.

– U jedanaest se sati spremite, da me pratite. Posjetiti ću nekoga.

U jedanaest sati išla je barunica Sofija Grefštein u Julijev stan i ispripovijedala mu cijelu pripovijest.

XXIV

Ivan Martinić vrati se u Zagorje na svoje imanje zajedno sa prijateljem Mirkom. Najprije se poskrbiše za nejako dijete. Saznadoše, da žive daleko od Julijeva imanja poštena seljačka obitelj Lanosovići. Mlada Lanosovićka porodila je nedavno dijete, koje je već treći dan od slabosti umrlo u zagrljaju materinu. Mirko pođe tamo i nagovori obitelj Lanosovićevu, napose pako mladu majku, da uzme dijete ko dojilja, dijete, koje ne ima ni oca ni matere. Obitelj Lanosovića primi u ime toga velik novac, a Mirko obreče, da će sam često put prigledati, je li dijete u redu.

Ivan Martinić odluči svoga sina posvema dati u seljački uzgoj. Mirku kupi i pokloni u blizini, gdje se je dijete odgojivalo, reć bi, maleno imanje, samo da mu bude bliže sina i da ga o svem obavijesti, kako je i što je s djetetom. Osobito je želio Ivan, da prije ili poslije silnim darovanjem preko Mirka, kao dobrotvora djeteta, sklone Lanosoviće, da maloga Pavla posine.

Posebne je misli imao Ivan o tom, kako i kada može Pavao saznati za svog oca i upoznati ga, ako požive sam Ivan. A prema intelektualnomu biću i značaju sina može mu u dobi mladića otkriti i sudbinu nesretne majke, ako bude vidio shodnim, majke, za koju je Pavao u grobu jur ležao, kako znamo iz Beča.

Urediv i ugovoriv ovako Ivan i Mirko sve glede djeteta, pokupe svu ljetinu s polja i vinograda, te ju rasprodaju; a zatim počmu komad po komad zemljišta rasprodavati seljakom.

– Sva bivša Krčelićeva zemljišta imadu biti seljačko dobro – reče Ivan.

Rasprodavši pokućtvo i blago, odseli se Ivan k Mirku na imanjce, koje mu je bio kupio, da bude tako što bliže svomu djetetu, dok rasproda zemljišta.

Lanosovići čudili se, da tako često posjećavaju malo dijete, koje ne ima ni oca ni matere, dva gospodina i vazda obilno nadarivaju dojilju sve u ime nekoga nepoznatoga dobrotvora djetećega.

Dok još bijaše Ivan u Zagorju, obavijesti ga Jakob prvim listom iz Beča, javljajući mu, da je barunica u jednoj te istoj kući na stanu sa Julijem, pa da se za onih deset tisuća forinti, što ih je Ivan poslao, vrlo raskošno žive. Preko čitave zime valjada će ostati u Beču. Barunica Sofija i Julijo jako vole Jakobu, nu Julijo rijetko kada s njim koju progovori. Zatim oprezno upućuje Jakob gospodina Ivana, kako mu neka piše i kamo, ako što imade.

Ivan se zahvaljuje Jakobu na vjernosti i naviješta mu, da će se preseliti u Italiju, gdje će stalno stanovati, i za mjesec dana da će dobiti Jakob oznaku iz Italije, da zna, u koje mu mjesto ima pisati.

U mjesec dana rasprodao je Ivan komad po komad svoga imanja sve do posljednje grude seljakom. Dao razmetati dvor i sva zdanja, a sve je to porazdijelio i poklonio onim seljakom, što su kupili zemlje od njega.

Pa kada je vidio, da ne ima ni traga više ondje, gdje su se nekada širili Krčelićevi dvorovi, dogovori se jošte i posavjetuje sa prijateljem Mirkom glede svoga djeteta, pa izljubiv rodno si zemljište, sina i valjanoga prijatelja, otputi se na žarki jug, u lijepu Italiju.

——

I tim svršismo zgode, što su se izvile prije dvadeset godina, pa se povratimo opet u godinu 1862., gdje smo počeli svoje pripovijedanje.

XXV

Isti Mirko i prijatelj Ivanov bijaše poslije dvadeset godina onaj debeli bilježnik i seoski gospodin Imbrica Stalić, koji se je kod vrela, kamo mu je pošla kći Milka i njezin vakacionalni učitelj Pavao Lanosović, upoznao sa vlastelinkom, barunicom Sofijom Grefštein.

Do prije nekoliko dana bijaše Mirko, ili kako ga je njegova žena nazvala, Imbrica, u toplicah zajedno sa svojom obitelju

i sa Pavlom Lanosovićem. Zadnjih dana saznao je u toplicah, da se je na imanje V. doselila dražesna gospođa, a zovu je barunicom Sofijom Grefštein.

Omašnomu Mirku zavrti se mozak u glavi, kako se je zabezeknuo od čuda i nije mogao vjerovati, da bi to uistinu bila barunica Sofija Grefštein, žena Ivanova. Mirko je dakako tajnu glede Pavla, Ivana i barunice Sofije za sebe čuvao, te je nitko nije znao, do li Boga i njega!

Uvijek je još s Ivanom dopisivao i obavješćivao ga o njegovu sinu već punih dvadeset godina, a Ivan mu opet slao novaca i rekao mu kadšto koju o barunici, kako mu vjerni Jakob piše o njoj, gdje stanuju i što se zbiva s njom. Ali baš zadnje godine posvema presta o njoj pisati.

Valja nam spomenuti, da je Pavao Lanosović, koga upoznasmo kod vrela, onaj isti Pavao, koga pred dvadeset godina predaše Ivan i Mirko obitelji Lanosovića, čije ime i sada Pavao nosi, jer ga seljaci tekom vremena posiniše.

Čuvši dakle Mirko u toplicah o barunici Sofiji, pohita kući i gledao je sam glavom poći u njezin dvor, da ju vidi i da se osvjedoči, je li je uistinu to ona.

Došavši kući čuo je, da je baš sada barunica Sofija odsutna. Počeka dakle nekoliko dana, dok se povrati na svoje imanje. Ali ju iznenada zateče, kako znademo, sa svojom kćerju i sa Pavlom Lanosovićem kod vrela. Mirko ju je prepoznao. – Bujna, dražesna amazonka vidjela mu se je još ljepšom, nego je bila pred dvadeset godina! A ipak nosi breme od kojih trideset sedam, trideset osam godina! Pa toliko se naužila raskošja, toliko ljubovanja! To je ipak čudo od žene! Ali čim je Mirko opazio, kako Pavao mijenja s njom slatke poglede, gdje ju sprovađa kući, gdje je zakasnio kod njega na objed i nekako se promijenio, užasne misli uznemire bilježnika Mirka.

Umah je pisao Ivanu u Italiju, ali listovi idu sporo, poput broda na širokom oceanu, a bura već visi nad mornari, da ih strovali na dno jaza bijesnoga mora!

Nakon pol mjeseca dojuri iz Kapue od Ivana Martinića očajnički telegram, koji je glasio:

Za Boga svetoga, obustavi mi ljubeznoga sina, koji je srnuo na rub vječne propasti, da se surva u nju zauvijeke. Oh, ti ne možeš ćutiti, kakov mi je strah obuzeo dušu sa tvoga dopisa. Posijediti ću još većma, dok dobijem od tebe brzojav. Potraži umah u istom dvoru Jakoba, ako je još u životu. Gdje je zaboga bio, da mi nije javio već pet mjeseci, kuda se skita ta pustolovna žena!

Oba zajedničkimi silami zapriječite ikakov sukob među njom i Pavlom. Gledaj da Pavao otputuje kuda budi pod kakovom izlikom. Jakob i ti da ste vazda na oprezu. Nastoj da se tvoja ljubezna kćerka Milka svije oko srca momu sinu, a zatim ih pošalji u svijet, u Italiju na moje grudi! Opčuvajte mi sina, božji ljudi, da se ne strmoglavi u vječni ponor propasti!

Jer tada je prokletstvo na meni i na vam!

U Kapui *Ivan*

Saznali smo u početku ove pripovijesti, kako je vatreno očitovala barunica Sofija Grefštein svomu sluzi i vjernomu savjetniku Jakobu, kako je obljubila Pavla Lanosovića. Jakob je to posve hladno primio. Ali za nekoliko dana potraži ga Mirko, oni se upoznadu i Mirko mu predoči cijelu dramu nesretnoga Ivana i njegova sina. Dogovore se, da će zajedno čekati, dokle odgovori Ivan iz Italije, a međutim će svimi silami zapriječiti ikakov tajniji sukob među barunicom Sofijom Grefštein i Pavlom Lanosovićem. Pol mjeseca je trajalo, dok je došao odgovor od Ivana. A u to doba već se je posve otuđio Pavao bilježnikovoj obitelji i bilježnikovoj kući. Barunica Sofija Grefštein zaplela ga u svoje mreže. U njezinu dvoru bijaše on, kako se veli, živ i mrtav! S njom u lovu, s njom u polju, s njom u dvoru, s njom svuda! Uzalud lamahu Jakob i Mirko rukama, uzalud im htjedoše glave popucati od brige, duše svisnuti od straha, zdvojnosti i očajanja! Pavao kao lud uvijek bijaše uz barunicu.

Jednoć ga sastane Mirko i reče mu strogo, da neka ne opći sa barunicom, da je ono na zlu glasu žena i da je on već pisao o tom njegovu dobrotvoru, a da mu ovaj strogo zabranjuje polaziti u dvor baruničin.

– Štujem – reče Pavao odriješito – svoga nepoznatoga dobrotvora i zahvalan sam mu, ali mu izvolite reći, da ja ljubim barunicu i da će biti barunica mojom ženom! Uostalom molim za dokaze, da vam moj dobrotvor uistinu tako piše! – zaključi Pavao.

Mirka je malne ubila kap.

– Dečko! – viknu žestoko. – Ova baba je stara kao zemlja! Ona te je očarala, što si poludio!

– Ha, ha, ha! – nasmija se porugljivo Pavao. – Zašto nijeste još pograbili brezovaču. Zabranjujem, da me »dečkom« krstite. Da me je barunica začarala, to dakako vi možete vjerovati, koji vjerujete u vještice i branite zvonarov takt, kad na oblake zvoni. – I Pavao ga ostavi.

Mirko osta na mjestu, čupajuć si kosu. Mnogo put bio je odlučio, da sve otkrije Pavlu, ali to bi bilo neumjesno, pa mu ne bi mladić vjerovao.

Kako smo jur spomenuli na početku pripovijesti, o Pavlu i barunici već svašta govorahu ljudi u okolici.

Mirko i Jakob očekivahu samo u zdvojnosti glasove od Ivana i nakon pol mjeseca dobiše telegram, koga navedosmo prije.

– A kako da mu se moja kći ovije oko srca, kada sam ju umah poslao u Slavoniju, čim je ta drama započela! – zajeca bolno Mirko i odašilje ovaj telegram u Kapuu:

»Velika je opasnost. Sva muka i sav trud je uzaludan, da prepriječimo njihove svagdanje sastanke. Dječak je gotovo poludio za njom! Nastojati ćemo, da ga za pol mjeseca odstranimo od nje, a ti se za toga pol mjeseca žuri kopnom i morem, da stigneš ovamo. Samo ti i nitko drugi možeš zaustaviti tragediju, koja se primiče koncu. Vrijeme je, da jednom otkriješ sinu, da si mu otac; on je dosta zrio za to, kako si to čekao po svojih nazorih. Kći je moja u Slavoniji; međutim je Pavao posve odnemario mene i moju kuću. S Jakobom sam se sastao umah poslije, kako ti odaslah list. Nije ti se zato ništa javio, jer, pošto je umro posljednji ljubovnik njezin, Ludovik, živili su otada samujući na selu, a u tom nije scijenio nikakove znamenitosti, da ti javi.

Žuri se i oglasi se iz glavnijih mjesta na putu, da te možemo obavijestiti, bude li se što znamenita zbilo. – *Mirko.*«

Odaslav Mirko ovaj telegram u Italiju, umah poče raditi, da rastavi barem na pol mjeseca, dok dođe Ivan iz Kapue, Pavla od barunice Sofije Grefšteinove. I u tom je odista uspio. Pavlu je valjalo u Zagreb poći po znamenitom poslu. Tuj se je po stalnoj osnovi, koju je ugovorio Mirko sa svojimi prijatelji, zadržavao skoro pol mjeseca.

Ali dogodi se u to doba ta čudnovata zgoda: Kada se je smračilo navečer i družina u dvoru barunice Sofije Grefštein pospala, osedla barunica, na pol na muškaračku obučena, svoju hitru poput strijele bedeviju i odjuri u tamnu noć, da nije nitko znao kuda i kamo. Drugoga dana našao bi samo Jakob napisano u pol arka na baruničinu stolu: »za tri ili četiri dana sam odsutna«. To se zgodi više puti za toga pol mjeseca, što je Pavao bio u Zagrebu.

Jakob priopći tu zgodu Mirku i oni su nešto slutili, nu osvjedočiti se nijesu mogli, jer ne mogahu nikada znati, kad li će barunica ovako otići, kad li će doći. Slutili su, ali su volili ugušiti svoju slutnju, jer im se je duša od nje prepadala.

XXVI

U Italiji, u gradu Kapui, stanovao je u zabitnu dvorcu čovjek, koj nije nikada s nikim drugovao, nikada nikamo izlazio i nikad ga nije živ čovjek posjećivao. Zato ga prozvaše stanovnici grada »cinikom«.

Već je prošlo punih dvadeset godina, ali cinik je vazda jedan te isti. Danju uči ili šeće po svom malenom parku, a u noći se zavuče u svoj maleni dvorac, zakračuna vrata i duša božja ne zna, spava li, radi li. Znade se samo na pošti, da iz daleke zemlje dobiva listove i te listove poznavaju već po naslovu, da su vazda od jednih te istih osoba pisani, i to od dviju osoba. »Cinik« opet samo tim dvjema osobama odgovara i pošta im već zna za imena. Jedan je vazda na istom mjestu; drugi u različitih krajevih, valjada je putnik. U stalno doba godine dobiva »cinik« iz Trsta veliku svotu novaca, to su valjda kamate od nadležne glavnice.

Taj kapuanski cinik je Ivan Martinić. Ivan dopisuje samo sa pouzdanim i vazda vjernim slugom Jakobom i sa valjanim prijateljem Mirkom.

Prvi mu navješća, gdje i koje vrijeme boravi barunica Sofija Grefštein i kako žive; drugi mu piše o njegovu sinu Pavlu. I to traje jur punih dvadeset godina.

Da ukratko kažemo jezgru Jakobovih listova i jezgru Mirkovih listova.

Jakob je javio Ivanu, otkako je otišao u Italiju, da je barunica već prve godine izgubila u Beču prvoga junaka Julija. Hulanski časnik, zaljubiv se žestoko u barunicu, ubi u dvoboju Julija. Barunica je za Julijem više tugovala, negoli za drugimi, koji su poslije slijedili, ali je ipak doskora obljubila junačkoga ulanskoga časnika. Otada mijenja barunica kroz dvadeset godina skoro svake godine ljubovnike, koji se s njom bud s dobra rastanu, bud se među sobom pokolju kao suparnici. Barunica Sofija skiće se od grada do grada i vazda je najdražesnija žena, i vazda luduju za njom, i vazda ljubi novom i sve to žešćom strasti. Bankiri, velikaši, mladi aristokrati, vojnički časnici – sve to vrvi oko nje, od svakog ovog stališa ljubila je nekoga i vazda je najdražesnija žena i vazda novim sjajem začaruje muška srca! Prava Semiramida!

Nu sve to ne zanima Ivana, on jedino gleda, gdje se ona kada desi.

Jezgra Mirkovih listova je: kako Pavao lijepo raste, kako ga Lanosovićevi posiniše, kako polazi školu sa sela u grad, kako je već navršio šesnaest godina i polazi na visoke nauke, kako lijepo podučava na praznike njegovu četrnaestgodišnju Milku i kako bi starcem jednoč sinulo od radosti lice, kada bi se ovo dvoje uvolilo i kada se Ivan povrati u domovinu i otkrije zrelomu sinu, da mu je otac.

Svaka potankost, svaka najneznatnija sitnica ovih Mirkovih listova oživljuje starca i budi na nov život.

Od Jakobovih listova vadi samo, gdje se barunica Sofija nalazi i njezino mjesto metne na jedan kraj osi, a sinovo mjesto na drugi kraj – da se samo nikada ne sastanu! – – –

Ivanu Martiniću vidjelo se na licu, da mu nije ni pedeset godina, pa je ipak jur posijedio, ali u posljednje vrijeme veoma mu se je nagrbočilo čelo i sljepočice. Kada Ivan dobi telegram, da se umah vrati u domovinu, preda istim migom dvorac vlasniku uz bogatu nagradu i spremi se na put.

Već prijeđe preko granice, već stignu u domovinu u hrvatsko primorje, ali odatle je još daleko u Zagorje.

Pavao Lanosović vrati se iz Zagreba prije, negoli izminu pol mjeseca i dan na dan gostuje u barunice Sofije Grefštein. Jakob ne spava čitave noći. Mirko hoće poluditi od neustrpljivosti i brige, ali Ivana ne ima te ne ima.

Lijepa barunica Sofija Grefštein zatvorila je album glasovite »baruničine ljubavi«, koga je odlučila malo prije baciti u vatru i položila ga je kraj sebe na divan, izgledajući Pavla i Jakoba.

Već se je mrak počeo hvatati, a barunica još sjedi zamišljena na svom divanu. Zatim ustade, pozvoni i uniđe sobarica.

– Heleno, upalite svijetlo!

Za nekoliko časova rasprostiralo se je dvorom ugodno i jasno svijetlo.

Bura je vani prestala, a nebo se je razvedrilo i zatitralo zvijezdami.

Najednoč čuli se hrli koraci na hodniku.

– On je! Pavao je! – kliknu barunica i brzo sakrije album »baruničine ljubavi«.

Lijepi Pavao uniđe u baruničinu sobu i zagrli žestoko barunicu.

– Ti si mi se danas hotio iznevjeriti, Pavle?

– Nijesam, Sofijo. Silna me je nešto priječilo, ali ja sam sve pustio i pohrlio k tebi.

– Je l' ti predao Jakob moj listić?

– Kakav Jakob? Kakav listić?

– Ta poslala sam Jakoba po tebe, napisav ti mali listić.

– K meni ne bijaše nikakova Jakoba. Nijesam već mogao odoljeti, zajahao sam očevo kljuse i odletio k tebi.

– Eh, onda se minuste ti i sluga. – Zatim usta barunica, pozva Pavla na večeru u palaču, te zapovjedi sobarici, da zaključa na gornjem hodniku vrata. Pavao odvede barunicu ispod ruke.

Večera trajaše kratko vrijeme. Barunica Sofija bila je nekako nervozna, a tajna strast joj sijevaše iz očiju.

– Znaš li, što za danas ugovorismo? – upita razdraganim glasom barunica Pavla, ovinuv mu oblu ruku oko šije, kada je sio kraj nje na divan.

– Kako da ne znam. Zaručne prstene ovit ćemo si oko prsta.

– Pamtiš dakle? – reče tiho barunica i posegnu na okrugli stol po dragocjenu kutijicu i izvadi iz nje suho zlato. A onda se dražesno privinu k Pavlu i natače mu prsten; zatim mu poda svoju ruku i prsten, nek i on to isto njoj učini.

– Za šest dana vjenčat ćemo se u Zagrebu – klikne veselo barunica.

– Za šest dana ... – šapnu Pavao.

Na hodničkih vratih, koje zapovjedi barunica Sofija zakračunati, poče netko strahovito lupati.

Barunica i Pavao u isti tren skoče sa divana.

Lupanje je muklo odjekivalo cijelim dvorom, da ga je bilo muka slušati.

– Što je to? – viknu prestravljeno Pavao i barunica.

XXVII

Ujutro toga dana doleti Jakob Mirku, neka bud koji način izmisli, da zapriječi Pavla poći navečer u baruničin dvor, jer je čuo, da se misle danas zaručiti. A Jakob i Mirko nada se danas ili sutra dolasku Ivanovu, koj će sve razriješiti, te će se oni tako osloboditi brige i straha. Mirko umah pođe k Pavlu Lanosoviću i umoli ga, da se danas nikamo ne udalji od kuće, jer da dolazi njegov dobrotvor iz Italije. Pavao nato napiše list barunici Sofiji, koga smo već čitali u prvom poglavlju ove pripovijesti.

Pavao Lanosović izgledao je u svojoj kući, da li će ipak jednom taj »obećani dobrotvor« doći, ali je mislio više na barunicu Sofiju i na zaruke, negoli na svoga neviđenoga dobrotvora. Napokon mu dosadi to iščekivanje; želja, da pođe u baruničine dvorove, nadvlada ga, te izvede iz staje konja, zajaše i odjezdi k lijepoj Sofiji.

Podvečer posla barunica Jakoba, da dovede Pavla Lanosovića.

– Dosta sam se dugo pretvarao, dvadeset punih godina, služeći te. Danas ću ti iskreno pokazati, u kakova se slugu pouzdaješ. – Mrmljaše putem Jakob i došav k Mirku dojavi mu baruničin nalog.

– Ostan'te, moj Jakobe, lijepo u mene, da gospodin Pavao čeka u kući svog dobrotvora i oca si Ivana. Nadam mu se svaki čas. Ne bi li došao danas, vi čitavu noć ostajte uz mene, pa ćemo ga sjutra čekati – reče Mirko.

Vani bijaše jur gusta tama, a Jakob i Mirko sveđ se razgovaraju, izgledajući Ivana.

Iz daljine čuo se je neki šum, ali ne bi mislio, da su kola. Za kratko vrijeme začuše, gdje je jaki glas pred dvorištem Mirkovim ustavio kola i viknuo: Ovdje smo doma!

– Hvala bogu! – odazva se pronicav, nešto hrapav glas.

– Evo ga! Evo ga! Ivan je došao! Hvala bogu! – klicahu Jakob i Mirko zajedno sa gospojom Stalićkom i polete sa svjetiljkom preko dvorišta, da otvore dvorišna vrata.

U dvorac Mirkov uvedoše još jaka čovjeka sijede brade i sijede kose.

– Bože mili, ali si se postarao i promijenio! – reče Mirko neveselo i izgrli Ivana.

– Brate, i ti si se promijenio nakon dvadeset godina. Eh, dugo je to vrijeme! Sedam hiljada tri sto dana ili sto sedamdeset i pet hiljada i dvjesta ura! – odvrati Ivan.

Zatim se upozna sa Mirkovom ženom. Jakoba nije mogao prepoznati, koliko se je postarao bio. Vjeran sluga cjelivaše ruke svomu gospodaru i plakaše od radosti.

– Hvala, hvala, prijatelji! A gdje mi je ljubezni sin? Daj mi ga, bože, vesela ugledati poslije dvadeset godina! – Ivanu je drhtao glas, izgovarajuć sinovo ime.

– Umah će biti ovdje, dragi Ivane, – reče Mirko. – Jakobe, zajašite svoga konja, a sobom uzmite i vranca, što ga povedoste sa sobom, i pođite žurno u Lanosoviće po Pavla.

U isti čas odjezdi Jakob veseo po Pavla Lanosovića, a Mirko je pripovijedao Ivanu, što se je imalo danas dogoditi sa Pavlom i barunicom Sofijom. Ivan je hvalio Bogu, da je u pravi čas prispio.

Za kratko vrijeme doleti Jakob sav uzrujan i zdvojan i jedva padne u sobu.

– Pavao je odjaho sat prije k barunici Sofiji.

Svi se prepadoše.

– Oh, sine Pavle, što si uradio! – kriknu Ivan. – Ali nije još sve propalo. Konja mi dajte, dobra konja, da me u tren ponese do barunice Sofije, do te proklete žene!

– Ah, dobri gospodine, čitavu uru imamo do njezina dvora! – uputi ga drktavim glasom Jakob.

– Samo konja i vodite me! – vikne sijedi Ivan i pohrli iz Mirkove sobe.

Ivan Martinić i sluga Jakob odletiše kao strijele put baruničina dvora. Mirko je na svom konju polakše spješio za njima.

XXVIII

Noć bijaše jur vedra, a zvijezde osuše nebo, kada se je Ivan Martinić i sluga Jakob bližio k dvoru barunice Sofije Grefštein.

Došav u dvor, javi kuhač strancu, da su vrata na gornjem hodniku jur zatvorena i da će teško moći danas sa barunicom govoriti. Ivan reče Jakobu, neka ga ne prati, zatim pođe hitro uza stube i poče silovito lupati na hodnična vrata.

– Za šest dana ... – šapnu Pavao posljednje riječi barunici Sofiji.

Na vratih, koja je barunica Sofija dala zakračunati, poče netko strahovito lupati.

Barunica i Pavao u isti tren skoče sa divana.

Lupanje je muklo odjekivalo čitavim dvorom, da ga je bilo muka slušati.

– Što je to? – viknu prestravljeni Pavao i barunica.

Sobarica Helena istrča iz svoje sobe pred vrata.

– Šta će? Tko je? – upita plašljivo.

– Ovaj čas imam silno govoriti sa barunicom Sofijom Grefštein! – viknu hrapav, dubok glas na vrata.

– Danas ne možete – reče sobarica.

– Moram! Moram! – kriknu žešće tresući se glas.

– Strpite se, da upitam milostivu barunicu – utješi ga sobarica. Barunica Sofija Grefštein i Pavao čuše njihov razgovor.

– Ukloni se, Pavle, u pokrajnu sobu, u moj lovački kabinet, da saslušam sama iznenadnog i čudnog gosta – reče nježno barunica, a Pavao se ukloni u lovački kabinet, barunica ga zaključa, a sobarica uđe i najavi joj čudnoga vjesnika.

– Neka uniđe – mahnu barunica rukom, a neki tajni strah i kobna slutnja obuze joj srce.

Pavao Lanosović i nehotice pogleda svijetle lovačke baruničine puške. U kabinetu je nešto tamnije rasvjetljivala luč, negoli u sobah, iz kojih mu se je valjalo ukloniti u kabinet. Pavao naperi oko na sitnu škulju ključanice i opazi cijelu pozornicu, na kojoj će se kretati barunica i zanimivi stranac. Nadao se je, da će čuti cijeli razgovor, pošto je čuo i razgovor sa sobaricom.

– Neka uniđe – mahnu rukom barunica Sofija, a slutnja ju stane moriti, nije li to koj od njezinih tolikih ljubovnika, što ih je imala u dvadeset godina.

Stranac uniđe. Barunica ga Sofija ne prepozna.

– Da ste zdravo, barunice Sofija Grefšteinova! Vi me ne prepoznajete. Ja sam Ivan Martinić, pred dvadeset godina bivši vaš suprug!

Barunica sunu natrag, ali se brzo opet osvijesti. Prepozna Ivana Martinića.

– Zar mrtvi ustaju! – ciknu barunica. – A šta traži Ivan Martinić od barunice Sofije Grefšteinove? – uzdigne barunica glavu.

– Da, mrtvi ustaju! Međutim ja još nijesam umro. Tražim, da mi barunica Sofija preda isti ovaj čas Pavla Lanosovića.

– A kakovo imate vi pravo na Pavla Lanosovića? – upita prezirno barunica Sofija.

– Pravo? Imam pravo najveće, što ga ima ikoj čovjek na svijetu nad drugom osobom.

– Dobro. Ne diram u vaša prava; nego Pavao Lanosović danas nije vaš, nego je moj: a vi se izvolite sjutra ili posjutra prijaviti.

– Daj mi Pavla Lanosovića ovamo, opaka i bludna ženo! – kriknu Ivan Martinić i podigne ruke na barunicu.

– Oj! Vi se zaboraviste u mojoj kući. Znajte, da mogu sluge pozvati. Uostalom, pamtite, da je Pavao Lanosović mojim zaručnikom! Mi se ljubimo! Mogu i njega pozvati na obranu.

– Prestani, opaka ženo! Ne znaš li, tko je Pavao Lanosović? – krikne kao lud Ivan Martinić, a oko mu je sijevalo bijesom i gnjevom.

– Tko je Pavao Lanosović? – zapita ga isto tako žestoko barunica Sofija.

– Oh, bože! – jauknu Ivan Martinić i uhvati se obima rukama za glavu. – Pavao Lanosović je tvoj sin, bludna ženo, ti si mu mati. Rodila si ga sa mnom, Ivanom Martinićem!

Barunica zadrkta, a ledeni srsi prođoše joj za trenutak cijelim tijelom.

– Ivan je Martinić poludio, kako vidim, – snađe se hitro barunica. – Ta moj sin Pavao umro je u Beču.

– Nije. Ja sam ga sakrio od tebe, da ga nikada više ne vidiš i da se nikada više ne sukobiš s njim. Seljaci su ga odgojili, a moj prijatelj vodio ga je i pazio na nj evo do dvadesete godine. I tuj sam mu se odlučio otkriti, zrelomu mladiću, ja, njegov otac. A o nesretnoj majci, o tebi, bludna ženo, opaka barunice Sofijo Grefšteinova, tek bih ga tada bio poučio, kada bi ti bila otišla bogu na račun. Dakle tvoj sin je tvoj zaručnik! – svrši muklim glasom Ivan Martinić.

– Lažeš! Lažeš, luđače! Lažeš! Dokaži! Dokaži! – vikaše užasnim glasom uzrujana barunica Sofija Grefštein, jedva se držeć na noguh.

– I prije dvadeset godina vikala si tako, opaka barunice, u Beču. Ne sjećaš li se, da su moji dokazi po te grozni! – Pa slušaj! Spominješ li se još nakon dvadeset godina, da je naš sin Pavao na desnoj ruci imao naravno znamenje, krvavu oveliku mrlju? Ako se toga spominješ, tada ćeš se osvjedočiti, da je Pavao Lanosović tvoj sin.

Kada Ivan Martinić izgovori posljednje riječi, zagrmi i odjekne dvoranom silan prasak puške, a u baruničinu kabinetu netko zastenje i silnim udarcem stropošta se na zemlju.

– Isuse i Marijo! Isuse i Marijo! Pavao Lanosović se je ubio u mojem kabinetu! – kriknu groznim glasom i posve preobraženim glasom barunica Sofija Grefštein, taj glas bijaše majčin glas, poleti na vratašca od lovačkog kabineta, otključa ih i sune u vrelu krv, što je potokom tekla po podu.

Ivan Martinić klekne uz sina, koj je izdisao dušu, uprv crne oči u svoga oca.

– Sinko, sinko Pavle! Ja sam otac tvoj Ivan Martinić! Poznavao si me tek po imenu dobrotvora svoga!

– Vidio sam te ... čuo sam te ... znadem sve. Molite se bogu za spas ... – izdahnu Pavao.

– Pavle! Ja sam majka tvoja! ... grlila je barunica Sofija Grefštein već hladnu glavu mrtvoga sina. Al' je on nije čuo, on se je već preselio u drugi, bolji svijet ...

Kraj blijede lješine svoga djeteta klečahu otac i mati – Ivan Martinić i lijepa barunica Sofija Grefštein.

Sada je oćutila barunica Sofija Grefšteinova, da je majka, ali i u najveću opačinu ugrezla grešnica!

U lovački kabinet doletiše Mirko i Jakob, a na hodniku pred vratima stajaše presenećena ostala družina, ne mogav unići u dvoranu, jer je Mirko za sobom zasunuo vrata, već neizvjesno izgledajuć, da čuju, tko je mrtav.

– Nijesu li moji dokazi vazda grozni, ženo i barunice Sofijo Grefšteinova? – jecaše gluhim glasom Ivan.

Jakob i Mirko klekoše i molише se tiho Bogu. Barunica se Sofija osovi i poleti u drugu, iz druge u treću sobu.

– Zaboga, ne će učiniti dobra! Zar da dopustimo još jednu smrt?! – zavapi Mirko.

Ivan Martinić skoči za barunicom. Barunica Sofija Grefšteinova istom sasu žuti prašak u čašu. Ivan je shvatio, što to znači. Pograbi čašu i tresne njom na pod, da se je sva razletila.

– Stani ženo! Slušaj me! – uhvati ju čvrsto za ruke.

– Šta ćeš? – upita ga ona, da je jedva bilo čuti.

– Slušaj, ženo!

– Ja te slušam!

– Jesi li se danas osvjedočila, da jest bog, koj ravna ljudskim životom? – upita uzvišenim glasom Ivan.

– Jesam – dahnu barunica.

– A priznaješ li, da si najveća grešnica? Da si se, kroz dvadeset godina ugrezavajuć sve to u groznije opačine, utopila napokon u najcrnijoj.

– Priznajem, Ivane.

– A znaš li, da ćeš za to bogu težak račun dati?

– Znam, Ivane.

– Pa ti tako nepripravna hoćeš da ideš na taj teški račun? Slušaj me, ženo! Sagriješili smo oboje i na našem grijehu uzrasla je ova grozota. Valja da mi okajemo svoje grijehe, da učinimo najtežu pokoru, što ju je ikoji čovjek na zemlji učinio, jer smo najveći grešnici. Ajdemo oba u redovnički stališ, da činimo pokoru do zapada života svoga i da se pripravimo za vječni račun. Pristaješ li, hoćeš li me posluhnuti, barunice Sofijo?

– Pristajem i hoću na sve!

Zatim nađe barunica svoj album »baruničine ljubavi«, poli ga ljutom tekućinom i upali album glasovite »baruničine ljubavi«. Zelenkast plamen plamsao obasijevajući blijedo lice baruničino, koja je klečala uz mrtvoga sina i tiho, skrušeno se molila bogu, kako se molila nije već dvadeset godina; obasijevajući blijeda lica klečećega Ivana, Mirka i Jakoba; obasijevajući mrtvo truplo Pavlovo.

Crn, gust dim dizao se od tinjajućega albuma »baruničine ljubavi« kao zajednička slika baruničina dvaestgodišnjega života, dok nije konačno ostao sam pepeo.

– Idimo sada zajedno, kako odlučismo! – reče tiho barunica, kada je dogorio album »baruničine ljubavi«, i uhvati Ivana za ruku.

– Strpi se još, da oporuku načinimo – reče Ivan.

Baruničin imetak i Ivanovu glavnicu u Trstu dobiše Jakob i Mirko, a svako družinče u baruničinu dvoru imalo je dobiti od Jakoba i Mirka deseterostruku godišnju plaću.

Još iste noći otputovaše Ivan Martinić i barunica Sofija Grefštein, povezavši sa sobom mrtvo Pavlovo tijelo.

XXIX

Četiri godine iza toga umrla je u Trstu glasovita duvna Amalija. Bila je naširoko i nadaleko u pobožna tršćanskoga puka razglašena sa svoga svetoga i strogoga života. Vele, da je četiri godine živjela o samom kruhu i vodi.

Silan narod zgrnuo se okolo njezina odra, na koji si je dala napisati: »Molite se, ljudi, za najveću grešnicu ovoga svijeta, da uzmogne lakše račun dati pred prijestoljem božjim.«

Do odra je cijele dane klečao zguren monah, duge bijele brade kao snijeg, i ponavljaše na koncu svake molitvice: »Molimo se, ljudi, za najveću grešnicu na zemlji, možda će moći lakši račun dati bogu.«

I pobožan se je puk ponizno molio bogu za duvnu Amaliju.

Ta duvna Amalija bijaše barunica Sofija Grefštein, a onaj bijeli monah Ivan Martinić.

XXX

Godine 1875. bio sam u Trstu i tude sam se sprijateljio s mladim, veoma umnim redovnikom.

Među ostalim puno mi je pripovijedao o starcu Ambroziju, jako milu, učenu čovjeku, a rodom iz Zagorja. – To je najpobožniji, najvredniji član u cijeloj provinciji, reče mi prijatelj. Sada je teško obolio, ali silno voli, kada ga mladi ljudi posjećaju.

Kada dočuh, da je starac rodom iz Zagorja, vrlo se obradovah i posjetih ga.

Starac me je toli milo i toli prijazno primio, da se nijesam mogao dugo odijeliti od njega.

Kada mu rekoh, da sam iz Zagorja, čudno mu zaigra oko i starac, za koga mi rekoše, da je tolik svetac, sasvim me iznenadi, počev ovako:

– Moji su zemljaci vatrene krvi. Tvoje oko, mladiću, tako je časomice vatreno, a sad opet toli vlažno, da bih se skoro pobojao, nije li mojemu zemljaku zaplijenjeno srce?

Poniknuh glavom i mučah.

– Što, mladi zemljače?

– Kad me pitaš, pravo ću ti reći, časni starče. Mislim, da me ti ne bi pitao o tom, da ti nijesam zemljak. Dakle pravo ću ti reći: da mi itko zaplijeni srce, zaplijenila bi ga barunica K., što stanuje u tvojoj ovdje ulici. –

Starac se trznu. Žar mu se proli blijedim licem, bijela brada mu zadrkta, a nešta tajna šapnu, što ga nijesam razumio, i uzdahnu duboko.

– Okani se barunice! – stisnu mi na polasku ruku, – i pozdravi sveto rodište moje, dražesno Zagorje!

Za tri dana, odlazeći iz Trsta, čuo sam, da je Ambrozij umro. – Taj Ambrozij bijaše Ivan Martinić.

*

Lijepo i milo moje Zagorje! Opet dišem slobodnim, razdraganim duhom u tvojih vinorodnih brdinah. – Vlastelinski dvorovi sve su rjeđi i rjeđi na tvojih brdinah; gospodske djece ponestaje, da se voziču ljenčariti u velike gradove i učiti, kako treba postati odmetnikom svoje domovine!

Mjesto vlastelinskih dvorova, punih tamnih romantičnih priča, dižu se ponosno čiste potleušice zdravoga i veseloga puka, a iz tih potleušica hrle sinovi puka, marljivi i daroviti mladi ljudi u široki svijet, pa se svi vraćaju zdravi, krepki Hrvati u domovinu svoju i svi se hvataju u zajedničko složno kolo, da uskrise opet sretnu i staru hrvatsku zemlju!

Samo dao bog još zdravom tvomu puku pravih hrvatskih učitelja, pa smjelo pokaži onda put svakomu ciniku, što zdvaja o tvojoj budućnosti i prezire tvoju sadašnjost, neka se ukloni od tvojega ognjišta! –

LJUBLJANSKA KATASTROFA

Pohladno bijaše jutro, a vjetru niti traga.

Noću duvala je silna bura uz tešku pljuskavicu i silne gromove. Starica i majka župnikova primi nas na konak i nastani na sjenik, jer je sin i »žlahtni gospod fajmešter« odnio sobom ključe od gornjih soba, a nije mu se bilo nadati te noći. Majka i djevojka služinica konakuju u jednoj jeditoj sobi, pa stoga valjalo se nama putnikom seliti na suho bilje Cererina carstva, t. j. na sijeno.

Djevojče od trideset godina, slično nešto koludrici, odvede nas na sjenik, prostre tanane plahte, mi se pako povalismo na sijeno i skoro, kako smo bili umorni, predademo u zagrljaj tihe noći.

Bilo je to nedaleko Postojne u ubavoj kranjskoj »deželi«.

Probudio sam se negdje u noći, a probudio me je prasak groma.

Strahovito sijevalo i svakim časkom trenutice pokazao nam blijesak idilično ležište.

– Miško! – dahnem u sijeno, a vrući me polio znoj. Sâm sam se svoga glasa preplašio.

Miškom se je zvao moj putni drug, a ja sam se zvao ko što i dandanas, Andrijom.

– Šta ćeš? – ozove se Miško muklo. Nato je opet bljesnulo i divlje ruknulo nebo, a sva se zgrada potresla s temelja.

Kiša pljuštila, vjetar ujio, da je strahota. Zavrve mi u glavi rastrgane misli o Zagorju, o roditeljskoj kući, o putovanju, a sve te misli potisnuo bi prasak groma u tamni zadak,

a drhtavica potresla sa mnom, kada je tutnjila zemlja i nebo, kad je planuła iščezavajuća dúga brze munje.

»Teško onome, koga sad stigne na putu noćca crna, a noćišta jadan ne imade.«

Sve tiše i tiše šaptao sam, deklamujuć u sijeno, napokon otupio za sve i usnuo tvrdo.

Jutrom žareće sunce nazove Mišku i meni mili »dobro jutro«, zagviriv na naša okna, a to su bile dvije rupe u zidu. Skočismo na junačke noge, hrlo se opremismo i eto nas na polju. Nebo je jasno, pljuštavica noćna nanesla debeo mulj, a svjež zrak preugodno oko nas strujio. Mi ga sišemo, mi ga uživamo.

Dođemo k župnom dvorcu, ali on bijaše zaključan. Prošećemo oko dvorca i krenemo u vrt. Tuj nađosmo staricu majku gdje je ševrljala oko kupusa, a služinica plila drač.

Blagodarismo starici, a nadali smo se, da će nas ponuditi kafom ili kakvom drugom hranom, jer su se u nas počela nekako buditi odisejska vremena, nu starica nije razumjela naših skromnih želja, a nesporazumljenje u takovih prigodah veoma je neugodno, pa »klanjajuć se turski, a vlaški boga moleć« – nazove nam starica »zbogom« i blagoslovila naš put.

*

* *

Počeo sam pripovijedati odanle, kada smo već daleko bili od župnoga dvorca, nu voljan sam bio svratiti se i na naše noćevanje.

Bijaše dakle, kako rekoh, pohladno jutro, a vjetru ni traga. S brza hoda udario iz mišica suhi znoj, a utroba dosta prazna i pusta stala se buniti, i bijahu *conturbata viscera nostra.*

Uz put ruljao je nešto mutan potočić, a kako smo bili neumiveni, otvorimo bijelu utrobu svoje torbe, povadimo ručnike i češlje i stanemo se prati poput nimfa.

Voda nam bila zrcalom. Gledale nas mirnim pospanim okom visoke brdine, smijala nam se veselo pučina nebeska i svijetlila nam svojim dragulj-kamom, žarkim suncem.

Poredivši svoju toaletu, nastavimo dalje putovati.

Sunce sve silnije pripiče, a zemlja odiše sve dosadnijim zrakom; i mi već mamurno stupasmo, a tama nutrinje naše nasporila i iz naših očiju odsijevala je jasna riječ: glad. Promjene je dakle nekakve trebalo i ona je nastala.

Kao švig konopa vinula se preko brda kola, i nut, jure ravnom glatkom cestom. Pa evo ih skoro za nama, evo ih uz nas. – I kola stadoše.

– Servus carissimi. Laudetur Jesus Christus!

– Per omnia saecula! – ozovemo se.

– Kamo, mlada gospodo?

Konji hržu. Na kolih sjedi crvena, ugojena, debela lica častan otac u krupnoj fratarskoj mantiji. Žute mu oči lješkaju, kano da si dva kuruzna zrna utopio u vreloj vodi.

Drugo je lice prvomu živi kontrast. Vitka, lijepa djevojka, crnih pramova i crnih očiju.

– Kamo, mlada gospodo? – nagovori nas časni otac nijemštinom.

– U Ljubljanu. Putujemo. Đaci smo, Hrvati smo.

– Hrvati, pak putujete? – osmjehne se blagodušno časni otac, te kihnu gromovito. Nato izvadi šarenu burmuticu i ponudi nam, da zapaprimo mozak.

Mlada se djevojka vragoljasto podsmjehnu i porumeni. I meni se je dalo na smijeh, jer se nedavno umismo, a sad da si potprašujemo mozak tom otrovnom bilinom.

Flegmatični Miško zagrabi prstima, i ja sam zagrabio pipali, a srkao iz kažiprsnog zgloba, te velevrijednu bilinu sasuo pod kola.

Ali se zato časni otac čestito nasrkao, da mu je rećbi potamnilo krvavo lice. Ponudi nam blagohotno da sjednemo na kola i da se povezemo usput.

Starac nas sad stao ispitivati, je li već dugo putujemo, otkale smo počeli putovati i što sve doživismo na putu?

Mi mu stanemo pripovijedati, da naše putovanje počimlje od Karlovca pa dalje prama Rijeci, od Rijeke Istrijom preko Jelšanja u Kranjsku.

– Pa kako vam se mili u Karlovcu? – uplete se u govor mlada djevojka.

Govorila je čisto hrvatski. Mijo me sukne laktom, prem sam ja možda prije oćutio zvonku hrvatštinu ljepote djevojke.

– Gospođice! Karlovac i Bakar najugodnija su nam dosada mjesta. Karlovac kao čisti dragulj hrvatske kraljevine, a Bakar kao gradić ljepota ženskih u kršnom Primorju. Mi ne potražujemo starine, već putujemo, da se naužijemo živa svijeta, da se nagledamo vedrine ljudske i zdravlja ljudskoga. Sve to doživismo u Karlovcu i Bakru. Što su Karlovčani, a naposeb Karlovčanke, vatrene Hrvatice, to su Bakranke na glasu ljepote. Ali vi nas gospođice preugodno zatekoste. Osvjedočismo se dosada, da se Slovenke stide materinjeg jezika, a kamoli da njime govore.

– Moja rođakinja Anijelka jest Hrvatica – ozove se časni otac i strasno srkne iz svoje burmutice, a nato se opet nekuda zamislio.

– Pa kako, gospodično, zalutaste u ove brdine »kranjske dežele«? Eh, mi vas ne ćemo pustiti ovdje, mi ćemo vas natrag odvesti u Hrvatsku – primetnuh ja nešto strastveno.

– Ja sam, gospodine, Ljubljančanka, ali bila sam sedam godina u Karlovcu u moje tete. Teta umrla, a ja sam se preselila natrag u Ljubljanu. Ovo je moj stric, pater Felicijan iz Kamnika.

Anijelica trgnula iz dubokih misli rumenoga strica.

Konji zahrzaše; bič pucnuo dva, tri puta, te silnije pojurismo ravnom, glatkom cestom. Mijat, teške ruke, ne mogao nikako zapaliti cigarete.

– Lakše tjeraj, gonjaču! – dovikne Felicijan. Srkne zatim pregršt burmuta, kihne i utakne ruke u rukave.

– Dragi moji Hrvati, lijepo li je to! Putujete. – Bože moj! mladi, krasni vaši dani! Dok sam ja đakovao! O, kud je moja Italija, kud Istrija, Dalmacija, Hrvatska. Sve to sam prošao.

Miško ga pogleda nepovjerljivim okom.

– Ne mislite, što sam fratar, da ja nijesam zato uživao svijeta. Baš svijet otjerao me gvozdenim bičem u kloštar. Znajte, sokolići moji, da me tek poslije filozofijskih nauka obuklo u hrapavu ovu mantiju. Nut, hvala Bogu, moja krv

danas je posve smirena. Meni je jur šezdeset. Stare priče mladih dana istisla jurve nova ozbiljnost starih dana. – Kako vam godi ova žalosna »dežela«? Kako vas gledaju naši ljudi?

– Zlo, gospodine moj! I Kineze bi mi Hrvati bolje primili. Lahko bi čovjek podvojio: da li je uistinu bio Radogost tako slavan bog u svih Slovina! Ne poznadu nas, tjeraju nas.

– Takav je u nas život. Rascijepali se na partaje. – Nemškutar pišti s ljutine na sve, što je slovinsko. Hrvata ne pozna nit po imenu. Konservativci popovi? Daleko ti kuća mladi čovječe, od njih! Ti si mu kuga! Naši pruski liberalci? Na selu ih ne ima, hvala nebu! A da i jesu – naduti su stvorovi do zla boga. – Teško vam i kuku uz njih! Misle, da zvijezde posižu s nebesa – a oni u blatu!

– Možda ste prestrog sudac? Zar ne, gospodično Anijelice, mladi Slovenci nijesu tako zli!

– Da, Ljubljanke i naša inteligentna ženskadija već je davno otpjevala posmrtnicu Slovencem. Selsko djevojče, no u njega još teče zdrava krv.

Anijelka se porumeni.

– Iznimno – promrmlja Mijat, srčuć amerikansku otrovnicu biljku.

– Ima ih ko na trnuli slatka ploda – nasmije se Felicijan, srčuć oprezno burmut.

– Molim, gospodična Anijelica nit je trnula nit uz trnulu raste! – uzmem braniti žarom dvajstgodišnjega odvjetnika.

– Nut, ja vam rekoh. Moja rođakinja je Hrvatica. Sreća božja, što ju vaš Karlovac zaklonio pred poplavom bujice tuđe. Karlovac je Hrvatu stalna tvrđava proti lumbardam ohole, ali prazne njemačke civilizacije.

Felicijan mi se sve to više zanimivijim činio. Dublje u nj zaronih. Nije ipak to takovo lice, kakovo mi se pričinilo na prvi pogled. Duboke rove po čelu sakriva debljina. A na licu mu crtâ, ako vjerujemo Lavateru, koje, prem se slijevaju sa zdravim rumenilom u neku bezbrižnost, lijenost, nemarnost i glupost – kao vedar dan sa zapadom sunca u tamnu noć; to ipak taj čovjek mogao u mlađe dane života veoma burno živiti.

– Gospodično, vi ćete dakle s nama natrag u Hrvatsku. Pust vam život tude. Hrvati valja da se brinemo za svoje blago – progovori Mijat, a zjenice mu se raširе, oko nasmije kao nebo na Ilijino.

– Za danas budemo zajedno putnici u Slovenskoj – šapne Anijelka.

– Ajdeder. Na strah i trepet nemškutarstvu. Samo složno! – potvrdi Felicijan, srknuv strasno u tri prsta burmuta.

– Neka bude. Valjat će djelo! – lupi se Mijat po koljenu.

– Zbilja, gospodo, vi ćete s nama u selo M., odatle dva sata, tada ćemo započeti svoje apostolsko djelo. Onda zajedno u Ljubljanu – razloži Felicijan svoj prijedlog.

Pogledam se s Miškom. Razumjeli se.

– Hvala lijepa, gospodine! Hvalimo vam na ljubavi, koja nas je prva zatekla na slovenskom zemljištu. Mi, mi moramo ravno put Ljubljane. Bježat nam je u Hrvatsku. Mjesec dana je jur prošlo. Mogli bismo već na krilu roditeljskom biti. Nijesmo voljni odviše oduljiti put. Moramo se žuriti.

– Ali za dva sata da ne produljite?

Upitljivo upilji u nas Anijelka oči, koje joj čarno ljesnuše.

– Gospodično, rado bi, nu ne možemo nikako! Ne možemo! – zaključi tvrdo Mijat.

Nađosmo se na raskrižju. Stisnuli si ljudski ruke. Zbogom, zbogom Karlovčanko, zbogom lijepa Anijelko! – ječilo grlo naše smrekvikom. Na desno cestom jurila kola. Sve manje i manje bilo ih čuti – napokon utonula u dolinu. Zbogom, Felicijane striče! Zbogom, nećakinjo Anijelko!

– Dobro bi bilo, Mijate, ali novaca, novaca nije!

– To je bijes! A put s gospodičnami i fratrevi bez novaca, isto što s gospodom na konjevih goloruk ići u lov.

Vihrasmo naprijed i naprijed.

Zaman već divna okolica, zaman pusti sokol okrug vije visoko vrh gora – na oči se navuklo tamno staklo, duh drijemlje. – Kad, hvala bogu, zavinuv cestom, opazimo ponajprije visok, taman toranj, zatijem crkvu, pak zidanice selske. Svijetao dim sukljao pod nebo, crkveni dvorovi ugodno nam se smijali – a to bijahu »sasvijem svega« dobra auspicia!

Premda nas oživio ponešto stric fratar u društvu lijepe Anijelke, to ipak dozvasmo si u pamet, da smo od pete do glave spremni u »Budhinu Nirvanu«.

Ni Cerbero nas ne bi hotio prevesti u Had!

Čiste, prozirne potleušice jasnih okana svjedoče nam, da tuj žive vedar, ugodan narod slovinski. Mile, stidne djevojke i žene hrle bud iz polja kući, bud u domu rede, opravljaju i čiste. Sine ti suza neke tajne sjete, nekog čeznuća: zašto taj toli ljubezan, toli bistar narod robuje pod igom njemačkim? Zašto si nas razdružila, ti hladna Sutlo? Zašto si, velebni starče Triglave, otklonio orijaške grudi, te »mrtvosrdice« odmataš srebreni pâs Save i nekako nezadovoljan, mrk, nit s pozdravom, šilješ ga u krilo Hrvatske!

Sve nas je gledalo. Svakomu čeljadetu zavirih duboko u one ljubezne, iskrene oči.

Nuto stvorili se mi pred župnim dvorom. Otepemo prašinu cipelâ, pougladimo se i skrenemo lagaško po stubah. Netko zavirivao i čudom nas gledao iz sobe prijeko od stuba. Ostavimo na hodniku torbu, pokucamo.

– No – čuo se nosni zvuk i više, no sam »no« dopušta.

Uđosmo. – Nikoga.

– Wer is' –? – nekud u trećoj sobi ozove se isti zvuk.

– Idemo naprijed! – pomislim.

Moj flegma Mijat ostao u prvoj sobi, pa sjeo trudan onako po domaću.

Obavi ja s nepoznatim zvukom; nađi ja njega! Debeo, trbušast čovjek, gole glave, siva oka, raskoljenih, širokih usta – pogleđe me u čudu, – no sjeđaše mirno – – – i čitao opet.

Zabunim se. Mislio sam, Mijat će za menom; no moga Mije ne ima.

Izvadim pisma, da se vidi, tko smo: i stanem citirati mrtvim tonom staru našu oraciju, kao kaluđer svagdanji »pater noster«. – Odahnem, položim kraj župnika na divan pisma ... Stojim. On čita sveudilj svoje novine. Miško tamo u trećoj sobi kašlje i diše.

Napokon uzdigne čovjek glavu, pogleda ljenljivo na pisma ...

– Zar ste sam? – zapita slovenski.

– Ne velečasni, druga imadem.

– Pak gdje je vaš drug?

– Mijate, idi ovamo! – Pokoračim i zovnem Miju. Bilo to nepriličino, bilo smiješno.

Mijat nešto promumlja i doklima.

Do toga izvadi »gospod fajmešter« deseticu i poda mi ju. Krv mi planula u licu i u oku, prem to već bilo nekoliko puta u Kranjskoj!

– Zde pa le pojte, – pojte ... in glejte skorej priti na Hrvašku!

Mijatu se zakrvarile oči. Čini mi se, da je u njem počela rasti do katastrofe priča Menenije Agrippe. U mene je već peripetija.

– Panem nostrum quotidianum! – Plebejci navinuše posljednju strunu, da spase republiku!

– Velečasni, žlahtni gospod! – počmem ja, svečano uzdignuv oči k svodu. – Velečasni gospod, žlahtni slugo Isusa Hrista! Šta je glad; znate li? Kako čujemo i vidimo, ne znate. Tri dana gladujemo. Jedva li kriškom kruha, vodom, zrakom okrijepismo se. Dajte nam hrane. Blagoslivljat budemo vas. Stalno, da ste, dobar slugo živoga Boga, tumačili na ovoj slovenskoj zemlji: »Gladna nahrani, putnika na stan primi« – da, ta na komu je krsta, ne će nas otjerati! Zar je ta zemlja toli gola, da Hrvati poginemo na tlu njezinu s gladi?

– Ja, ja – verdamani fulk ... ja ... – začme »fajmešter«, ustavši sa naslonjača i pogrebe ostatke kose na šiji.

– Gladni smo, putnici smo – podam fajmeštru Arijadnin konac, pošto je zapeo.

– No fantje, kosilo bosta dobila; pajte razgledat vás (selo), pa takù – – – no – – – ein halb Stund – – – pridetà ... jà le pajte, pajte ... bota že dobila ... ja.

Heureka, heureka! klicahu svi nutarnji i vanjski organi, a duša propinjala se u njihovoj uzvrpolji kao sitna magla okolo razdraženih indijskih bara! »Fajmešter« odluma u drugu sobu, a mi odmaglismo, najprije tiho nabadajuć, a onda vratolomnim skokom dosta strmimi kamenitimi stubami

– i nađosmo se na dvorištu. Opet smo oživili. Ugodno strujaše u nas, ko u sušno doba, kad proključa davno presahli vrutak. Duša moja sveđ kliktala onaj toli sretni »heureka« – putovanja našega! Miško široke volje zapalio cigaretu. Lutali smo mjestom dugo. Ljudi Slovenci pozdravljahu nas smjerno. – Na kraju sela diže se gospodski dvor. Širom bili prozori otvoreni; bijeli zasloni prhaše lagodnim vjetrom kao krila anđela. Čisti glasovi glasovira odzvanjahu i milotatni dizahu se pod jasno nebo kao amor i psihe – da se tamo pod zlatnom mrežom sunčanih trakova tajomice grle!

Nut, glasovir prestao. Nešto lagano šušne, a krasna plavuša pomoli lijepu glavicu i polovicom tijela sagnu se vanka. Zažare joj se lišca – a kako li to plavuši dolikuje – kano da je i sama osjetila, umače s prozora, samo smo čuli u germanskom jeziku tri tankovite riječi: »gostovi, gostovi, majko!«

Okrenemo natrag. Žena rumena, mlada, zurila bar mi se činilo tako – dugo zurila žmirkajućim okom za nama. Iz glasovira prodirahu bijesni glasovi, ne poput amora i psihe – nu, poput furija.

Došad u župni dvor pokliče nam starica u tamniju cjelicu i na čudo naše – već bijaše ručak na stolu i torba polag. – Znali, što to znači – i latismo se toli znamenitoga studija – današnjega vijeka. – Jeli smo mukom i hrlo, tek je starica kašljucala po koji put. »Fajmešter« spava; tako nam se je reklo. Nešto krepči, pokupismo se.

*

* *

Vjetar tiho, lagodno duje, sunce žeže; sive magle srdovito jure k njemu; ono ljuto tijem većma pripiče. Zvoni podne; jasan zvuk zvona razlijeva se čednom kranjskom deželom! Zadovoljni sami sobom – a to je najveća raskoš moderno-egoističnog našeg doba – izmolismo pozdrav anđeoski na slavu djevi Mariji!

Pitamo svijet, koliko je do Ljubljane? Rekli nam: debelih deset satih, malih osam. Tko bi im znao taj relativan rezultat! Takav račun Slovenaca često bi nas razgnjevio, kao i flegmatičan Zagorac, kad ga upitaš, a on će ti zijevnuti sve do vilica: »gospone, kaj bi počenul, buju došli«. – Prevalismo

brdo. Na omanjem humku u hladiku razvaganila se tri momka, reko bi, iz heroičkih su vremena.

– Ho, fantje! kakav »profesjon« mâte!? – zaori junačko grlo jednog draponje. Mučasmo i pokročismo brže svojim putem.

– Čakte, fantje! Gremo v kep! – trubio hrapav, dug glas za nama.

Istom što se riješili ovih nametnika, eto druge napasti! Dva žandarca, znojna, bradata, dipliu usopljeni prama nama! Bajonete im se svijetle, a crno remenje čudno ljeska. Čovjek ko da već unaprijed sluti, da će se s nemilimi gostovi sukobiti.

– Kakav mâte profesjon? – surovo zapita žutoput čovjek, izvaliv bijele oči.

– Šta se to vi brinete? – promrmlja Miško. Nu ne odmakli se ni tri koraka, kad oba skinu puške: »halt!« izdere se žutonja. Srsi me proletili od glave do pete. Izvadim pisma, a žutonja, kada je moju pokornost opazio, vrže pušku na rame i jadovito pograbi naša pisma. Pri svem tom, za njegovo tupo oko dosta je bio pečat na pismih. Nešto promumlja u brk – okrene: »adieu!«

Nutom, što smo se toga bijesa otkopali, eto živoga vraga! Spješe, što ih krilate noge nose, oni mitički junaci: ispod golih, bosih, po svoj prilici ne odviše nježnih nogu sve im iskre vrcaju; pak stanu rukami mahati, vijati i dovikivati iz daleka. Hvala bogu, i u nas bili dosta dugački krakovi – i što oni brže, to mi upravo trkom – zagonačke porenusmo, da odmaglimo ispred tih dosadno-ljubeznih ljudi! Glasan hohot razlijegao se za nama.

Bilo negdje raskršće, mi nalijevo – a naši prijatelji nadesno. Sada istom odahnusmo. Blago povjetarce dunulo, ko da se samo raduje. Za nekoliko časaka stupali smo hladom mirisne crnogorice. Na jedan i na drugi kraj žvrgoljile i drobuljile ptice; daleko čuo se miljen spjev pastirice, a s druge strane krepak glas: Margareto! Margareto! I to uzajamce odjekivalo šumom. Pak da tuj ne povjeruješ gorostasnosti naravi u narodnoj pjesmi, gdje majka kćerku zove preko sedam gora, a kćerka joj se preko devet odazivlje? Oh, kako je takvim predjelom krasno putovati! Zar da je

noga umorna? Tijelo mlitavo? Oj, ne! Mi smo letjeli lagani, krepki, zdravi, slobodni! A da nam ne porastu krila?!

Zatijem se spustimo u ravninu i dugom vijugastom cestom u novo selo, gdje među gustim drvećem bjeluca ponosan župnički dvor. Bilo, čini mi se, pol šest sati po podne. Župnika nađosmo u šljiviku. Orijaški vam je to čovjek. Vlažna oka, niska čela, bijele kose, sivih, gustih obrvica.

– Dragi moji mladi »gospudje« – le pajte – le pajte ki vas takù rad mam, ki je Ljubljana takù lepo mesto – no pa jen al dva firkelca mâte, le pajte, le pajte, lubi moji fantje, ki vas takù rad mam – le pajte – – pa se bota s »Bier« častila – – le pajte, le pajte!

– Gremo – odahnuo sam, kad se izvukoh iz šljivika opet na cestu – gremo, vlažni »fajmeštre« – prem bili umorni, a Ljubljane ne vidjeli!

Idemo mi onako ljenljivo, Mijat se mrči, noge mu oslabile; – idemo mi, velju, tek četvrt sata, kad se za nama valja gorostasna kočija sa jednim konjem; a kako polagano micao se taj stroj, ne varam se, reknem li, da je ono bedevija upregnuta.

Tko zna one »dostojanstvene« zagorske kibitke hrvatskoga revolucionarnoga doba, kad se naše debele ružice »gizdave šljivarske madame« kotrljale po ondašnjih sredovječnih putevih, taj si lasno predstavi valjajuću barku, koja nas nuto stiže!

– Gospoda v Ljobljanu? ...

– V Ljobljanu ... ja! – doviknem sredovječnom čovječuljku na boku.

– Pa naj grejo gor – bojo se pelali v Ljobljano! ...

– Valja ti pamet! Pogodio si, božji čovječe!

Nekoliko časaka i mi se gospodski nastanismo u kočiji dobrodušna Slovenca. Njegovo crveno, krupno, golo kao potplat, dobroćudno kao topla voda lice ispitalo nas, tko smo, odakle, što tražimo? i t. d. Na što mu mi dobrovoljno odgovorismo, a on bez ikakovih kritičnih opazaka povlađivao uz debeo, mukli smijeh i uz jedini testimonium zadovoljstva: »sè sè vê – ja – se se ve ... Horvatje so ... se se ve ...« A mi? Kud nam veće sreće? Čuvši pako, da dva »fajmeštrova« fr-

kelca – to su dva sata, a da se nama još jedan sat voziti –: to nam pogotovu sjekira pala u med. »Se se ve ... Horvatje so ...« ponavljao sveđer starac.

– Vam se mile – kako li vam ime?

– Johan Zeunik.

– Vam se mile Hrvati, kada ih toliko spominjete?

– Se se ve – se se ve – – – Jezuz, ki pa jez mâm na Horvackem rodovino.

– A gdje je to, molim vas, Johanne?

– Na G ... od Z. šest »štundov«.

– A kako zovu tu vašu rodbinu?

– Pećnik; – Jezus – – moj žlahtni Pećnik.

Sada se sa starcem po bolje upoznam. Pećnik bio nekada gavan u mojem rodnom selu, ali sada mu okiselila pogača; rastrusilo se bogatstvo njegovo. »Vremena, vremena su zla!« uzdiže starac ćelav, gluh, na štakah – kada priđem u svoje selo.

– Johan Zeunik – mar me ne ogrlio. Miško se smijao ispod šuplja brka, misleć, da ja samo za zabavu sa vozičem našim čevrljam. Nu u opisivanju samoga moga sela i o lokalnoj historiji njegovoj, kad je uvidio »nevjerovani« Mijat, da se slažemo, pače da ja starcu sve na zadovoljstvo pripovijedam –: uvidi Mijat, da nijesam duvao u vjetar!

Sve se više uslobodismo; ponudismo starcu da puši; dugo čudom gledao Mijatove cigarete, nasmijao se – pak i on zadimio. Stali mi Johanu Zeuniku pričati o jadih svojih – – a napokon, napokon – – o groznom deficitu, i to tako grčevito, da bi na dramatičkoj daski veći užas probudili, no i sami Mađari proračunom svojim! Dobroj slovenskoj duši u mutnom, zažganom oku ljesnule dvije iskrice, dvije suze smilenja; oj nijesu li to bile ne oči tijela, no dva okna zdrave, iskrene, dobre duše Slovenca. – I ponudio nam da idemo u njegovu kuću, od Ljubljane jedan sat.

– Imam – reče Johan Zeunik – imam dvije kćerke Micu i Anku, jednoj sedamnaest, drugoj osamnaest godina. Imam – reče – kruha, vina – svega, što Bog dijeli među dobre ljude, pođite, gospodo, sa mnom! Se se ve ... Horvatje so ...

Bijaše svakako to ugodno, nu obrekosmo doći iz grada, jer sada najprije moramo pregledati varoš i okolicu.

Starac nas doveze pred manastir; sunce pozlaćivaše pošljednjimi traci tu milu, tu divnu, tu vilinsku slovensku deželu! Zlatne niti sunčane titrahu po starcu na boku, nad gradom Ljubljanom, nad nami, pošto se rastajasmo sa Johanom Zeunikom, – i kano da nas zlatni pauk hoće zapresti u mrežu svoju!

Šetajuće općinstvo popostalo i gledalo dok se mi iskrcasmo iz te gusarske galije i poskorismo u taman manastir ...

Patar ili fratar, bog bi ga znao, kad su oni prvi usvojili: ne sudi po odijelu – on nam ispovjedi, kako veli Vraz, »kukavnom nijemštinom«, da će gvardijan doći za sat. – Posjedali na hladan kam. Plaho gvirahu u nas karakteristični kipovi svetaca onako drveno, kako i sami jesu. Na pozdrav anđeoski lelijao se put neba spjev skladnih zvonova. Tiho nam kucalo srce, tiho se molismo, – mrak sve gušći, kamen nas hladiti počeo. Molismo se, molismo drugim čuvstvom sada, drugim o podne!

Kipovi svetaca sve tamniji postaju, ko bajke materine; napokon im se lik posvema svio i utonuo u crnoj noći, ko zadnja misao smrtnika!

Bože moj, pol deveta, devet, pol deseta ura u noć bije, a gvardijana ne ima. Ne ima živoga stvora – mi sjedimo; ej, čekat ćemo! Najednoč sine zraka svijetla. Prenusmo se. Poguren starac, nešto mrmljajuć, reko bi, Diogene zadocnio u svoj lagav, baza k nama. Misleć, gvardijan je, započmem svoju skromnu molbu. O, nesreća! Gluh je. I kako kruto! Nakon duge vike, da je sve šumio tamni manastir, sporazumjeli se s njime i doznali, da on nije gvardijan! – Gvardijan je u vrtu.

Dugim, mračnim hodnikom izvelo nas na čist zrak – to bijaše vrt. Sjajni mjesec drktao na modrom nebu kao dragulj na skutu djevojke. Sanjarske, crne sjene bazale odasvud puteljci – – pak nađi gvardijana sada!

– Fantje, kaj ćete? – zapita nas poluheros, polučovjek. Velike oči bijelile mu se u vlastitoj sjeni lica, a mjesec malo da mu se ne sakrio iza debele, ostrižene glave.

– Molimo patra gvardijana – sjegurno odvratim.
– Kaj ćete ž-im? Jez-sem!...
Hak mi suspregao riječ, glavinjao sam; podrktavaše mi glas i jezik.
– Molim, patre gvardijane, ukonačite nas za ovu noć. Đaci smo iz Zagreba. Putujemo.
– Se vêm – se vêm. Le pojte! Gnarja, pubje, gnarja! I jez bi šo ... jâ, mahom bi šo na Dunaj, pa gnarja ni! ...
– Ali molim vas, patre gvardijane, ne budite okrutan. Navečer dođosno; čekasmo vas evo u tamnu noć – »ja, pol deseta je«, presiječe div-gvardijan; – ne znamo ni ulice, ni čovjeka, ni kuće. Novaca neimamo, jer putujemo već mjesec dana, a sada iz Istrije. Trudni smo. Gladujemo!
– Zastopte, jez vas ne primem za neč ... pajte, le pajte! Hižo buste že našla ... Mi neimamo sami kaj jesti ... Pa na policijo moram javiti, da ptujce mam. Za neč ... zastopte, da ste sami škofi horvaški. Le pajte ... zastopte!
– Škofi horvaški? Ni bog ne daj, da u vas milosti prose! – muklo će Mijat. Gorostas prečuo.
– Zastopte, sami nemamo kaj jesti ... le pajte!
– Vidi se na vašem suhom tijelu.
– Zbogom, fratres et discipuli Jesu Christi! – – Amen. Završi Miško.
– Pokažite nam portu! – zavikne groznim basom na sitna čovječuljka u hodniku, noseća svijeću u ruci, da mu se vlasi naježile, a kapuc umah nataknuo na glavu.
– Ja, že ... že ... – ponizno zadrkta čovječuljak.
– Rufin, Rufin! Na porto!
Ključevi i svjetiljkom u ruci, kapucom preko glave, ukaže se bajno, rumeno lice, krilata nosa, silnih, nasmješljivih usnica. Zaškrinu vrata i mi se vrgosmo na ulicu.
Žmirkomice svjetlucahu ljubljanske svjetiljke, a lagan vjetar poigravao se plameničkom njihovim kao i kob s našim putovanjem.
Tko bi ga sada pogodio, što sam onda mislio; još teže, što je Mijatu vrzlo i kopalo glavom. Svakako pol duše skutrilo se u želudac, pol zadrijemalo u mozgu. Jelo i san, – to se sjećam, – da bijaše jedna karika u verigah misli mojih.
– Miško! Ja idem dalje. Idem iz Ljubljane!

– A gdje ćeš spavati, gdje jesti? Ja sam gladan kao vuk!
– Gdje, gdje? ... Na polju ćemo spavati. Jesti? Ništa! – Za danas ništa!
– Po volji ti. Ja idem u gostionu.
– Ti u gostionu? A novac?
– Ocu ću brzojaviti sjutra.
– A, to su druge diple. E, da, ti možeš. K momu ocu ne vodi žica. – Zbogom. – Idem. Daj mi torbu.
– Gdje je za me mjesta, tude je i za tebe; otkud meni novaca doteče, otud i za tebe valja! – Ti možeš dobro govoriti. Idemo!
Miško tako krepko izreče te besjede, ko da mu se je Nestor nasmijao iz oblaka.
Dođemo u gostionu, bog znaj u koju. Tko će sada gađati? – Četiri čovjeka sjede, podbriti kao kanonici. U četirih čašah iskri se vince do polovine. Tri stara kao panjevi; jedan tek mlad ko hrastić. Bijele dlake probušuju mu suhonjavo lice. Plave mu oči titraju ko u zagorske cure. Pričini mi se, đak je.
– Bi li mogli u vas stan dobiti? – zapitam uljudno.
Ljudi se mudro pogleđu, kao gradski senatori.
– Ne, tukaj ne. Pri Roženkrancu bi že dobili! – sva četvorica u jedan glas progovore.
– Ne vemo, – zapopijem – ptujci smo!
– Bom vam pa jez pokazo! – ustane mladić.
Prođosmo dvije ulice i eto nas kod Roženkranca. – Putem smo saznali, da je naš dobrotvor brico.
Čudno gledao on za nama, kad smo išli uz krčmaricu u sobu. Ta blagodarismo mu. Poslije jur u sobi dosjetili se mi, što bečka civilizacija zahtijeva. O jadni brico! Zlo ga pogodio!
Djevojka okrugla kao jabuka, uvede nas u lijepu sobu sa dvije postelje, ormari, divanom i ostalim blistavim pokućtvom.
Naručismo večeru i vino. Skromna djevojka ode, a ja se sjednem umoran na divan kraj Miška. Torba tronuto klonula u kutu, zamalo sruši se na trbuh i povuče moju orijašku batinu – što je silno tresnulo u sobi.
– Miško, koliko imademo novaca?

– Dvije pare, – posegne, osmjehnuv se, u žep i triumfalno upali cigaretu.

– U Ljubljani valja nam za žicu dobiti četrdeset novčića.

– Nije đavo, da ne izda toliko Ljubljana. – I domalo vijugahu se sive zmije dima.

Djevojka donese mirisnu večeru, kruh i vino. Grozan bijaše to juriš! Niti rimske lakomice u Lukulovoj gozbi nijesu tako okrutni bili. – Čulo se samo muklo disanje i tresak čaša. Oživila krv – – a duša? Bože moj, velite, da ne znate, gdje je duša! Ja sam ju ćutio, vjerujte mi, dizala se šumom po tijelu kao stisnut kovački mijeh, pošto djelo započne, zvoniti i ječiti nakovalo, a iskre vrcati!

Odvečerasmo. Pogledasmo se široke volje, kao činovnici, dignuvši plaću. Mijat zapali cigaru, soba se dimi, ja pišem putopis, nu ovo još nijesam pisao.

Uniđe djevojka krčmarica. Mijat se ustao.

– Kako vam ime, draga moja? – i uštipne ju za lice. Miško uistinu bio dobre volje.

– Mica – zategne stidljivo curče.

Rinem na stranu putopis.

– Recite, molim vas, Mico, gazdi, da mi ostanemo tri dana u Ljubljani. Hrvati smo. Putujemo.

Miško nije protuslovio. Opet se moja batina porušila i silno zaštroptila. Mica krčmarica preplašila se. – Da sam slutilac, reko bi, batina nije svakako zadovoljna mojom odlukom. Nu umirih ju. Turnuo sam ju pod postelju.

– Tri dana – nasmije se Mijo, frčuć cigaretu i zirkajuć u golemo ogledalo.

– Tri dana, jest – potvrdim. U tri dana stići će i novac, jer inače ćemo se preseliti u drugi stan: na Žabnjak. To je tamnica ljubljanska. – Bože moj, kamo dotjerasmo? – uzdahnem melankolično.

– Za danas do ovdje – osmjehnu se Mijat i zastre nos gustim dimom.

– Pa ćemo i do Žabnjaka – zavrnem ja.

– Amen, – vidjeti ćemo! – zaključi Mijat.

*

* *

Žamorio i bučio svijet ulicami ljubljanskimi. Bila sveta nedjelja. Nebo čisto kao ribje oko. Mi pohrlili napolje. Sve je to nekako svečano. Piljarice, duše mi, u svakoj su varoši jednake, nu u Ljubljani sve skoro mlade, čiste, pa ti se lukavo, kovarno smiju, da bi skoro uskliknuo s pjesnikom »oj djevojko, ne gleđi me tako smijuške!« A tko da od nje ne kupi grožđa, bresaka, smokava? Ali ja i Miško bili gizdavi. Razlogu ćete se lasno dosjetiti. Prošli mi sve ulice; pomolili se u crkvi na misi. Bili u ljubljanskom kaštelu, gdje su tamničari – i tako dođe podne. Poobjedovali mirno, blago, nehajno.

Poslije podne svratismo se k jednomu rodoljuba slovenskih, i tude namaklo nam forintu. A da vidimo i kavanu ljubljansku, pođosmo u nju – i dakako – tuđinci potrošili toliko od te svotice, da nam tek četiri desetke preostale za telegram. Proučili sva važnija mjesta Ljubljane. Tako se privuče noć i mi običnim tokom stvari okrenemo na večeru k Roženkrancu. Svršila se večera. Eto krčmarice Mice u našu sobu.

– Gazda moli, da gospoda namire za svaki dan napose.

Potresli mi se živci. Miško zakašlje i pljune.

– Što veliš, Miško, bi li danas platili?

– Ne, sjutra; mi još moramo nešto računati prije.

– Tako je, Mico, – produljim ja hladnohrvno, – recite gospodaru, sutra ćemo platiti. – Mica odleti.

– Gdje nam je do bijesa bila glava, da već ne javismo žicom u Zagreb tvomu ocu!

– Valja nam sada! Sastavljaj telegram!

– U dvadeset riječih!

– Da, – četrdeset novčića!

– Bi li grozno sastavio? – »Media via«. I zapuši Miško.

Na zadnjoj strani putopisa počmem. U dvadeset riječi zajedno sa naslovom neka se zbiju sve misli, koje imad*u* naš užas opisati. Tuj se nešto više traži nego od samoga Kurelca. Strižem nekolikokrat i u četvrt sata glasio ovako telegram:

N. – J. – Ured x.

Okrađeni. Užas! beznovaca! tridana ugostioni! dug! neisplatimoli, zatvor! pošljite brzojavnim putem!

Ljubljana »Roženkranz« ulica m.

potpis.

– A što će Švabi za pravopis reći? – smrska na pol Miško.

– Baš se oni razumiju u pravopis, ko Turopoljci u matematiku.

Bila pol deseta ura; mi odosmo na brzojavni ured. – Kroz vratašca staklena predam, drkćuć, telegram. Poslije nekoliko minuta zavikne nam činovnik germanski, nadignuv staklena vratašca: »Pedeset novčića!«

– Pedeset novčića ? – zajecam, ko da mi odčitali odsudu u tamnicu.

– Ne imam sada toliko u sebe – popravim se! Dajte mi natrag telegram. Sutra ću doći.

Činovnik okesi zube kao tigar iz zvjerinjaka, zaklopi vratašca, da je sve staklo zvečilo. – Muče oturasmo se s Miškom iz trećeg sprata i pojurismo u stan.

– Što imaš, da prodamo, Miško? Telegrafirati moramo.

– Pak što ćeš?

– Što ću? ... Deset novčića moramo dobiti – pak šta bilo, bilo!

– Eto novog, šarenog rupca!

– Neka je, deset novčića mora izdati.

Svukosmo se, legosmo – i to bijaše dan drugi. – Svanulo jutro. Bio ponedjeljak. Mi niti ne uzeli kafu ujutro. Odšuljasmo se kradomice stubami i zaplivali nešto slobodnije u ljubljanske ulice. »Na posao! Daj rubac!« Najdosmo se na krasnom ljubljanskom šetalištu. Nekoliko staraca kašljucalo. Djevojke prolazile košarami. Slovenke seljakinje nosile na trg, što im bog namaknuo u kući. A ja i Miško »spekulirasmo« – domoći se jedne desetice!

Starica seljanka nosi košaru na glavi. Lagano koraca i moli: »Češena si Marija, gnade si puna«. – Ogledam se – ne ima nikoga na blizu. Stid mi udari u lice – nu kao očajan koraknem k njoj:

– Mamca, ćete kupiti tisto ruto? Deset soldov boste dali za njo ...

– ... blagoslovljen sat tvojega telesa Jesus ... – završi starica, podigne glavu ... Ruto? ... ruto maš?

– Da, ruto – – deset soldov! Grozni srsi projuriše mi cijelim tijelom. To je bilo očajno djelo. Grčevito mi zapinjao glas.

Baka rasprostre rubac, pak počne:

– Češena si Marija, gnade si polna. – – no, – pretrgne molitvu – šest soldov bom dala ...

– Ne, babo, deset soldov; sila mi je! Daj, ako hoćeš! – šapnem strašnim glasom, tvrdom štokavštinom.

– Gospod Boh s toboj, blagoslovljena si med ženami, blagoslovljen sat tvojega telesa Jesus – – starica posegne i stisne mi deseticu u ruku.

– Bien! – promucam Mijatu, koji je s daleka taj prizor gledao. K žici! Da. Žurno, žurno!

Mijat zadimi cigaretu.

Žica je odnijela bijele knjige očajane zdvojnosti dvijuh putnika u Ljubljani.

– Brate, sada na poštanski ured!

– A šta ćeš tamo?

– Šta? Hoćeš ti ići k Roženkrancu pitati, je li su novci došli?

– Hvala, toga bi mi trebalo!

– Ergo – na pošti ćemo naručiti, kada telegram dođe, neka počeka; sami ćemo si po novce doći.

– Valja ti posao!

Obavili smo sve tako na pošti, a zatim krenusmo u ljubljansku šumu, zavalismo se u travu i stali računati svaku stopu hitre žice.

– Za dva sata – kliknem poput kemika, kada eksperimentira u retorti – za dva sata novci će doći; mi smo spašeni.

– Tako je! – potvrdi sporo Mijat.

Pospali smo kao jaganjci »gnani od krvožedna vuka«; tek nas romor ljubljanskih zvonova probudio. Prodramili se. »Novci su došli!« – I stali smo moliti pozdrav anđeoski. To

bijaše po treći put. Svaki put drugim srcem, drugim čuvstvom. Hitili mi ljubljanskimi ulicami. Sladak miris širio se je iz gostiona. To nam uzburkalo simpatični živčani sustav. Žurismo se! Uljegosmo na poštu.

– Ništa! – ponovim glupo, kao vođa, kad je pobijeđen.

Tada si istom stali napominjati i nabrajati sve okolnosti, rad kojih ne ćemo novaca dobiti – ergo: sjedjeti na Žabnjaku!

– Nije oca u Zagrebu – pak je sve propalo! – udre u melankoličnu žicu Miško, kao međumurska historija.

– Ili se razgnjevio, ili nije vjerovao telegramu – stavim kritičku opasku.

– Ne; ako je otac u ruke dobio list, stalan nam je spas; nije li: ne znam! – pragmatički apodiktuje Mijat.

Ljudi nestalo s ulica i sa šetališta. Tek koji draponja zaficuknuo na klupi i pouzdano nas motrio. Žalosno je to; ali je tako. Prem, moram vam reći, nijesmo se mi vidjeli vanjštinom opet tako kukavni! Udre jedan sat po podne.

– Mijate čuj, – stanem i položim na Mijatova ramena ruke, kao da mu hoću dati »pax tecum«, – Mijate čuj!

– No.

– Gleđi, eno ti u polju, a biti će sat dva li od Ljubljane, eno ti, velju – tri tornja, pohitimo tamo. Namaknut ćemo toliko Krezove slave, da još jedamput pošaljemo crne glasove tvome ocu.

– Ne mogu, noge me bole, a pismo mi ostalo u putopisu.

– Moje je ovdje. Idem sam. Ti me čekaj i češće zapitkuj na pošti, je li što došlo!

– Dobro, ali nemoj me ostavit pak otići.

– Mijate, zar smo tako slabe vjere?

– E, vjera dà! Tuj se i gvozdena slomi!

– Nipošto, Mijate, ili se budemo zajedno spasiti, ili zajedno na Žabnjak! Do večera dođoh. Gdje da se nađemo?

– Na promenadi.

– Bien.

Mijat me sprovede pol sata ravnom glatkom cestom od Ljubljane. Na rastanku stisnu mi ruku i suznim okom nešto tiše šapnu:

– Amice, gladan sam.

– Trpi, Mijate, i ja trpim – dati će bog bolje! Zbogom!

Ja sam išao kao mahnit. Duga je ta, veoma duga cesta bila. Kola za koli štropotala i dizala gadnu prašinu. Skakao sam sad lijevo, sad desno. Nepravilan vjetar zavitlao prašinu sad na ovu, sad na onu stranu. Jurio sam čitav sat. Činilo mi se, da ću domala doći tik ljubljanskih gora. Dođem u selo. Bljesnu toranj. Poradovah se.

– Je l' tukaj fajmešter?

– Ja – potvrdi curče iza grma.

Skoč' ja preko grabe, provuci se preko živice, obrani se u dvorištu drskomu psetu – i tako evo me pred župnim stanom. Kucnem, uniđem. Starac, orlova nosa, nu iskvarena. Sive mu oči žmirucahu kao lijesk zahrđavjela puceta. Golobrada brada zavinula mu naprijed, poljubit će se s pijanim nosom. To je župnik. – Drugi, malen, krupan čovjek, debele, ostrižene glave, isto tako nebrkat; nu nije kapelan, ni župnik. Premeću oba karte. Poklonim se duboko.

– Velečasni gospodine, molim vas, smilujte mi se. Putnik sam. Imam druga, obolio mi. U Ljubljani sam ga ostavio. Istrošismo se do zadnje pare. Ne imamo ni čim ocu brzojaviti kući. Pomozite našoj nesreći!

Podam mu pisma. »Niti pisnu, niti zubi škrinu«. Izvadi iz sunjice stola dva novčića i položi mi na pisma. Nešto zamrmlja i ode u drugu sobu. Šukartaš sjedi i gleda slike divljih, poganskih svetaca na ostarjelih kartah. Stepem sa pisama dva novčića na stol i odem.

Jurio sam dalje; jurio puna dva sata. Župnika nije bilo u kući ili mi barem tako rekoše. –

Gladan sam bio, nu ipak sam junački išao, krećuć prama Ljubljani. Tako sam načinio paralelogram. Dvije stranice, t. j. veću i manju crtu, sam prošao – jošte mi je dvije bilo proći, dakle: pol puta. –

Dojurim do posljednje župe pred Ljubljanom. Sunce jur zapadalo za gore. Od glada i prašine ožednio sam. Napijem se vode studenikove u prvoj kući i použijem samo jednu jabuku. Selo je to oveliko kao naš Stenjevac – pak i veće. Lijepe kuće redaju se tik jedna do druge i čine pogotovo

ulicu. U ovoj su župi svetkovali danas svoj svetac. Krasan gospodski svijet gledao na okna, a Slovenčad široke i dobre voljice klamitala iz gostionica. Više put zaori glasan smijeh sa kojeg prozora i sasuo njemački bruk na koju sirotu Slovenca. To me nemilo zazeblo u srcu. Napast me je bila svladala: vjera se slomila. Gladan i umoran zaželih ostati za danas u župnika. – Sam bog je dao, da mi to ne pođe za rukom. Što bi s Mijatom bilo? Teško da bi se bili ikad do Zagreba sastali!

Župnik je stajao pred crkvom i grdne psovke sipao na smjerna i ponizna čovjeka, koji je pred njim stajao. Sada se cerio taj odabrani pastir u germanštini, sad – nu barbarski cijepajuć – u slovenštini. A kad sam ugledao to lice – prosti, Bože i vi čitaoci, – ja ga držah prije za Judu, no za Isusova vojnika. Sav se potresoh i pojurih u Ljubljanu. Mrak se uhvatio. Hladna ljubljanska kotlina bila je veoma tiha.

Idila kraj Ljubljane

Išao sam, mislim, kako nikada u životu. Lagan sam bio kao pero, kako vele, a pjevao sam potiho neku ditirambičnu pjesan. Zlatni trak sunca rumenio se na tamnoj sjeni, a to bijaše gora – rumenio se kao djevojčina usta probijajuć ispod crnoga vela. –

Bilo to već daleko od toga sela, kada dostignem žensko čeljade. Nosila ručnu košaricu i tiho koracala. Nazovem »dobar večer«.

– Bog daj – odvrati milo premil glasić.

– Kamo, mlada djevojko, Bog s vami, putujete sada jur noću – pak sama?

– U Ljubljanu. Ta i vi sam putujete.

– Dakako. Nu ja sam muškarac. A vi ... vi? nije li vas strah? ...

Kako bijah dobre volje, uhvatih ju nježno za ruku. Djevojka pomakne, nu ruka joj veoma fina ostala je u mojoj ruci.

– Zar i vi, gospodine, u Ljubljanu? – djevojka će tiše i drktavo.

– I ja. Jest. Nu ne znam puta, nit kako je daleko!

– Ne znate puta, a Ljubljančan ste ...

– Nijesam, draga dušo moja! Ja sam iz daleka, Hrvat sam. Nikada ovuda ne hodah.

– Pa kako ste sada došao? Pogleda me djevojka u mraku, i ja sam oćutio njezine oči. –

– E, to su druge gusle, sestrice moja; a ja bih veoma dugo svirao, dok bi vi melodiju razumjela. –

– Zar mislite, da sam tako loša sluha? – zaguče sumornim smijehom djevojka, kao anđeo, kada ti stiska oči na san. –

– O, ne mislim, ne mislim, dušo moja, tako – nego to je velika pripovijest.

– Pa neka je – a dug je i put do Ljubljane – a vi pripovijedajte.

Ta iskrenost, ta prostodušnost ushitila me. Stisnuh joj čvršće, još sveđ držeći glatku joj ruku. Ona, kano da se sklanja na to. Umorni i gladni ljudi, kada još zadnjom vatrom planu, veoma su simpatični, kao i bolesnik, komu je umrijeti, pobuđuje sućut, kad mu zadnja iskra zdravljica sine. –

Pripovijedao sam dugo, pripovijedao vatreno, zanimivo, sve se više k djevojci nagibajuć.

– Vi govorite, ko da evanđelje čitate; vi ćete biti pop. Svi popovi, što sam ih čula, nit vam izdaleka nijesu premci!

– Mislite li?

Luđe nijesam mogao zapitati. Tajnom radosti mi zaliba srce, duh mi se vinu pod zvijezde ... ja sam ... ne znam sam, kako ... ja sam žarko poljubio djevojku. Bio sam fantastični pjesnik u toj noćnoj idili.

Djevojka se izvinu. Čuo sam, da joj je srce tuklo – ruka silno uzdrhtala.

– Vi ste, putniče, zao čovjek – ukori me toli nježno, da mi je duša i srce, što bi rekao Mijat, zapelo u grlu i ja sam ludo, preludo šutio.

Mučali smo dugo oba. Skoro bi ju bio molio, da mi oprosti, nu – tek ju mogoh zapitati za ime.

– Franjica – reče mi nekako prkosno, ali taj prkos toli mi je godio.

– Franjica, Franjica ... – opet mi duša zape u grlu ... Franjice, zašto se mi mladi ljudi umah spoznademo, ko da smo u jednoj kolijevci rođeni? Čudno!

– Čudno! – šapne Franjica.

Uhvatih djevojku opet za ruku; košara joj opuzne na zemlju – – ja ju poljubih živo, vatreno, strasno, – vječno! Bio sam najsretniji čovjek ovoga svijeta, jer sam oćutio njezine usne. Lice joj sijalo nevinom vatrom. Dvije vrele njezine suze ostale mi na licu. Krvav mjesec planuo iza brda, kao ljuta kandžija na moju samozaborav. Ah, na samozaboravnost nas obijuh. Franjica teško uzdahne, privine košaru – i mi pojurismo put Ljubljane. Dvije vrele njezine suze ostale mi na licu; ne, nijesu se posušile ni dandanas! Mi smo išli muče. Anđeo stražar bdio nad nama. Njemu se htjelo pošaliti, pa dopustio, da se ogrlimo onako vatrenim, ali čistim – ta anđeo posredovaše među nama – čistim, djetinjim zagrljajem. Da, naš poljubac odnio anđeo kao kap rose, kap bisera – i on mu blista na bijelih grudijuh gori visoko, visoko – među zvijezdami!

Sve većma približavali smo se k Ljubljani. Lijepa samotna zidanica sine sa velikimi prozori. Mjesec prolijevao, izgubiv svoju krv, sjajno srebro na čelo zidanice.

– Tuj je moja kuća – šapne Franjica.

Uniđem s djevojkom u kuću. U ovelikoj sobi bilo sve čisto, uredno ponamješteno. Ne raskošno, nego ugodno i milo, kao u djevojačkoj odajici.

Luč visjela nad četverouglim stolom, prostrtim crvenim stolnjakom. Starica kleči u kutu i moli. »Dobar večer« – nazovemo oba u jedan glas. Franjica metne na stolac košaricu, starica se prekrsti, – okrene i odzdravi. Naše oči, jednake misli, srele se. Mi smo hotjeli jedan drugoga vidjeti pri jasnu svijetlu luči. Krv mi planula u licu. Ta isto ono lice, koje u Anijelke. Samo oko življe sije, samo obrvice oblije kruže čarobne dragulje; a rubac svilen, oh, taj tako lijepo stoji toj glavici ...

– Teto, moj suputnik iz daleka. Hvala Bogu, nije me barem bilo strah!

Starica nas oboje brižno pogleda.

– Izvolite, gospodine ... – sjede Franjica na nizak, dosta prost divančić – ja sam se upravo umorila.

Starica donese večeru. Franjica poskoči, hitro prostre.

– Viđ, što danas kupih – počme teta i rastre pred Franjicom maramu.

Zapanjim se: stid, nevolja, gnjev uzavrije u meni. Stadem si otirati čelo tobož znojno. Prepoznao sam staricu, koja je na ljubljanskom trgu kupila Mijatov rubac od mene. Upoznat će me, pobojah se. Stade ona pripovijedati cijelu zgodu svoje trgovine. Prem sam Franjici opisivao svoj put, nu ona ni izdaleka ne mogaše slutiti, – da je to u ikakvoj vezi sa mnom. Nutkali me k večeri. Zamolih vode i spremih se; al' vragoljanka Franjica poskoči k meni i prikriči, zgrabiv me toli ljupko za ruku, da ona zahtijeva, da s njom večeram. E, dakako – – suputnici smo. Tko da joj ne udovolji zapovijedi? Teta nekuda odšuljala, a mi ostasmo sami. Naše oči željno se sretoše – sretoše, kao dvije duše, kojim je zajedno u raj. Iz Franjičina lica i oka sipao neodoljivi žar. Ćutih, da mi srce nabujalo kao jezero; no i želudac tražio svoje pravo. Stali jesti, a teta, kobna ta teta donesla zdrave rumenike. – Još mi u razgovoru i veselju hranimo se, kad začujemo čudan ćirluk i nerazumljivu muškaračku pjesmu.

– Janez Zeunik, – šapne starica – tist ga pa mâ!

»Janez Zeunik«, mune mi glavom, otajstveni naš vozič u Ljubljanu!

Kuc ... kuc ... i pokaže se rumeni Janez Zeunik.

– En sveti žegen – – o Marinka, snoboke maš? Gle, gle Marinka ... se se vê ... ja se se vê ...

Ponude starca čašicom.

– Se se vê ... ja ... – ošine me starac krvavima očima ... o Horvatje, Pećnik se se vê ...

– Nijesam ja Pećnik – zakrčim Janezu Zeuniku.

– Pa vi se znadete? – pogleda me u čudu Franjica.

I ja joj ispripovjedih našu vožnju.

*

* *

Visoko se već mjesec podigo nad kranjskom deželom. Jur stigoh u Ljubljanu. Pošljednji uzdah sveđ je zujio u uhu

momu, pošljednji stisak glatke ručice toplom krvi oblio ruku moju, pošljednji pogled zaslijepio vid moj – – pošljednje riječi: »vidit ćemo se u Hrvatskoj« – kao čarobno, nadzemno zvonce ozvanjale cijelim bićem mojim. S Franjicom sam se rastao; ali zar duhom!?

Gdje je moj dragi Mijat? – zapitam se, stupiv na ljubljansko šetalište. Novci stigoše, pa puna šaka brade! Sve je tiho, mirno, pusto – nit vjetar ne šušnu.

Na klupi sjedi čovjek. Skitalica mjesec poigrao mrežom oko njegove glave, kao pauk oko muhe. Ja upravo prama čovjeku.

– Mijat! – kliknem veselo; hvala Bogu, da se nađosmo.
– Mislio sam, da si otišao.
– Pa kako me čekaš ovdje?
– Cijeli dan sjedim ovdje.
– A šta je onda s poštom?
– Bio sam podvečer tamo. – Ništa!

– Za Boga svetoga, kuda ćemo sada? Jesi li bio u gostioni?

– Da, u gostioni ... Imaš li novaca? Znaj, da mi tamni pred očima; ja ništa ne jedoh.

– Tamni? Ne imam ni pare. Nešto sam jeo; namjerio sam se na dobre ljude.
– Blago tebi. Što ćemo sada? Idemo li u gostionu?
– Misliš li, da ćemo dobiti što od oca?
– Ništa ne mislim; ništa se više ne nadam.
– Tako? Pak u gostionu? ...

Miško je mučao. Potegnem rukom preko čela i zaronih prstima u kose.

– Mijate, ja idem. Bježat ću. Uzdajem se u svoje noge.
– Naći će te. Ta putopis i torba je u gostioni!
– Neka bude, kako hoće. Ja bježim. Zbogom, Mijate!
– I ja ću s tobom.

– Ne, onda nas imadu. Svaki neka u svoju stran, svaki se neka sam štiti.

– Kamo ti – tamo ja. Podiže se Miško sa klupe, nadnesav desnicu uvis.
– Ne, Miško! Sa mnom nikako!

I žurnim korakom krenem. Mijat slijedom za mnom. Ustavim se.

– Mijate, čuj, – počmem svečano, povišenim glasom, kao prorok – čuj Mijate, evo ti uvjeta: idimo u gostionu, ali ti ćeš govoriti. Zašto? zato, jer se mrko držiš. Ja sam puno govorio – a ti si vazda bio podmukao, sumljiv. To se pako sada obistinjuje. Ti ćeš lijepo ovako gospodaru: Gospodine, Hrvati smo, evo vam imena i starliša. Ne ćemo vas prevariti. Zasada ne imamo novaca, telegrafirasmo ocu u Zagreb i čekamo, dok dobijemo. Primite i pridržite putna pisma. – Mijate, ajde, tako smo spašeni. Ne ćemo li još sjutra dobiti, pozajmit ćemo od gazde i opet telegrafirati. Hajde!

– Ne, ja ne mogu govoriti – rukne Mijat kao titan.

– Ne možeš? Ne mogu ni ja. Zbogom!

Mijat za mnom.

– Ne idi za mnom, uloviti će nas! Uloviti, znaj, žandari, pak nas okovane odvesti u tamnicu.

– Neka! Ja idem. Kamo ti – tamo ja.

– Mijate, brate, čuj! – stanem ja. – Govori u gostioni. Viđ, dva ne možemo bježati. Govori, pomoći ću ti; samo da ja opet prvi ne prodikujem! Govori, Mijate, ako Boga znadeš. Inače tamnica! Jao, grozote – promisli, kada će ocu stići pismo: sin, Mijat u ljubljanskoj tamnici. Nije li to užas? Cijela budućnost zablaćena ti. Govori, Mijate, molim te, govori zaboga; inače ... inače ne idi sa mnom!

– Ne govorim, ne, rađe se zakoljem – vrisnu Mijat i hiti sobom na travu kao ludo dijete. –

– A ti se kolji! – napnem se rugajućim tonom, a koliko god smo jadni bili, nasmijah se tajomice. – Kolji se – a ja idem.

I kroknem hrlo šetalištem ljubljanskim. Mijat se ustane sa trave, pak za mnom. Išao sam kao bijesan. Mijat me lovio. – Tako ne bude ništa, promrljam i krenem natrag. Mijat opet za mnom. Stanem i Mijat stane. Mjesec zašao za taman, debeo oblak.

– Ajde – šapnem muklo.

Stupao sam deset koračaja pred Miškom. Ljubljanske ulice bile tihe, puste. Bilo kao one večeri, kada se rastadosmo sa ljubljanskimi fratri. Na tornju odbilo deset sati. U »Rožen-kranca« otvorena vrata, sve još čuje. Hitro poskočim stubami do naše sobe, otvorim vrata, – upalim svijeću i silno pozvonim. Sve bilo u redu u sobi. Eto krčmarice Mice.

– Mico, neka dođe gospodar k nama.

– Gospodar – zategne u čudu Mica, a oči joj se zakrijese.

– Jest, gospodar, umah molim.

Mica ode. Mûkom sam šetao po sobi. Mijat prekrstio ruke i ukočio se na divanu.

Čekali smo dugo, preko četvrt ure.

Neobično zašuštilo po stubah. Koliko vas ide? pomislim. Lagašan kucaj oćutismo na vratih. Ne znam, jesmo li se i ozvali. U sobu stupi krasna gospođica. Krv mi brizne u lice, u oči, da, u iste vlasi!

– Gospodično Anijelko! – kliknem.

Mijat ustao sa divana i upro se o stol.

– Putnici Hrvati! – zadivi se Anijelka, a crne oči ljesnuše joj vrelom, živom vatrom. – Evo, vi se upravo u našu kuću nastaniste.

Sjetim se, što mi je činiti, ali kolika to muka bijaše, znam ja i Bog. Miško se okrenuo k prozoru.

– Gospodično – počmem nešto smućenim glasom, – gospodično, mi smo vam nesretni.

Anijelka dražesno raširi oči – »nesretni«? šapne.

– Do Ljubljane istrošismo se posve; zadnjim novčićem telegrafirasmo kući. Danas već cijeli dan očekujemo novce, nu ne dočekasmo. Nijesmo se usudili u gostionu, dok ih ne dobijemo; ali noć nas pritisnula, i evo, mi vam se izdajemo, kakovi jesmo. Putna pisma imamo i predajemo ih gospodaru, – pak čekat ćemo na milost božju, dok dođe pomoć od kuće. Pisma dajemo, da ne misli gospodar: to su nepošteni, sumljivi ljudi. – Odlahnulo mi, svršio sam. Mijat se okrene od prozora.

– Pak zato ne usudiste se cijeli dan ovamo? O bože, jesmo li mi takovi ljudi? Ja sa mistom večeras prispjela; otac mi reče, da su dva putnika nastanjena, putujuća iz Beča. Nije-

sam se brinula; nu kada je došla Mica i pripovijedala ocu, da gospoda veoma zabrinuto traže njega, posla me ovamo – – i evo – ja nađoh svoje Hrvate! O ne daj bog, da mi tražimo kakova pisma. Nu vidite, vidite – žmirne Anijelka lukavo i prkosno – bog vas je kaznio tom nezgodicom, što ste nas onako ostavili na putu!

Nezgodica, pomislim, a Miško se već hotio zaklati.

– Gospodično, molimo večeru, cijeli dan gladujemo – ispovjedi iskreno Mijat.

– Cijeli dan? – zažari se Anijelka i zaroni mi u oči.

Stidom poniknuh – – – i – – – gospođica Anijelka ode.

– Nu šta si se ukočio – grune Mijat, široko se smijući.

– O, zar se nijesi zaklao? – upitam ga naivno, podramiv se.

– Jesam, nu tebe u negvah vode, znaš ona dva žandarca na Žabnjak!

Mica vesela obraza donese obilnu večeru. Pa umorne, zadovoljne zanjihao nas lagani Morfejo u krilu kranjske dežele.

U Vodnikovoj sjenci

– Danas ćemo opet do deset sati počekati; ako ništa ne stigne iz Z., zamoliti ćemo gazdu novaca i opet brzojaviti – pozdravim Miška ujutro, koji se je tek ustao iz kreveta.

– Idi na poštu i reci činovniku, stigne li štogod, neka u ovu gostionu pošalje – reče Mijat, a ja pođem na poštu i bude tako.

Krenemo na šetnju i šetasmo do pol desete ure.

– E, sada nam je k »Roženkrancu« – došlo što ili ne?

– Pa ajdmo!

Došli mi u gostionu i sastali krčmaricu Micu.

– Gospodo, jur cio sat čeka vas listonoša s novci.

– S novci? – oba u jedan glas klikosmo – tobož iznenađeni, kao turski hodočasnik, kad ugleda Meku. – Recite mu. neka dođe u sobu.

I dođe čovjek, vješt novcu i novce nositi. Lukavo nas omjeriv okom, poda nam otvorenu kartu. Nije šala, brzojavnim putem novce dobiti. Mijat potpisao, listonoša na-

brojio, a ja sam napeto gledao vrevu na ljubljanskom trgu – a jedva dočekao, da je listonoša otišao.

– Ipak ... – uzdahnem, kada je ovaj zaškrinuo kračunom.

– Tako je – osmjehnu se Mijat. – Danas posljednju cigaretu ispuših!

– A sad na račun, majstore! – dokrajčim Miškovu duhansku refleksiju.

– Jest, neka dođe! – potvrdi Mijat, kao iskusan mejdandžija.

I ciknu glasno zvonce, toli kobno ovih dana po nas. Mica dođe.

– Račun!

Mica ode, a dođe Anijelka sa crnom pločicom u krilu i mi računasmo – – divno računasmo, i smijali se, i šalili se do mile volje. – – A račun? Račun, bože moj, i posljednji školnik »šlabekovačke dobe« – dao bi nam – ne šiba, nego na kukuruzi klečati.

– Krivo računasmo – kliknem, uprv oči u Anijelkino lice – to lice one bajne djevojke Franjice.

– Krivo? – Hvala vam, ne pitam vas za klasifikaciju, škole sam jur svršila.

Račun bijaše gotov, ja sam mu se divio ...

Taj dan bio je jedan od najugodnijih dana mojega putovanja. Mijat ode nabaviti si duhana, a mene pozove gospodična Anijelka u vrt. Ponijeli smo Vodnika i uljegosmo u zasjelak, sličan špilji, opkružen bršljanom, a u špilji i pred špiljom mirio miris cvijeća i dizao se k žarkomu suncu. Čitali smo Vodnika – pa srce nam tuklo ... Ne, bogami, ne će mi se pripovijedati ovakovih epizoda. Mi si uvoljesmo – – tek šapnuh, pritegnuv labuđi vrat djevojke:

– Anijelko, nazovimo ovo skrovište »Vodnikovom sjencom«.

– I sjencom naše lju – – – ba ... – šapne ona, a dva bisera odronila se na cvijetak u krilu i sjala, sjala, nebo moje, kao dva dragulja ...

(Intermezzo: Gospodo, vjerujte mi, teško mi je dosađivati vam timi djevojačkimi suzami i uzdasi, srcem i bog znaj, što sve ne, kada to svaki dan čitate u sto pjesnika i novelista

jedno te isto. Žalim, da nije u mojoj ljubavi kakova originalna scena, pak stoga vam ne ću opisivati prvu munju ljubavi! Pomislite si, djevojku krasnu privinuti na grudi, na srce, k licu joj se prisloniti, u oči joj zaviriti – – pak to sve gori, peče, vrije, ključa – – to je jednostavan prizor, a najuzvišeniji trenutak! Bog je jednostavan, pak tko ga je dosta oslikao? Tko će ljubav, koja iz njegovoga krila vječnim vrutkom ključa!? – Ne, ne ću dalje! Dosta je! Bog živi! – kliknuo je godinu dana poslije toga putnik ove zgode u veselom društvu svojih prijatelja.–)

»Ljubav u Vodnikovoj sjenci« bila je samo ponova »idile noćne« sa Franjicom, pače ja sam držao sada Anijelku za Franjicu, a oboje za čarobnu varku. I podne nas zateklo u »Vodnikovoj sjenci«, u sjenci ljubavi moje, i mi se prenusmo. Knjiga »Vodnik« ostala je u sjenci.

Znah, da 'e neka skrovna sila
Koj nije moć duh da se ogluši,
Da je neka bolest mila,
Ka me slatko škaklje u duši:
Neka želja, nu smetena –
Pače od želje slika i sjena,
K nebu uzdisah, nu Bog znaše,
Da k njemu uzdah moj ne iđaše.

Đorđić

Te stihove hrvatskog »iskajalog pjesnika« za mlađe dane dozivah si u pamet, stupajući u naš stan. Mijat sjeđaše na divanu, pušio i sav blažen gledao duhan na stolu.

– Kako vidim – nasmije se Mijat – tvoja još jučer krvava zvijezda danas se je posvema preobrazila.

– Zašto? – bezbrižno upitam.

– Zašto? Idi pogledaj se u zrcalo, kano da si se okupao u Jordanu.

– Tu orijentalnu prispodobu dobio si valjda sa duhanom?

– Pa neka je i tako; ali ti mi se, dečko, klatiš po vrtu – a smućen si kao dim na vjetru.

– Na, opet si prispodobu uhvatio.

Još skladno zvučahu zvona ljubljanskih crkava. Prekrstih se i molih, nu novim, neoćućenim jošte čuvstvom. – Još nijesam ni izvršio, kada kucne i uniđe krupna, crvena i zdrava gospođa.

– Gospodo, izvolite u naš obiteljski krug na objed. Ovršujemo danas svečanost moga rođendana. Moja Anijelka toliko toga znade o Hrvatskoj pričati – a vi ste Hrvati, biti ćete nam veoma mili. – Pokloni se gospođa.

– Gospođo, hvalimo; upravo nas iznenadiste.

– Bože moj, ta mi smo svoji, – a jur se na putu upoznaste s Anijelkom – – izvolite samo ...

Gospođa nas ostavila. Poredismo se; skoro da nam bijaše taj poziv neugodan, nu smisliv se na Anijelku, srce mi se razigralo, zalito blaženstvom i srećom.

Baš htjedosmo izaći, kada začujemo šum odijela. E, dakako, ženske jesu, poznaš po onom tihom, laganom koračaju. Kuc ... kuc ... kuc ... Hrlo je to bilo; hrlo se pokazale dvije gospođice – bila to Franjica i Anijelka! Nu što će ta čarobna varka? Miško se hladno poklonio, a Anijelka prikaza nas kao Hrvate, kao putnike Franjici, i nju nama kao prijateljicu. U isti čas trznulo je Franjičinim licem smrtno bljedilo, uzdrktala je. Ovo si upamti, čitatelju, poseban je razlog tomu, koga ćeš saznati tekom pripovijesti. Jedne neprilike bojah se, da Franjica prijateljki svojoj ne otkrije naše noćne idile. Ta bojazan zakrčila mi jezik, malo sam djevojkam u oči gledao, bijah smućen; što su djevojke ipak mogle povoljno svaka na svoju tumačiti. Međutim – Mijat bijaše veoma rječit. Pripovijedao je o povijesti duhana hladnom satirom, što bijaše djevojkam posve izvorno, pak su Mijata s udivljenjem slušale. Tijem većma bude moj Mijat zanimivim, što je vješto i kratko ocrtao muhamedizam, sprepleten dakako s njegovom obljubljenom bilinom; pače, on se je upustio i u zdravoslovno dokazivanje o pušenju.

– Vi, gospodine, umukoste? – ukori me Anijelka tiho.

– Ne pušim, pak to nije moj predmet – odvratim isto tako tiho, mjereć pijanicu, što se kotrljao dvorištem.

I tako dođosmo u lijepo uređene sobe, gdje je jur sve spremno bilo. Puno ugledasmo tuj stranih i ozbiljnih lica; djevojaka i žena u obilju. Nu, mi dakako ipak najstraniji

bili velikim veseljem gledani i slušani. Na čelu stola sjede čovjek od kakovih četrdeset godina, preniska čela, crvena, gojata lica, mrtva oka, bez brka, bez brade, ostrižene plave kose. Taj će valjda biti: »nobilis de lauro«[1] pomislim. Do njega sjedne nalijevo pater Felicijan, a nadesno domaćina isto tako gojat i crven. Felicijana već upoznaste. Domaćina i otac Anijelkin jest jedan od onih zadovoljnih ljudi, koji nikada nijesu vjerovali, da je zemlja »dolina plača i suza«; muka im je samo, što trbušinu teško vuku, kada ju ponamjeste, blago si ga njima kao i Zagorcu, nalijevajuć pedesetaču-vožu ljutim moštom. – Kako mi se u pročelju stola onaj čovjek pričinio »nobilis de lauro« – tako sam se i doskora mogao nadati, da će početi: »quod est quintum et sextum argumentum«.[2] Kraj mene sjedjela je nalijevo domaćica, nadesno Anijelka, uz nju Mijat. Sučelice mi bila Franjica i dug, tanak ljudesina, crna brka, crne duge kose, ugrizljiva oka, kozičava lica. – Gospođa domaćica postupično dostizavala debljinom svoga vojnu, koga je zvala Janezom. Inače bila to bezbrižna ženica dobra srca i suzna oka. – Plemeniti »essence« (izvrsno tokajsko vince) tekao je rijekom, a ta rijeka stala bučiti u svojih koritih; ljudi se, bogami, počeli rumeniti: komu jagodice, komu nos, komu i sama uha. Pilo je sve poprijeko i žensko i muško. Pa stalo se govoriti, stalo šaliti, smijati, pjevati. Slovenci otmeniji nijesu tomu vični, pritegao ih je Nijemac na svoju, ali tu bijaše pravcato hrvatsko društvo.

Bilo tako neko vrijeme, ali domala ostasmo samo dva glasa na polju. Svi su šutili. Bijaše mi neugodno, jer sam baš ja govorio.

– Gospodine, vaše, kako vi velite, ideje, što ipak nijesu – uništiti će slavenski živalj, kuda ga god imade, nadvladaju li. – Hrvatom nikada ne želim, da ih poprimu.

– Vi ste čovjek veoma mlad, idejalista. Civilizacijom europejskom ohladnjeti ćete – zakrči mi ovaj sučelice, s kojim

[1] »Nobilis de lauro« zvao se najbolji pitomac na sveučilištu Karlo-Ferdinadskom. [Primjedba piščeva.]

[2] To bijaše tema učenoj prepirci na istom sveučilištu. [Primjedba piščeva.]

zametnuh govor o hrvatstvu i slovenstvu, i slavodobitno pogleda Anijelku, a mene omjeri zlobnim okom.

Stani, nazlijo, – pomislim si – ako si ti britva, ja sam brus.

– Mlad; pa što zato? Tim lje nikoga ne utjeraste u rog. Europejska civilizacija; tuj vas ne razumijem, pak stoga baš bih vam krivo učinio, da velim, možda ste se od običaja poslužio svagdanjom riječi. –

– Čudim vam se, da vas ne zapopiše. Izvrsno prodekujete. Civilizaciju sam dobro rabio; žalim, što ne razumjeste. Slušajte: naš narod je glup, tup do zla boga:potkuj ga, on će jaukati; a pop će mu reći: trpi, Bog hoće tako, zato tebe čeka nebo, a tvoga mučitelja pakao. I on će mu vjerovati sve u ime božje! Pa tako će ići redom sve u ime božje i u ime božje će nas ponijemčiti! Narodu treba svijetla europejskoga.

– A molim vas, otkuda da pozajmimo to svijetlo?

– Evo vam susjedne Njemačke!

– Izvrsno! Pak vas ipak njezino svijetlo bije?

– Dakako, jer smo tamni, ali kada svijetlo ispudi tamu, po svoj prilici ćete svi biti u zajedničkoj svjetlosti kao Nijemci; ne vjerujem, da vam ne bi još tamnije bilo u toj svjetlosti.

– Hrvat je fant – šapnu Felicijan »nobilis de lauru« u uho.

– Međutim, pa krstili vi mene još jedamput popom, »svijetlo i civilizacija« je fraza, zamotana u dronjak modernoga bezvjerstva, koja će narodu, ako ne propast, to rakov korak na ono sto godina duševnoga mu promaknuća doprinijeti. –

– Valjda ćete dopustiti inteligentnomu čovjeku, da može biti bezvjerac; vjera neka bude svojinom naroda, kada je još tako.

– Dakle i vi ste bezvjerac?

– Jest, posvema.

– A, to je drugo. Vi po tom ne vjerujete ni čovjeku ni bogu?

– Ni čovjeku ni bogu!

– A njemačkoj civilizaciji i svjetlosti vjerujete!

Moj čovjek zamučao i mûkom zavirio do dna u čašicu.

– Znajte, gospodo i gospođice, – okrenem se prema »nobilis de lauru« – svaki narod u historiji svijeta, kada je za-

bacio vjeru, počeo je slabiti i mehkoputiti – sam je za sebe dozrio – i svršio vjekovanje svoje! Sloveni, koji istom sada niču iz zemlje, neka pođu tragom Nijemaca u tom pogledu, ugledati će smrt. Nijemac, slobodno pomišljamo, dokrajčuje svoj vijek. Narod, koji počne topove graditi, kako bi srušio do pol svijeta, narod, koji strovaljuje, što je uzvišeno i sveto, narod takav ne može niti nas ne smije zanijeti, da ga slijedimo, kojim je istom živjeti. Materijalizam uvlačiti, reći će, narod iz čiste potleušice tjerati u blato! Bog mu dao vedru, zdravu, veselu dušu – koja samo čistom nepokvarenom vjerom bude svijesna svoje narodnosti, svoje budućnosti. Zaman vam sve, svaki narod podigoše ideali do njegova cilja. Ti naobraženi ljudi na dugoj trstici svoga materijalističkoga žezla nose definiciju: »zadovolji trbuhu, pak mirna Bosna!« Ovakovomu svijetlu neka povjeruje narod, pa će mu svejedno biti, bude li Nijemac, bude li svoj!

– Ja se baš ne borim za bezvjerstvo u narodu, ta ono će samo po sebi doći.

– Vi se upravo borite. »Narod je do zla boga glup i tup« – rekoste, treba mu svijetla, što će ga potresti, razbistriti. On još imade vjeru, zato je i glup, vi mu nosite prosvjetu – dakako već sâm prosvijetljen – a vi ste bezvjerac, pak i to po vaših riječih jest biljegom civilizacije: – dakle da bude i narod prosvijetljen, civiliziran – mora postati bezvjernikom. Ne borite li se za bezvjerstvo?

– Vidi se, da nije davno, što učiste logiku – porugljivo će on.

– Baš to mi je dobro došlo; vi ju usuproć negdje jako davno učiste!

Materijalista opet zaviri na dno čašici. – Društvo stade podcikivati od smijeha. Miško velevažno kimnuo glavom, nešto htjedne reći, ali ga Anijelka ponudila paštetom. Moderno psetance natjeralo žmirucava mačka, ljubimca domaćice sa divana, našto se i sam »nobilis de lauro» okrenuo i stao sve od smijeha kašljati.

– – Moj gospodine, – ozove se gospođa nešto srebrnaste kose, nu u licu dosta mlada, visoko uzdignuv glavu – moj gospodine, ja vam proputovah Njemačku, Francesku, Talijansku – pak što sam uvidila? Uvidila sam, da je to sve

ništa. Niti Hrvati niti Slovenci nijesu dostojni onoga, kamo bi ih vi rado pukom rječitosti dovesti. Uvidila sam, gospodine moj – pogleda me oholo gospođa – da je to sve – Hrvat pa Slovenac – sve je to »jen pes«! –

– Prostite, milostiva gospođo, ne ću kritizovati vaše putovanje, nu reći ću vam, da ste veoma slabo gledala po svih tih zemljah! Mi usuproć mnogo vidimo, no pse tek slučimice gledamo. Vi ste jako slabo gledala, videći Hrvate i Slovence »pse«. Međutim mi – Hrvati i Slovenci – ne marimo nikada sa psi svršiti ili sve vidjeti kao pse. – To je rekao Miško hladno, kruto, odrješito.

Iznenadilo nas je sve, ponajviše predgovornicu gospođu. Mijat bo je s njom prije tako krasno njemački govorio, da mu se je ona – dakako inteligentna dama – divila. Poznato je, da krajiški sinovi njemački osobito lijepo, književno govore. Gdje bi se baš ona bila nadala, da će joj hladni Miško štitom biti, tude ju je on odlučno odbio. Često sam to doživio od svoga Mijata. Bilo nešto kasnije, dobro si dohitam u pamet, sastali se mi u Međumurju sa goropadnim »pomađarlijom«, koji je hotio većim Mađarom biti od ikojega Arpadova potomka; pače taj je hotio svoju lozu vući čak iz Babilona, – sastali se, rekoh, mi, pa kada je ponosno moj Mijat pripovijedao Mađaru, otkuda je on, pretrže ga Mađar:

– A da, tamo blizu Slavonije, tamo gdje su one hajdučke šume; nu sada se već ne bojite hajduka: pohvatalo ih.

– Da, pohvatalo ih na sreću, i na sreću imena tih najzlotvornijih hajduka dokazaše, da su sami Mađari.

Mađaru je tmina omrknula na oholu čelu, stisnuo pjesti, uzvinuo šiljke brkova – umuknuo.

Tako bilo sada i sa našom gospođom. Ali »nobilis de lauro« zaključi taj »quod est quintum et sextum argumentum« sa zdravicom »Hrvatstvu i Slovinstvu« da se združe u jedno tijelo, pošto je jedna duša. Zahvaljivalo se tude i pilo – pilo – dugo, ruke stiskale, smijalo: ta veselo bilo! Tek bi kakav službeni organ znao nabrojiti sve zdravice, sve šale, sve dosjetke! –

Mlađi pohrlismo napolje – stariji ostali kod stola. Raspršismo se kojekuda po vrtu. Mene i Anijelku zapade naša

»Vodnikova sjenca i sjenca lj... naše«. Onaj dugi i mrki čovjek odšetao s onom gospođom, Mijat s Franjicom, a ostali kojekako.

– Oj naš Vodnik ostao u sjenci – kliknem Anijelki – gle – gle ti njega, on nas vjerno čeka – i sjednuh nasuproć Anijelki. Anijelko, slatka Anijelko – tri carstva, tri zlatna grada dao bi za vas – i shvatim joj bijelu nježnu ručicu i ogrlim ju vatreno – samo dah njezin potvrdio žarku ljubav.

– Andrijo, – šapne mlada Slovenka živo i strasno – i sada se snatrenje pretvaralo u zbilju – Andrijo, ja te ljubim, ljubim te svom dušom – ljubim te, ali to je tek sadašnjost – ljubim te – uživam raj zemski, ljubim te – ali kada se taj raj pretvori u pakao? Kako ćemo dugo zajedno biti? ...

Takovog pitanja najviše se bojah.

– Istina, Anijelko, ljubezna moja – mi ćemo se već sjutra rastati; nu zar će se i ljubav, taj nebeski vez, što nas je spojio u jednu dušu! Ne, slatka, Anijelko! Naša ljubav trajati će dovijeka. Mi ćemo sretni biti. Kada čovjek sam pregne na to, da sve bure svlada do mete svoje, vjeruj, on ju i dohvati!

Anijelka tiho jecaše – ja sam ju privinuo na grudi i kradomice natakoh joj svoj prsten, dar moje kume. Ona pogleda na krasnu si ručicu, uzvinu crne prame, koji joj pali preko čela, otare oči – i velikim, sjajnim okom zaroni u moje čelo, usklikne veselo i lagano me udari u lice.

– Nikada, Andrijo! – tužnim posmjehom i uzdahom završi.

– Kobne li su tvoje riječi, sreća što nijesi proročica! – tiho progovorim.

Blizu se čuo razgovor. Anijelka hitro skine prstenak, otare si oči, uhvati me pod ruku – i pođosmo vrtom. Iza sjence u kutu pod slikom sv. Ivana Krstitelja sjedio je onaj mrkonja sa gospođom. Zlobno i prezirno gledao nas dosta dugo, a tada nešto prišapnuo gospođi.

– Molim vas, gospodično Anijelko, – zapitam – tko je ta gospođa i taj gospodin?

Anijelka se usplahiri; ponešto je zadrktala.

– On – – ? – – on je – – zove se Sornig, bogat čovjek, ne bavi se ničim. Ona gospođa to je njegova rođakinja, davna udovica bez djece, učena, fina žena.

Drugim puteljkom šetao je Miško sa Franjicom, pak se doskora sukobismo. Mijat se nakrivo nasmiješi, a Franjica pogleda mene i obori oči. Dođe domaćica, a Sornig sa rođakinjom išao nam u susret.

– Hrvat i Hrvatica veoma su interesantni i sami po sebe i za nas – progovori Sornig domaćici.

– E, da, nego što ćete. Gospodin je našao u Ljubljani Hrvaticu, a Hrvatici se mile Hrvati – nevino odvrati majka.

– Je li vam se zbilja mile? – upita preko srca i preko mene uštipljivo Sornig.

– Pa dakako, jer su ljudine! – zakrči bezbrižno, pakosno Anijelka.

– Gospodin je vrlo skrban štitnik, kada vas tako strogo pita – ne zabudem ja.

Sornig si poravna svom ozbiljnošću i smiješnim naduvanjem ovratnik. I nehotice mu možda laskah.

– Gospodin Sornig nije moj štitnik, premlad je – odgovori Anijelka.

I to je još većma godilo ateisti Sornigu.

Sunce se prigibalo na zapad, a Franjica izjavi, da će kući. Imadosmo ju sprovesti Anijelka, Mijat, ja i neka gospodična mala uzrasta, sitnih očiju i tanke kose; zvali ju Mimom. Išli smo onim putem, kojim sam ja došao sa svoje ekspedicije u Ljubljanu. Jednom mi se prikuči Franjica i tajno šapne:

– Ne zaboravite, gospodine Andrijo, da je Anijelka moja sestra.

Ta novost me je na toliko iznenadila, da sam se ustobočio kao mramor, nu Franjica je jur kod Mijata bila. »Ne zaboravite, Andrijo, da je Anijelka moja sestra« – zadubilo, zarezalo se u duši mojoj. Odatle vaša sličnost, izdisao sam, srkajuć svjež zrak ljubljanskih poljana. »Nu pak što napokon! Anijelka je moja – tvoja sličnost pritegla me je onaj večer magnetički na lijepe ti usnice. Pak ništa više; Anijelka je moja!« Tako sam pobijedio onaj tajni prikrič: »Andrijo, Anijelka je moja sestra!« – Već bijaše sunce klonulo za ljubljanske gore, a krvavi rub okruživao im vrhunce kao zlokobni smijeh žene pakosnice, kada ostavismo Franjicu. Podala Mijatu ruku, meni nazvala »zbogom« – tiho, tajno, bolno. Nešto grozna trzaše joj glasom – i mi krenusmo natrag put Ljubljane. – Smilila mi se je djevojka, slutila je moju ljubav s Anijelkom, pače joj je i Mijat natuknuo o našem boravku u vrtu. – Sve to sam mislio, okrenuv prema Ljubljani, a još su mi došle na pamet one riječi: »vidimo se u Hrvatskoj« – pak: »Anijelka je moja sestra«. Ta obiteljska tajna poče mi kopati mozgom kao gladan crv mladim dubom. Danas sam čuo iz Anijelkinih usta: »moja prijateljica« – pak zašto je onda Franjica toli problijedila? A evo, sada saznajem, da su one sestre. Mijat i Mima poodmakli naprijed, a ja ostadoh sam s Anijelkom. Prvi mrak sjede na zemlju, kao gavran na svoj plijen.

– Gospodine Andrijo, vi ste se nekako daleko ponio duhom?

– Čak na krilo majčino. Anijelka draga, sjutra odlazim. Doživio sam najugodnije časove u svom životu a i na svom putovanju, obljubio sam svom dušom krasnu djevojku, obljubio sam tebe! Ali slušaj: već prvoga dana naše ljubavi ima zapletą. Govorit ću iskreno. Slušaj, Anijelko.

Djevojci blisnuše oči u tami, kao i Franjici jučer u isto doba. Slušala me, jedva je disala. Cijeli jučerašnji prizor ispripovjedih joj doslovce.

– Moje čuvstvo, slatka Anijelko, porodilo se samo po sličnosti vas dvijuh.

Mučali smo oba dugo.

– Anijelko, – počnem tiše – Franjica mi danas šapnu: »Andrijo, pamtite, Anijelka je moja sestra!«

Anijelka vrisnu – zgrabi me strastveno za ruku.

– Prestanite, molim vas! – izjeca.

Mijat i Mima stadoše.

– Što se zbilo, Anijelčice; što ti se zbilo? – prileti brižno Mima.

– Gospodična se je prestravila od nekakve hudobe, što je protrčala preko puta – umirim malu gospodičnu.

Sada zajedno krenusmo put Ljubljane. Govorilo se o svačem, a osobito se je Mijat razigrao. Anijelka bila hladna,

mrtva. Malo govorila, i što je govorila, u tom joj drktaše glas kao struna, u kojoj odzvanja tajna bol umjetnikova srca.

Nervozno sam buljio okom sad u tamu, sad u zvijezde – a istok se stao rumeniti, iza gora pako orunio starac mjesec krvave vlasi svoje. Već stigosmo u Ljubljanu. Felicijan, »nobilis de lauro«, domaćina – sve je to jur polijegalo. A čini se, da Morfej, oprliv u vinskom moru lagodna krila, veoma je lahko uspavao ljubimce bogova. – Nazvasmo domaćici »lahku noć«.

– Gospodine, vi rano sutra odlazite?

– Svakako, moj drug tako zahtijeva! – odgovorim ja problijedjeloj Anijelki na rastanku.

– Tako? – ništa – – stisnu grčevito ruku Anijelka. – Dođite u pol noći u »Vodnikovu sjencu« – čuti ćete sve!

Polnoćna obiteljska tajna

U grudih bjesnila mi bura. Strah, slatko osjećanje, iznenadne novosti, energija i smjelost djevojačka, svi ti sukobi ljubljanski, kao i pomišljaj na dom, – polnoćni sastanak – sve se to burkalo u duši mojoj! Mijat spavao kao zaklan. Blijedi traci mjeseca virili kradomce kroz bijele zavjese kao zatravljeni romantik u skrovnost harema. A ipak tude ne bijaše drugo – no harem moje uzburkane duše. Deset sati udarilo – još dva sata do dvanaeste – i usnem težak san.

Probudio sam se, bilo je pol dvanaest sati. Sjedoh na divan i čekah kobnu polnoć. Obukoh se i pođoh lagano dvorištem u vrt. Mirno i čisto bijaše nebo, hladan zrak osjetih na licu. Ne vidjeh nikoga u vrtu. Ljubljanske ure udarale polnoć. Naslonim se na obje ruke i mislio sam na majku. Razbor je prevladao žar ljubavi, pa mi se je ovo noćno plandovanje činilo ludim.

U tom iznenada spusti Anijelka lagane ručice na moju glavu. Bila je u bjelini kao rusalka.

– Mislio sam, da ne ćete doći – uzdignem glavu.

– Strah me je, sva drkćem ...

– Ne bojte se – primih ju za ruke. Krasne li noći! Pripovijedajte dakle.

– Mala je pripovijest, nu jer sutra odlazite, ne bih vam bila mogla kazati drukčije ovo; ipak se plašim, što vam obrekoh ovaj noćni sastanak.

– Bože mili, ta rekoste da me ljubite! Valjda me se ne plašite?

– Ne plašim se, ali čudno mi je . Nu pripovijedat ću vam. – Franjica je moja sestra. Moj otac bijaše nekada velik grješnik: obljubio selsko djevojče, a oženio se za moju majku. Od prve ljubavi rodi se Franjica. Seljakinja, majka Franjičina, prokle oca, jer se i prije oženio za moju majku, negoli se rodila Franjica, zato mu se njena majka odlučila osvetiti. On joj poslao jedamput silu novaca, nu za nekoliko dana dođe majka seljakinje i baci u obraz momu ocu novac, zaprijetiv mu se grozno. Možete misliti, da se je pritom razrovala obiteljska sreća među mojom majkom i ocem. Nekog ljetnog dana iza dvotjedne kiše silno nabujala Ljubljanica. Moj otac vodio se ispod ruke s majkom kući, već bijaše sve mirno ulicom, a noć dosta tamna. Dođoše već do svoje kuće, kad netom puče puška, majka vrisnu a otac muklo zastenje. Strčali se ljudi, policija pokreni ovamo i tamo, ali ko je atentat pokušao, nigdje mu ni glasa ni traga. Otac bijaše ranjen u nogu, majka ostala čitava. Drugoga dana razglasiše gradom, da se je našla ženska lješina u Ljubljanici; poslije se saznalo, tko je ta lješina. Bijaše Franjičina mati. Prem nitko nije znao do moje majke, u kakovom vezu stoji moj otac s tom lješinom, to se ipak kasnije sve malo pomalo stvar raspupala i dugo se koječega glasalo o ocu, nu i to se je zamelo i umuklo. Otac je bolovao čitave pol godine. Dao potražiti majku seljakinje i dijete, ali na veću još tugu sazna, da se je stara drugog dana iza pogreba utopljenice odselila, a susjedi ne znadu, ni kuda ni kamo. – Prošlo po tom šest godina, meni je već bila peta, kada dođe, – što ja dakako ne pamtim – dođe poluvjeka žena s velikim pismom na moga oca. U tom pismu javljao neki stari župnik iz Dolenske, da je u njegovoj župi umrla starica, koja se je doselila pred šest godina u njegovu župu iz ljubljanskoga okružja. Ta starica donese čedance, komu sada imade šest godina; to čedance izruči starica na umoru njemu sa cijelom pripoviješću nesretne kćeri. Jer ovo dijete ne ima nikoga pod suncem, pošto

je umrla stara, piše župnik ocu, da doduše u sudu bilo bi vrlo mučno glede te stvari, zato, je li otac odista krivac, kako ga je starica potvorila, to mu čovječje dužnosti nalažu, da se pobrine za siroče. Kako bijaše moja majka dobra i blaga srca, ne samo da ocu ništa ne spočitavaše, već upravo ga prisili dovesti čedo u Ljubljanu i posvema ga opskrbiti. Franjicu dadoše u kloštar i dosudilo joj opaticom biti. Nu djevojka se je odlučno oprla tomu. Otac joj je kupio onu kuću, u kojoj stanuje sada, nu mislimo, da ona ne zna za tajnu, jer joj je otac pridijelio neku ženu za tetu, a Franjica doznala, da poumriješe njezini roditelji, kada je njoj bilo istom dvije godine: a otac da joj je bio brat momu ocu i zato je zvala moga oca stricem. – Nu jer je ona izgovorila onu kobnu riječ, da sam ja njezina »sestra«, to je morala sve saznati i po tom nastaje mojih roditelja drugi vez prema njoj. – A naša ljubav, dragi Andrijo, raspršila se o grijehu moga oca kao brod o tajni greben. Ljubite stoga, Andrijo, Franjicu, ja vas molim i zaklinjem, jer po vašem sukobu i ona vas ljubi. Ne znate vi njezinu krv. Često sam i nehotice čula, gdje je otac majci rekao: Nešto odlučna, nešto majčina imade u nje. Budite sretni, Andrijo, vi ju možete ljubiti kao i mene; vi ju pače ljubite već ...

Ustadoh sa klupe. Mučali smo oba dugo.

— Da, Andrijo, vi se ne ćete oprijeti tomu; meni je mnogo, mnogo pretrpjeti, ali neka je, ma i smrt. Moja sestra bila bi odviše nesretna, ona bi očajavala. Ta nije li već njezina kob žalosna, pa da joj još i ovdje ugrabim najljepši ... ne, gospodine, odričem se svega – zajeca Anijelka.

–Vi ste toli plemenita, toli mi se veličajnom čini vaša hitra odluka na tragičnu povijest vaše sestre, da ja na nju ne mogu ni jedne riječce proustiti. To je tako silno, tako hitro, tako teško, da ja ... gospodično ... ništa ... sjutra t. j. danas već otići ću, otići ću daleko na krilo miloj si majci, pregorjeti ću sve ... sve ...

– Ne pristajete dakle na moju odluku?

– Pristajem, gospodično, nu ne posve na vašu: odričem se vas i Franjice. Bog vas usrećio. Ljubeć Franjicu, gorka bi vam bila muka pregaranje, pošto biste se već po rodbinstvu

sa mnom višeput sukobila. Ljubeć vas ... odlučiste: ne! Vaša odluka posve je opravdana, tumača joj ne treba: ona je čista i jasna. Zbogom, prijateljice, sestro moja! Zbogom, Anijelko, prvi zlatni mi snu! Recite sve Franjici, primaknite joj se kao rođena sestra – budite sretne! Zbogom!

Hrlo iziđoh iz vrta, tiho dotapah do sobe i bacih se jadan u krevet. Vele, da ljubovnici, osobito nesretni, isanjaju čitave romane već prije svoga pada; ja ove noći spavao sam dublje negoli Napoleon poslije bitke. Prama jutru sanjao sam, da sam vatreno zagrlio svoju majku, došavši sav prašan u rodni dom.

Kasno se ustasmo. Nijesam znao drugo pitati Mijata, nego što se je njemu snilo?

– E, brate, bogami, lijepa li sna: jeli smo negdje tečne kobasice i ja se nikako ne mogoh dosta nasititi – pripovijedaše živahno i napeto Miško.

Spremismo se na put. Ja sam bio nekako sam sobom zadovoljan. S Felicijanom, »nobilis de laurom«, s domaćinom i domaćicom porukovasmo se. Nekako pozornije piljih očima u domaćinu, nu on bijaše isti onaj kao i jučer: taj se je sjegurno već davno pokajao za grijehe svoje mladosti, pomislih. Ali mi puče pred očima ...

– A gdje je gospođica Anijelka? – upitam domaćicu.

– U vrtu već od rana jutra ona i Franjica nešto vijećaju. Pođem k njima.

– Hitro da si došao! – doviknu mi Miško.

Sjedile su u »Vodnikovoj sjenci« i bile zaplakane. Opaze me, porumene obje i obore lijepe glavice.

– Zbogom! – kliknem izdaleka.

– Zbogom, brate! – zajecaju obje u jedan glas. Bog te pratio! I podaše mi ruke.

Vidio sam, da je Anijelka o našem sastanku sve Franjici pripovijedala. Suze mi briznuše ... zagrlim ... dvije djevojke; dvije sestre pale su na moje slabe grudi; dva srca burno slušah kucati; dvoje, da troje suze okvasiše lice moje! – – Trgoh se ...

– Sestre mile, zbogom! – ciknuh i poskočih iz »Vodnikove sjence«, iz vrta čudne moje ljubljanske katastrofe! – –

Moja ljubav vrijedi barem toliko, da sam konačnu ljagu očinskoga grijeha izbrisao, da sam združio dvije sestre u jednu obitelj.

Za dva dana nađoh se u krasnih zagorskih vinogradih. Moji ljudi brali i prešali, pjevali i kliktali od veselja. Bijaše jedna od najboljih godina za vinogradare, a vinski prirod je Meka hrvatskomu Zagorcu!

Moj otac zarudio se u licu kao šipak, jer je – kako on običavaše reći – »moštaković već uskipio« ...

– Moštakovića dosta, dečko, bi li se ženio, ta jedino si mi blago!

– Ustrpite se, – odvratih na njegovu buru – neka brci propucaju.

Majka je oca pogledom ukorila, a meni se blago smiješila ...

Bilo, pa je prošlo!

Do ovdje nam je pripovijedao sam Andrija, a svjedočio je Mijat, da je sve tako. Tomu ćemo pridati prizor, što se je zbio poslije šest godina u Zagrebu.

Krasna bijaše Ivanjska večer. Zagrebački zvonovi već zamukoše, samo je još katedralski orio staračkim glasom, nu iz obližnjih zagrebačkih mjesta prilagali mu skromni zvukovi u divnu harmoniju.

– Servus, Mijate, kamo se ti njišeš? – pokloni se duboko pristao čovjek napoleonske bradice, modrih očiju i nehajna lica.

– Ta vidiš, niz Dugu ulicu. A otkud ti, vjetrogonjo, kako li te nijesam dugo vidio. Gdje si, Andrijo?

– Čudno, Mijo, da me tako dugom izrekom pitaš, a da se ne usopiš. Pristavom sam nedaleko rodnoga gnijezda, dođoh u Zagreb sa zaručnicom.

– Na zdravlje ti bilo! Ženiš se. Momče, mozak ti bijaše još od nekoć lahak.

– Misliš li, da ćeš i ti ovako vazda hladan prema ženam ostati?

– Učim Buckle-a – mahne Mijat pljosnatom rukom.

– Ehe, kada si ti, Andrijo, došao u dosadni Zagreb? – klikne s drugog kraja naperušen mlad čovjek, debelom toljagom u ruci, sliven te ravan kao svijeća.

– Jurista – promrmlja u šaku Miško.

Zvali toga čovjeka »lijepim Gustavom«. Takovim ga laskavim imenom okrstila dosta niska kasta zagrebačkih krasotica. Konškolarci ga prozvaše »genijalnom neurednošću«; plesačice »vječnim juristom«; gospođice koketnice »pustolovom«; profesori »kicošem«; a stari abderite, bojeći se za svoje kćeri – »vucibatinom«. Svako to ime bijaše osnovano na posebnoj priči. Koji ga krstili »genijalnom neurednošću«, pričali su, da dok bijaše u kolegijumu, bio je jedan od najneurednijih pitomaca, a pošto je to svojstvo genija, a Gustav se takovim odista cijenio, dakle – nazvali ga onako. Da mu baš priznaše časno ime genija, bilo je posve iskreno, jer kad bi god što luda imao reći, zabado bi prst na šilj nosa; a kad bi htio mudro zboriti, smrčio bi obrve i čelo – nu uvijek bi tada mudro šutio. – »Vječnim juristom« prozvali ga, što je bez svake pogodbe već šestu godinu slušao jus. – Kicoš, vucibatina i pustolov mogli bi definirati idem per idem, stoga ćemo svako to ime pripustiti ponimanju dobre volje čitatelja.

– A, moj geniju, tko će tebe posjetiti, neka dođe samo u koju javniju ulicu ... Ja dođoh iz sela ...

– Uh, medvjede, ali si rutav i nezgrapan! – zahohota Gustav.

– E, da, tko će se s tobom? Ti si proziran kao staklo.

– I krhak ... – otare se rupcem Mijat.

– Servus, ne imam dokolice zanovijetati s vami, ići mi je k »Austrijanskomu caru«. Doček imam. Došla moja susjeda iz Brežaca, ali to vam je Venera ...

– Ma stani, idem i ja na večeru – pograbi Andrija genija.

– A ja idem spavati ... – zijevne Mijat.

– Nu valjda ćeš i ti s nama? – reče Andrija.

– Ne, brate: tifus obrijao mi glavu.

– Šta, kakovu glavu? ...

– Ta gola mu lubanja ko Kinezu, samo mu čalmu omotaj! – grohotom se nasmije Gustav i potegne Mijatu šešir s glave.

– Bolvane, amo šešir! – rukne Mijat. Misliš li, da si s kakovim prosviranim aristokratićem?

Gustav ga hitro pokrije; međutim toj šali se nije nijedan smijao, do li samoga Gustava.

– Pa otkuda tebi glava gola, moj Mijate? – tiho će Andrija.

– Rekoh ti, da sam tifus imao.

– Nu vlasi će opet narasti? – bojazljivo se utješi Andrija.

– Kako da ne će? Za mjesec dan gušći nego prije – reče Mijat.

– Zato Mijate idi s nama, ne treba ti se otkrivati, biti ćemo u bašči.

– Pa neka.

Dođoše k »Austrijanskomu caru« i stadoše večerati. Sučelice kod drugoga stola sjedile dvije gospođe posve nalike i dva gospodina. Jedan suhonjav, crnomanjast, tanak, kratke crne brade, aristokratička lica. Dočim je drugi bio odebljí niska čela i demokratička nosa. Andrija se zamislio i zagledao u taj skup. Miško kloparao prsti i nehajno odvaljivao dimove, a »lijepi Gustav« stezao vrat, svijao leđa, uzdisao i četkao ružicu na tanjur.

– To je moja Venera – – ona u zelenoj svili – drktavo šapne Gustav.

– Pa ti je ni ne pozdravljaš? – smrska glasno Mijat.

– Ali si nespretan, šta vičeš ... ta ona je oženita; ja onako tajno za njom hodam. Pokušao sam već kod kuće u Brešcih.

– Pa je l' kakva uspjeha? – prezirno će Mijat.

– E, zasada još nije moglo biti nikakova ... – lahko mahne Gustav.

– Dobit ćeš opet kakav lijepi nadimak ... A šta si ti zamuknuo, budući zlatni supruže? – kucne Mijat o Andrijinu čašu.

– Brate, sjećaš li se »ljubljanske katastrofe«?

– Sjećam! – povjerljivo će Mijat.

– Nije li ona gospođa u zelenini Anijelka, a ona u plavini Franjica?

Mijat raširi oči.

– Jest! – nakon kratka gledanja potvrdi Mijat.

– Bi li im se predstavio? I one mene poznadu, na oko se vidi.

– Kušaj, da vidimo! Mene, zaboga, ne, gola glava kao opareno pile!

Lijepi je Gustav sav drktao, kada je Andrija pošao k onomu stolu.

– Andrija M., Andrija M. – kliktahu gospođe.

– Evo moga vojne Sorniga; već tri godine! – obijesno lijepo hrvatski zaguči Anijelka.

– Pa vi još hrvatski ne zaboraviste? – zadivi se Andrija.

– Ta kako, bože mili, ja učim sve hrvatske knjige i sve hrvatske listove.

– A gospođa Franjica? – nasmiješi se Andrija.

– Moj vojno Jure Mekšnik – postidno će ova, zarumeniv se – učitelj u Č. – –

– A otac, a majka, a Felicijan ...?

– Svi odoše Bogu na račun, nešto tugaljivo i tiše progovori Anijelka.

– Bože dragi, »stalna na tom svijetu samo mijena jest!« – sjetno uzdahne Andrija.

– Gospodin Sornig, je li još ateista? Sjećate li se, gospodine, Ljubljane? – poda Andrija još jednom ruku Sornigu.

– Ne, prijatelju; promijenio sam život, promijenio sam i načela svoja. Možda vi k tomu puno doprinijeste ... – stisne ljubezno Sornig ruku Andrijinu.

– Ja ... gospodine ... kako to? Nu, zastrimo sve debelom koprenom, naslućujem, čim biste me bocnuli ... – nasmije se Andrija.

– Zar ne? ... – obori Anijelka lukavo oči ... »Vodnikova sjenica« ...

– Noćno putovanje u Ljubljanu – šapne u rupčić Franjica.

– Da, da ... bilo pa je prošlo! – kliknu Andrija.

Mijat se odšuljao, bojeć se, da bi na nj i na njegovu glavu došao red, a »lijepi Gustav« neustrpno čekao, dok će ga prikazati Andrija. Teda negda ...

– Moj poznanac lije ... – zinu i stisnu usta, skoro se zarekao – Gustav S.

Gustav se duboko nakloni.

– A vi, gospodine, vazda ovako samotujete, gdje su vam tri ugla na kući? – reče Sornig, nasloniv ruku na Andrijino rame.

– Hvala vam, prijatelju, znate i najtanje žice dirnuti ... – upravo danas dođoh sa zaručnicom amo, da se poskrbimo za vjenčanje.

– Zaručnicu, zaručnicu! – klikoše lijepe gospođe. Pa gdje vam je?

– Odmakoh se od nje, poišav s prijatelji, a sada me evo s vami ... nu ima ona majku uza se, pa se ne ćemo izgubiti ...

– Gospođo, vi rekoste da me poznajete po imenu, molim kako? – nastavi govor Gustav S. s Anijelkom.

– Nu tako iskrena ne mogu bti, prostite, gospodine.

– Budite, budite, lijepa gospođo.

Taj Gustavov usklik svratio svijuh nas pozornost.

– Neka vam moj vojno kaže, kako vas poznajemo po imenu – sažme ramenima Anijelka.

– Gospodine – dakle – recite mi vi – zarumeni se Gustav.

– Hm, ja bih vam rekao ... uredite u Brešcih račune s Micom Valješkovom – polusmijehom pošali se Sornig.

Lijepi Gustav problijedio, ruke mu klonule i umuknuo. Živahan govor se nastavio i Andrija se sporazumio, da će veoma blizu Brežaca stanovati sa svojom mladom ženkom.

– Bar ćete mi namaknuti novih hrvatskih knjiga, divna li napretka! Još možete biti apoštolom u Brešcih! – razveseli se Anijelka.

– Pa i ja ću naučiti govoriti, i onako čitam sve hrvatske knjige – reče Franjica.

– Ja brate, mnijem, da nam Slovencem bez Hrvata budućnosti ne ima – nadoveže Sornig uz lijepu ženu. – – –

Dođoše novi članovi: zaručnica Andrijina i majka.

Lijepi Gustav kradom se odšuljao iz društva, a kada je došao na ulicu, srknuo čista zraka kao riba i puhnuo u nebo: »Gore sam prošao, negoli bi sam Mijat sa svojom glavom; drži se, geniju, Zagreba!« I nestade ga na ulici.

*

*   *

Nekoliko mjeseci iza toga slavila se sjajna Andrijina svadba nedaleko Brežaca. Cijelo to društvo bilo još veselije ondje. Mijatu narasla bujna kosa. A mladoženja Andrija kada je zaplesao redomice s Franjicom i Anijelkom, Sornig pako s mladenkom: pljesnu širokima dlanima flegmatični Mijat:

– Bilo, pa je prošlo! ...

– Ljubljanska katastrofa! – nasmije se Andrija. – – –

ZAGORSKI ČUDAK

Pred tri godine našao sam se na uskih puteljcih visokih hrebljanskih brdina, obraslih što vinogradi, što bujnim zelenilom. Hrebljanske brdine ili sela Hrebine steru se na ulazu u Zagorje u pušćanskoj župi, u općini brdovačkoj. Tuj žive krepak i jedar puk kao hrastovo žilje.

Ubav i divlji je to kraj. Među brdinami puče kadšto duboka propuklina, a u njoj se raširi zelena livada ili žitom nasađena njiva. Po njoj rulja potok, pun bistre studenice, ljeskajući se o sunčane trakove, reći ćeš, da se je nebeska duga provukla livadom. Na podnožjih pojedinih brda digoše se niske kolibe, a najviše vije ih se na samih brežuljcih, pa to se vidi, kano da si silne junačke trupove naresio kolajnami. Oko koliba vidiš plotove od pletera i prostica, iza ovih pomalja se poludivljački vrt, gdje raste samo sočivo, tek na najposljednjoj gredi na neznatnom četverokutu posadilo je žustro brđansko djevojče bud stidni klinčac, bud prokšenu ružu, bud tankoćutni ružmarin, pa tim si iscrpio bogatstvo seljačkoga vrta.

Prevalivši visoko brdo, spustim se u dolinu na kolovoznu cestu.

Prama meni škriplju i cvile niska, slaba kolca, potprežena dvjema kravama i slabim, nešto hromim kljusetom. Čudna ta sprega stade me zanimati, a još većma čovjek, što je sjedio na kolih, povišeno nad menom – na naslaganoj zelenoj, istom pokošenoj i još posve svježoj djetelini. Zgrbljen, srednji stas, tamna, neučešljana i neuređena brada, duge, preko ramena vijoreće kose – sve to dosta silno me se je dojmilo.

Otkuda taj bradonja, pa na tako prostih kolih, pa na tako kukavnoj sprezi? Krave da voze, hromo kljuse, nu, to još nije toliko. Ali taj čovjek, na seljačku odjeven, na gospodsku se kaže. Ele, to mi je nekako razigralo srce na zvjedljivost.

Brđani onoga kraja ne običavaju nositi ni brkova, a kamo li brade. Brada je gospodski nakit. Dakle taj čovjek je neobičan.

Dok sam se ja ovako ispitivao, otpuzio je čudan čovjek već daleko po cesti, ni ne svrnuvši okom na mene, prem bi bio mogao lasno upoznati, da sam nekakav studiosus.

Primaknem se bližoj seljačkoj kolibi. Na dvorištu polovična žena vješa rubeninu.

– Tko je taj čovjek, kumo, što se na toj čudnoj sprezi veze? – upitam ju.

– Han? – stavi kineski upit žena i okrene desnom stranom glave prema meni. – Ponovim glasnije svoje pitanje.

– Vi ne znate, gospodine, toga čovjeka? To vam je čudak Sporčina – reče žena.

– Pa što je taj čudak Sporčina? – nastavim pitati.

– Čudak Sporčina? – reče žena i popođe k plotu. – Čudak Sporčina vam nije ništa. To jest: on je, što smo i mi drugi. Mužek, krparija, capar. Ali drugo je pitanje, šta je bio? Bijaše sve. Pop. Pomislite: pop. Zatim fiškal; iza fiškala učitelj. Poslije je postao velikim gospodinom u varoši, onda je opet učiteljem bio, – a napokon se preobrazi u to, što je i danas: mužek, krparija, capar, ništa – svrši jezgrovita žena, žmirkajuć očima. – A da još vam imam nešto kazati – dovikne žena. Čudak Sporčina vazda je u svojoj kolibi i u ovom našem jarku kao puh u svojem duplju. U crkvu on nikada, među ljude on nikada, među gospodu pa pogotovo ne. Pamtite, – reče tiše žena – on vam je vlah, prosti bože i prekriži nas križ božji! Bijaše nekada kršćanske vjere čovjek, kako ne, kada je bio našim popom. Čula sam, da je vlah kršćanin, kao i mi. Ne znam. No zašto ovaj vlah ne polazi hram božji? Što ono rekoh? Da, bio je pop. Sada? ne vjeruje ni Isusa, niti mater božju, jednom riječju: ništa. On ni na ispovijed, ni u crkvu, ni u krčmu. Gospodine, da kratko svršim, nikuda. Pogan, lutoran je. Capar, prajak, ništa. Nekakovu ženu ima u kući. Pripovijedaju, da je i dandanas vrlo lijepa, prem nosi jur nagrešpano lice. A kako živi s njom? Jesu li u božjem zakonu poput nas ostalih? A jesu, bog ih prekriži! Lutorani, pogani! Stari naš školnik i zvonar i crkvenjak Ilija, koji zna tako lijepo pripovijedati, rekao nam je, da naš župnik i Sporčina zajedno polažahu škole i zajedno se zapopiše. Bog si ih znao.

Žena je svršila, a ja sam se udaljio.

I

Navečer starac župnik, dobre volje, živa oka, srkne nešto burmuta, podsmjehne se, pa počme:

– Vi ste rad znati život Sporčine. Bene. Šareni su vam to svatovi. Narodi, u kojih pisci pisanjem kruh služe, sastavili bi i roman. Da ste vi ustrajan, mogao bi barem ovo napisati, što ću vam ja pripovijedati, možda bi našim gospađicam ukrao barem nešto od onoga dragocjenoga vremena, što ga trate na njemačke židovske romane.

Juraj Sporčina rodio se je u selu Lukancih. Otac mu bijaše malen, žilav čovjek, nu majka je bila čitava gora. Vele, da je u jeseni nosila jednoč punu košaru jabuka na glavi. Trudnoj ženi na vrhu samotne brdine pozli, a živa čovjeka ne bijaše nigdje blizu. Ženi se je smučilo i ona porodi Jurja Sporčinu. Jaka na duhu i na tijelu, svije dijete u maramu, pa zajedno sa košarom punom jabuka ode preko brda kući. Međutim zna se, kako su naše brđanske žene jake i krepke, te zato mislim, da ova priča ne bi baš mogla pretjeranom biti.

Jure Sporčina bujno je rastao. U školi bijaše najbolji talenat, a među nami, dječačkim narodom, najljući razbijač, u roditeljskoj kući vječni prkosljivac.

Tadanji župnik odredi mene i Jurja poslati u škole. Opremajuć nas na jesen roditelji u varoš, plakahu za nas, i ja sam plakao. Jure nite ne pisnu, niti suze proli.

Došavši u varoške škole ne ima pametnijeg mladića od Jureta Sporčine. Ali ne prođe božja đačka bitka, u kojoj se ne bi ponio Jure. Sve je okolo njega padalo poput snoplja.

Dođe na glas kao delija. Kada bi došle tužbe na profesore, Jure bi se znao toli majstorski opravdati, da sama njegova protustranka, koja je živo osjećala njegove šake, potvrđivaše njegovu obranu.

Teklo je tomu vrijeme, dokle mi porastosmo i dokle se bogme i obrkatismo. Jure se je poozbiljio, te je vrlo rado čitao i učio. E pa znate, bilo je za onda djevojaka, kako ih i danas imade. Nu Jure nije letio za djevojkami, ali znao bi oteti dragu svakomu, za koga je znao, da je sretan u ljubavi. Neobuzdanim bijaše dušmaninom takozvanim uzdišućim ljubovnikom«.

Seljačke sinove, prisili nas oba nužda poći u crnu školu. Meni ne bijaše ta preobrazba po volji, ali opet nijesam imao dosta energije, da prisuknem rukave i da si sam potražim hljeba u širokom svijetu. Međutim roditeljska je bila želja, da se posvetim svetomu stališu. Jure usuprot, kako sam vidio po vanštini njegovoj, bio je posve ravnodušan. Dapače omili mu crna mantija, te je nekom ironijom češće ponavljao, da mu je ugodnijom jedna hlačnica, nego li dvije. Mislio je reverendu. U sjemeništu bijaše Jure ozbiljan, mrk i vazda samotan. Nadstojnikom našim u sjemeništu bio je nekakav stari, ukočeni Tirolac. Mi Hrvati, življe krvi, nijesmo se dakako mogli svemu onomu sviknuti, što je od nas zahtijevao nadstojnik. Pa stoga bi vazda koji to imao ići k njemu na istragu. Ali nas jednoč sve iznenadi, kada je Jure sav usopljen banuo među nas.

– Ta nebeska pčela sa zemaljskimi krili, koja u svojem ludilu misli, da je Isukrst Tirolac bio, ne znam, što će još zahtijevati od mene! – lupi žestoko stisnutom pešću Jure o pult.

– Šta je, Jure? Šta je, Jure? – ispitivasmo mi. Ali Jure je šutio mramorkom. Tek iza nekoliko dana doznadosmo, da je Jure noćju u nekakvom zabitnom sjemenišnom kutu čitao, kada su drugi spavali, a to bijaše protuzakonito.

Među našimi drugovi bilo je dosta podlih mladića, koji hvatahu svaku riječ, što bi ju koji izustio bud proti poglavarstvu, bud proti vjeri, te ju umah doglasiše poglavarom. Nikada nijesmo pravo znali pogoditi takove svatove, samo

smo na pojedince sumnjali, a tim nastaju zavade i zadirkivanja, čim se pogotovo otruje to društvo.

Jure je u svojoj ljutosti izrekao pregorke riječi na nadstojnika, a drugoga dana već ga bijaše pozvalo na odgovor.

– Domine et frater in Christo, – počne ozbiljno nadstojnik – kakove su to nebeske pčele sa zemaljskimi krili.

Oba su zamučala mukom. Za nekoliko časova upita Jure:

– Tko vam je ove riječi doglasio, gospodine nadstojniče?

– Za to se vi ne brinite, mladi gospodine.

– Ja ga moram znati, gospodine nadstojniče, jer inače ne mogu ništa priznati.

– Vi ne ćete priznati? – pokroči bliže nadstojnik i upre suhe oči u Jureta.

– Ne ću, ne ću, da tim podupirem tajne vaše ortake, koji šire u sjemeništu među mladimi ljudmi ono, zašto ja nemam riječi i što nikada nije širio Isukrst i apoštoli.

– Gospodine, vi ne imate ništa propisivati, vi valja da slušate i da se pokoravate! – viknu nadstojnik, problijediv sav od jeda.

– Ja se hoću pokoravati i slušati, ali ne vašim tajnim doušnikom. Tko me je vidio ili čuo, da sam pogriješio, neka stupi preda me vedra lica, pa mi neka kaže: brate pogriješio si, a da to više ne bude, javljam te poglavarstvu. A ja ću kao plemenit čovjek štovati tako iskrena si druga. Ali doušnika mrzim. Ja se pokoravam i slušam kao čovjek, a ne kao marva!

– Prestani, drzoviti mladiću, i nosi se napolje!

– Gospodine nadstojniče, ne vrijeđajte me. Znajte, da mi nije svijet bedemi obgrađen. A tako se ne smiju žestiti Isusovi nasljednici na one, koji vam iskreno ispovjede, što misle.

I Jure je ostavio nadstojnikovu sobu. Posve hladno izgledaše svoju sudbinu, misleći, da će do kojega dana dobiti dekret, neka se seli iz sjemeništa. Ali o tom nitko ni riječi. Niti je Jurja Sporčinu tko zvao na račun, niti ga je tko što pitao; kano da se nije nikada ništa dogodilo.

Hitro nam prođoše dvije godine našega vjekovanja. O praznicih budemo pozvani na novu misu u Krapinu. Tuj bijaše lijepoga gospodskoga svijeta, a Jure, široke volje, udari s gospođicami u ples.

S nami bijaše kolega, koj nam nije baš jako bio u volji. Danas ga više ne nosi zemlja. Stade žestoko ukoravati Jurja, kako može klerik i budući svećenik plesati javno sa jadnim Evinim potomstvom. Jure opomene hladno nepozvanoga duhovnoga brižnika, da šuti, jer da će već on sam odgovarati ondje, gdje ima račun dati. Ali našemu kolegi nije to bilo dosta, već počne on i posve javno soptiti i vikati na Jurja ko da ga je tko postavio tutorom vatrenomu sjemenišnomu plesaču. U Jurju Sporčini bukne stari, ratoborni duh i on na oči cijele svite zagorskoga ženskoga spola baci, kako je sam onda u žestočini poviknuo, »potirolčenoga hrvatskoga klerika« preko praga.

Zagorskim krasoticam omili Jure, a one si već stadoše tajno došaptivati i proricati iz vatrenih Juretovih pogleda, da on ne će dugo klerikovati. Neko plavušasto, umiljato, nu i vragoljasto djevojče prikopča mu na grudi kiticu cvijeća, šapnuv: »Darujem vam cvijeće, ali ne kleriku, nego plesaču, mladomu Jurju!«

II

– Lujo, ajde sa mnom! – povuče me Jure navečer za ruku u starom zagorskom varošu Krapini.

Ugodna i mila bijaše noć. Nije doduše sijao mjesec na nebu, ta vječna ljubovnička i pjesnička luda, ali zato vladahu same nebrojene zvijezde, a na zemaljskoj kruglji bila je dosta vidna noć. Lijepa brda, zaokružujuća Krapinu, prijestolnicu Čeha, Leha i Meha, kano da u dalekoj daljini podrktavahu, a vjetar, pireći od njihove strane, rećbi, da je šaptao davne priče o krapinskom raku, o glasovitih krapinskih sucih i senatorih. Krapina, kadagođ ju gledam, budi humorističnu ćut u meni, pa tako je bilo i ove večeri. Brda mi se pričinjavahu nekimi komičnimi utvorami, a ruševine

staroga krapinskoga grada kao kakav ozbiljni starac, komu se je i samomu dalo na smijeh, videći, kako je nedonoščad okolo njega udarila u lakrdije. Stari grad kano da se je ukočenom pesnicom bližao k meni, da se sori na me, koj sam s humorističkoga gledišta shvaćao bajni i tragičko-komički noćni lik slavnoga zagorskoga grada.

– Lujo, pođi sa mnom. Ozbiljno ti govorim, pa slušaj! – ponovi poslije oduljega mučanja Jure Sporčina. – Lujo, oba smo rođena iz jednoga sela. Ti si dosta mučaljiv stvor, ali Tirolac nijesi, lažibogomolja nijesi. Znaš, da oba nosimo ovu persijsku kutu, ili ako ju mariš i tirolskom nazvati. Ali tako mi boga, niti ja ne mislim persijski niti tirolski. To isto scijenim i o tebi. Mi smo živi, krepki Hrvati. Pa držim, da Isus također ne bijaše nikada tirolskoga duha, jer nijedan Tirolac ne bi mogao onako vatreno bičem tjerati Židove iz sinagoge. Nikada se ne podah za nijednom djevojkom tek sam znao šale zbijati. Danas mi se je zavrtio mozak, danas mi je planula sva krv. A duše mi, Lujo, da sam bio u reverendi, bilo bi popucalo svih šezdeset sitnih puceta na njoj, a eto ti onda šezdeset smrtnih grijehova, ta znaš, kako je Tirolac tumačio, da se Isus veoma ljuti, kada kleriku puce otpade, pa onako zakopčan hoda i ne prišije ga. Plešuć s onom krapinskom plavušom, živo ju uvolih. Vodim te, brate, ne da o svecih raspravljamo ili da se prepiremo, je li je uistinu Abraham na desnu stranu pošao, dijeleći od svoga brata Lota, ili mu je Lot preuzeo desnu stranu. Vodim te, da prisustvuješ na mojem ročištu. Ona krapinska plavuša čeka me u svom vrtu, pa idemo oba onamo.

Trpko sam se nasmijao na dosta dugu prodiku Juretovu.

– A moj Jure, – odvratim mu nešto tiše – nikada nijesam mislio, da bi u varošu »zamjernoga raka« i »glasovitih sudaca« mogla koja djevojka pokrenuti tvojim srcem i tvojim mozgom. Jure, strah me je, da ti ne bi posve krivih peta izašao iz kraljevskoga zagorskoga varoša!

– Čudim se, Lujo, da je danas u tebe toliko humora.

– Humora i ozbiljnosti. Šta ću ja s tobom u vrtu? Neka ti bude, mogu te pratiti do vrta, ali unišav u bašču mogu

samo smetati tebi i njoj. Glede djevojke pako ne znam, kako može s tobom, klerikom, ročišta uricati. Možeš li ti djevojku usrećiti? Mislim, da ne, jesi li se naumio uistinu zapopiti.

– Ja, Lujo, posve inače mislim o popovih, nego smo mi prisiljeni misliti u naših zidinah. Moje su misli zdrave i jasne.

– Vjerujem, da mogu tvoje misli biti zdrave i jasne, ali ako ti misliš kao svećenik ženu ljubiti i usrećiti, onda su tvoje misli tamne i bolesne. Reformacija crkve, što si ti u svojem mladenačkom žaru umišljaš, da i može nastati, pretiče tvoj vijek. Ti ne smiješ himnu pjevati šestoj božjoj zapovijedi ili svojim životom pisati satiru na sedmo sveto otajstvo. Klerik, ljubovno sastajati se s djevojkom, reći će onaj tren objesiti mantiju na klin. Ne zahtijeva li to od tebe djevojka, a roči se tajno s tobom u noći, dvojim o njezinu poštenju, a žalio bih svoga zemljaka Jureta, da se podaje ovakvim pustolovinam.

– Slabo, Lujo, shvaćaš ljubav. Dakako. Pa i ti nijesi nikada ljubio. Ali pamti, ljubi li ona mene, kako ljubiti valja, ona ne ima mariti za moju mantiju, za moj stališ, za ništa, brate. Čim mi kaže, da svrzi mantiju, već je spekulacija, a ne ljubav.

– Ne prepirem se rado o ljubavi, Jure. Ti si više takovih knjiga pročitao, negoli sam ja. Da, i sveti Alojzijo, onaj drveni kip u sjemeništu, znao bi valjada na koju to šapnuti o tvojih romantičnih razmatranjih. Idi i radi, kako sam najbolje razumiješ. Nu sjećaj se, da su romani ujedno prepuni dugotrajnih boli, nevolja i očajanja za ono mrvičak slasti, što ti ih podaje ljubav.

– Umovao sam, – osovi Jure u mraku glavu – umovao sam, kada su drugi ljubili pa slijepi bili. I smijao sam se, što oni nijesu ništa misliti znali. Sada ljubim sam i drugo ne mislim, niti ne znam, nego da ljubim. Ti umuj i ti se smij meni. Ja ljubim, ljubim i za ništa ne marim. Ali gledaj, evo njezina vrta. Čuj, nešto čujem ciku ... jecaj ... ili bijaše tlapnja?

Pretrgosmo razgovor. Kano da sam uistinu čuo neku tihu ciku. Jure lagano pritisne kvaku vrtnih vrata, ona se otvore i Jure umine na noćnom puteljku krapinskoga vrta. Odnesoh se podaleko, sjednem na tratinu, uprvši pogled u nebo. – – I ja sam mislio? ... Eh, mladost!

III

Mislio sam o bogu, o nebu, o ljudih. Onako površno sam mislio, a tuj se lasno usne. Anđeo pokoja raskrilio se nada mnom, raskrilio se je nad Krapinom svojimi lagodnimi krili.

Jure je svršio svoje ročište. Misleći, da sam otišao, pošao je svojim putem i na mene je tek slučajno nagazio, gdje sam spavao.

– Oj, ti malo držiš do svoga meštra, kada ne možeš ni sat probditi za nj – našali se Jure Sporčina.

Skočih sa trave. Jure bijaše toli nježan, toli ugodan i lahak, da se za ono doba i u meni porodila neka plemenita zavist, plemenita u toliko, što sam poželio i ja ovakovo noćno ročište sa kojom potomkinjom »krapinskih sudaca« uročiti.

– Pa što je bilo? – odahnem pospano i dosta prozaično.

Ugovorismo ženidbu, mantiju ću objesiti o klin, posvetiti se svjetovnom stališu, a plavuša bude mojom ženom.

– Rekao sam ja, da će ona tebi tako prišapnuti.

– Ona mi nije ništa prišapnula, ja sam joj to sam rekao.

– Lijepo je sve to, ali mislim, svučeš li odista crnu mantiju, biti će bure i mećave. Pobuniti će se roditelji, pobuniti će se cijelo naše rodište.

– Šta roditelji? – sune glavom Jure u noć. – Oni me već sada ne mogu podupirati, a ja, pošav u svijet, ipak se mogu sam opskrbljivati za svoga školovanja. Žalost roditeljska, buka rodbinska, uzdisaji starih teta i susjeda – sve to je momentano.

Toga dana odlučio je Jure Sporčina svrći mantiju. Za dva dana ostavismo rodište Čeha, Leha i Meha, pa se vratismo oba u svoje rodište.

IV

U niskoj drvenoj kući zagorskoga varoša Krapine kod dosta slaboga svijetla šiju marljivo dvije djevojke. Jedna je nešto starija, crnomanjasta, nu vrlo lijepa i pravilna lica. Druga je plavuša, mlađa, svježa djevojka; po nemirnom čas strastvenom, čas melankoličnom oku ju sudeć, rekao biš, da je vragoljasta i dosta lukava.

– Draga moja Ivko, – reče crnomanjasta – ja sudim, da od ove tvoje ljubavi ne bude ništa. Ti si jedamput već ljubila. Tada si pravo ljubila, nu on te je prevario. Sada ti želiš drugoga u zamke splesti, koga samo voliš, ali ne ljubiš, jer ti i više ljubiti ne možeš. Bojim se, ne bi li se opet prevarila.

– O, ne boj se, Josipo, vrlo ću oprezna biti. Onda sam ljubila kao luda, sada ne ljubim toliko, ta jedamput sam tek ljubila, ali ću zato tim pametnija biti, zaludjevati ću drugoga. Djevojke, jednom prevarene, valja da svu lukavost i hitrinu duha upotrebe, kako će prevariti druge. Tako ću raditi ja, tako mi svetoga Roka!

– Ne pogađam pravo, što upravo, sestro Ivko, misliš s tim mladim čovjekom, ali boli me srce, da si baš njega odabrala za svoj nišan. Ta ovo je toli pošten mladić.

– Ha, ha! Pošten. Ko da može mlad čovjek biti pošten. Pa da i jest, i ja sam bila poštena – uspali se plavuša.

– Ovaj ti nije kriv. Sto put sam ti rekla, da si sama sebi kriva.

– Bilo kako mu drago, ne ću da se s tobom prepirem. Ovoga si odabrah žrtvom već stoga, što mi je i mio.

– Konačno, što ipak misliš tom riječju: žrtva?

– Mislim, da će Jure za moju volju ostaviti popovstvo, pa mene vjenčati svojom ženom.

– Dotle je daleko, moja draga Ivko, a on je, kako se vidi, dosta pametan čovjek, pa ako sazna cijeli tvoj prijašnji život, propadoše tvoje osnove.

– A sada si, Josipo, nešto pogodila. Ovo bi odista potrgalo moju mrežu. Nu zato ću nastojati, da ju tako ravnam, da ne zadjenem njom o greben.

– Recimo, da i ovdje sretno prođeš, pa da si već i njegovom ženom; kakav bi život bio, kada bi on danas sjutra doznao tvoje prijašnje zgode?

– Za to se ne brini, sestro Josipo, samo kada zadobijem jednoč muža. Ehe, draga moja, tada budemo posve inače zaigrali kolom.

– Ivka, bojim se za tebe. Preduboko je u tvoje srce zarovao demonski crv. I ja sam proigrala svoje djevojaštvo kao i ti, ali se ne bih nikako dala na toli vratolomne staze. Da zaludim kakova udovca, hajde, neka bude. Ali mladića, koj tolike blažene sne izvija o svojoj budućnosti, ne, bogami, Ivko, to se ne bi nikako usudila.

– A šta! – mahne Ivka nehajno rukom, a usne joj se prezirno naškubiše – ti si prava malodušna Krapinka. U meni i u Krapini vrije vruća talijanska krv! Naši roditelji bijahu Talijani, a Talijani puni su krvi, puni vatre, puni bijesa! Ja hoću da svetkuje krv, da svetkuje vatra, da svetkuje bijes! – rasplamti djevojka i baci švelo na stol.

– Danas bi, Ivko, mogla još pomahnitati. Mislim, da bude ponajbolje, da prestanemo o tom govoriti! – reče crnomanjasta djevojka i zapjevulji neku sentimentalnu krapinsku pjesmicu.

– Josipa hoće da mi se ruga. Ona veli, da prestanimo govoriti o stvari, koja toliko o mom životu radi. Hvala na sestrinskoj ljubavi, kada je toli sklona, gdje bi toliko njezina savjeta trebala! – reče tugaljivo plava djevojka, spustiv nehajno ruke.

– Varaš se, Ivko, jako se varaš. Vazda sam ti spremna pomoći savjetom svojim, ali ovdje ti ne znam ništa savjetovati, jer od tvoje mreže koristi ne bude. Tu bo se ne može o ljubavi govoriti, nego samo o mreži!

– Ha, ha! izvrsno! – nasmije se raskalašeno Ivka. – Živila mreža! Živila mreža! Doskora budemo je počele plesti, jer čim Jure dođe kući, umah će mi pisati. O da, sve one stare ugodne slike dozvala si budem u pamet ... kako sam Milanu pisala! Ah! ono sam pisala krvlju svoga srca, a ovo ću samo tintom i rukom. Nu sada se nečemu novomu domislih. Znaš li, da je u mene prijepis svih onih listova, što ih pisah Milanu, onomu đavolu? Te listove ću prepisivati, pa još štogođ

dodati i eto ti, Josipo, romana. Ne boj se, listovna mreža valjano će uspjeti. Za tjedan dana pozovemo Jurja opet u Krapinu ... a onda ... Mogu ti reći, sestro Josipo, da cjelovi toga mladića dosta su žestoki i pale. O da, oni bi se mogli natjecati s Milanovimi – – ali ne, ne! Toli slatki, toli žestoki nikada ne budu, jer oni ispališe moje srce, da je ocrni ugljen, oni stvoriše moju dušu pustim garištem, oni mi oteše sve. čim se još može podičiti djevojka ...

– Nemoj opet naricati, sada je prekasno. Da je takova tvoja sudbina, kriva si sama. Ipak mislim, uspiješ li sada, ti još možeš i koli vatreno ljubiti Jurja Sporčinu; ta vele, da žena istom onda počme pravo ljubiti, kada zadobije muža.

– A molim te, to je samo pusta prodika. Pa što je bio Milan, negoli moj muž? Da nije nam pop pred oltarom brbljao, tim baš ne postaje muž mužem, niti žena ženom. Ti znadeš, koliko sam ljubila Milana, koliko li dijete što ga nosih pod srcem, koliko li sam suza prolila. Jest, to bijahu jedini trenuci, što ih djevojačko srce opisati niti izreći ne može. Cijela narav tajinstveno govori s tobom, a taj govor shvaća samo duša i tvoje srce, nitko drugi pod suncem. Bilo je, bilo – pa nikada se više ne vraća. Ah i samoj mi je dosta. Muško biće, koje si ljubila, komu si sve žrtvovala, kada te sjeća njegov lik i uspomene, da on sada počiva u naručju druge žene, da s njom sprovađa časove života svoga: tuj ti pamet pocrni, duša ti se smrači, a po srcu kano da teče rijeka jeda i otrova ... ali osvetit ću se muškomu rodu, tako mi svete Marije!

U djevojačkoj sobi doskora utrne luč i nad Krapinom zacareva grobna tišina.

V

Jure Sporčina vratio se je iz Krapine u svoje rodno mjesto. Nedaleko njegova rodišta stere se lijepo i bogato imanje, koje je za to vrijeme posjedovao neki Nijemac. Sluči se, da se je taj Nijemac sukobio na župnom dvoru s Juretom Sporčinom, mlad mu čovjek omili i Nijemac ga pozove već drugoga dana u svoj dvor na objed.

Lijepoga jesenskoga jutra pođe Jure u dvor Nijemca. Bilo je jedanaest sati prije podne, kada je mlad čovjek bijelom, poput mliječnoga traka cestom, vijugajućom se kao zmija zelenim parkom, koracao odmjereno prema dvorcu vlastelinskomu.

Iza nadignutih rebrenica pomoli se u bjelini ljepota djevojka, hitro kano da je glavicom okrenula unazad i evo još druge, dohrlivše na prozor. Kako je Jure skrovimice zirkao dvor s temelja pa do vrha, tako i opazio djevojke iza rebrenica na prozoru, te ih ispod oka motrio, dok nije unišao u dvor. Djevojke mišljahu, da ih mladić ni opazio nije, pa ga motrahu s velikim zanimanjem.

Sve djevojke su takove, da ugledaju mlada čovjeka vrlo požudno, kada su sigurne, da ih on opazio nije.

Sluga najavi Jureta, a zatim ga uvede u čekaću sobu. Silan sjaj u sobi očara u prvi mah Jureta, koj dakako nije bio vičan po parketih hodati, na mekana, baršunasta sjedala sjedati, da misliš, utonuti ćeš u dubljinu zemlje, kada se posadiš na nje. Jure uzdrkta, bijaše poprilici onako smušen, ko što znade biti čovjek, kada ne vjeruje, da ga nose vlastite noge, da vlastitima rukama kreće, da vlastitima očima gleda. Kada je sjeo na baršunasti mekani stolac, položio je nekako sveto ruke u krilo i gledao na prva vrata, očekujuć promjenu prve dosta monotone scene. Ali preostade mu ipak vremena, da se je mogao potpuno osvijestiti i kakono se veli »povratiti samu sebi«.

Tiho po sazih dotapa ubavo curče od kojih deset godina, pokloni se Juretu i umoli ga, da čeka još neko doba, da će gospodin za malo vrijeme doći.

Jure na tu vijest mirno se nakloni, rad bio štogođ izustiti, ali mu zape riječ. Curče ga je gledalo iskreno i pouzdano, a na licu joj se pojavio onaj smilovni pojav, koj ne znaš, bi li ga nazvao smiješkom, bi li sažalbom, kakav se pojavlja na fino odgojenoj djeci, ali djeci dobra srca, koja umah shvate uzbunjenost stranca.

Poslije male stanke izvadi curče iz staklenoga ormara dvije knjige sa slikami i poda ih Juretu. Jure ustade sa sjedala, zahvali se, pa se zadube u slike i opet nastade muk u čekaćoj sobi.

Napokon dođe vlastelin, vesela i iskrena pogleda. Bio je mlad, plavokos, visok čovjek, vrlo elegantan i u svakom svom kretu skladan i odmjeren, na prvi pogled vidio si, da je aristokrat od glave do pete. Vlastelin je vodio Jureta ubavimi sobami, jednom od druge sjajnijom i ljepšom. Sve se je tuj laštilo, sve tuj titralo. To pako bijaše dosta neugodna pozicija po Jureta, prilično podivljala u seljačkoj kući, pa napokon i sami jednostavni sjemenišni kutovi ne mogahu čovjeku podati puno aristokratičkoga ukusa.

Jure se je divio svemu, što je vidio u dvorani, ne usudiv se niti slobodno disati, jer i disaj u toj uzvišenoj aristokratskoj tišini kano da je odjekivao.

Vlastelin, gorljiv lovac, pokazivao je Juretu bojno oružje, od koga poginuše toliki junaci zečjega, srnećega i lisičinoga roda, pa ocevi vrapčevoga koljena lijevahu crnu krv; tim se pako i Jure uslobodi i njemu se odveza jezik, te počme posve slobodno koracati, tumačiti, pače protusloviti i pravdati se. A kada je Jure došao, što se veli, u ekstazu, tada je postajao zanimiv, a po svojih duševnih sposobnostih, što bi ih znao onakav razviti, omiljeo i zamjeran. To pako bijaše posve shodno, jer je doskora došao Jure među ženski svijet, a držiš li se tuj poput lipova sveca, onda se oko tebe šapće, podsmjehava, namiguje, tada pako ne imaš li iole samosvijesti u sebi, da jednim udarcem na prpošni slabi spol uništiš sve krive pojmove o sebi, bolje da si propao u zemlju.

Prije objeda budu Juretu predstavljene gospođa domaćica, gospodična Leonora, sestra domaćice, i gospođica Amalija, neki daljnji rod domaćice.

Gospođa bijaše prekrasna dama. Moglo joj je biti kojih dvadeset i pet godina, smiju li se damama brojiti godine. U crnih velikih joj očiju caklila se neka mila vlaga, a usna, čim bi joj dublje pogledao u oči, vazda se nasmiješiše nekim tajinstvenim smijehom. Muškarci leptiri dobro si tumače ovakav smijeh i vele, da puno znači.

Gospodična Leonora naličila je posve svojoj sestri, samo što je bilo kod ove još fino, nježno, neopazivo, bijaše u gospođe sestre bujno i razvijeno. Leonora je mogla očarati sentimentalna srca i idealne duhove. Gospođa je mogla omamiti vesela srca i vedre duhove. Prva djelovaše na muškarca

kao melem, druga kao slatki otrov, opojni opium. Gospodična Amalija napokon bijaše četrnaestgodišnje curče, koje je još gledalo spokojno i veselo u taj božji svijet poput djeteta.

Kada je domaćina od nježnosti zvao svoju ženu, čuli smo, da joj je ime »lijepa Fanka«. Starac župnik, u koga bijaše veoma mlado srce, običavaše ju zvati: »zagorskom madonom«.

Kod aristokratičkih stolova obično sve ukočeno, tiho, no ovdje se hitro razvi živahan govor među domaćinom, domaćicom i gospodičnom Leonorom.

– Da li vi uistinu, mladi gospodine, živo volite i tvrdo odlučiste postati svećenikom? – upita smijuške domaćica Jureta. – Svi uproše oči u mlada čovjeka. Jure porumeni.

– Milostiva, kada me toli iskreno upitaste, dužan sam i pravo vam reći. Žive volje upravo nije osobito od neko doba, ali meni valja biti svećenikom, jer drugo ne mogu da budem. Napokon, kada razmislim, za seljačkoga sina već je i to božja blagodat, da se je uspeo od rala i motike do gospoštine.

Domaćina je nešto promrmljao.

– Dakle je gospoština ponajveća sreća? – s uzdahom i tiho šapne domaćica.

– Prijatelju, – reče domaćina nešto blažim i sažaljujućim glasom – jeste li vi čitali nešto više osim svojih školskih knjiga?

– Jesam, ukoliko sam kradomice mogao čitati u sjemenišnih zidinah.

– Pa zar ne vidite duboku prazninu ove stare fraze: »blagodat je božja uspeti se od rala i motike do gospoštine«? Recite nam, prijatelju, ne ima li i druge vrsti gospodskoga stališa? Pa ako vi išto imate smisla za svijet, za njegove muke i trvenja, a možda i koj kus sreće, zašto se ne bi posvetili drugomu stališu?

– Gospođo, seljački sam sin, siromak. Posvetim li se drugim naukom, treba da sam materijalno opskrbljen. To nijesam. A u Hrvatskoj su okolnosti takove, da se mladi ljudi niti ne mogu svojim znojem opskrbljivati. Uostalom ja bih imao znati nešto više, nego znam, a da hoću zasukati rukave i zagnati se u bijeli svijet. A ja? Ja vam ne znam jezikâ,

da mogu gdje u odličnoj kući podučavati; ne umijem glazbe, da si podučavanjem u glazbi privrijedim kruh.

– O tom poslije – mahnu vlastelin. – A kako vi o stališu sudite, u kom ste sada? – upita preko srca domaćina.

– Ne zato što sam ja sada klerik, nego moje mnijenje jest i biti će, da je svećenički stališ najuzvišeniji zadaćom, životom i svrhom zadaće svoje.

– A tako ... – zategne domaćina.

Gospodski objed tekao je spočetka mirno, ali kasnije zaprede se sve življi i življi govor o svećenstvu, o vjeri, o knjigah i t. d. Vlastelin bijaše Nijemac, koj je svećenstvo i vjeru mjerio po svakojakih protuvjerskih spisih, a s njim se dakako slagaše i gospođa i gospodična Eleonora. Jure je hrabro branio svoj stališ i zadaću mu, a tko bi ga slušao rekao bi, da je jur i zaboravio na bajnu krapinsku noć i na svoje obećanje; ali bi se prevario. Jure je mnogo puta zatajio sama sebe i svoje znanje, samo da mu se ljudi tim više izdadu. Tako je zatajio, da ne umije nijednoga jezika, a ipak je u sjemeništu u originalu proučio franceske, talijanske i njemačke klasike. Nu svojim žarom i duhovitošću govora hitro je i ovako, kako se je pritvarao, omilio svim kod stola, a kada je polazio kući, utisnu mu domaćina nekoliko knjiga i preporuči mu, da ih gleda dobro pročitati. Jure se zahvali i s veseljem ostavi vlastelinski dvor.

Jure čitaše te knjige dan i noć. Bijahu to poznati franceski bezvjerci Voltaire, Rousseau i t. d. U tjedan dana utrnu i posljednja iskra u Juretovu srcu za svećenički stališ. U vlastelinski dvor išao je dan na dan. Roditelji i ukućani snuždiše se sami, jer vidjevahu Jureta vazda mučaljiva i zamišljena. Najednoč prohuji čitavim selom glas, da Jure misli, pače da je odlučio napustiti svećenički stališ, a na to ga nagovoriše gospoda. Jednoga dana prije podne zaputi Jure kao obično u vlastelinski dvor. Otac ga upita mrko i tužno:

– Kamo si se zaputio, sine? Zašto nijesi obučen u odijelu stališa svoga? – Dok je to otac pitao, mati je plakala i prolijevala suze u komori.

– Čudna li pitanja! – reče Jure. – Kao obično idem u vlastelinski dvor. Pa tko će vazda mantiju nositi; ne osjećate li, kako je vrućina?

– Jurko, Jurko! Svašta se u selu i u kući pogovara. Vele, da se misliš svući; nagovoriše te gospoda. Moja je želja, da gospodu više ne posjećaš. Dosada nijesu pitali niti marili za te, što ih sada trebaš? Ako si dosada bio u seljačkoj kući zadovoljan, zašto sada ne bi bio?

– Pak – da se i svučem, zar bi se nebo zato prevrnulo? Uostalom vi toga ne shvaćate. Napokon valjda me ne ćete siliti na ono, što mi je nepovoljno.

– A, tako ti misliš. To prvi put čujem iz tvojih usta. Kratko govoriš, i ja ću kratko. Iz naše se kuće nosi, neka se gospoda za tebe skrbe i nikada mi ne dolazi pred oči. Gorki su naši žuljevi, kojimi služismo tebi novac, gorki, sinko. Idi, idi i slušaj gospodu, po volji ti! – I otac okrene u kuću.

Jure popostane malo, mahne nehajno rukom i okrene put vlastelinskih dvorova. Gospođa Fanka bijaše danas sama kod kuće. Jure ju nađe u vrtu pod sjencom savita granja samu, zamišljenu. On ju pozdravi, ona se prenu ...

– Gospodine Jure, danas sam sama kod kuće. Suprug, sestra i rođakinja odvezoše se u obližnji grad, pa se tek sjutra vrate. Čekahu na vas, da pođete s njima, no nije vas bilo. Pa je tako bolje, bar ja nijesam sama u dvoru. Sjednite kraj mene.

Jure se nakloni i zahvali.

– Oj, danas nešto nova vidim u vas, vi ste posve na svjetovnu gospodičić, ele vam dolikuje. Tako, gospodine! Ne bojte se vi nikakovih predrasuda i zanovijetanja roditeljskih, sve to hitro prođe.

– Oj lijepa gospo? pa ja se i ne bojim. Luda bi bio, da mi tko protuvoljni stališ namiće. Samo, milostiva, jedno mi po glavi kopa: opskrba. Da barem mogu kakovu zaslugu dobiti!

– Ne bojte se, prijatelju, uzdajte se u nas!

Zatim pođoše šetat vrtom, livadami, obližnjom šumicom. Govor im je tekao sve intimnije, sve zanimivije, sve žarče, – – čas glasnije, čas tiše. Lijepa gospođa na puteljku posred šumice udari lagano mladića po obrazu: – Pa vi da ste mi pop! Takove oči, takova žarka duša!

Kada su sjeli sami k stolu, gospođi je plamtilo lice, oči joj bijahu vlažne, ali toli, toli slatke. Mladi je Jure svaki

čas nekako stidljivo obarao oči. Malo razgovarahu, ali ipak im je sobarica smetala, kada bi donijela koje jelo. Nakon objeda pođoše oboje u sobu domaćine, da pregledavaju bogatu knjižnicu i slike. U domaćinovoj sobi bijaše knjiga i slika, koje bi i najliberalniji svetac kralj David u svojoj »cvatućoj dobi« bacio u vječni oganj plača i škripanja zubi. Gospođa i Jure ostadoše cijelo poslijepodne u knjižnici. Navečer se Jure uputi, već se bijaše zamračilo, put svoga sela. Gospođa, lijepa Fanka, stisnu mu živo glatku ruku svojom, koju on žarom cjelunu. One crne, one vlažne oči duboko pogledaše na rastanku mladića – – ta lijepa žena uzdahnu, ko da se je danas zaručila. – – Njezine oči razumio je mladi Jure, ta knjige ga naučiše i slike u domaćinovoj sobi! ... Na Krapinku Ivku i na vatreni sadržaj njezinih listova zaboravio je danas Jure – – – Zaboravio! – – – –

Po nebu visili su crni oblaci, na istoku planula zora blijeda kao lice zabludjele djevojke. Iz vlastelinskih dvorova spješio je put sela Jure Sporčina, u ušijuh mu zujaše sladak glas vatrene i mlade gospođe. »Ne boj se, ja sam ti zaštitnica i« – »To je dakle početak svjetskoga života!« – mrmljaše mladić. – O gospoda, gospoda! Zašto se noćas vratih natrag? ...

VI

Praznici su hitro prošli, a najhitrije Juretu. U zadruzi Sporčinoj bijahu svi sumorni i mrki, a mladomu kleriku kano da se je svaki ugibao. Prođoše praznici, Jure se veselo vraćao u sjemenište, uvjeravajuć roditelje, da podnipošto ne bi ostavio svećenički stališ, da se je on tek šalio. Na rastanku mu majka stisnu ruku, suze joj potekoše niz lice: – Jure, Jure! Ne čini nam sramote, nemoj se svući, majka te moli, koja te je teško othranila i mnogu gorku suzu prolila! Slušaj majku, biti ćeš blagoslovljen! Slušaj ju više, no ikoju gospodu!

– Ne plašite se majko! – tješio je mladić ženu, duboko ganut.

Otac mu doviknu: – Dečko, Bog s tobom! Čuvaj mi se, ne čini starcem, rodbini i cijeloj župi sramote!

– Ne bojte se – tiše reče Jure Sporčina. Lice mu bijaše suho i blijedo. Stisnu tanka usta, krenu put grada, a u srcu imađaše stalnu odluku.

Tri dana ostade još Jure u klerikatu. Ko da mu je odluka nešto oslabila bila. Cijele noći nije ni oka stisnuo. Više puti kano da se sve okolo njega kreće, kano da se svod spavaonice sve bliže prikučuje k njegovu čelu, sad će ga na pritisnuti i smrviti! Mišlju je prošao svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Vidio je, kako skače bos po brežuljcih i zelenih dolinah, kako vatreno mijesi blato, gradeć mužare, svece i krilate anđele od njega. A mati ga prizivala: – Jure, Jure, dođi kući, kruha ćeš dobiti i voća, dođi! Ta dobra majka, priprosta seljanka. Pa kako ga milo i sada opominje: – Slušaj mene, više, nego ikoju gospodu! On je došao u kuću tuđinca, Nijemca, koj tek iz knjiga život uči. Iz knjiga, koje više opsjenjuju, negoli istinom zadahnjuju čovjeka. Taj tuđinac Nijemac obećaje mu potporu u visokih školah, a tko mu je glavni protektor? – Tuđinčeva žena – lijepa Fanka! Žena – – ah! Pa kakova žena? Zašto mu je protektor! Jer ga ta žena ljubi ... Vjerna žena? Ljubav njezina? Strast, divlja strast – – i ništa drugo! Kako dugo može takova protekcija trajati? Tako dugo, dok nitko drugi do boga ne dozna tajne njihove. Ne, ne! – mahnu mladić rukom – ostani u hladnih zidinah! Trpi, muči se, pa će majka, otac, rodbina sretni biti i sav poznati puk! Ha, ha, ha! Slavičnosti! Kako dugo sva ta bajka traje? – Jedan dan, dok si odčitao novu misu: puk se raduje, puk i zaboravlja! Poumru roditelji, braća – ostao si okresano drvo, nitko nije tvoj! Pop, pop te pop! Tko je iskren s tobom? Zar prijatelj? Zar rođak? – Nitko – do boga! Okreneš li krivom stazom, mrzi te i misliti na boga, jer svagda tada drkće ti duša! – U svijet – u svijet – u slobodan svijet! Nevina djevojka sladit će ti dušu i tijelo – bit ćeš sretan u braku! U svijet, u svijet! Ali lijepa Fanka! Hoće li ona htjeti, da si ikada sretan u braku? One crne oči nose nešto i demonskoga u sebi! – Ivka piše dan na dan – lijepo, milo, kako može samo nevino djevojačko srce! Obećaješ joj

skoro doći u rodište njezino, čim ostaviš zidine. Oj ono je anđeo! U svijet, u svijet – i ti ćeš sretan biti.

Već se je spustio sumrak na zemlju. Jesenska večer bijaše divotna i mila ko kći nebeska. Sjemenišna se vrata otvore, a blijed, dugostas mladić sunu sam samcat u široki svijet. – Ah, kako je to krasno! Slobodan! Pa ako ništa, sloboda! sloboda! – mrmljaše mladić i krene u hotel, hrlo poskoči stubami, pokuca na vrata i uniđe u elegantnu sobu.

– Evo mene! slobodan sam!

Lijepa žena, koja je sjedila na dubokom divanu, promjeri ga od glave do pete, a zatim mu mahnu rukom:

– Ovako mi se miliš, dođi pokraj mene, Jure! –

Ta lijepa žena bijaše gospođa »Fanka« ...

* * *

– Gospodine, napišite ukratko, ako već budete pisali, što dalje znam o Juretu. Vi ga svakako sada već vidite čovjeka, o kom bi se puno dalo napisati i pripovijedati! Po nj bi bilo sto puti bolje, da je lijepo ostao u sjemenišnih zidinah, kako ćete dalje vidjeti – nadoveza župnik.

* * *

Ko oluja proleti rodištem Juretovim glas, da je ostavio svećenički striš. Majka je od žalosti poslije nekoliko mjeseci umrla.

Jure je otišao na više nauke u Beč. Podupiraše ga vlastelin. Prije nego se je otputio u Beč, ode tajno u Krapinu. Ivka, što je namislila, pogotovu je uspjela. Josipa joj je pljeskala. Uspjeti je bilo lahko, jer je Jure već pošao krivimi putevi. – – –

Ode u Beč. U Beču je vrlo malo učio, već je više dopisivao na jednu stranu sa vlastelinom, na drugu s njegovom gospođom, na treću s Ivkom. – – – Materijalno bijaše potpuno opskrbljen, pače i odviše.

Bijaše mjeseca svibnja. Jure sjeđaše mrk i nijem u svojoj sobi, izgledajuć listonošu s novci. Velike, velike potrebe zahtijevahu puno novaca ... List dođe – bez novaca.

– Kako to? – sune Jure uvis i raskolači oči ... Otvori list ... čitaše ...

»Da, velika je razlika među gospodinom i kukavnim kmetom, što se je popeo do gospodstva ... Lijepi ptiću – uhvatio sam vas. Vaši listovi na bivšu moju gospođu pisani, došli su do mojih ruku! – – Doznah, zašto je ona svaki mjesec otputovala tobož u grad na tjedan dana i više ... Jer u Beč je trebalo više vremena ... Nijemom hladnoćom divim se drskosti siromašnih, pa toli podlih ljudi. Ona je bila uboga, ja ju podigoh do gospodstva; vi ubog, i vas htjedoh podići ... A oba ste toli nepošteni ... Možda se kada sastanemo u životu –«

– Isuse! – vrisnu Jure i propne se, ko da si ga nožem ubo.
– Zaslužio si! šaptaše mu tajni glas. Hitro odigrasmo svjetski život, hitro! – – I sruši se na naslonjač.

Za malo vremena dobije brzojav i pismo drugo.

Brzojav bijaše od Fanke:

»Navečer me čekaj, dolazim. – Ne boj se, ako si čuo. – U mene je dosta imetka za tvoj i moj život ... Čekaj me!«

Drugi list bijaše od Ivke, nježan, mil, a napokon zdvojan. Opominje ga, da vrši zadanu riječ. Već je prošlo šest mjeseci, što se ćuti majkom. Jure joj obeća, na njezin prijedlog vjenčati ju prije, negoli se otkrije njezina sramota, i ostaviti ju u Krapini u roditelja, dok svrši nauke. – Jure pročita i brzojav i ovaj list i baci oba u kraj.

– Dakle sve se primiče kraju! Svršio se tvoj svijet, tvoja sloboda!

Gospođa Fanka raspitav se sa svojim suprugom, pođe ravno u Beč k onomu, koj je povodom tomu. Njezine rođakinje morale se odseliti iz dvora vlastelinskoga. Jure se pustio u zagrljaj bahantične žene, življaše lijepo i ugodno, te je zaboravio na plavušastu Krapinku, koja je svaki dan sve očajanije, sve zdvojnije listove slala u Beč, ali odgovora ne dobi na nijedan.

Nekoga dana sjedila je na niskom divančiću sama gospođa Fanka. Jureta ne bijaše u kući. Zamišljenu svaki čas bi trznula neka kobna pomisao. Imutak, što si je prispravila kod supruga s kojim se je raspitala, smanjivao se sve to više. A šta će tada nastati, kada sve potrošimo? – pitao ju je neki tajni glas.

U takovih mislih pokuca netko na vrata i unide pod bijelom koprenom visoka, plavokosa gospodična. Bijaše Ivka. Iz Krapine u Beč – to je ipak velik put za ono doba.

– Gospođo, stanuje li u ovoj kući Jure Sporčina.

– Stanuje. Pa što traži od njega gospodična? – upita polu smijehom, polu prezirno gospođa Fanka.

– Prostite, gospođo, to imadem samo njemu kazati, a čekati ću ga ovdje, dokle dođe.

– Štogođ imate njemu kazati, možete i meni. Ja i on smo jedno.

– Jedno? – jedva dahnu Ivka. – Gospođa je valjda sestra?

– Ne, nijesam sestra ... – promuca Fanka. – Više nego sestra ...

– Više nego sestra? – problijedi Ivka i počme drktati po cijelom tijelu.

Gospođi Fanki bijaše vrlo neugodno. Sama nije znala, kako da se predstavi Ivki. Obje zamukoše i taj muk je trajao do pol sata. Ivka je čekala, upiruć ukočeni gled u ženu – – ali vidjela nije ništa. Crne slutnje poput tmastih oblaka, navješćujućih strašnu buru, more joj dušu. Sto misli u jedan tren isprekriža se, u njezinoj glavi. Možda je saznao za moj prošli život, zapustio me! Pak? Pak? O, ako ništa drugo, ja ga mogu prisiliti na priznaju očinstva – –

Dok su se obje ovako zamislile, stupi Jure u sobu i osupnu se, opaziv Ivku poput mramorna kipa stajati u sredini sobe. Korakom uzmiče natrag, sunu mu misao, da pobjegne napolje.

– Jure Sporčina, ti me valjada poznaješ, Ivku? – drkćuć šapne djevojka.

– Gospodična Ivka ima s tobom tajnih razgovora, koji se samo vas tiču, – usta bijesna gospođa Fanka i strašnim pogledom promjeri Jureta.

– Molim te, ostavi nas na samu – promuca mlad čovjek.

– O ne, ja imam pravo slušati, ja ću slušati tajne tvoje razgovore – dupnu nogom o pod lijepa Fanka.

Nasta u sobi muk. Jure si domaknu stolac, sjedne i upre oštre oči u obje žene, kano da kaže: izvolite, ne bojim se, izvolite! Za Ivku znademo, da ne bijaše onakovom djevojkom, kakovom ju je cijenio Jure Sporčina, kada se je s njom upoznao na krapinskom plesu, pa se niti nije čuditi njezinoj hrabrosti.

– Ovdje se nađosmo dvije suparnice. Niti jedna od nas nije tomu kriva, već ovaj nepošteni i opaki mladić! Gospodično ili gospođo, ja vas ne poznajem, ali vam samo toliko imam reći, da je ovaj gospodin a bivši klerik za me ostavio sjemenišne zidine, zaručio me i ja nosim pod srcem njegovo čedo, već je šest mjeseci tomu; zaklinjaše mi se moje poštenje vratiti, pa kada je zaboravio na svoju kletvu, pođoh u svijet potražit ga i opomenut na njegovu dužnost.

– Gospodično! – hladno reče Fanka – ja za nj ostavih svoga muža, on ostade sirotanom ovdje, pođoh k njemu i kupih njegovu ljubav za imetak svoj. To vam je cijela moja povijest. Pitajmo sada njega, što će on?

Obje žene kao lavice bijesan pogled uproše u Juru Sporčinu. Obje jednaka značaja i jednake prošlosti. U ovaj tren bi Jure pao bio na koljena pred Ivkom, ali njezin hladan i preziran pogled kazao mu je, da se je u toj djevojci prevario, da ona nikada nije mogla ljubiti, kako si on predstavljaše, da je ona jedno te isto sa Fankom. Uzme hladno šešir u ruke, nakloni se obim ženam, ostavi ih i izađe iz kuće.

Jure Sporčina ode u bijeli svijet. Od to doba skitaše se od grada do grada, ali nikada nije nikakovih nauka svršio. Bijaše novinarom u Petrogradu, Berlinu, Parizu. Rasao je i padao kao termometar, ali u njem se je zadržala vazda jedna narav, jedna duša, jedan značaj – značaj Ahasverov.

—

Već mu i kose posijediše. Nađe se jednoč u Trstu. – U noći koracaše hrlim korakom u svoj stan. – »Grusti mi se, grusti mi se!« mrmljaše. Našao je Ivku i Fanku na jednom te istom mjestu. – »Grusti mi se, grusti mi se!« mrmljaše – »grustim se i sam sebi! Što je Jure Sporčina danas? Vucibatina, vjetrogonja – ništa!« – mrmljaše tiše. –

*
*   *

Juretu Sporčini napokon dozlogrdi svijet, putovanje, pustolovine. Dođe u svoje rodno mjesto, ispravda svoj dio od zadruge, sagradi si u hrebljastih jarcih kućicu, za nekoliko vremena dovede sa sobom dosta još lijepu ženu, po licu joj sude, da je Židovica.

Nikada nikuda ne ide iz svoje kućice, niti u crkvu, niti među ljude. Seljaci vole puno o njem pričati. On ne mari. Često se sastadoh s njim. Jedamput ga nagovorih. – Ti si pop, božji čovjek, ja nijesam ništa! – odvrati mi surovo i pusti me sama. Kako bijaše pred deset godina, tako je i danas. Star je već kao ja, ali veoma jak i žilav. Čudo od čovjeka, koj je tolike pustolovine proživio.

Cijelo ga Zagorje zove »zagorskim čudakom«.

– To vam je sve, amice! – I starac župnik, srknuv burmuta, natoči pune kupe.

– Jeste li zadovoljni?

– Jesam – kimnem.

– Pa, bene – reče župnik – »u zdravlje moga staroga konškolarca, a današnjega »čudaka zagorskoga«, Jureta Sporčine!«

Bijaše slatko vino na suha grla ...

B J E Ž I - H A J K A

I

Sudac u P. kotaru bijaše savršen birokrat od glave do pete. Pa ako bi se mogao iz mitologije napomenuti koj bog, štono stvara birokrate, sudac u P. kotaru proslavio bi ga sa svoje savršenosti. Dobar i uslužan prema višemu kano sudačko predsoblje. Prema nižemu strog poput osude. U svih okolnostih praktičan i uporabljiv poput građanskog parbenog postupnika. U društvu žacav, kratak, odriješit kano batina graničarskoga auditora.

Literate je uopće cijenio kano stražare u kotarskoj uznici, zato o literaturi, o duševnih plodovih budi kojeg plemena čovječanstva bolje da si šutio.

Jednoč se vozaše na zagorskih kolih sa svojim pristavom na komisiju. Kola uz silno škripanje toli su se nepovoljno tresla, da se je sučev majestetičan trbuh ljuljao poput bureta na lađi. Pristav je bio mlad gospodin, koj je prije godinu danah ostavio ognjište hrvatstva na sveučilištu. Kako lijeno klimahu i natezahu kola zagorske bedevije, ne bijaše spretnijega no skrenuti na politiku. Ovaj put se osvjedoči gospodin pristav, da paragraf, birokrat i politika idu zajedno kano nebo, filjarka i Viktor Hugo. Na jezgrovito pristavovo razlaganje zijehnu sudac toli glasno, da je Zagorcu, sjedećemu na boku, ispala lula iz ustijuh. Zatim je mahnuo rukom, kao da mu dosađuju modrotrbušne muhe, izvadio cigare, ponudio pristava, a kada zapališe, promumljao je u dimu: »Molim vas, izvolite sutra postati bankirom Rotšildom. To vam je vaša politika«.

No ako se nije sudac P. kotara bavio literaturom ili politikom, bijaše zato valjan otac i valjan suprug. Shvatite! Bilo mu je blizu četrdeset godinah, a on niti bijaše oženjen, niti je bio ocem. Ne. Sudac se je samo bavio pitanjem, kakav treba da bude brak, kako valja odgajati djecu. Pomno proučavaše pedagogička djela, rado raspravljaše o uzgoju naraštaja, dapače, kada bi došao u kuće prijateljah, usmjelio bi se čitave nauke diktirati, kako ovo, kako ono raditi. Šibaše nekom ukočenom žestinom današnji školski sistem i iste učitelje, koje bi vazda zvao porugljivim naglaskom »prosvijetljeni pajdagozi«.

Kada ga stalo ukoravati, zašto on svoje teorije već u praktičnom životu ne izvađa, to jest, zašto se ne oženi, da može prema svojim nazorom odgajati, priznao bi, da ima »svoj ideal«, nu da je još nedozrio, pa da ga ustrpljivo čeka.

U istom mjestu stanovaše bogat posjednik i gostioničar, poznat popularnim imenom »Ferenc«. Njegova jedinica kći učaše u varaždinskom kloštru. Pa se je opazilo, da kada gođ bi Jeluška, tako krstiše djevojku, došla na praznike kući, stao se je naš sudac življe okretati, što ukočenu birokratu dosta smiješno dolikuje, kano zahrđala mašina, kada ju namažeš. Dakle u današnjem, posve materijalističnom vijeku, gdje gospoduje trijeznost i razbor, umah se je mogao pogoditi sučev »nedozrio ideal«.

Ali Jeluška, po suca »nedozrio ideal«, vidilo se, da za dvoje mlade gospode, a to bijaše gospodin pristav Luka i gospodin – po sučevu – »prosvijetljeni pajdagog« – mjesni učitelj Dušić, da je za ovu kud li mlađu gospodu od gospodina suca posve »dozrio ideal«.

Pa i Jeluška bijaše vragoljasto, crnooko djevojče, vanredne smjelosti i živosti, a tek u šesnaestoj godini. A kako je rada čitala i prekapala pjesnike i noveliste, a što više, upravo pedantičkom strogosti čitala političke spise, kojimi ju obasu mladi pristav Luka, vidilo se, da je hitro zaboravila na svete molitve varaždinskih opaticah, koje je nedavno zapustila i trajno stanovala opet kod oca.

II

U Zagorju jošte slabo poznadu grabežljivu zvjerad. Civilizacija devetnaestoga vijeka nije također još provela svoje čarobne žljebove zagorskim tlom, pa zato onuda nikada ne putuju glasovite austro-ugarske menažerije, a što je samo tračak civilizacije, niti se ne doskiće kakav putujući Talijan, da dovuče barem jednoč hroma i zvrndajuća medveda na konopu. Stoga niti ne pozna svaka zagorska baba čestoput obajano zimsko strašilo, gospodara vuka. A medved je tako daleko Zagorcu u poznavanju kano i afrički lav.

Bilo je poslije »Trijuh kraljah«. Krajem vlada ciča studen, zemlju pokriva dubok snijeg, a P. kotarom kola od ustijuh do ustijuh glas, da se u ondašnjoj šumi, jedva osam jutarah velikoj, vidjeva prava nakaza od vuka.

Ovu vijest uzveličao je u svojih hiperbolah učitelj Dušić. Na sav glas pripovijedaše bajne događaje iz romantičke »kurjačke historije«, događaje, štono bijahu kada ili nikada. Naposeb mu je mililo pripovijedati grozne »vučje lupeštine« na ruskih stepah i sibirskih ravnicah, pa o hrabrosti kamčatskih pasah. Svim tim Dušićevim pripovijestim bijaše ideja potaknuti mjesno žiteljstvo, da se podigne hajka na tog nepozvanog krvoloka.

Pučani bi samo zanijemili, kada je počeo Dušić u »Ferenčevoj krčmi« pripovijedati o vukovih. Kimahu mudrimi glavami, odobravahu i kazivahu, da učitelj govori ko da iz novinah čita. Pa se te pripovijesti na toli uplašilo ondašnje žiteljstvo, da ne bi ni za žut cekin, čim se je zamračila večer, sreo žive duše na drumu ili na općinskom putu. Isti učitelj je tako razigrao i rasplamtio svoju fantaziju, da se je plašio navečer iz Ferenčeve krčme u vlastit svoj stan poći, prem bijaše tek nekoliko koračajah udaljen.

Možda se ni sam Dušić ne bi bio tolikim žarom dao na »vučju historiju«, da nije mislio, da se njegovim žarkim pripovijedanjem, što je on sam držao za znanstveno predavanje, znanstvenije od kakova akademika, zanima lijepa Jeluška. Pa kako velika moć ljubavi stvara nekoga pjesnikom, nekoga romanopiscem, nekoga virtuozom, nekoga vitezom-junakom,

nekoga čak luđakom, tako u čudestvenoj svojoj sili, što je odista originalno, vitlajuć s Dušićem i amo i tamo, stvori od njega neboga, energična, dapače pretjerana biografa strašnoga »vučjega živovanja«.

Gospodinu kotarskomu sucu, vazda pretočnomu činovniku, ne bijahu skoro ni poznate vučje bajke, a najmanje Dušićevo naprezanje, kojim se »prosvijetljeni pajdagog« misli uvući kano čovjek učenjak u Jeluškino srce, te odanle istisnuti gospodina suca, koga dakako u njem nikada ni ne bijaše. A bila bi po gospodina suca preniska sumnja, da bi ga i mogao iz srca »nedozrela mu ideala« istisnuti kakav kukavni »prosvijetljeni pajdagog«!

Posve inako bijaše to sa gospodinom pristavom Lukom. Znajuć on, da među silnimi akti kotarskoga suca zasije se kadšto pred strogim birokratičkim okom i »nedozrio ideal« kano srebrna škuda među bakrenimi četvrtaci, znao je i smjer manevriranja Dušićeva. Lahko mu pako i bijaše, jer mu je Jeluška, kada ju učaše visoku politiku, izdala visinu svoje duše i dubljinu svoga djevojačkoga srca.

III

Snijeg sipi čitav božji dan. Ljudi se učahurili u svojih kućicah kano svilene bube. Svijet je pust i mrtav. U toj pustinji snijega i zime gazi odmjerenim krokom snijeg čovjek visok, tanak i mlad. Crnu bradu i brkove progrušale mu snježne pahuljice, a klobuk je tako navukao na oči, da mu ih i ne vidiš. Uniđe u Ferenčevu kuću. Kucne i nađe se u Jeluškinoj sobi. Djevojka riše.

– Gospodine Luko! – skoči Jeluška – vi me dugo puštate samu. Ta ja sam već davno pročitala S. govor, a sada bi vas molila, da mi koješta protumačite, što ne razumijem. Zaista, ono su klasičnom kračinom poredane misli, nu, jer svaka izreka bez ikoje cirade ili pjesničke figure umara čitalca, to i postaje ženskomu mozgu mnogo toga nerazumljivim i tamnim.

– Jeluško, – nagnu se do djevojke Luka – je li otac u kući?

– U podrumu čisti vino – zažari se djevojka.

– Neka čisti što dulje! Sada ne politizirajmo. Znaš li, Jeluško, da sudac i školnik misle ovih danah poslati snuboke tvomu ocu?

– Ocu! – prasnu Jeluška u sitan smijeh – pa šta te briga, neka snube oca!

– Vragoljanko, ne izvraćaj, snuboke ocu za kćer.

– Hvala lijepa, gospodine pristave, da i ne čitam vaših diplomatičkih i političkih knjigah, dosta mi je, što sam učila u opatičkom kloštru! Zar misliš ti, mladi gospodine suče, da sam ja kramarska roba, a moj otac kramar? Vidi ti njega, tumačio mi je nedavno austrijansko ženidbeno i obiteljsko pravo, a sada govori kano kakav općinski starješina!

– Ja sada vidim, da će me vlastito gudalo tući po prstih. Skoro da žalim, što ti dadoh u sve zaviriti. Danas sjutra, htjeti ćeš u svem pametnijom biti! T tada pomozi, bože!

– Ne boj se, Luko, bračnih teretah, ja sam već obećala ruku školniku Dušiću.

Pristav skoči uvis.

– Ti se šališ. Mi se ljubimo već dvije godine; u Varaždinu se pobratismo, zaklinjali se, da ti moja, i ja tvoj. Molim te, ne zbijaj šale.

– Šala ili nešala. Ti ćeš shvatiti, da vitezi i junaci mogu posve lahko tako ukočene birokratičke paragrafe istisnuti iz djevojačkog srca, kao što si ti!

– Ja paragraf? Jeluško?

– Da, ti si paragraf i ništa drugo! – lupi noškom djevojka.

Pristav se otkrene od djevojke, jer nije mogao sakriti smijeha.

– Dobro, – mrmljaše, uhvativši kaput i šešir – meni tuj više mjesta nije. A s vitezom možda se ogledamo.

– Molim, gospodine paragrafu, stanite barem tako dugo – uhvati djevojka mladića za ruku – dok vam štogod ispripovijedam o svom vitezu, i zašto mu ne poklonih srce?

Luka se nešto ublaži.

– Slušam, vitezova junakinjo!

– Čujte dakle, – metnu vragoljanka prstić na smijuće se usnice – moj vitez i junak jest, kako vaš silno-brkati principal kaže, jest »prosvijetljeni pajdagog«; radi mene posvetio

se »vučjoj historiji«, radi mene postaje junakom; on naime, da zadobije moju ruku, uhvatit će svojom rukom ili ustrijeliti onu nakazu od vuka, štono se povlači našom općinskom šumom i štono zadaje strah cijelomu pučanstvu, a najviše samomu momu vitezu.

– A kako dođe do toga, da ti to sve znaš, junakinjo vitezova?

– On, vitez i junak, padne preda mnom na koljena te mi iskreno sve ispovjedi, gospodine paragrafu, a ne tako kao vi, štono htjedoste tajno posvojiti moje srce.

– A bi li mi mogla, sretna junakinjo, predočiti sliku vašega viteza u onom položaju; ja bo mislim, da ta iskrena ispovijed bila je baš po viteški onako sredovječna.

– Budi vam po volji, nesretni paragrafu, evo zgodilo se tako ... »Prosvijetljeni pajdagog«, hoću reći moj vitez pio je s mojim ocem u sobi. Kad bi prolazila mimo njih, moj vitez sve se kostriješi, sad blijedi, sada se rumeni, sada se smijuška, sada tugaljivo oteže doljnju usnicu, ali na sve to baš po viteški nagiblje čašicu. Otac govori o vinu, o snijegu, o gospodarstvu, o žetvi i o kosidbi. Ali vitez, kako sam mogla vidjeti, čuje i ne čuje, govori i ne govori. Pomislim: eh, njegove se misli skiću nekuda po uralskih šumah ili ruskih stepah i traže žalosnu sudbinu kojega putnika, štono se sreo s hrpom gladnih vukovah. Opazih, da me je počešće ispod oka motrio, ali sam držala, da je to samo običajna pogrješka svih velikih ljudih, da se u svojih dubokih mislih zableje, pa makar i u nova vrata.

– To je već iz srednjega vijeka – prekine ju pristav.

– Zatim uze moj vitez sa stijene gitaru i počme nešto zvrndati, ali mu silno podrktavahu prsti. Međutim brundajuć prekidljivo u posve neskladnu gitaru, pripovijedaše ocu, koji dakako samo o trgovini i prometu najrađe govori, pripovijedaše mu, kako ruske komisije sada izvažaju u Indiju i u stari svijet preko uralskih klisurah europejske proizvode, naposeb vino, i kako su vazda u pogibelji pred krvoloci vuci, koji su ondje utemeljili čitavo »vučje carstvo«.

– Vaš vitez postaje i tragičkim pjesnikom!

– Nato otac sumnjivo pogleda viteza, bojeć se, da će ga opet mučiti sa »vučjom historijom«. Ja se povukoh u svoju sobicu, da zgotovim neku ručnu radnju. Radeć, zaboravih i na oca i na učitelja, i ako hoćeš znati, mislila sam baš na tebe, kako se negdje svijaš među prašnimi akti. Tako prođe dosta časovah, kada iznenada svanu u mojoj sobi gospodin učitelj Dušić. – »Gospođice Jeluško, oprostite, otac ode po poslu, a ja mu rekoh, da ću se svratiti k vam, posuditi koju knjigu.« »Izvolite«. Vitez sjedne. Ali ako viteze često proganja nepravedna sudbina, tako ne znam, je li bog ili đavao htio, da je služavka baš u moju sobu donijela stolac polomljene noge, i tako gospodin Dušić istom što je sjeo i hotio nešto da počne, sruši se tako nespretno sa stolcem, da skočih od straha i podah ruku proganjanom od sudbe vitezu, našto on ipak ustane pjevajuć slavu mojim »bijelim i tanahnim ručicam«, uvjeravajuć me, da mu se nije posve ništa dogodilo. Dozvah sluškinju, koja prizna, da je zamijenila moj stolac nekim drugim iz treće sobe. Nu to se brzo poravna i Dušiću kanda zaisto ništa ne bijaše, ali sam opazila, kada se god nagnuh k ručnom radu, svaki put bi si opipao ili lijevi lakat ili desno koljeno. Dakle, pobio se, ali tajaše.

– Posve viteški! Zar da očemeri svojim jadom svoj ideal?

– Nastade dosta dugo mučanje. Vitez nešto smeten, smetenije prekapaše moje knjige. »Aj, vi i političke knjige čitate, i to visoko političke knjige. A tuj imate i knjigah od gospodina pristava? Hm, hm, visoka politika, besposlica, velim vam, besposlica i danguba, ništa drugoga«. »Hvala lijepa, ja sam dakle besposlica i danguba po vašem«. »To baš ne, to baš ne, gospođice, to baš ne, ja ne velim; danguba i besposlica je visoka politika«. »Hoćete reći, oni, koji se visokom politikom bave?« »Da, tako mislim, upravo tako mislim, gospođice Jeluško«. »A kada bi vam rekla, da se i ja bavim visokom politikom?« »A tada je drugo, tada niste besposlica i danguba, niste, velim vam. Ali gospođica i politika? Ja bi glasovao, evo što vi imate sada u rukuh, ja bi glasovao za »ručni posao«. »Poznate vi, gospodine, u hrvatskoj povijesti Katarinu Zrinskicu?« »Katarinu Zrinskicu? Hm, ne sjećam se je pravo, nije li to bila mati od onoga Zrinskoga, koga razderaše vuci u Čakovačkoj šumi?« Nato mi

ispade ručni posao, mal' da ne pukoh od smijeha. »Vidite, gospodine, nastavih zatim, ja mislim, da se ne treba baviti visokom politikom, da možda dođem u hrvatski parlament, bog sačuvaj, da i tamo ima, kako gospodin pristav veli, dosta suvišnih ljudih, nego zato, da učim i povijest i pravo naroda. Zar je zadaća majkah, da uče samo fizičke radnje svoju djecu, da odgajaju samo tuđe sužnje, ne, majke moraju i plemenitim ponosom na svoje pređe, i na svoje državno pravo, i na svoje slavno narodno hrvatsko ime zadahnuti djecu svoju. Pa tada ne će u hrvatskom domu rađati se miši i ćuci, švapski kulturtregeri i bezazlene guščice, kakovimi je danas prepuna domovina«. Moj vitez prekrsti ruke i zanijemi. »Na primjer, vi se, bez uvrede, sjećate samo toliko o Zrinskih, da je jednoga razderao vuk u Čakovačkoj šumi, ne vuk nego vepar, pa ste usto prosvjetitelj hrvatskoga puka!« »Znam, znam, gospođice Jeluško, taj duh piri iz Zagreba, a doselio se k nam u pristavu gospodinu Luki! Ali, nisu ni gospoda suci svu mudrost pozobali, velim vam, a vi bi se osobito imali čuvati toga mladoga gospodina« ... Umah sam pronikla, da u moga viteza ima i viteške zlobe, prekinuh svoje razlaganje i skrenuh na njegov predmet. »Pustimo sve to, gospodine Dušiću, no kažite mi, što je s tim vašim vukom, hoće li se već jednom podići hajka, da utamani tu neman i naš toliki strah?« – »Da, da, gospođice Jeluško, životna pitanja, praktična zanimanja, okolnosti, što nas tište, to je naše, a ne problemi i ideali! Moji napori uspijevaju, a on će pasti!« Pokaže prstom na prozor, a lice mu planu: »On će pasti! Ove nedjelje sastati će se kod vas ovdje pučani na skupštinu, te ćemo se dogovoriti, kako i kakovim oružjem treba dići hajku na tu neman«. – »Ne varam li se, vi ste najljući dušman tomu nesretnomu vuku?« – »Da, jesam, gospođice, ja ću ga ili živa uhvatiti ili ubiti vlastitom rukom, hoću, duše mi!« – »Gospodin Dušić jest i junak« – uzmem laskavo i zadubim se u svoje vezivo. Ali na tu moju nezgodnu riječ zbi se nespretniji i posve neočekivani prizor. Dušić se nađe najednoč na koljenih. »Gospođice Jeluško, – disaše teško, – ja sam junak, o, ja sam sve, samo za vašu volju« ... Ja se skoro počeh krstiti. »O, gospođice, ne odbijajte me, ja vas ljubim, ljubim, tako mi svetoga Petra,

našega crkvenoga patrona; ne odbijajte me!« »Gospodine, ustajte, ustajte, – poozbiljim se ja, – ne dolikuje pametnu čovjeku, da se ovako baca na koljena, kano kakav romar«. »Gospođice, – ustade on, skoro da si nije opet opipao koljeno, i nekako mu se okiseli lice, našto se još jednoč osvjedočih, da se je potukao na koljenu, srušiv se malo prije sa stolcem, – gospođice, ja mislim posve ozbiljno, a za koji dan prositi ću u oca ruku vašu, pa sam mislio, da se treba vam ponajprije izjaviti. Gospođice, ne odbijajte me, jer da me odbijete, mjesto vuka ubio bih sama sebe, jest, vjerujte mi, velim vam!« – »Stan'te, neka promislim ... « Nastade stanka, a meni sinu misao: »Ukratko, gospodine Dušiću, ako mi vi svojom rukom uhvatite živa ili ubijete, pa mrtva donesete toga krvoloka vuka, moja ruka je vaša. Ali dok ne ovršite oklade, nikomu ni riječi, to neko je najveća tajna. Ako ne ovršite, tada se ne nadajte ničemu! A sada zbogom, gospodine Dušiću!« »Ah vi ste božanstvena čaralica; ah, ja sam u vas isprosio najdragocjeniju knjigu svoga života!« – deklamiraše moj vitez odilazeći. »Dragocjeniju od »vučje historije«, nadovežem, »samo se držite! Zbogom!« I tim je svršio moj vitez svoje, a što ti sada, paragrafu?

– Ja ću nastojati, da gospodin Dušić mjesto vuka ulovi brus; da će tvoj vitez-junak još strašno bježati pred tom »uralskom nemani«.

– Pak onda? – upre djevojka žacave oči u Luku.

– Pak onda si ti ipak paragrafova!

– Ustrpi se malo, još je tuj tvoj principal!

– Kotarski sudac?

– Da!

– Nu on još ne otkri svoga viteškoga srca.

– Čitaj! – izvadi djevojka neko ružičasto pismo iz pristavove neke knjige.

– Aj, nesrećo jedna! Oko te varaždinske opatice plete se već čitav roman. Dakle je dozrio »nezrio ideal«! Luka otvori pismo ...

Moje jaganjče!

Bit ću kratak i odriješit, kakav valja da je čovjek svoga položaja i svoje muževne dobe. Jeluško, vi ste mi mila, već

ste dozrela djevojka, ja sam kotarski sudac, muž od svojih četrdeset godina, neoženjen, bogat, ukratko: ja želim, da postanete mojom ženom. Ovih danah zaprositi ću vas u oca, pak sam vam dužan to dati na znanje, a od vaše pameti očekujem, da ćete na znanje i primiti. Ne trebam odgovora ni bogzna kakova susretanja, jer otuda nastaje prosti kvas brbljarije. Vaš budući suprug

Nikola W., kot. sudac

U sudnici kr. kot. suda u P. – dne 4. siječnja 18..

– A – to je originalno! Najkrući birokrat Bachovog doba smogao bi nježnijih čuvstvah i većega štovanja ma za najprostiju građansku kćer. Nu on nije ipak tako krut i surov, kakovo mu je pismo, on je flegmatički zvekan, ali predobra srca.

– Briga mene za njegovu flegmu, to je uvreda, a ja ću mu se osvetiti onako po đački. Već mi sviće.

– Dakle?

– Ne. Birokrat, paragraf kao i on. Svi ste jednaki, nikakova smisla u vas za što uzvišenijega ...

Nato se začuše koraci Ferenčevi, a domala stupi otac u djevojačku sobu.

– Da ste zdravo, gospodine pristave, a gdje vi tako dugo? Mi tuj vijećamo dan na dan sa gospodinom Dušićem, kako ćemo podići hajku na vuka, a gospode sudbene ni blizu k nama, kano da se tuj i ne radi za »opće interese«.

Tim se je prekinuo živ razgovor među Jeluškom i Lukom. Ona mu još prišapnu: Vuk i osveta!

IV

Tama, da ne vidiš ništa do li palucanje zažarenih prozorah u crnu noć, a bura vije i cvili, da je strahota. Blizu ugla na jednokatnom dvoru velikoga suca plamte dva okna, kano dva oka grabežljiva zvjereta. To je spavaća soba velikog suca.

Na divanu se razgalio gospodin kotarski sudac, sučuć silne brkove, srčuć omašnu čašu čaja i dimeć specijalitetu.

Birokratičkim mislim po svoj prilici bijahu mu zasada neprekoračiva granica sobne zidine, među kojimi se je razvaganio, barem na licu mu nisi mogao poznati, da se naslađuje Petrarkinimi soneti ili sa Blažom Pascalom putuje u nebeske beskrajnosti.

Dok je tako živovao sudac na svomu divanu, pokuca netko na dvorskih vratih, što gospodin sudac nije ni čuo.

– Koja si nesreća, kakova te bijeda nosi u toj crnoj noći ovamo? – mrmoraše sam sobom starac, šezdesetgodišnja duša, »alter ego« gospodina suca, klimajuć velikom svjetiljkom u ruci na dvorska vrata.

– Tko si? – zarogobori starac i položi svjetiljku na zemlju.

– Ja! –

– Tko ja? Svi smo ja, i bog je ja! – naljuti se on ...

– Jalžica!

– A, Jalžica! – ublaži se starac i otključa vrata. – Nesrećo, velike li sile, da te vjetar nosi po toj crnoj noći, a zašto svijetli dan? Ne bojiš li se kurjaka? Ta cijeli kraj grmi i halabuči o njem.

– Za Jalžicu nije svijetli dan da posjeća sučeve dvore – nasmija se mlada seljakinja. – Spava li gospodin sudac?

– Ne znam! Po te je svejedno uvijek slobodan ulaz. – Starac ostavi Jalžicu, a ona se otputi u sučevu sobu.

Jalžica bijaše najljepša seljakinja onoga mjesta. Muž joj je umro prije pol godine danah brakovavši tek tri mjeseca sa svojom krasnom Jalžicom, a bijaše starac, da se jedva vukao zemljom.

Sudac skoči sa divana, začuvši ropot na vratih.

– Jesi li ti, starče?

Ali se nitko ne odziva! Opet ropot i sitan smijeh.

– To nije starac; tko si?

– Lupež! – nasmije se Jalžica.

Sudac ju prepozna po glasu i otvori vrata. U sobu stupi nešto uznojena i dobro uzgojena vrlo mlada žena. Ukočeni birokrat proždiraše okom njezin bujni stas, a utapljaše se u velikih crnih očijuh.

– Joj, strahota je putovati u toli strašnoj noći – dahnu Jalžica i smjelo se posadi na divan, na kom je prije toli lagodno dimio gospodin sudac.

– Zar se nisi bojala vuka, moja dušice? – obujmi slatko sudac Jalžičino tijelo.

– Vuka? – pojavi se bakantičan smijeh na njezinom maljušnom licu, – za me žive samo jedan vuk i njega se jedinoga bojim, a to ste vi, gospodine suče.

Sudac ljevicom privine čvršće Jalžicu k sebi, a desnicom si zavrnu silne brkove čak iza ušiju.

– A što je to na stolu, gospodine suče?

– Čaj, dušice!

– A, ono slatko i jako piće, što upaljuje svu krv?

– Da, dušice, upaljuje krv. To je dobro pilo, a osobito u blizini Jalžice.

– Pa bi li i ja, gospodine suče, smjela gucnuti?

– Drago moje, kako ne? Dosta ga je, hvala bogu.

– Pa neka upaljuje krv! – klikne Jalžica i počne srkati čaj.

Jalžica sad srkaše čaj, sad glatkaše silne sučeve brkove.

– Aj, gospodine suče, divnih li brkovah, ma upravo gospodskih. Da ste vi mojim suprugom, za tisuće ne bih obrijala vaših brkovah.

Sudac prasnu u smijeh.

– Pa da obrijem brkove, zar ne bih više bio gospodinom?

– Ne, prosti kmet – kratko će Jalžica.

– A zašto nije naš kapelan i naš župnik prosti kmet?

– Uh, ali su ružniji od prostih kmetovah.

– Gle, gle ti nju! Nu ne bi ni ja, dušice, za čitav ovaj kotar obrio svoje brkove, – ozbiljno će sudac – dapače, tada se ne bi usudio među ljude!

– Tako je, gospodine dragane, – lukavo će Jalžica.

Kasno u noć sjedi sučelice Jalžici, dremuckajuć na kožnatom širokom naslonjaču gospodin sudac. Jalžica nešto blijeđa upilila je crne, velike oči u podrijemanoga suca.

– Još bi trebala čašica čaja, da se upaljuje krv – mrljaše sudac.

– Pak pripravite, ako vam je oledenila krv.

– Pospan sam, dede ti, Jalžice, ako ne misliš kući.

– Ne umijem tih slatkih stvarih pripravljati. Kući ne idem, dok ne svane, zar da iz šapah krštena vuka padnem u šape nekrštenu? ...

– Pa budi ovdje, ja ću malo spavati.

– Takova su gospoda, – mrmnu Jalžica – strpite se malo, da razgovaramo o nečem.

– A što bi to bilo?

– Gospodine suče, vaš stari sluga je već nemoćan, u vašem dvoru je dosta posla, nas dvoje se već predobro poznajemo; vi ste za me, ja sam za vas, a da me moji ukućani i domari, pa i drugi ljudi ne grizu, da sam priložnica velikog suca, uzmite me u svoju kuću, ja ću pošteno služiti, a kada ne budem više međ prostačinom, neka rogobori, što ju volja, ja jesam i biti ću vašom preponiznom službenicom.

Sudac razvali oči.

– Dalje, dalje, Jalžice!

– Ja ne imam ništa dalje ...

– Onda bi lijepa Jalžica htjela i gospođom sučevicom postati. Dijete moje, koj te mudrijan tako pametno napućuje? Tvoj prosti razbor valjda uviđa, kolika je razlika među nami!

– Razlika! – planu Jalžica – razlika? Aj, takova su gospoda, pravo mi rekoše; razlika, što vi nosite kaput, a ja prosto bijelo ruho. Ali pod tim prostim bijelim ruhom jest tijelo, koga vi nazivate dražesnim, bijelim i mehkanim. Znam ja, čula sam sve, gospodin se sudac ženi, a Jalžica neka žive u svojoj sramoti, neka ju grizu ljudi. Ali varate se, ona ne bude vašom, koju vi snubite! ...

– Ti, mužačo, prevršuješ mjeru! – usta se gnjevan sudac i pokroči odmjerenim korakom po sobi.

– Ja ću se ženiti, tebe pitati ne ću. Tvoja tobožnja sramota naplaćena je, pa se nosi, i nikada da te više nije u sudačkih dvorovih!

– Dobro, – stisnu žena zube kao gvožđe – ja idem, ali se kunem na propelo, da vi one dobiti ne ćete, koju mislite.

– A koju mislim? – škrinu sudac zubmi.

– Ja ju znam, – skoči Jalžica na noge – a što me tjerate, kajat se budete!

I dok se još sudac niti okrenuti nije mogao, žena skoči iz sobe i umine u noć. Sudac se naslanjaše desnicom o stol, zatim švignu rukom po zraku, stao sve gušće zijevati, napokon zaključa sobu, utrne svijeću i polegne se na divan.

– Stari, otvorite mi! – lupne na slugina vrata u prizemlju Jalžica.

Starac otvori.

– Zar već kući? – zijevnu – ta noć je kano u paklu.

– Kod vas ću probditi, dok svane.

– Zar je tako milostivi naložio?

– Da, tako je milostivi naložio.

– E pa meni je pravo – i starac pusti ženu u svoju sobu, ona se nasloni na hrastov stol i kano da je stala jecati ...

V

Kada se je već skoro iscrpljivalo gradivo obljubljena Dušićeva predmeta, a strah od one obajane vučje nakaze, štono se klatari općinskom šumom, rasao kano duga zimska noć, odlučili su napokon pučani, da se sastanu u nedjelju poslije podne u Ferenčevoj krčmi na dogovor, kako bi se imala podići hajka. Kod pučanah imao je prodrijeti i usvojiti se taj prijedlog, a predlagateljem bijaše učitelj, da pučani, hrabriji ljudi, potjeraju vuka, jerbo u čitavom kotaru nije nitko imao lovskih pasah.

Na taj sastanak obećala je također doći viša inteligencija onoga mjesta, da se posavjetuje, kako, čim i tko će sve ići naoružan u hajku.

Među tom višom inteligencijom bijaše dakako i kotarski sudac. Nu on, strog i odmjeren činovnik, jedva bi bio došao na takovu skupštinu, da nije ona bila baš u Ferenčevoj kući. Pa kako bijaše praktičan i razborit, mislio je jednim putem umah toga večera otkriti Ferencu svoju želju, da ga želi imati za tasta. Dakako, ni pomislio nije, da bi se Ferenc toli valjanoj partiji i usudio prigovoriti.

Učitelj Dušić imao je voditi glavnu riječ, pa je stoga onu noć pred skupštinom tek na osvitku zore usnuo, kombinirajuć, kako da bolje i razumljivije izvede svoj prijedlog.

Prokleti vuk niti u onom kratkočasnom predzorinom snu nije mario za mir i pokoj učitelja Dušića. U svih mogućih figurah prikazivao se njegovoj uzbunjenoj fantaziji. Počam od jastrijeba do ručućega bika, kako već takovo metamorfoziranje postaje u snu, mučio ga je na prerazličite načine, ali uvijek u znamenovanju vuka. Pa napokon, kada se je već na toliko osmjelio, da je između natiskane svjetine prodro čak na kor, gdjeno je Dušić u crkvenoj pjesmarici upravo okrenuo nov list, da nastavi pjevati, skoči za zatiljak, a drugom šapom pograbi njegovu ženicu Jelušku, jauknu Dušić u snu i skoči sav uznojen i usopljen drktureć na čitavom tijelu i bijaše jur velik dan znamenite nedjelje.

Dušić navuče crninu, postavi se pred ogledalo, naravna kratke, rijetke, bijeložutkaste brčiće i progovori sam sebi svečano ovako: Dušiću! Dušiću! Niti kada si išao na ispit po učiteljsku diplomu, niti kada si prvi put počeo predavati svojim stupovom naroda; niti kada si prvi put zapojao tanahnim te visokim tenorom na crkvenom koru i zabrenčao u one razlupane orgulje; niti kada si pred istom Jeluškom pao na koljena, nesrećom već potučena, – jednom riječi: Dušiću, nikada po te toli svečana dana, ko što je danas! Do tebe stoji, da prodre tvoje mnijenje, do tebe stoji, da se oživotvore tvoje ideje, da pučani, da inteligencija pristane na hajku, da ti ovršiš okladu i da dobiješ Jelušku. Dolje s vukom, dolje! Danas ili nikada!

Zatim je počeo širokimi koraci hrlo mjeriti sobu, trti si ruke, natezati prste i pucketati zglobovi, kažiprst metati na nos i sve nešto samu sebi dokazivati. Srce mu je drktalo, a sva krv navirala u glavu kao kakovom neiskusnomu opozicionalnomu kandidatu, koj misli prvi put u životu razvijati biračem svoj program.

Nato pokuca netko na učiteljeva vrata, a u sobu uđe debelo tjeleso na prekratkih noguh. Crveno, obrijano krupno lice nastojalo se je smijati pouzdanim smijehom.

– Gospodine učitelju Dušiću, gospodine učitelju Dušiću! Ja sam rijedak gost onako, ja sam došao onako, k vam onako... he, he, he, – smijaše se to debelo stvorenje bez kraja i konca.

Taj stvor bijaše umirovljeni općinski bilježnik. Sam se običavaše nazivati »Pandorom«, jer tobož da mu je sve dobro uteklo iz posude, što mu ju poklonilo nebo, samo u jednom kutiću pridržala se »nada«, a pod tom je mislio onaj mjesečni prinos od svoje mirovine. Bez obitelji i bez roda životario je ovakovim prihodom. Usto je pozorno pratio »Zagrebačkoga šoštara« i pisao mnogobrojne čestitke na sve strane, što mu nije, bog i duša, škudah nosilo, ali ipak kakove izlizane hlače ili pozelenjeni kaput, što je gospodin »Pandora«, kako se sam hvaljaše, na »parisku prikrajao«.

– Pa kako zdravlje, gospodine »Pandoro«? – stiskaše učitelj zamišljeno debeljakovu ruku.

– He, he, he, he... onako, onako... nada, nada, onako... he, he-he-he... – i opet beskrajni smijeh.

Učitelj bijaše nešto smućen i nije mu bio po volji gost u tih ozbiljnih vremenih.

– Gospodine Dušiću, gospodine Dušiću, onako, ja sam došao, došao sam, kako velim, onako, upravo k vam, k vam, jest, onako... vi dižete hajku na kurjaka u općinskoj šumi, pozivate ljude onako, ali »Pandoru« ste zaboravili... he-he-he... zaboravili. Što je Pandora tolika kukavica, da ne bi i on s vami... he – he – he, varate se, onako...

– Gospodine »Pandoro«, ja sam mislio na vas, no činilo mi se, da ste pretežak za lov, da je to za lagahne, mlade ljude...

– Šta pretežak? Šta lagahni, mladi ljudi? He-he-he, he, gospodine Dušiću, – i on zasukne rukave preko lakatah. – »Pandora«, vidite u Alpah, gospodine trideset šeste ovima rukama, gledajte, onako, zadavio kurjaka, visokoga kao vi, onako! Što više? Vi niti ne vidiste još pravoga vuka... onako...

– Kako je ta borba, kako poče, kako se je svršila? – upre učitelj oštre oči u »Pandoru«, a u ruci mu podrktavaše olovka i artija, da notira.

– Kako poče, kako se svršila? Kako? Onako. Vuk zatuli, skoči, a meni onako, ko da si vreću čavalah bacio na leđa. Ali »Pandora« za repinu, za uha s vukom dolje, s koljenima na nj... he-he-he! Za koj čas ishripao vučju dušu... onako...

– Dakle, gospodine »Pandora«, vi mislite s nami na hajku?

– He-he-he-he! Kako ne? Kako ne?

– Ej pa dobro. Dođite danas poslijepodne k Ferencu na dogovor.

– He-he-he-he!... s vukom smo na čistu. A znate li drugih novinah, onako... znate li? – škiljaše Pandora na učitelja, vadeć iz kaputa silnu modru maramu, pa i ne očekivajuć odgovora, počme:

– Onako, he-he-he, onako, svadbeno doba, ples, muzika, mladi par, onako... Pomislite: veliki sudac ženi Ferenčevu Jelušku, onako...

– Šta, gospodine »Pandora«? Šta vi bulaznite? – skoči učitelj, a lice mu je blijedilo, žutilo i žarilo se.

– Onako, što se užestiste? Svadba, sudac i sučevica, stvar jednostavna; onako... on četrdesetak, a ona šesnajstača... Jedno vino staro, da ti duša gori, drugo novo, da ti glava šumi... onako... pak je stvar u redu, onako, stariji da priučuju mlade, posve u redu. A Ferenc se ne će protiviti. Kako bi i mogao? Veliki sudac i krčmar, pa takova partija! Onako...

Učitelj Dušić, griskajuć zanoktice na kažiprstu, šetaše hrlo po sobi.

– A od koga ste čuli te novine, gospodine »Pandora«?

– Hm, od koga, od koga? Onako... Jalžica meni, Jalžici Jeluška, Jeluška... hoću reći, ja vam. Ali od toga brašna ne bude kruha – he, he, he! Jalžica ne da, a Jeluška ne će! Onako!

– Da, »Pandoro«! – propne se Dušić – Jeluška ne će; a Jalžica? Što je napokon do nje?

– Što do nje? Onako, vi se varate, gospodine Dušiću, do nje je puno. Znate, da Jalžica i gospodin sudac nisu pas i

mačka. Ali otkada se doznalo za sučevu namjeru, odonda Jalžica reži, a bog se smiluj i sucu i sučevoj nevjesti. Jalžica ... znate, onako, prokšena ... hoće joj se sučevicom biti ... pa i pravo je onako ... Tko dobar komad ... valja mu i privagu dati, onako ...

Gospodin Dušić nije pazio, što dalje »Pandora« razlaže, čim je čuo riječi: »a Jeluška ne će«.

– Jest. Jeluška ne će, pa ne će, niti ne će! Sada prvi put okusi, kolika je teškoća čuvati tajnu. A čuvati ju mora radi sama sebe, jer ne ulovi li ili ne ustrijeli vuka, tada je propalo sve. »Pandora« je pako poznato općinsko klepetalo, ako mu otkrije, isklopotati će još prije negoli se izvrši oklada. A ako ne će prije, sjegurno će poslije oklade, osobito, izvrši li se zlo. Ali tajna, slatka tajna, tišti kano i velika bol. Zato ju moraš razgaliti prijatelju, da ti odlane; a prijatelj je svaki za takovo otkriće, koj prvi dođe na najbolju metu. Napokon dvoje: prvo, što je »Pandora« u Alpah trideset šeste godine smrvio vuka; drugo, što mu je toli iskreno otkrio novine, prinuka učitelja, da se je odlučio i pograbio »Pandoru« za rukav.

– »Pandoro, prijatelju, brate, znate li čuvati tajne, znate li?

– He-he-he – kako ne? Kano miš, kad ga vodom zalijaste u škulji. Onako, vidili ste, vam i nikomu prije. Bog i duša, s nikim se ne sastah jošte danas, onako ...

– Da, da, ali ono niti nije baš takova tajna; ali moja jest tajna, ja vam ju odajem, – – – ali, »Pandoro«, – digne učitelj u zrak obje stisnute pesti.

– Dakle? – podigne se sa sjedala »Pandora«.

– Ja, ja, pst ... ja ljubim Jelušku i Jeluška mene ... pst ... ona moja i ja njen, ali onda, ako živa uhvatim ili ustrijelim vuka ... pst ...

– Onako, tada je vaša, onako. Jer vuka ili uloviti ili ustrijeliti, lahak je posao. Onako, pak, gospodine učitelju, pošto smo prijatelji, onako, evo vam moje ruke, ja ću nastojati, ko i vi, uhvatim li ga, ustrijelim li ga, reći ću, da ste sam vi, samo da bude Jeluška vaša; ali ja ću biti debeli kum ...

onako ... he-he-he-he – nisu opet sve bolje pečenke za bradu velike gospode ... onako ...

– Brate »Pandoro«, vi ste čisto zlato! Ruku amo! Pijmo bratimstvo!

– Kako? Ujutro? Onako.

– Rakijom.

– Pa rakijom, onako, Dušiću, ti si mudra, onako, ti si prefrigana glavica ... onako ...

Novi pobratimi počeše piti i grliti se; napokon si na rastanku dadoše desnice, da će se još danas vidjeti na »vučjoj skupštini«.

VI

Dva sata od kotarske oblasti P. bijaše drevni i drveni vlastelinski dvorac G ... ski. Gospodarom mu je nizak, debeo, plav i mlad čovjek od kakovih dvadeset i sedam godinah.

Njegovim fak-totumom bijaše gospodičić Mišo, koji je obavljao službu provizora, pivničara, kučijaša, dapače hranio je često i istu živad zajedno sa gospodarom toga dvorca. Mišo i gospodar bijahu nekada konškolarci, pa jer im »domini professores«, kako se oba ispričivahu, radiše krivo, to jedan ode na svoje vlastelinstvo posvetiti se gospodarstvu, a drugi, t. j. gospodin Mišo, jer ne posjedovaše ništa, otklatario se u veliki svijet, kako se sam hvalio, na »ekskurzije«, pa vrativ se nakon mnoga iskustva u domovinu, posjeti svoga konškolarca na G ... skom imanju, a ovaj ga uze za nadstojnika svoga imanja.

Gospodin Matija, tako zovu gospodara G ... skog imanja, neustrpljivo se šeće malenom, oniskom sobicom i svaki put navirkuje na prozor, kano da nekog izgleda. Stol bijaše već prostrt, a stara, zamrljana ura, čija trepetaljka, lagahno njišući se kokodakaše kano kvočka, kazuje već pol drugi sat.

– Nuto te jednom! – viknu gospodin Matija, a na dvorištu stade konj, a s konja skoči visok, mršav poput gladoljeta, čovjek škiljećih dobrih očiju, vanredno dugoga vrata i dugih ušesah. To bijaše Mišo

Za koj čas, pa je unišao u sobicu, gdjeno ga očekivaše gospodar Matija s objedom. Krupna, velikonoga žena donese uzastopce za gospodinom Mišom pušeći se objed.

– Što bi ti najprije savjetovao, Matijašu, da nabavimo Réaumura ili Celsiusa? Ovdje je vrućina kano u paklu.

– Hm, valjda nosiš kulturu u ovu pustinju iz P. Ali ja ti iskreno ispovijedam, da se već ne razumijevam u stupnjevanje niti Réaumura niti Celsiusa.

– Za to lahko. I ja ne znam niti toliko, koliko naša kuharica Magdalena u flautu, ali imam negdje među knjigami fiziku, pa ćemo u nju gledati, što treba raditi s timi koprijami.

– A kako su gospoda u P.?

– He-he, veliko li je pitanje tamo na dnevnom redu, a da se što bolje izvede, obraćaju se čak i na nas.

Posjedaše za stol i objed počme.

Poslije velike navale na zdjelu otre si gospodin Matija brk.

– Kakovo je dakle pitanje?

– Ustrpi se, dok ovu kost ošišam.

– Tako ... Gotovo je ... Vučje pitanje, brate. P . . . čani dižu hajku na vuke, odnosno samo na jednoga jedincatoga vuka, štono se tobož vidjeva u općinskoj šumi. Pa oko toga vuka vrti se čitav roman.

– A kakav da je vuk u onoj šumici? – počme natakati čaše gospodin Matija.

– To je baš, da ne ima vuka. Pronesao netko vijest, a tu vijest školnik Dušić uzveliča na toliko, da je u čitavom P. zavladao strah, i danas je čak sazvana skupština kod Ferenca, a sutra zorom podići će se hajka.

– Ej, P . . . čani, komedijaši. »Vidila baba stotinu vukovah«.

– Kada ti jošte kažem, da od toga umišljenoga vuka ima se zasnovati brak, tada se budeš i krstio.

– Brak?

– Učitelj Dušić zakle se Ferenčevoj Jeluški, da će ili živa vuka uloviti ili ga na mrtvo ubiti svojim rukama. A Jeluška mu za to junaštvo obeća udati se za nj.

– Valjda stoga, što zna, da Dušić lje nikad ne uhvati kurjaka!

– Pa dakako. No i druga se tuj hoće. Luka misli sa našim Tigrom te hajkače u junački strah natjerati.

– Kako sa psom?

– Jednostavno. Tko pozna našega kudrova? Ja bi s njim došao ravno na »lice mjesta«, tu bi se sastao s Lukom, kod njega bi ostao Tigar, seljaci bi se rastepli šumom, hajkači će se poredati, a ja bi išao za učiteljem, dostigav ga, pridružio bi mu se, a zatim udaljiv se ponešto od njega, zabriznuo bi, a Tigar već shvaća. Luka bi Tigra pustio, a on će kakovom brzinom za mojim tragom, tako bi preletio mimo lovaca, hajkača, a, što je glavno, mimo Dušića i utjerao sve u ljudski strah.

– Ali, da Tigra tko osoli, napokon i ubije, čitava stvar bi bila puka djetinjarija.

– Za Tigra se ne boj. Niti su lovci za to, niti su hajkači za to. Molim te, kad učitelj nosi gusle i žigice, da se u nuždi popne na drvo i preplaši nakazu vučju. A sličnim sredstvom u stisci poslužiti će se i svi ostali, dapače i veliki sudac nosi nekakovu mašinu, što iznenadno svijetlo odaje. Pa kad Luka, koji pozna svoje ljude, jamči, da nema opasnosti za Tigra.

– A zašto se hoće Luki toga smijeha?

– Prijateljica Jeluška!

– Pa dobro, samo gledajte, da ne promašite svrhe takovim naumom. Svakako je škakljiv posao, jer kako ćeš se moći ugnuti s Tigrom, koj će se, nakon što ih uplašiš, ipak uvijek tebe držati?

– Gledat ću, da u tom metežu zajedno umaknemo, pa će se vidjeti, kano da se dadoh u potjeru za vukom. Napokon postigosmo svoje, čim se ljudski uplaše, a poslije neka slobodno doznadu, da taj vuk bijaše moj pas. Tim veći smijeh.

– I ja se pridružujem toj tjeralici.

– Ali sjutra zorom, da smo na noguh.

– Bene. –

VII

Učitelj Dušić, kako ga je ostavio debeli »Pandora«, nije se mogao nigdje u svojoj sobi smiriti. Jedna mu je bila muka, što danas vodi na skupštini glavnu riječ. A nije ni šala puku i gospodi jednim te istim govorom otkrivati svoje nazore i predobiti slušatelje. Tu valja, štono se kaže, i pučki i gospodski skladati misli. Fine i krupne figure birati, a tko da bude stalan, ne zaplesti se u riječi, posrnuti, dapače i kao govornik ne propasti. Druga muka mučila ga: taj zvekan, veliki sudac. Čemu četrdesetgodišnjemu čovjeku snubiti šesnaestgodišnju djevojku? Ej, pa tako veliki gospodin! Sva pedagogija je prema njemu brus. Napokon počme dvojiti i o svom idealu vuku. A zašto mu je upravo ona nametnula tu okladu? Pa kako se je hladno kod svega toga držala! Aj, što sam se dao na tu ludoriju, ne ima li dosta djevojakah po velikom svijetu? Dupnu o pod gospodin učitelj. O Jeluško, Jeluško!

Ljudi se već počeli kupiti kod Ferenca. Dušić odmota nekakav silni papir. Na tom papiru narisao je vuka, kako u velikih raljah nosi svoju žrtvu – krvava seljaka, a po zemlji se vuče torba, koja još visi o ramenu nesretnika. U vuka su krvave oči, krvave ralje, krvav rep i krvave noge. Što znači neopisivu krutost i krvološtvo. Ovu sliku imadu svi skupštinari redom proučiti, da im tim jače uzbjesni krv. Hm, samo još treba pokloniti se inteligenciji i dopovijedati joj glede nekih nesavršenostih same slike. Za puk bo slike valja da budu što više »režeće« – mrmljaše učitelj, otpravljajuć se na skupštinu.

Putem je dočuo, da se je skupila već i sva inteligencija, dapače i sam gospodin veliki sudac. Što ga je dakako sasvim uzbunilo.

Učitelj je došao. Bilo je vrijeme, da započmu »vučju skupštinu«. Sva se inteligencija jur skupi među pučane, samo još velikoga suca ne ima.

– Ma pođite, gospodine kapelane, pozvati velikoga suca, – doviknu pristav Luka, glednuv ispod oka učitelja Dušića – ta kasnije je vremena zabavljati se s djevojkami.

Učitelj je postao nervozan, te prije nego je kapelan odlučio poći, skoči gospodin učitelj.

– Poglaviti gospodine suče, izvolite, skupština vas očekuje! – propenta učitelj, stupiv u Jeluškinu sobu.

– Hvala, prijatelju, – mahnu sudac rukom – što zaključite, pridružujem se vazda većini. A ja ću ostati ovdje.

– On će ostati ovdje – dahnu plaho Dušić, ali se osokoli.

– Poglaviti gospodine, ipak bi trebali vašega mudroga savjeta.

– Prijatelju, što vi kažete, primiti će se jednoglasno. Ja ostajem ovdje.

– On ostaje ovdje! – huknu Dušić i potegne se iz sobe.

– On ostaje ondje! – prekinutim će glasom ušavši među skupštinare.

Pristav Luka počeo si ruljiti nos i tajati smijeh.

– Šta on ostaje ondje? Tko on? – pojaviše se glasovi.

– Gospodin, poglaviti, velemožni ... sudac na sve pristaje, što mi zaključimo; a on će se zabavljati s gospodičnom.

Učiteljev je glas drhtao.

Netko pokuca štapom na vrata. Među skupštinare uđe čudna figura. U čizmah do pupka, s dvocijevkom na leđih, u palčeničnih rukavicah od darovca, sa sjekiričastim štapom pod pazuškom, kakovog nose mađarski korteši, mjedenom kacigom na glavi, kano kakav Rimljanin, stupi među skupštinare gospodin »Pandora«.

– Bog, slavna vučja skupština, hehehe ... onako ... brate školniče ... onako »Pandora« mož beseda ... i te kako, onako ... No, jesi li već počeo? Onako ... he-he-he, pokazati ćemo mi njemu! U Alpah trideset šeste godine on meni cop na leđa, onako ... a ja njega za repinu, za uha, čmrgni na zemlju, koljeni na nj, i on ... onako ... všc. Crna kurjačka duša! Onako ...

Preko te deklamacije prošlo se je bez primjedbe na dnevni red. Učitelj počme, glas mu je onemogavao i zapinjao, a svaki čas strijeljao bi oštrim okom na vrata, hoće li doći jednoč gospodin sudac.

Triput se je nakašljao, po triput je stisnuo onaj smotak, na kom je naslikao vučju sliku, i poče ovako:

– Pučani, zar da vas opet vodim u velike ruske stepe, pokrite nepreglednom bjelinom snijega? Zar da vam opet opisujem groznu sliku? Eno – raširi Dušić ruke – stepe su nepregledne, nigdje ni kuće ni kućišta; ni ognjišta ni pristaništa; ni žive duše – a vjetar cvili i zavija, nedaleko se uspinju nebu pod oblake nebotične Himalaje i uralske gore...

Pučani su počeli od silne napetosti zijati, a pristav se okrene prema kapelanu te ispod ruke isplazi jezik, a kapelan mu prišapne: Lapsus memoriae scolniciensis, nebotične Himalaje na ruskih stepah!

– Ruska familija vozi se na hitronozih kamčatskih psih, jao – čuj, kako urla vučji čopor – nekoliko časovah pa eto grozna prizora: čopor davi i mrcvari nesretnu obitelj! Već rasteže meso, već se sam među sobom bori za ljudske kosti; tamo još cvokoću zubi, tamo se još izvraćaju oči – – pa za pol sata – – samo gdjegdje od cijele one obitelji po koja kost, što je ne mogaše proždrijeti gladan vučji čopor. I od onih, štono se čas prije provezoše na šetnju, niti jednoga više ne ima na životu!

– Brr! Strašno! Zatvorimo vrata, da ne navali na nas! – zgrozi se općinski prisežnik.

– Pak im budi pravo, zašto se voze na šetnje, kada se mi niti na smetište ne usuđujemo – pojavi se neki prekonzervativan glas iz puka.

– Ps-sst! – zagrozi se prstom gospodin »Pandora«, zabrinut za ravnovjesje govornika i svoga pobratima.

– Faktum jest, – nastavi učitelj Dušić – da se u našoj općinskoj šumi bani i širi krvolok! A tko je taj krvolok? Tko drugi nego vuk. Latinski se zove lupus. Lupus in fabula! Taj krvolok, pučani, prijeti opstanku našem, opstanku naše djece, opstanku naših kućah, opstanku našega blaga! A zakoti li se skot i izmet tužnoga ovoga svijeta, prijeti pogibelj i daljnjim krajevom! Pučani i gospodo! Mi smo antemuralis Evrope, predziđe svijeta; mi smo svi junaci! Naši djedovi junaci bijahu, naši potomci junaci treba da budu, hoće li da imadu veliku budućnost! ...

Pristav Luka stao je na kurje oko gospodina kapelana, da si bolje pamti posljednju govornikovu izreku, dodav joj: budućnost, da izganjaju vukove iz općinskih šumah!

– Zar da još dulje drkćemo pred tim klatežom, pred tim doteklim skotom? Ne! To biti ne smije! Mi treba da dignemo hajku, da se naoružamo, da zadavimo toga živoga vraga u »vučjoj koži«.

– Jest, zadaviti ga valja! – čuju se glasovi.

– Pa da svršim! – otare si znoj govornik. – Predlažem, da se otvori skupština; predlažem za predsjednika, da ju vodi, da nas u redu drži, našega poznatoga japicu, plemenitoga i poštovanoga starješinu Jurišu. A skupštinarom podajem ovu sliku, neka si pregleđu svu strahotu i sav bijes toga krvoloka. Svršujem.

Sva inteligencija, tko od zbilje, tko od šale, hrli čestitati govorniku. »Pandora« mu poljubi ruku: – Dušiću, ne kajem se, da smo danas pili pobratimstvo, »prefrigana glavica«, ho, ho, ho. Dobiti će on! Onako ...

Juriša, seljak srednje dobe, debela, tupa nosa, ispod koga strši nekoliko crnih ščetinah, sivih malih očiju, kimne, da prima čast. Misleć, da starješinuje kojoj zagorskoj gozbi, reče ovako:

– Sazovimo duha svetoga, slavna svito! Neka je s nami i s našimi dušami sada u životu, na vijeke i na skrajnoj uri. Anda lijepo prosim, da bude sloga, mir i međusobno sporazumljenje na ovoj »s dopuštenjem govoreć« vučjoj skupštini. Anda, tko želi riječ, neka rukom švigne po zraku. Drugi, prosim da šute. Red dođe na svakoga ... Bog pomozi!

Rukom švignu kotarski pisar.

– Molim, da budemo što kraći i jezgrovitiji.

– Prima li se prijedlog gospodina pisara?

– Prima ...

Sada švigne rukom gospodin Dušić.

– Ja predlažem osnovu za vučju hajku, a kod pojedinih stavakah neka izjavi skupština, prima li, ne prima li. Vučji hajkači imadu biti podijeljeni u tri tabora: u hajkače sa sjekirami, u hajkače s kosami i u hajkače s puškami. Haj-

kači sa sjekirami treba da budu »dečki« od dvadesete do tridesete godine. Ovi moraju poći vučjim tragom i vuka potjerati. Valja da budu najhrabriji. Broj: najmanje pedeset. – Hajkači s kosami treba da budu odrasli muževi; poredati će se na međašu... od šume, pa kada bi vuk htio pobjeći, odsjeći mu kosom barem tri, ako ne sve četiri noge, jer tada apsolutno bježati dalje ne bude mogao. Dočim, ako bi mu tko baš i glavu odrubio, on bi još ipak ili pobjeći mogao ili na koga nasrnuti. Ta znamo, ako puranovu glavu iznebušice odsiječemo, on ipak daleko bježati može, a kamoli ne će vuk? Broj im budi stotina. Napokon hajkači s puškami neka se rastepu kojekuda, a kada im dođe na dohvat, tada pucaj! Buduć će hajkači s puškami biti skoro sama gospoda, to ne trebam ništa više dodavati. Usvaja li se ova osnova?

– Kako ne će, ta to je čudotvorno! – vikne frenetično »Pandora«, dokazujući na prste mudrost osnove.

– Usvaja se.

Pred zorom, – nastavi Dušić – da smo se svi skupili ovdje i okrijepili na božji put. Pošto pako prijeti pogibelj, da ne bi koga nasamu zatekao vuk, ili mu se polomilo oružje, ili izgubila svijest, ili utajila hit, predlažem, da svaki ponese sa sobom takovih sredstvah, od kojih se vuk plaši, da se izbjegne svakoj opasnosti života. Ta pomislite: jedan ima roditelje, drugi braću, treći ženu, četvrti vjernu ljubu...

Pristav Luka kihnu.

– Ja na primjer, – nastavi Dušić – za svoju sigurnost ponijeti ću uz pušku gusle, sviralu i škatulju žigicah. Jer, kada si u pogibelji, a vuk nablizu, popni se na drvo, upali žigicu, zasviraj u gusle ili u što drugo, pa je vuk pobjegao »glavom bez obzira«. Dakle ja bi i takova šta preporučio...

– Možemo li zvonce od kravah uzeti? – upita netko od pučanah.

– Ma dakako! Što ćeš boljega od zvonca! – reče Dušić.

– Prima li se prijedlog gospodina Dušića?

– Prima...

– Sada je treće pitanje na dnevnom redu, što će se raditi sa samim vukom, kada ga ubijemo ili ulovimo? – nadoveže dalje gospodin Dušić.

– Ja mislim, onako, – javi se »Pandora« – da to pitanje, onako, ostavimo, dok zaista ulovimo vuka, onako; uostalom, kako misli, onako, skupština, ja bi mogao i odustati od svojega prijedloga, onako...

– To je samo tratiti vrijeme, opet nakon hajke sazivati sastanak. Odlučimo, pučani, umah – reče učitelj nešto uzrujano.

– Odlučimo umah! – čuju se glasovi.

– Umah, umah!

– Ja, pučani, pošto ste sve primili, što predložih, nadam se, dapače, donekle sam i uvjeren, da ćete i ovo primiti: Ulovimo li vuka, to ćemo ga hraniti na općinske troškove i upitomiti, da nam može nanjušiti poput lovskoga psa sve ostale vukove, koji bi se u »budućih vremenih« doklatili u naš kraj.

– Ali ako ulovimo više živih vukovah? – primijeti netko.

Učitelj razvali oči.

– Pučani i gospodo! Opčuvaj nas bog toga, da ih ima više negoli jedan. Ja ostajem pri tom, da je samo jedan i prema tomu radimo! Kada bi i pomisliti mogli, da ih više imade, valjalo bi nam podvostručiti hajkače.

– Jedan je samo! Službeno konstatiram – doda pristav Luka sarkastičkim glasom.

– Jedan, dakako da je jedan! – čuju se glasovi.

– Prima li se prijedlog gospodina učitelja, ako živa uhvatimo? – upita Juriša.

Opći muk. Dušić blijedi i neustrpljivo se kreće na svom mjestu.

– Pučani i gospodo, da me ne presjekoste, ja bih bio u isti čas predložio dva prijedloga, smjerajuća na općinsku korist. Oba prijedloga u logičkom su savezu, kao što i svi moji prijedlozi.

– Logika, logika! – počeo se tući po čelu općinski pisar, – ovi baš razumiju, što je to logika! Puh!

– Molim, da me ne presijecate! – ražesti se Dušić. – Moj prijedlog jest: Uhvatimo li ga živa, hraniti ga i pitomiti na općinske troškove; ubijemo li ga: rasjeći mu meso i povješati ga čitavom općinskom šumom po drveću, jer tada, kako uvjeravaju prirodopisci, plašit će se svaki vuk stupiti u ovu šumu; kožu pako ćemo poslati u naš »domorodni zemaljski

muzej«, a što dobijemo za kožu, kupiti ćemo školske knjige jednomu od marljivih nu siromašnih školarah ...

– Ja stavljam na prijedlog gospodina učitelja protuprijedlog – reče znameniti brico onoga mjesta Papin, – i to: da se komadići vučjega mesa porazdijele među sve hajkače, jer je vučje meso, kako znate, potrebito za domaće lijekove, a koža da nam ostane nataknuta u općini na uspomenu djeci o junaštvu svojih djedovah. Jer pojavi li se još kada koji vuk u općinskoj šumi, naši potomci pak i mi budu im tako pravice otkrojili, kao što i ovomu ...

– Ovo je jako pametno! – vikahu jednoglasno.

– Ja sam za to, – mahne kotarski pisar – da se i onda, ako živa uhvatimo, što dvojim, vuk ubije i tako s njim uradi, kako predlaže poštovani brico Papin. To je mnogo spretnije i umjesnije, te se neka za svaki slučaj primi samo Papinov prijedlog.

– Tako je, tako je! Samo Papinov prijedlog! – vikahu.

– Prima li se dakle Papinov prijedlog? – upita Juriša.

– Prima, prima jednoglasno.

Učitelj Dušić pokunji se i zašuti kano polijano pile.

– Ima li još tko što dodati ili predložiti?

Svi mukom muče.

– Anda skupština bi bila svršena. Sjutra da smo svi ovdje u redu. Hvalimo pako gospodinu učitelju, da se je tako zauzeo za opće dobro. Napokon javljam slavnoj skupštini, da nam je gospodin veliki sudac obećao ovdje kod Ferenca nakon vučje hajke, svršila se kako mu drago, dva vedra vina pokloniti.

– Živio gospodin sudac! Živio gospodin sudac!

– I ja poklanjam dva vedra! – viknu iz svega grla učitelj Dušić.

– Živio gospodin učitelj i gospodin sudac! Živili!

Da je gospodin učitelj Dušić obećao dva vedra vina, iznenadilo je inteligenciju. Nu tko zna, da mu je »Pandora« gospodina velikoga suca otkrio kao nuzljuba, tada će shvatiti, zašto učitelj hajkačem poklanja vino kao i sudac.

Pristavu Luki stalo je nešto svitati, nu mahnu lakonički rukom: Duobus litigantibus tertius gaudet!

VIII

One večeri bilo se je sastati velikomu sucu sa svojim »nedozrelim idealom«. On nije toliko mislio s njom o ljubavi govoriti, koliko upoznati, je li doista razborita, je li dorasla za udaju. Niti je on pomišljao na kakovoga nuzljuba, niti, da bi se mogla Jeluška suprotiviti. On bijaše tako stalan, da će za njega poći djevojka, kako je istinit stanovit paragraf ženidbena prava, da u bračnu svezu stupa dvoje ljudi muškoga i ženskoga spola. Kod Jeluške bijaše na pohodih suučenica, učiteljka iz obližega mjesta. Djevojke prevrćahu Vrazove »Đulabije«.

– Gospodične se bave knjigami? – bijaše sučeva riječ, kadno ga pozva učitelj na skupštinu.

– Vrazove pjesme čitamo – odgovori ukratko Jeluška.

– Vrazove pjesme! – zaljulja se sudac na stolcu, – hm, govore li možda, kako treba krumpir pržiti ili pržolice tući?

– O tom govori »Kuharica«, gospodine suče, - odgovori Jeluškina drugarica.

– A Vraz valjda pjeva, kako treba gladovati – upre sudac ukočeno oko u djevojke.

– Vi, gospodine suče, morate biti žestok protivnik pjesništvu, pjesmam; možda i svemu, što je uzvišeno i lijepo? – reče vatreno Jeluška.

– Protivnik svemu, česa ne treba! Protivnik ljenčarijam i bezdjelicam; protivnik lahkomu životu, protivnik, gospodično, snatrenju i laži!

– Dakle na primjer Vraza niti njegovih pjesamah ne treba?

– Bilo Vraza, bilo koga mu drago, tko se tim bavi. Toga ljudstvo ne treba, napose naš narod. Njemu treba valjanih ratarah, dobrih čizmarah, gospodarah – ukratko ljudih žilavih, koji na zemlji živu, a ne lijenih sanjarah, štono po zraku mušice love i po oblacih vile traže, gdje ipak znamo, da su tek ondje vodene pare!

– Strašno! – dahnu učiteljka, koja je sama stihove pisala, – strašno; joj, gospodine, ne bojite li se boga, kada ovako neumrle ljude sravnjivate s ratari i čizmari?

– O ne, ja ratara i čizmara počitujem, ali ovi stihotvorci to su mi prave ništice. Pa evo, odgovorite mi, je li Vraz svojimi stihovi obogatio puk; možda on manje poreza plaća ili bolje gospodari zato, što je imao Vraza ili druge bezdjelice ove vrsti. Ne bi li bolje bilo, da je taj čovjek napisao, kako se pilići nasađuju ili telići tove?

– Materija, grozna materija! – viknu Jeluška, dočim je učiteljica plamtila od gnjeva.

– Materija! Odgovorite mi na pitanje. Dapače takovi velikani svojimi djeli i druge pretvaraju u lijenčine. Uzmite, bez svake zamjere, djevojka, mjesto da isplete čarape, ona uzdiše kraj takovih ludorijah i utvara si, da od onoga bolesnoga fantaziranja mora ona život stvoriti, pa udri uzdisati za nekakovimi vitezi i utvarati si, da baš mora, hoćeš, ne ćeš, nesretna biti.

– Ali, gospodine suče, evo i moja prijateljica je pjesnikinja – reče Jeluška.

Sudac kano da je prečuo, te je počeo potpaljivati smotku.

– A je li i gospodična učiteljka učila u kloštru? – mrmnu sudac. – To je također potreban zavod u zemlji, da one tobožnje svetice, kojim je ponestalo pameti, interniraju zdrav mladenački život, da se nakazi u onih tamnih gajbištih. To je dakako Isukrst zahtijevao, da čovjek izađe iz naravi ljudske, pak majmuniše na užas zdravoj pameti.

– A molim vas, gospodine suče, kakova bi trebala po vaših nazorih biti žena i što da uči? – upita učiteljka.

– Moji nazori? Evo vam ih: Žena neka bude jaka kao Rimljanka, srčana kao Kartažanka, učena i poštena kano Penelopa. Ali današnji vijek kakove si je žene svojom nadriobraženošću stvorio, takov mu je i naraštaj. Nađite vi u čitavoj europskoj vojsci stotinu Rimljanah. Ta da mu rimsku kacigu natakne na lubanju, popucala bi mu koljena! Što treba vam učiti logaritme, trigonometriju, geologiju, mineralogiju, ditirambe, ode i balade, i tim si kvariti život, zdravlje, izbiti iz sebe zdravu narav i upiti nešto umjetna, što te čini pijanim kano da si se napio špirita! Kad u životu ne računate na logaritme, kad kupujete živež; ne trebate trigonometrije, kad izmećete sobe, a deklamujte čitav dan kraj vatre ode i balade, pa ćete lijepu juhu ili pak varivo pripraviti svomu suprugu.

– Ha! suprugu? Ne dao bog, da se ikada udajem! – kliknu učiteljka.

– Možda tako uči Vraz! – preokrenu sudac smotku u ustih, – ja bi nadovezao svoje misli, ali za danas ... ta zbilja »vučja skupština«, kako teče, da vidimo ...

Upali zatim novu smotku i izađe.

– To bi ti bio suprug, hvala lijepa! – pljesnu rukama učiteljka.

– Učitelj Dušić u krupnijem izdanju, ali u finijih koricah – nasmija se srdačno Jeluška.

IX

Zora je počela svitati a sila naoružanih ljudih skupila se u hrpu pred općinskom šumom. Cijelac snijeg do koljena, sjever brije, dah ti se smrzava, cvokoću zubi.

Učitelj Dušić ređa hajkače po svojoj osnovi, kako ju već čusmo kod Ferenca.

Najsmješnije naoružao se on sam. Dvocijevku nosi na leđih, u torbaku čitave gusle, a u džepovih silne žigice. A pobratim mu »Pandora«, što uzastopce slijedi stope učiteljeve, nosi uz ostale sitnarije i jaka kovačka klliješta, jer oni dva odlučiše pošto poto uloviti živa vuka.

Kada je hajka pošla od Ferenčeve kuće, šanu tihano Jeluška na prozor: Luko, dobar uspjeh!

Luka pođe na mjesto, kako dokončaše s Mišom. Mišo i Matija već su se našli ondje, kroteć golema hrta, štono neprestano drndaše na približavajuću se gungulu hajkača.

– Bog, prijatelji! – pozdrave se.

– Bude li što od Tigra, kako mislite? – reče Luka.

– To stoji do hajkačah, kakove su oni ljudine – odgovori Matija.

– Ja mislim, da ga treba pustit, kad bude još onako posljednji sumrak – doda Mišo.

– Samo žurite! Ti, Mišo, otputi se pred hajkače, i budi vazda u blizini učiteljevoj.

– Vodi ga prama zapadu, nedaleko ću ja stajati s konjem, ti bježi zajedno s Tigrom, kada doleti do tebe, a ja ću ga onda sobom na konja uzeti pa odbježati kući – zaključi Matija.

– Dobro si smislio! Ja se potpuno nadam uspjehu! – reče Luka, a zatim dobaci Tigru čestit zalogaj, da se sprijatelje, zadočim Mato i Luka odoše na svoja mjesta.

Tigar krotko mahaše repinom i zatuli dva tri put od zadovoljstva, da ječaše šuma.

– Izvrsno! Pravi vuk! Samo tako, Tigre, kada ćeš bježati na žvižd svoga gospodara, pa smo lijepo dovršili zamišljenu lakrdiju! – pohvali ga Luka.

Hajkači su čuli zavijanje Tigrovo, nekojim počeše klecati noge od straha.

– Sada vidimo, sada čujemo, s kim poslujemo! – drhtnu Dušić. – Jeste li ga čuli? Na posao! Bog s nami!

Hajkači se ređaju kojekuda, momčad sjekirami hrli u srce guste šume, sudac suče silne brkove i povlači se oprezno čistinom. – Ako ičesa, brkovah, te dike cijeloga sudačkoga svijeta, a što je niknula pod mojim vlastitim nosom, njih bi mi bilo žao! – mrmoraše veliki sudac. – A kako stoji moja »mašina«? – Maši se žepa i stane cvrkutati nekakvim strojićem.

Dušić se je već odijelio sa svojim pratiocem »Pandorom« od ostale čete i kada ga je ovaj ponudio bocom šljivovice:

– Na, onako, Dušiću, srknimo, da ohrabrimo duše i srca! Onako, srknimo, pokazati ćemo mi njemu, vrag zna – – !

Pridruži im se sav usopljen Mišo.

– Tko je to? – ciknu Dušić.

– Ja, provizor Mišo, gospodine Dušiću! Lijepo od vas, mene niti ne pozvaste, ali ja sam ipak došao, jer taj krvolok najviše škodi nam, jučer nam je odvukao po bijelu danu krmka iz dvorišta!

– Vidiš ti, vidiš ti, onako ... ti, Dušiću, koliko ih još nisi pozvao, što bi stalno ovamo rada došli, onako ... – ukoravaše »Pandora«.

– Jeste li ga čuli, kako je vijao, kad mu je zamirisalo ljudsko meso? Crne pjege ima po repu, kako ga vidjeh jučer, a pasmini ove vrsti osobito se rači pečenka od čovječega mesa! Svi vukovi u Ruskoj jesu šarenorepi – razlagaše Mišo.

– O-o-o-pet t-u-u-u-li! – huknu Dušić, pograbiv za žigice i gusle.

»Pandora« skinu dvocijevku.

– Joj, vi ste, gospodo, rakiju pili, zaudarate po njoj. Zaboga, što uradiste, ovakovi najprije zamiriše vuku, pa jao si ga njim! Zato i dave Ruse, jer mnogo »vutke« piju – opazi lukavi Mišo.

– U-u-u! Na zdravlje! – poče već gubiti svijest gospodin Dušić. – Ti, pijanduro »Pandoro«, samo bi lokao ...

»Pandora« kihnu.

– Gospodine, dobro da ste došli, tri smo – šaptaše učitelj, a pošikavaše ga znoj i hvataše groznica.

– Skoro da bih vas sada voljan bio napustiti, zašto ste rakiju pili ... – reče Mišo.

– Ne, ne-e-e, prijatelju! – moljaše i Dušić i »Pandora«, držeć u desnici dvocijevku, u ljevici kliješta.

Dugo iđahu šumom, mukom mučeć. Od najneznatnijega šušnja suhoga granja, sa koga bi se pomelio naslagani snijeg, šklocahu gospodinu učitelju koljena.

»Pandora« se hrabrijaše, mrmljajuć: »Onako, neka on meni cop, ja njega šmugni na zemlju, he-he-he! Vidjeti ćemo se, onako ...«

Iznenada, zadnji već mračak plivaše po šumi, opazi Mišo svježi trag na snijegu, valjda lisičji.

– Smiluj se, bože, ljudi, propadosmo. Evo, gledajte, posve svjež vučji trag! On je u blizini, tu mu je nedaleko brlog. Zaboga, bacite rakiju do vraga! – cvokotaše zubmi, pretvarajuć se do skrajnosti, lakrdijaš Mišo.

Učitelj se osvjedoči, da je uistinu svjež trag. Najedamput bajna prizora!

Opet se čuje vijavica Tigrova.

– Što vraga radi s njim, da tako često tuli! – pomisli Mišo.

– Pomozi, bože i Marijo! Evo ga! – viknu tjeskobno.

Učitelj Dušić uspeo se već na polovicu visoke i debele bukve neprestano mrmljajuć: »Dok sam pri svijesti, dok sam pri svijesti, naprijed!« Mišo ga je opazio, čim se je počeo penjati. Kad se je uspeo već do vrška, uhvati čvrsto debele grane i zakuka:

– O-o-ovako, prijatelji, komu je mio život! Ovako! Penjite se nebu pod oblake! On je tuj, on je tuj! – Nato učitelj izvadi debeo konop i prikopča si baš sredinu tijela o bukovo stebro ... – Tako ... ostavi li me svijet, ne ću mu barem kano pečeno pile poletiti sa bukve u njegove krvoločne ralje ... Tako ...

– A koji te je đavo odnio na bukvu? – viknu uzrujano »Pandora«. – Ti nas prvi dakle ostavljaš na cjedilu! Onako ...

– Dušiću, koga vraga uradiste? Zar nas same ostavljate? – reče očajničkim glasom Mišo, a u sebi zadovoljan, jer bolje uspijeva nego je itko mislio.

– Gospodo, braćo, mene slijedite! Inače fuć, za koji čas vas nije! Što će vam vaše – te – puške, te »štrcaljke«. Na drvo tko je junak! Na drvo! – deklamovaše učitelj.

– A što oklada? Onako, da te vidi Jeluška, lijepoga li junaka! Onako ... – nezadovoljno ga koraše »Pandora«.

– Tebe će prvoga izjesti, brundalo staro, ne možeš li na drvo – rugaše se učitelj. – Što oklada, što Jeluška? Život, život, dragane moj!

– Ne idem na drvo. Evo, na ovu bukvu, na kojoj si ti, prisloniti ću se i čekati ga! Neka on cop, evo kliješta, živa ga imam, onako ... živa ...

– Huljo, nosi se dalje! Prislanjaj se ti na drugo drvo i čekaj ga, a ne na ovo! – kriještaše pedagog, na vršku bukve privezan, uplašiv se silno »Pandorine« odluke.

– Ne-e-ću, baš ne ću, onako ... tuj ću ga čekati, – pritisnu se čvrsto uz bukvu »Pandora«, izvadi bocu i stane piti rakiju ... tako ... dođi, kurjače, trideset šesta godina u Alpah!

– Huljo, baci barem tu rakiju! U-u-u-h! Nosi se vraže, hoćeš li nas oba unesrećiti? – cvili pedagog.

– Ni korak, Dušiću, ako mene izjede, to znaj, da će i tebe s bukve potegnuti, hoće, duše mi, onako ... na meni će se

tek omrsiti, zatim će potkopati bukvu, i ti, Dušiću, priredi onda svoju junačku dušu ... onako ... onako ... baš za dobar tek, onako ...

Čim se je Dušić popeo na drvo, udaljivaše se Mišo ravnom crtom od drugova, već bijaše posljednji čas, da počme operaciju.

Iznenada žviždnu prvi, drugi i treći put. Tigar zatuli, poznajući gospodarev žvižd i poleti od pristava Luke tuleć gustikom šume.

Nastade užasna krika, zdvojno jaukanje i očajnički vrisak, a zvonci, koje pučani povadiše sa kravjih šijah za golemu stisku, zveketahu kano da bježi čitavo jato blaga: hajkači bud sa sjekirami, bud sa kosami, bud s puškami bježahu bez svijesti, bez duše, bez glave. Za svakim grmom kano da gledaju u bijegu po dva, tri vuka. Neopisiv metež. Nekoliko pušakah čvrknu, ali hici se ohladiše u snijegu. Bježeć od svih strana šume na čisto polje jedan se je plašio drugoga. Ljudi pobacali kose i puške, samo da dadu maha hitrim nogam. Blago onomu, u koga bijahu brze, lagahne i duge noge!

Gospodin veliki sudac izbaci oba hica iz dvocijevke, zatim stade cvrgutati svojom spremicom, ali kada je začuo, kako mu tobožnji vuk zavija iza leđa, baci dvocijevku pa bježi s ostalimi hajkači, kud ga noge nose! Ali jadan, trbuh ga smetaše, nikad ga ne bilo, zaplete se o šikaru i puf u duboki snijeg. Čekajte hulje! Batinati ću vas, čekajte! – daveć se vikaše iz snijega. Napokon se izgomolji, pa bježi, pa revaj otvrdim cijelcem.

Mišo počesto brizgaše, da se Tigar ne zamete, a pas se približuje k njemu sve to češće zavijajuć razdražen silnom vikom bježi-hajkačah.

Čuvši Dušić grozno urlikanje svoje vojske i drzovito zavijanje vučje, spopade ga groznica, izvadi gusle, počme lučcem vući, da se vuk preplaši onuda proći, ali lučac i strune promočiše, pa nikakova glasa!

– Prokletstvo! – On bi bio možda šaptao, da je mogao, samo je pomislio na kletvu, ali se umah pokaja, da ga ne bi bog kaznio.

»Pandora« drži naperenu pušku i sve brunči kao stršan: »onako ... pa onako ...«

Dušić počme paliti šibice, ali da, struži i kreši, studen i mokrina, pa ni kleta upaliti se ne će.

– Pušku peri, pušku! Na drvu si! – viče »Pandora«. Dušić, držeć ispod pazuške gusle, počme odapinjati, ali kako mu je ruka drktala, kokoti se izmaknu, a dvocijevka tres, tres u zrak!

– Eto ga imaš! – ozre se »Pandora uvis. – No ti si mi lovac, a čim ćeš sada na kurjaka pucati?

– Ne boj se, uplašit će se praska. – Zanijemi u tren ... Kroz grmlje veraše se Tigar.

– »Pandoro«, pomozi bože!

– U-u-u ... vuka! vu-u-ka! – šaputaše gospodin Dušić.

»Pandora« je također ugledao tobožnjega vuka, ali on bijaše hrabar ... Odape jednu cijev, cvok ..., odape drugu, cvok ... utajile obje ... Kurjak na dohitu.

Učitelj Dušić onesvijestio se, a gusle mu se skoturaše granjem i bubnuše upravo na ubogi nos gospodina »Pandore«, a vuk tik drveta leti. »Pandori« udre topla krv iz nosa, ali »Pandora« je pri svijesti! Kliješta u desnicu, pak za tobožnjim vukom!

– Imam te, imam te, onako, kano tridesetšeste godine u Alpah ... imam te. – Ali nespretni trčalac nekud se zadjene i pljusk u jamurinu, punu snijega, gdje nedavno iskopaše dub ...

Sve je propalo ...

Zlokobni hrt je letio, dok nije našao Mišu. Stvar bi svršena. Nađoše se opet sva četvorica: Mišo, Tigar, Matija i pristav Luka.

– Izvrsno, izvrsno! Toli sjajnu uspjehu nikada se ne bih bio nadao – tro si je zadovoljno i veselo pristav ruke.

Kada im je pako Mišo stao pripovijedati o junaštvu Dušićevu, malo da ne popucaše od smijeha.

– A sada još jedno. Dođite, braćo, danas navečer zajedno s Tigrom k meni. Hajkači će držati silnu pijanku kod Ferenca, veliki sudac poklanja dva vedra vina i učitelj dva. Naposeb mislim, da će se ljudski nakititi inteligencija. Ja bi želio, da ovdje čitavu tu lakrdiju usavršimo. Nastojat ću, da opet upotrebimo Tigra.

– Na dnevnom je redu jošte moj sudački kolega. Pa onda, ako bog da, slavit ćemo svadbu s ljepušnom vragoljankom Jeluškom.

Mišo i Matija pogledaše se.

– Dobro, pristajem, – reče Matija i stisne Lukinu ruku, – dođemo na kolih.

IX

Sunce je prosijevalo iza tmurnih oblaka, a hajkači se vraćahu trkom, ne pitajuć jedan za drugoga. Sabraše se opet kod Ferenca, pripovijedajuć zasopljeni, što su sve vidjeli i čuli. Svaki grm ima svoga vuka čuvara, bijaše opće mnijenje.

Gospodin veliki sudac, mokar kao miš, ode u svoj stan, naloživ jednom seljaku, da neka Ferenc u njegovo ime dade hajkačem obećano vino.

Umorni hajkači hitro utažiše svoj strah dobrim vinom.

Luka je najposljednji vraćao se kući. Daleko pred sobom vidio je na hrpe hajkačah bježati. Najednoč začuje iz šume jauk: »Ljudi božji, u pomoć, u pomoć, ne zapustite me!« Upozna Dušićev glas, i poboja se, da ne bi ta lakrdija ozbiljno svršila, možda se je učitelj u strahu nastrijelio.

Pođe onamo, otkuda dopiraše glas.

– A što je zaboga? – pita Luka, dočim je gospodina Dušića opazio na bukvi.

– Joj meni! Što ste, gospodine pristave, sami? – uzdahne zdvojno Dušić.

– Da, sam.

– Ona hulja stara, »Pandora«, iskoprcao se iz snijega, ostavi me!

– Jest, ode ... onako, što bi išao? Junačino, kada se bojiš saći s drveta, onako ... – javi se »Pandora« sjedeć u grmu i drkćuć od mokrine.

– O, gospodine pristave, zašto vas nije više došlo? Sve je puno vukovah, ja se bojim saći.

– Ne budalite! Sađite, ta vuci sada, kad je velik dan, potisnuše valjda u svoje leglo. Zato bijaše toliko strke i zavijanja, jer ih stalno zatekosmo pri zajutarku, ili im mi odviše zamirisasmo gladnim. Siđite, siđite!

– Joj, ja se bojim!

Pristav ne mogaše uzdržati smijeha. Dušić počme kukati i napinjati se nečim.

– Što vam je? – začudi se pristav:

– Ne mogu odvezati toga vraga, ukočiše mi se ruke od zime.

– Što odvezujete?

– A, junačina, privezao se konopcem o stebro, da ne padne u vučje ralje, ako bi se slučajno onesvijestio ... onako ...

– Oj, gospodine Dušiću, moj Dušiću, što sve vi ne zamisliste! – smijaše se, da je jedva izgovarao, Luka.

Učitelj se odriješi, gdjeno se prikova kano kakav vučji Prometej na bukvu, i spuza po granju na zemlju.

Protegne se cijelim tijelom, pogleda u nebo i stade nešto tražiti. Daleko od bukve opazi gusle i lučac.

– No, ljudski me cvrknuše po nosu, onako ... – ruljaše si »Pandora« nos, aj ti junačino, pak se ti kladiš o djevojku, da uloviš vuka. He-he-he! – rozgotaše »Pandora«.

Dušić mu zaprijeti bijesnim pogledom.

– Ništa, ništa ... sve ću reći, svuda ću pripovijedati tvoju okladu i tvoje junaštvo! Aj, ti veselje svojoj budućoj ženi ... onako ... no ti bi ju branio ... onako ...

Sada je ubogi Dušić vidio, kakovomu je čovjeku povjerio svoju tajnu.

Pokupiše se i sva trojica zapute put mjesta P.

X

Vučja hajka svršila se. Učitelj Dušić jedva nazva »zbogom« gospodinu pristavu, dočim pobratima »Pandoru« ni ne pogleda na rastanku.

– Ne ljuti se, – doviknu mu »Pandora« – ja se držah hrabro, ali bog nije htio da budem debeli kum, jer od oklade ništa, onako ... he-he-he ... i otetuba za Lukom.

Učitelj se zatvori u svoj stan.

– Strahota, sramota, ništa! Pa ljudi? Kamenovati će me, jer ja sam svemu uzrok, svemu! Ne, ja ovdje ne ostajem, kidaj se dalje, Dušiću! Izjaviti ću se bolesnim, ljuto bolesnim, a za to vrijeme tražim drugo mjesto. Umah! Pa zbogom, Jeluško! Ha, ha, ha! Zar ne ima sila božja ženah na tom velikom svijetu? Jedan Dušić, pa mu pomuti mozgovne niti takovo nedoraslo čavrljalo. Neka joj bude stari sudac, neka joj bude; a može ju i »Pandora« snubiti! Može, po volji svima! Ja si perem ruke, kao Pilat i pobrati ću svoje skute, otale, u široki svijet!

Kod Ferenca skupila se sila božja svijeta. Pripovijestim, kojim ne bje kraja ni konca, i koje rastoše kano akcije na bečkoj burzi u doba rusko-turskoga rata, smijahu se do žive volje muškarci i žene, koje ne manjkahu, gdjegod se puno brblja. Kada se među hajkači pokazao »Pandora« te stao najkićenijim slogom pripovijedati nezgode i belaje gospodina učitelja Dušića, hvatali se pučani i inteligencija sve za trbuhe od silna smijeha.

Luka je pohitio k Jeluški, da joj ispripovijeda događaje njezinoga junačkoga viteza i da ju bocka, kako joj sve krasne nade i slike o viteškom životu utonuše u bezdno morsko!

– Ali nije jošte sve svršeno. Veliki sudac ostade čitav. Danas navečer dolazi ovamo. Ja mu se moram osvetiti, za uvredu osvetiti! Znaj, od tebe tražim, da mi pomogneš, a ta pomoć bude u tom, da suca i ostalu inteligenciju opiješ kano zemlju; samo tada bo moja osnova, moja osveta može cilju doći – zahtijevaše Jeluška.

– Paragraf se ne miješa u viteške poslove – odreza resko Luka, te ne htjede tobož na ništa pristati.

Navečer kod Ferenca skupila se inteligencija, da reminiscira na današnju vučju hajku.

Veliki sudac bijaše vanredno široke volje taj večer i ne ustezaše se pripovijedati, kako je u bijegu junački pao u snijeg. A kada mu stali pripovijedati o Dušiću, malo da mu se nije prelomilo ukočeno birokratičko tijelo od smijeha. Neprestano klopotaše kratkimi debelimi prsti po svom trbuhu, na kom se je opažala »plima i osjeka« kod svih pijanskih i veselih zgodah, izgovarajuć na pol glasa: Takovi su prosvijetljeni pajdagozi, takovi su prosvijetljeni pajdagozi!

– Ja vas uvjeravam, ja vas uvjeravam – krilio je u kasnu noć gospodin sudac sa kažiprstom od desne ruke po zraku, njišuć se na svom stolcu i naprezajuć se nešto reći, ali mu pobježe misao, koju je htio izustiti.

Ostali gostovi od inteligencije ili već drijemahu ili pogotovu spavahu u onoj slatkoj nesvjestici, u koju tako vješto zanjiše Bachus svoje ljubimce.

Snijeg vani tiho i spokojno sipi, kano da hoće zametnuti i trag današnjim prognanikom, vukovom, i trag bježi-hajkačem. Noć je tamna i tmurna, ko što su vazda oblačne zimske noći.

– On je najžilaviji od svih – mignu vlastelin Matija na suca i pogleda Luku, pa nasu gospodinu sucu preko vrha čašu.

– Ja vas uvjeravan – počme opet sudac obrativ se prema Luki, a držeć ga za Matiju, – ja vas uvjeravam, – pa opet zape, nu sada mu priskoči u pomoć ona već izrečena noćas hvalisavka: – ja vas uvjeravam, gospodine moj, drugi put da dignemo hajku, ja se ne bih bojao i ja ga prvi imam! Jest, gospodine moj, ja se kladim o »bitisanje«, gledajte, ovih svojih brkovah, – pri toj zgodi zasuče ih preko ušijuh – ja vas uvjeravam »o bitisanje« ove svoje dike – svojih brkovah, da ga ja prvi imam! ... – završi svoju dugu izreku, napinjuć se što glasnije izgovoriti posljednje riječi, pa istrusi veliku kupu, ali tom kupom izgubi još i ono malo svijesti. Strašno zijehnuv, povali se na široki divan, mahne dva tri put desnicom po zraku, prebaci lijevu nogu preko desne i naleđice najtvrđe usne od svih svojih kolegah.

– Hora je, imamo ih! – slavodobitno šapnu Matiji Luka, – a sada pođi po Mišu i Tigra.

Ustadoše i odoše u noć.

– Jalžice, Jalžice! Pristav i vlastelin nekuda izađoše, ostali svi spavaju ko poklani, a on se je divno polegao, da izvedete našu majstoriju! Ajte, Jalžice! – napućivaše bdijuća Jeluška polupijanu sučevu ljubeznicu, hlepteću za osvetom.

– Joj, gospodično, ja bi rada, ali silno se bojim. On bi me još u tamnicu spremio, da se sazna. Možda samo drijemlje, možda koji drugi bi vidio? – ustezaše se Jalžica.

– Aj moja draga, vi ste silna kukavica! Najprije se tuj jačate, a sada najedamput klonuste duhom, vi ste mi vrijedna osvetnica! – naljuti se Jeluška.

– Ili pođite, dok se ovi ne vrate, ili ću ja spavati, već mi je dosta toga bdjenja, pa uzalud! Jalžice, osvetite se! – To bijaše ultimatum, koga stavi nakon kratke stanke Jeluška na srce Jalžičino.

– Idem! – obrabri se Jalžica.

Jeluška pljesnu rukama, a Jalžica uzme male, oštre nožice. Bosonoga, da se manje čuje, otkrenu tiho, tihano vrata i uđe u sobu, gdje je bog Bachus toli slatku udobnost podijelio svojim mezimcem, ali hrđavo stražario nad njimi.

Jalžica najprije pogleda svoju žrtvu, oči joj sijevnu, zatim baci pogled na Ferenca, što hrkaše na stolu, on bo je vazda najbudniji, pa pogledav još jednom na sve, zakuca joj strasno srce, koljena joj škljocnuše, nu, približi se, badajuć, do svoje žrtve, gospodina velikoga suca, nožice mu pristavi tik ispod nosa, samo si čuo do dva puta cvrk, cvrk ... ona još nešto stisne u ruku, lice joj sine od zloradosti i nestade je iz sobe.

Gospodin veliki sudac, protegnuv jednu nogu, »pronašao je u slatkom snu za shodno« okrenuti se na lijevu stran i tako si je sakrio i lijevu stranu lica. Desna strana bijaše čitava.

– Jeste li izvela? – dahnu tjeskobno Jeluška, kada se vratila Jalžica.

– Izvolite se osvjedočiti – pritom pruži ruku i pokaže joj nešto u šaci.

– Divno, divno! Evo vam, što obećah! – utisnu Jeluška milo za drago Jalžici u ruku.

XI

– Otvori prozor iznad divana, na kojem spava veliki sudac, da Tigar može skočiti u stisci napolje – šapne Mišo Luki, pridržavajuć psa pred Ferenčevom kućom.

– Dobro. Tigar će baš preko njegovog trbuha uspeti se na prozor.

– Bi li svjetiljku utrnuo?

– Ne, oni ga moraju vidjeti, inače budu kazali, da ih naprosto uplašismo.

Hitro sve uređeno. Mišo i Mato udaljiše se, ostaviv u Lukinih rukuh Tigra.

Pas počme cviliti za odilazećimi gospodari, a domalo zavije do dva puta, što je strašno bilo čuti u noći, nato ga Luka silom turne u sobu među spavajuće, tresnuv obima rukama o vrata.

Sada je počela smiješno-grozna drama. Tigar đipi na stol, zavijajuć i urličuć te tražeć izlaza, da poskori za svojimi gospodari. Vani je digao Luka viku, zazivajuć u pomoć, da je vuk provalio u kuću, da će svu gospodu do cigloga podaviti, a dalje od Ferenčeve kuće uzdigoše viku Matija i Mišo.

Gospoda se trgnu oda sna, u onoj zamaglici gledaju strahotu od zvijeri, kako je baš podvinula rep, našav izlaz u otvorenom prozoru, a ovi protrnuše, misleć, ako su uopće mogli imati vremena što misliti, da se je pripravila navaliti na kojega od njih. Sudac se okrene opet naleđice, malo pogleda, u isti hip skoči pas na njegov trbuh, preko trbuha na prozor, švignuv ljudski omašnim repom po sučevu nosu i bradi. Stakla zazveče i – tobožnjeg vuka – nestade u crnu, zimsku noć.

Gospodin sudac popne se od užasa, pokri i nos obima rukama, ne osvijestiv se još sam, što se je s njim zbilo. Na prste mu promilaše krv. Gospoda se prepadoše, da mu je možda, česa nas bog sačuvaj, i što se samo sa strahom može pomisliti, da mu je možda vuk odgrizao nos. A to bi bio pretopli zalogaj za toga drzovitoga krvoloka, jer nosovi od svih pijanih ljudih »više manje« siju vrućinom. K tomu takav zalogaj! Nos velikoga suca! Strašno i samo strašno!

Luka provali sav blijed u sobu, nakon njega i Matija. Pobojaše se, da nije možda suca ugrizao Tigar. Dopovijedahu, kako su, trgnuv se onako iz sna i opaziv kurjaka, potekli na vrata, da zovu u pomoć, a međutim i vrata u hitrini zatvorili za sobom.

Gospodin sudac napokon pokaza i obraz. Svi, prem žalosni i prem ustravljeni, morali su prasnuti u smijeh. Gospodinu sucu desni je brk posve u redu i vije se u svoj svojoj bujnosti čak iza uha, ali lijevi brk ma baš ispod nosa, kano da si ga odrezao, odnio ga vrag!

– Što se smijete, nevoljnici? – raskolači sudac oči.

– Ta pogledajte u zrcalo! – viču i malo da se ne razderu od smijeha.

Luka i Matija ne mogoše u prvi tren domisliti se, kako je pak ta lakrdija postala.

A dok je sudac očajan razrogačenima očima motrio svoj obraz u ogledalu, Matiji sine u pameti, nije li možda koj od gospode, dok njih dva bijahu napolju, odmazdio junački brk nevoljnoga suca, pošto je on čitavu noć svoje silne brkove neprestano kovao u zvijezde i rugao se ostalim nekojim bijednikom, da si rađe podbriju tu koštrivu ili te pahuljice ili tu mahovinu ispod nosa. Dočim je pristavu Luki svitalo, da to može biti Jeluškino maslo.

– To je dakle osveta radi onoga uvredljivoga lista, što ipak ne poteče niti od bahatosti, niti od kruta srca. Prezlobna osveta, treba ju što oštrije ukoriti! – bijaše Lukino mnijenje.

Sudac ne vjerovaše zrcalnom obrazu, on si je nekoliko put htio zasukati brkove, ali svaki put lijevoga ne bijaše, i tako je ljevica brundala po zraku, dočim je desnica punu šaku

imala desnoga brka. Sudac osjeti ono teško čuvstvo, što muči invalida, komu je odrezana noga, a njega svrbe tabani na njoj i hoće ih počesati.

Sudac napokon, da dade oduška pucajućemu srcu, klone na divan i stane glasno naricati i jecati, čim je dakako vanredno smiješnim postajao. Pa ga nije mogao niti tko sažaljivati, dapače još bi ga više gnjevio, jer toga stoika ne bijaše ondje, koj se ne bi bio glasno rozgotao u njegov, ne ćemo reći cijeli brk, nego u njegova pol brka.

Jednoglasno mnijenje bijaše, da je okrutni krvolok u hitnji odgrizao gospodinu sucu baš ispod nosa lijevi brk, skočiv mu na trbuh; a pritiskom svoje gubice prouzročio krv, što je onako silno potekla iz sučeva nosa.

Gospoda su samo tim mogli tješiti gospodina velikoga suca, što je ili čudo ili slučaj ili božja providnost tako htjela, da mu nije krvoločna zvijer razderala čitavu glavu. A hvala i čast budi velikomu lijevomu brku, što je sada negdje u tvrdom vučjem želucu, on je morao vuka zaškakljati u nosu i tako vuk u nuždi nije posegao za nosom sučevim, ili dapače za cijelom čeljusti, nego se samo zadovoljio lijevim brkom! Dočim bi posve drugačije bilo kod onih, koji si ne obriju ispod nosa svoju koštrivu ili pahuljicu ili mahovinu! – primijeti neki zlobnik, šibajuć na sučeva bockanja, dok još bijahu zlatna vremena »bitisanja« silnih brkovah.

– Da vještaci dođu na lice mjesta, »vještačko bi mnijenje« svakako do drugog rezultata došlo – mišljahu i opet samo za sebe Luka i Matija.

– Nosi vas vrag s vašom utjehom! – prodere se sudac na njihova preklapanja, – rađe da mi je odgrizao nos i lice i cijelu glavu, samo da su čitavi brci ostali.

– Strogoga birokrata sunovratila je sada srdžba i gnjev sa skalinah logike, – doda neki šaljivdžija, – kad bi mu odnio glavu, onda bi valjda poklonili njegove brkove svetomu Lovri u našoj crkvi, koji ne ima niti pahuljice ispod nosa.

– Da, ja imam osam parih volovah na hrani u ovoj općini, imam i drugog imetka, pa da mi je podavio i izjeo sve volove, da mi je uništio sav imetak, ne bi me tako unesrećio! – naricaše neprestano gospodin sudac.

Napokon je počeo svitati dan. Gospodin sudac poništen, rascviljen, poražen, odšuljao se kradom u svoj dom, sakriv si rupcem lijevu stran obraza.

Došav u svoj dvor, zatvori se u nj, nikoga ne primaše niti kuda ne izlažaše. Proglasio se bolesnim, uzeo si dopust i otputovao. Vele, da je još tri dana nosio onaj preostali desni brk, da nije ni okusio hrane od žalosti i očajnosti.

Na svom putu ishodio si »premještenje iz službenih obzirah«, te je imenovan velikim sucem negdje u ravnoj i pitomoj Slavoniji. Dakako, da ovako, kako on mišljaše nakažen, posve je zaboravio na svoj »nedozrio ideal«.

I učitelj Dušić još u tobožnjoj bolesti zadobio je drugo mjesto negdje ispod Siska, ne rekav nikomu ni »zbogom«. Pošto je on čitav svijet samo u hiperbolah shvaćao, pretjerivao je i ovdje tobožnju svoju sramotu i nejunaštvo, jer, uistinu, poslije one pijanke zaboravilo se je na učitelja, već se samo govorilo, kako je vuk odgrizao »lijevi brk velikomu sucu«. Dakle gospodin bi Dušić s mirom mogao i dalje učiteljevati u mjestu P. Čitava lakrdija o vuku »u pasjoj koži« raširila se je istom sada potpunim svojim sadržajem i oblikom.

Gospodin pako pristav Luka, ukoriv dovoljno svoju posestrimu Jelušku radi njezine neprimjerene osvete, utješiv se napokon tim, da je u tom poslu bila i druga osveta uključena, odlučio je nesamovati i nezimovati sam, a da napokon i kao ladanjskog vjetrogonju ne zateče kakova »vučja katastrofa«, isprosi Jeluškinu ruku i slavljaše sjajnu svadbu, kakve doonda mjesto P. vidilo nije.

Gospodin veliki sudac, pripovijedaju, koji su ga vidili u Slavoniji, ne nosi brkovah, već samo engleske zaliske. A jer je Jalžice nekud nestalo iz P., kazuju zagorski »konjski trgovci«, da su ju vidjeli u dvoru gospodina velikoga suca, koji je sudnikovao u P., preobučenu na gradsku. Dodavajući k tomu slavonski ljudi, da gospodin sudac još vazda kori »prosvijetljene pajdagoge« starom dosljednošću, dočim u rukopisu da imade više popularno-gospodarstvenih djelah kano: »Naputci, kako se pilići nasađuju«; »Crtice iz volarstva«; »Kuhinjsko povrtlje« i t. d. Ali da je samo jedna zapreka,

što ta popularna djela, ti praktični plodovi njegova uma ne ugledaju svijeta, a ta jest, da se ne usuđuje gospodin veliki sudac i »popularno-gospodarstveni« pisac izdati svoja djela svojom vlastitom nakladom.

A »Pandora« u mjestu P ... još je dandanas i vazda će ostati »Pandora«, te običaje sam često govoriti, da je to mitologično ime karakteristikon ne samo njegov, nego i svih zagorskih pučanah kao i cijele Hrvatske, kojoj već sve dobro uteče, osim varave nade.

NAPOMENE

U ovoj knjizi objavljuju se Kovačićeve pripovijesti štampane do godine 1880.

Ista načela, prema kojima su izdani Kovačićevi *Stihovi* (Zagreb, 1949) i njegovi *Feljtoni i članci* (Zagreb, 1952), primijenjena su i u ovom izdanju, t. j. svuda je zadržan jezik piščev, a u tekstu je uglavnom proveden današnji hrvatski pravopis (asimilacija suglasnika, pisanje složenih priloga, interpunkcije, odvajanje negacije od glagola). Prema tome ostavljeni su izrazi i oblici kao na pr. *jur* (mj. već), *tobož* (mj. tobože), *lahko* (mj. lako), *hrđavo* (mj. rđavo), *očajanije* (mj. očajnije), *žep* (mj. džep), *oženita* (mj. udata), *usna* (mj. usta ili usne), *s menom* (mj. sa mnom), gen. pl. *kmetovah, kućah* (mj. kmetova, kuća), dat. pl. *mladićem, ljudem, gostom, Hrvatom* (mj. mladićima, ljudima, gostima, Hrvatima), lok. pl. *dvorih, krajevih, kolih, sobah* (mj. dvorima, krajevima, kolima, sobama), instr. pl. *prijatelji, rukami* (mj. prijateljima, rukama), *gledat* (mj. gledati), *držeć* (mj. držeći), *nadovezao bi* (mj. nadovezao bih), *koj* (mj. koji), i t. d. Oblici: *ćerati, odćerati, izćerati, ućerati, trpljeti, pretrpljeti, lećeti, hćeti, ćedan, oda, odići* zamijenjeni su oblicima: *tjerati, otjerati, istjerati, utjerati, trpjeti, pretrpjeti, letjeti, htjeti, tjedan, hodža, otići.* Riječ *bog* piše Kovačić velikim i malim početnim slovom, pa je tako i ovdje ostavljeno.

*

MILJENKA, pripovijest iz hercegovačkog ustanka, prvi je Kovačićev sastavak iz područja pripovijedne proze. Izlazila je u kraljevičkom »Primorcu« br. 62 do 68, od 23. svibnja do 6. lipnja 1876. Ispod naslova pripovijesti u svakom nastavku piše *Napisao Antun K...čić.*

Građu za svoju prvu pripovijest uzeo je Kovačić iz suvremenoga zbivanja u Bosni i Hercegovini. O bosansko-hercegovačkom ustanku, koji je započeo god. 1875., pisalo se svakog dana po hrvatskim novinama, a i mnogi su se bjegunci iz Bosne i Hercegovine bili tada sklonili po raznim mjestima Hrvatske, osobito u Zagrebu, te je tako mladi pisac. tada maturant, mogao neposredno doznati mnogo pojedinosti o patnjama i borbi kršćanske raje, koje su ga potakle, da ih obradi u obliku pripovijesti. U bosansko-hercegovačkom ustanku našao je i A. Šenoa motiv za pjesmu *Munja od Gabele*, štampanu 28. kolovoza 1875. u 37. broju »Vijenca«. Reminiscencija na tu u ono doba toliko popularnu pjesmu ima i u Kovačićevoj pripovijesti.

Napokon, Kovačić je – prema sjećanju pok. Mihaela Palmovića, učitelja, brata Andrije Palmovića – u društvu Andrijinu posjetio Bosnu do slapova Plive, te i odatle njegovo poznavanje te zemlje. Na ovaj izlet odnosi se ono mjesto u Kovačićevoj raspravi o Petru Bučaru, gdje se sjeća Andrije Palmovića i svoga »đačkog putovanja« (v. A. Kovačić, *Feljtoni i članci*, str. 144).

BARUNIČINA LJUBAV izlazila je u »Vijencu«, br. 34 do 51, od 26. kolovoza do 22. prosinca 1877. Kad je već bila u štampi, Kovačić se, kao student prava prve godine, upoznao sa svojom budućom ženom, tada učenicom učiteljske škole, Milkom Hajdinovom, kojoj, pošto je napustila školu i živjela kod majke u Petrinji, gotovo svakog dana piše o sebi i o njihovu budućem bračnom životu. Nekad joj ponešto javlja i o svom književnom radu, kao na pr. u pismu od 10. prosinca 1877., gdje joj, između ostaloga, kaže o *Baruničinoj ljubavi:* »Veseli me, da te zanima. Urednik »Vijenca« mi reče, da se osobito ženam mili ta novela.«

Kovačić je htio, da se tekst »Baruničine ljubavi«, složen za »Vijenac«, upotrebi i za izdanje te pripovijesti u zasebnoj knjizi, ali nije uspio, kako piše Milki u pismu od 10. listopada 1877.:

»Javljam ti, da »Baruničina ljubav« ne će biti naposeb tiskana, jer razmetnuše tisak, a sada traže jedamput još toliko, da ga natrag slažu. Na koju švindleriju ne mogu pristati. Tako će biti samo u »Vijencu« tiskano. Možeš si misliti, koliko sam se na tu bezobraznost ljutio.«

Međutim, »Baruničina ljubav« je ipak štampana u knjizi, i to već slijedeće godine u Primorskoj tiskari u Kraljevici. Tu je pisac dodao lirski pisanu posvetu, o čemu piše svojoj zaručnici 1. travnja 1878.:

»Posvetih tebi knjigu, koja još ovoga čedna izađe, krasan je njezin predgovor na tebe – iznenaditi će svijet, sve će pitati za tebe, tko je ta djevojka?«

Ovoga se predgovora sjeća još u jednom pismu (bez datuma), kad kaže:

»O ljubavi božanska! Tvoja moć je neizreciva, silna! *Zagrlio bi vas svemir od neizrecive sreće, ali u tom zagrljaju spominjao bi tek jedno toli milo, toli slatko ime: – tvoje, zaručnice moja – Milko!* To su riječi u posveti moje knjige tebi – njihovu silu i sad ćutim.«

Za knjigu »Baruničina ljubav« izašao je u »Primorcu«, br. 32 od 15. ožujka 1878. Kovačićev *Poziv na predbrojku Pripovijesti iz Zagorja,* koji zbog piščevih pogleda donosimo u cijelosti:

POZIV NA PREDBROJKU »PRIPOVIJESTI IZ ZAGORJA«

Pod naslovom »Pripovijesti iz Zagorja« napisati ću niz pripovijedaka iz moga rodnoga kraja. Smjel je to pothvat, kada te na jednoj strani čekaju kliješta i vile kritičara, a na drugoj strani malen broj čitalaca; ali u ime božje smjelo stupam pred hrvatski narod: osudi li me, povukoh se možda u tamu; odobri li mi, usplamtio mi je još više

dušu na rad. »Pripovijesti iz Zagorja« izlaziti će na sveske, svaki svezak imati će do 13 tabaka u osmini, a sadržavati će svoju cjelinu. Svezak je tiskara proračunala na 60 n. Prvi svezak donaša »Baruničinu ljubav«.

Zagorje je ubav i krasan predjel hrvatskoga naroda. Ljudi bistri, krepki, zdravi, nešto konzervativne ćudi. Godina 48. otpuhnula je takozvanu »zemaljsku gospodu«, otpuhnula je stare šljivare, zadala smrtni udarac čistoj hrvatskoj aristokraciji, ali je porodila iz kmetskoga stališa zdrav i jedar hrvatski puk.

Na visokih brdinah ili gorah uspinju se ruševine starih gradina. Krnji ih sila groma, krnji ih zub vremena. To je reć bi stari svijet. Sjena nekad bujnoga i bučnoga života zagorske gospode. Nebrojenimi brežuljci zelene se rodna trsja, iz njih proviruje potleušica, crkveni toranj, ko golubinjak bijel vlastelinski dvor. To je mladi svijet. Srebren pas Sutle ljeska se dolinom. U daljini uspinju se tamne štajerske gore. Pjesme mile na ovu i na onu stranu Sutle ushićuju ti dušu. Sva narav ubavoga i krasnoga Zagorja jedna je pjesma. Onaj stari svijet i ovaj novi svijet nuka te, da uzmeš pero, da slikaš kraj i ljude, da spojiš onaj stari i ovaj novi svijet, sjenu i svijetlo, i da podaš svoje slike narodu. On ih neka sudi, jesu li vjerne, jesu li vrijedne odobravanja njegova.

Ovo je razlog mojemu pisanju. Pozivam Hrvatice i Hrvate, u gradu i na selu, da podupru ovaj pothvat. Naposeb se nadam od svojih Zagoraca, da će ovaj naum poduprijeti svojom predbrojkom.

Svaki predbrojnik izvolji se javiti meni ili primorskoj tiskari u Kraljevici. Tko sakupi više predbrojnika, dobiti će svaki 11. otisak za nagradu. Knjige će se slati uz poštansku naplatu.

Antun Kovačić,
pravnik hrv. sveučilišta

O »Baruničinoj ljubavi« nije bilo ozbiljne kritike u ondašnjim hrvatskim listovima. O njoj govori samo Rikard Flieder Jorgovanić u feljtonu »Dobroćudni razgovori III.« u »Obzoru«, br. 86 od 13. travnja 1878. Taj feljton piše Jorgovanić zapravo izazvan pisanjem *Aristofana,* pod kojim se, kaže, krije Antun Kovačić (v. »Dobroćudni razgovori II.«, »Obzor«, br. 80 od 6. travnja 1878.) Aristofan naime u svojim člancima u »Primorcu«, pored ostaloga, izvrgava ruglu i redakciju »Obzorovu«, i to »protivničkom ujedljivošću«, kako kaže pisac »Dobroćudnih razgovora«. Zato on izmišlja čitavu priču o »Baruničinoj ljubavi« i njenom autoru, ali zaista uvredljivu po Kovačića. Tu se kaže, da je Kovačić nudio posvetu svoje pripovijesti nekoj gospodi, ali ga svi grubo odbiše. »Pripovijetka ta može vrijediti kao pokus umjesto prevedene pripovijetke u *Vijencu,* al' da ja moje ime stavim njoj na čelo, gospodine, to ne ide«, odgovorio mu je – kaže »Obzorov« feljtonist – jedan od spomenute gospode, dodavši, da autor »Baruničine ljubavi« ne poznaje aristokratskoga života, te da je njegovo pisanje neozbiljno i smiješno. Drugi opet – neki biskup, kome se tobože Kovačić također obratio – smatra ga još nezrelim, za pisanje premladim čo-

vjekom, koji se međutim vlada kao da je »stotinu djevojaka obeščastio. a hiljadu žena zaveo. Brutalan ton i potpuno nepoznavanje života karakteriše vašu pripovijetku. Čini se, da ste vi vrlo malo naobrazbe i uljudbe uživali, rad čega vas sažaljevam. Učite vi rađe, učite, moj gospodine, jezike, književnost, kušajte se malko ugladiti, a kad vam bude četrdeset godina, pokušajte opet.« Napokon, nazivajući Kovačića »mizernom ličnosti«, pisac »Dobroćudnih razgovora« prigovara, što Kovačić »inače Aristofan u *Primorcu*, budali, opisuje današnje juriste, kao da se oni u njega ugledat imadu, kritizuje vladu i sabor, kanda je njegova doba i naobrazba tomu dorasla, podrugiva se *Obzoru* opančarskom ironijom, sumnjiči njegovog urednika, da je ikada vidio Ignjatijeva i t. d. i t. d.« Pisac *Dobroćudnih razgovora* na kraju tvrdi, da je Kovačić na račun neke svoje pripovijesti htio od urednika *Obzorova* (Josipa Miškatovića) izvući novaca.

Naravno, da je takvo pisanje izazvalo Kovačića, i on povodom toga piše feljton *Zloćudna prišaptivanja*, koji je izašao u »Primorcu«, br. 43 i 47 od 10. i 19. travnja 1878. Evo ga:

ZLOĆUDNA PRIŠAPTIVANJA

I

– Psss-t!
– Psss-t!
– Sad smo sami!
– Sad smo sami! Skoči čovjek iz prve sobe u drugu.
– Taj crni B. otišao je?
– Otišao je.
– Čestitam ti, feljtonisto! Čestitam.
– Zašto, amice kritičaru?
– Ugodio si svojimi »Dobroćudnimi razgovori« cijeloj vladajućoj stranci. Traži umah sjutra predujam od 100 for., ja ti jamčim, da ćeš dobiti.
– Ah, molim te! Vraga ću dobiti, već su počeli u Dioničkoj tiskari postupati s nami suradnici kao sa služnici.
– A otkuda ti znaš, »dobroćudni feljtonisto«, odnošaje urednika »Primorčeva«, odnošaje kraljevičke tiskare i koliko oni šilju svojim dopisnikom?
– Hm! To je vrlo lahko. Kad god što nadrljam, moram tako svoje feljetonisanje nazvati, jer pišem proti volji i svijesti, tada primem sama sebe, kakono se veli, za nos!
– Kako to: sama sebe za nos?
– Hm! Uzmem primjer evo u našoj redakciji. Psss-t! Samo tiše. Šaputajmo! Ta znaš, tuj je život kao kod jednodnevnih muha – danas jesmo, sjutra... Psss-t! Uh, da je meni o našem principalu pisati, o naših dopisnicih i pripisnicih! Uh – to bi ti istom bio feljeton, ali taj bi išao onako od srca! Ja, gledajuć, kako naš principal svaki čas putuje u Peštu na crnu kavu Tiszi, a u Beč na »vutku« k Ignjatijevu,

a to je negdje veoma ugodno onako pun novaca, dočim mi tuj drljamo i kujemo cijeli dan za kukavnu forintu, pa mi se smrči pred očima, i ja si nađoh urednika »Primorca«, da se s njim »dobroćudno razgovorim«, što sad tebi, »zloćudno prišaptivam«. O i ja, da ovako bez brige, punih žepova, putujem po Beču i Pešti, i ja bih s Ignjatijevim u pol sata pretresao sudbinu svih naroda svijeta, ma i nikada Ignjatijeva ne vidio! Ta znam, kao i naš principal, da Ignjatijev ne će nikada »Obzora« čitati, pa mogu nasukati lahko i na svoju ruku što hoću!
– Hm, to je baš istina. A je li lahko ovako feljeton, kako veliš, nadrljaš?
– Tako lahko, kao što i ti svoj kritički »Pregled za literarnu godinu 1877!« Amice kritičaru! Reci mi ipak, kako ti radiš kod toga svoga »pregleda«?
– Već ti riječ kaže, kako radim. Uzmem kazalo od »Vijenca«, on je prvi na redu, prebrojim pjesme, prebrojim pripovijesti, ispišem pisce i »pregled« je gotov!
– Dakle po tom ti niti ne pročitaš stvari?
– A, što da čitam? Toga bi mi još trebalo, ja ni vremena ne imam za takove ludorije!
– Pa kako onda ipak o nekih napišeš svoj sud, amice kritičaru?
– Vrlo lahak i jednostavan posao. O Šenoinu romanu »Seljačkoj buni« rekao sam ono, što su već po sto puti drugi kazali. O Beciću je lahko reći: »poznati naš novelista«. Ovakova fraza nas novinare puno ne stoji. Arnold mi je prijatelj, pa mi ga i u drugom koječemu treba, moram i njemu jednu objesiti.
– Dobro, dobro, kritičaru, ali ono je ipak odviše nespretno: nabrojiti naprosto, koliko je tko pjesama ispjevao, dakle A. toliko, B. toliko, Arnold (3) onoliko, pa onda bez svake premise dodati: »po tom se vidi, da je Arnold jedan od najboljih mladih pjesnika!«
– Nespretno sim, nespretno tam, rubrika »Prosvjete« bijaše punija, svomu prijatelju sam ugodio. Ali – možda je tebi žao, što se više ne obazreh na tebe! Smiri se, prijane, u budućem pregledu bit ćeš opet ti najbolji i najdarovitiji!
– Dakle, ono drugo si samo prebrojio?
– Ja sam uopće sve prebrojio, pa gdje mi je o ime oko zapelo, zasuh onako novinarsku frazu. Uvod u taj pregled, eh, ono su sve pabirci iz »Vijenca« i iz drugih novina, samo je ono moje: »dakle samo šest novela! samo 31 pjesma! ah, ah!« – Nu pa takovu interjekciju je opet lahko napisati i nije nužna velika darovitost, lakše je sjegurno, nego napisati šest novela ili ispjevati 31 pjesmu!
– Dakle tako ti radiš kod svoga »kritičkoga pregleda«; eh, šta ćemo, šmukljani smo svi; koga služimo, po njem se i ravnamo! Pa tako si ti pisao svoj divni »pregled« i za g. 1876?
– E, ondje sam dulje radio, pače prepisao sam i citat iz Preradovića na Pegaza! Je li je na mjestu bio, ne znam! Nu onda se je i dalo dulje raditi, jer nijesam morao naharmak ispuniti rubriku »prosvjete«, ko što sada.

– Čuješ, kritičaru, a što bi bilo, da i ja tebe upotrijebim za gradivo u kojem »dobroćudnom razgovoru«?

– Čisto jednako. Ja mogu tebe obijeliti opet u »Prosvjeti«!

– No budimo mirni i složni, ta znamo, koga služimo!

– Psst – Psss-t!

– Pss-t! Netko ide – crni B.!

U redakciju stupi crni B.

– Jeste li ispunili rubriku »Prosvjete«?

– Za danas ne, stavite »Mitlbachov oglas na ljekarije«.

– Da vam vašega – – – samo ćete badava novce brati! Ja radim jedini kao vol, drugi ste svi za ništa! No zato i ide tako! Do koj' dan – pa smo otfućkali svi skupa! Hej, što vi imate za feljeton danas? Jeste li nastavili »Dobroćudne razgovore«?

– Nisam; ne ima za sada – – pokaže feljetonista prstom na čelo i ponikne glavom.

– Vrag vas odnio! Pa zašto ste tuj! Danas će opet »Obzor« izaći u šest sati navečer! »Primorčeva« urednika pustite na miru, danas sjutra biste još mogli njegov feljetonista biti, on će valjda više plaćati nego pet forinti za dopisnika! Ja ću sam tražiti mjesto za urednika, kada se preseli u Zagreb. Mađara, vlade, vraga i sotone, svega mi je toga do grla! – Da im njihovoga – – – !

– Psss-t! Psss-t! Vi ste dakle naš, dragi gospodine B.!? – skoče feljetonista i kritičar i zagrle crnoga B-a.

– Kako vaš? – zapenta, gušeć se od vatrenih zagrljaja crni B.

– Mi isto tako mislimo: umah bismo postali suradnici »Primorca«, da bolje plaća; pa valjda i hoće, kada se preseli u Zagreb. Eh, onda ćemo pisati, a ne drljati, jer će nam ići iz srca i iz svijesti!

– A ja ću biti principal!

– Da, vi ćete biti principal, urednik »Primorca«, živio B. – živio B., urednik »Primorca«, principal!

– Kakova je to vika? – stupi principal »Obzora« u redakciju. – Što, živio principal? Ta ja istom sada nosim uvodni članak!

– Ali mi smo o njem čuli.

– Čuli? Kako čuli, ja ga zamislih pred pol sata i umah pisah, još je mokro. No – već je pol jedna, danas će kasno »Obzor« izaći. – I ode principal u svoju sobu.

– Evo, kritičaru, prevedite nešto iz ovoga staroga šalabaktra i napunite rubriku »Prosvjete«, kada još niste nastavili vašega mutnoga »pregleda«! A vi, feljetonisto, onako nešto u nimbusu napišite o današnjem našem razgovoru. Drukčije bude to teklo, kada budemo urednici »Primorca«!

– Pravo imate, crni B.! – Napisati ću mjesto »dobroćudnih razgovora« – »zloćudna prišaptivanja«!

– Napišite o čemu god, samo da je brzo gotovo.

*
* *

Sveopća uzrujanost. – Koj' je vrag vaš feljton, napisan za »Obzor«, odnio u »Primorac«? Ta od riječi do riječi, samo su imena promijenjena! To je prokletstvo! Da mu njegovoga!

– To je miraculum! Crni B.! – vikne zdvojno feljetonista.

– To je monstrum! – zapišti gnjevno kritičar.

– To je restitutio in integrum! – flegmatično zijevnu principal, došav iz svoje sobe. – Ono je spadalo u »Primorac« i ja sam »Primorcu« poslao. Ubuduće nemojte u našoj redakciji sakupljati raju i oblačiti ju u mrežu, jer joj svaki vidi golo tijelo, pa nam se samo rugaju. Vidite, ja sam iskreniji od vas, poslao sam feljeton tamo, gdje mu bijaše mjesto. Uostalom, to vam je neki omen kao budućih urednika i suradnika »Primorca«! – I principal se vrati u svoju sobu...

– Sad ga imaš! Da mu njegovoga – – ! – dahnu crni B.

– Miraculum! – s rezignacijom promrmlja feljetonista.

– Monstrum! – lupi šakom kritičar.

II

Svuda svijetlo po lijepoj, krasnoj, sretnoj i blaženoj Hrvatskoj. Sunce od petroleuma svijetli na hrvatskomu nebu i najžarčijimi traci obasipava neku kuću posred te divne zemlje, kuću napunjenu egipatskimi živimi mumijami i bistroumnimi »novimi Tirolci«, a okolo te kuće, pa u velikom redu cijelom Hrvatskom stoji vika, stoji žamor, stoji ijujukanje, stoji pjevanje najsretnijega naroda pod nebom – naroda hrvatskoga! Ta divna zgrada je uzvišeni Olimp »obzoraških bogova« i »polubogova« i Silenâ sa kozjimi capami! Užasno svijetlo petroleuma zasljepljuje ti jasan vid i moraš žmiriti, a da ne izgubiš zdrave oči! Svi bozi i polubozi su crni kao Arapi, samo jedan Silen je zelene boje, kozje je noge ispružio i lijeva krvave suze.

U Olimpu vlada bijes i užasna krika: Jupiter je povrijeđen! Jupiter je povrijeđen! Kad bi samo nas polubogove i Silene vrijeđala griješna zemlja prem smo sakrosanktni, ali Jupitra! Moramo uništiti, uništiti cijelu zemlju! Jupiter i principal Olimpa miže zlosrdnimi obrvami, a polubogove i Silene obuze strah i drhtavica – jer sad će zagrmiti Jupiter!

– Sve, sve ću vas pobacati iz Olimpa, a prvoga tebe, kukavi zeleni Silene, koga sam samo protekcijom vodenih bogova primio u visoki Olimp, ako mi ne nađeš čovjeka, koga imaš uništiti, našao ma koga, samo da se utaži naš olimpijski gnjev!

– Da tebe – zadreči čopor polubogova – ti si svemu tomu kriv!

– Imam ga! – ciknu Silen. Do sada lijevah krvave suze, bojeć se sudbine šepavoga Hermesa, sad ga imam! – I zaori obzoraški: eljen! Ta riječ mora se rabiti za volju Mađara.

– Znate, tko je preokrenuo imena moga podliska, koga si, uzvišeni principalu, poslao u »Primorac« – znaš tko? Ha, ha, ha! Imam ga!

– Tko? – grakne Olimp jednoglasno.

– Neki A. K. Onaj, što je dopuzao jučer u naš Olimp i donesao crnomu B. silan rukopis i tražio umah novce.

– A kako to govoriš, Silene, što bi dopuzao? Pjesnička fantazija! Vidiš, da su diljem Olimpa mekani parketi, a tu se već po samoj naravi mjesta stupa tiho – primijeti neki drugi Silen.

– Molim vas, šta bi taj pisao? Nađimo drugoga? – reče crni B.

– Za sada drugoga naći ne mogu, veliki Olimpe, a na toga baš mi je narastao novinarski zub!

– Pa svejedno! Za jedno čeljade ne tare si Olimp glave, upotrebi svu vlast našu, uništi ga, Silene!

– Jest, ja ću ga uništiti! A hoću li, principale, dobiti izvanrednu nagradu za to?

– Možda. A sada se odnesite u olimpsku kovačnicu i skujte žarke strijele, pa ih omastite najotrovnijom žuči, koje »obzoraški Olimp« neizmjerno imade i to mu je još najstalniji posjed.

Zeleni Silen protegnu kozje noge i ode zadovoljan u olimpsku kovačnicu. – U njoj ima još nevidivoga pokućtva. »Bukva« uspinje se nebu pod oblake u sredini njezinoj. »Bukva« je sveto drvo sjajnoga i nepogrešivoga »obzoraškoga Olimpa«.[1] U toj »bukvi« crpe svu moć i jakost svi počam od principala pa do zadnjega Silena, t. j. zelenoga. Često je dostatno, da samo izusti koj' riječ »bukva« – pa je uništio jednog zemskog čovjeka, ako se je podigao proti Olimpu. Ujedno je »bukva« vrlo popularna riječ u »obzoraškom Olimpu«; tako, kada su bogovi dobre volje, a to je oko svakoga prvoga, svi jedan drugoga krste »bukvom«, počam od principala do posljednjega Silena, a to je opet onaj zaleni. Pod »bukvom« stoji isklesana božica »brutalna glupost«.[2] Ovo je fatum svih »obzoraških Olimpljana«; njezinoj sili se mora pokloniti i isti principal, t. j. Jupiter! U njoj se sakriva najčarobnija moć i sila. I kada bogovi »obzoraški« počnu grmiti i vrištati iz sjajnoga Olimpa na zemaljsko pokoljenje, svaka druga riječ im je »brutalna glupost«! Kada je zeleni Silen unišao u olimpsku kovačnicu, kozje cape ugreznuše mu u crno blato sve do bokova, a ostalo tijelo pretvori se u figuru »cijepca«.

I sada pretvoreni zeleni Silen u figuri »cijepca«, toneć sve dublje u blato,[3] počme i moliti i zaklinjati sveto drvo – »bukvu« i krasnu božicu »brutalnu glupost«, da ga obasja višom svjetlosti od petroleumskoga sunca, da može osnovati strijele, kojimi će zgnječiti jednog zemskog crva, ni kriva što ni dužna sjajnomu »obzoraškom Olimpu« – nekakvoga A. K.

Bumb! Cijepac utone u blato do grla, gušeć se od ushita, palo mu je na um, kako će među ženskimi stvorovi uništiti toga A. K. Sjeti se zeleni Silen svojih muka i bijeda, dok je još živio među zemaljskimi stvorovi, kao »zemljeni cijepac«, pa gdje ćeš ljepšega uzora naći nego

[1] Tako prišaptiva taj zloćudni auktor u svom djelu, »Obzor«, br. 86. Listak »Dobroćudni razgovori« III.

[2] Tako prišaptiva naš zloćudni auktor u istom djelu.

[3] Tako prišaptiva naš zloćudni auktor u svom veličanstvenom djelu.

i opet u sebi! Lijepo li je, kad čovjek mnogo i mnogo iskuša! Zatim se izvuče iz blata, pokloni se još jednom »bukvi« i »brutalnoj gluposti« i poleti k bogovom, te im nešto prišapnu hrapavim glasom, oni zadovoljno kimnu, a zeleni Silen poleti – u sretnu i blaženu zemlju, kakovom ju je samo »obzoraški Olimp« mogao stvoriti, i pretvori se u staroga onoga patnika zemaljskoga.

Sada je postao Silen »obzoraškoga Olimpa« posve zemaljski stvor. Zemlja, kojoj se je imao u ime »obzoraškoga Olimpa« osvetiti, jest Kraljevica ili inače »Primorac«. Jao i pomagaj! »Savkoliki narod će još ljuće svisnuti, zemlja će popucati od tuge, a more uzavreti i poprskati kršne obale na kojih cvate Kraljevica«.[4] Tu je on našao žicu svojoj osveti – odnosno »obzoraškoga Olimpa«, taj bo neki A. K. izdaje u Kraljevici knjigu za zemaljske stvorove, a kada on izdaje u Kraljevici knjigu, onda je dosljedno on uvrijedio »obzoraški Olimp«! Ta kraljevička knjiga zove se »Baruničina ljubav« – o, pomozi mi sada ti »sveta bukvo« i ti »brutalna glupost« – sada ću ga uništiti, pa makar se vratio u »obzoraški Olimp« i bez kozjih capa, makar mjesto »cijepca« – pretvorio se u vječnu »kladu« – barem će veliki principal svoje slabe noge u me upirati!« – zanosno je zapištio Silen.

Udri dakle! Ali šta? Imaš ga! Uzor si sam!

»Baruničina ljubav« – ta knjiga valjda o aristokratih piše! Ha, ha, ha! Ta ja sam bio aristokrat i bio bi postao grof ili baron, da se nisam protekcijom urinuo u »obzoraški Olimp«, tako sam samo bio neki informator – srednja vrlo gipka olina između grofa odnosno barona i kočijaša![5] A taj A. K. sigurno se je sa svojom po naslovu aristokratičkom pripoviješću poklonio aristokratom – ili ako i nije, izvrći ćemo ga smijehu, pa ga uništimo! I tako je A. K. napisao jedno 50.000 molba na barune i grofove i svagdje bio odbit sa najnježnijimi opomenami. »Sie Schweinsleder sie --- so miethe ich einen Fakin, der sie tüchtig durchwalken wird« ---[6] Tako je mene kao informatora počastio jedamput grof, i ja si tu ugodnu uspomenu zapamtih, čemu je ne bi tu upotrebio? Da, onda se sjećam, kako su me jedamput »metnuli u grozan pac«, kada sam imao kao informator groficam i barunicam tumačiti u franceskom jeziku Isusovu riječ: »Ljubi bližnjega kao samoga sebe« – ko što i ja sada ljubim ovoga A. K., oblačeć ga u svoje odijelo, da zna bolje o aristokratih pisati. A kada sam se ustobočio kao cijepac i izbuljio oči, poslaše me među biruše, inuše i kočijaše,[7] da za grofice i barunice pomažem cipele čistiti, kad ne znam jezika i kad se ne umijem ponašati pristojno!

Tako valja, sve mi ide za rukom! – odahne skoro već umorni Silen.

Zadnji me je otpravio kao informatora ovako: »Čini se, da ste vi vrlo malo naobrazbe i uljudbe uživali, rad čega vas sažaljivam. Učite vi

[4] Ovako opisuje naš auktor pun divlje poezije dolazak Silena na buntovničku zemlju u Kraljevici. Listak.

[5] Veli naš auktor doslovce o tajnom životu grofova i barona.

[6] Tako karakterizuje naš auktor i veliki poznavalac finih aristokratičkih duša.

[7] Od riječi do riječi u auktoru našem. »Obzor«, listak, br. 86.

rađe, učite, moj gospodine, učite jezike, ugladite se, a kad vam bude četrdeset godina, pokušajte opet biti aristokratičkim informatorom![8]

Nakon mnogih patnja i nevolja dođem k najvećemu mađaronu, kod koga bijaše baš tada raspisano informatorsko mjesto, k barunu R. I stanem hvaliti njegovu energiju i samostalno razmišljanje i požrtvovnost u stvarih, koje toga zaslužuju. »Ta vi ste gavan duhom i imetkom, možete me uzeti za par grošića.« Barun R. me je mjerio od glave do pete: »Prestanite jedamput, razmete mađarski?« – Ne – zapentam zabezeknut – sad još i mađarski! Energični barun R. pozove nekakvoga Imbrića inuša s krupnom batinom, a moj informator bjež' iz sobe, *pa se sakrije na jedno mjestance, koje pristojnost ne dopušta imenovati!*[9]

To će biti dosta za toga A. K. – Vidite, »obzoraški bogovi«, lahko je meni, kada ja sam iz svoga života crpim, čim uništujem vašu vječnu dušmanicu, Kraljevicu, – odahne siputljivo već umoran i uznojen obzoraški Silen.

Tako je dakle postala »miserna ličnost«. – Ah, to je grozna riječ, kojom me počasti u samom »obzoraškom Olimpu« moj principal, *»da je umah iza mene počelo nešto padati kao iza site koze«.*[10]

Ah, svršio sam svoju misiju na zemlji! Sve me pluća bole. Rado puno o sebi govorim, pa i odviše bulaznim! O, osumnjičeni Jupitre »obzoraškog Olimpa« – moja *»opančarska ironija«* osvetila te je, ah, *sad ćeš mi pomoći sa nešto novčine! Ne gledaj, kakova sam ja zelena ptičica, koja se šuljam po »obzoraškom Olimpu«, nepogrešivom za sve narode, a da zdravo pogledaš, vidio bi, da nisam vrijedan, da iskidaš na hrptu mojem obzoraške batine!*[11] Propala je Kraljevica u mrak i egipatsku tminu, mene ne znaju po imenu i prezimenu u Kraljevici, dočim mi, ako smo i krivo – našli smo ga, koji se je drznuo uvrijediti »obzoraški Olimp«. – Drugi put ćemo pravoga naći! Hvala tebi sveto drvo »obzoraškog Olimpa«, *»bukvo«!* Hvala tebi, »brutalna glupost« – ja se povratih opet k tebi, ali sada nisam niti *»cijepac«* više... postao sam zloban majmun, koj' sam ugrizao otrovnim zubom nevina čovjeka!

U istom broju, u kojem je izašao drugi dio ovoga feljtona, donio je »Primorac« ovo Kovačićevo

Primjedba: Silen je Jorgovanić; *Joza* – Josip Miškatović; *Ignjatijev* – ruski general, koji je igrao važnu ulogu u rješavanju Istočnog pitanja.

[8] Od riječi do riječi u auktoru našem. »Obzor«, listak, br. 86.

[9] i [10] Tako kaže auktor, koj' prečesto uz svoju ženijalnu dosjetljivost prelazi u *»brutalan ton pisanja«.*

[11] Sve, što je podbrisano, jest riječ po riječ od našega auktora; gledaj »Obzor«, br. 86. Listak: »Dobroćudni razgovori«.

Priposlano

Gospodinu

RIKARDU FLIEDERU JORGOVANOVIĆU,

piscu podliska »Obzorova« u br. 86. t. g.

Novinarsko blato, kojim pljusnuste u moje lice kao *tobožnjem* piscu nekih podlistaka u »Primorcu«, koga ima u Vas toliko, da ga bez obzira bacate svakomu u obraz, tko Vam pod ruke dođe, to novinarsko blato, osim suda, gdje ću obračunati s Vami, pere moja prošlost i sadašnjost, koja je samo *đačka,* a nadam se, oprati će i budućnost.

Vi, koji se posvećujete i valjda ćete se posvetiti više novinarskoj službi, negoli naukom, možete ostati ravnodušan, ako u bjesnoći svoje bolesne fantazije izmislite najcrnije potvore i osvade i na temelju njih otimate drugome čast i poštenje u javnosti. Ali meni ćete dokazati pred sudom temeljitost nekakvih listova i odgovora na nje, koje si fingiraste u svrhu omašnijeg piskaranja, i čemu, držim, nitko ne će vjerovati.

Vi, vještiji možda novinar, nego đak, možete sve ruglu izvrći, mogoste i pripovijest »Barun. ljubav«. Čitateljstvo ne će odobriti Vaše strastvene buke. Međutim, cilj, koga imaste, kada ste posegli duboko u novinarsku kaljužu i izvukli pune ruke blata, te našli baš mene, da mi ga u obraz bacite, taj cilj, tko je uščitao Vaš »divni podlistak«, pogađa svaki, ali Vi ga ne postigoste.

G. Miškatoviću dao sam mnogo prije, nego bijaše dotičan podlistak u »Primorcu«, »neku pripovijest« – kako ju zovete – ne u redakciji »Obzora«, već u njegovu stanu u Jurjevskoj ulici, više kao glasovitu poznavaocu beletristike, nego politiku i uredniku »Obzora«. Nisam je dao kao član političke stranke A. ili B., jer pripovijesti ne spadaju na stranke. Pripovijesti može tiskati i »Obzor« i »Primorac« tim više od đaka, koj' u pravom smislu svoga zvanja ne može pripadati ni jednoj stranci.

»Mladu čovjeku pristoje se nježni ideali«. Čestitam Vam, posvetiste se vrlo nježnim idealom dokazom podliska »Obzorova«, br. 86. t. g. – U rječnik ću vazda gledati, kada ne ću šta znati i naučiti ću. To nije sramota. Ima ljudi, koji su nedavno još silom morali u gimnazijalne rječničiće gledati, da dođu teda negda na sveučilište, pa tko će živ reći, da je to sramota.

Konačno, primajući sa zahvalnošću Vaš savjet, da puno, puno učim, molim Vas, izvolite svoje *»famozne crtice«* o meni nastaviti, od mene bi bila besposlica odgovarati na nje; budu li uvrede temeljeće se na izmišljenih potvorah i osvadah: naći ćemo se na nadležnom mjestu; usto Vam *izjavljam,* da sam ja *»samo pripovijesti«* pisao u podlisku »Primorca« (Potvrđujemo Vam. Op. ur.), a to ću i nadalje; a budite uvjereni, da nisam niti sada bio došao k g. Miškatoviću, da Vam možda oduzmem zalogaj novinarskoga hljeba, rad šta Vi, u čem bi se rado varao, možda najviše pobjesniste; ne, bog sačuvaj, na to nisam mislio. Dotična pako pripovijest već je u mojim rukama i »bez batina« i tiskati će se u »Primorcu« – samo kao pripovijest.

A. K., pravnik

S pozdravom do viđenja.

Uz ovo »Priposlano« dodalo je uredništvo »Primorca« bilješku, kojom uzima Kovačića u zaštitu od napadaja »Obzorovih«. Ali već nekoliko dana iza toga, u br. 95. osvrće se »Obzor« na Kovačićeva »Zloćudna prišaptivanja«, na njegovo »Priposlano«, kao i na »Primorčevu« bilješku tvrdeći, da Kovačić svojom izjavom želi poreći, da je pisao nešto, o čemu uredništvo »Obzora« ima protivnih, vjerodostojnih dokaza.

LJUBLJANSKA KATASTROFA je štampana u »Hrvatskom domu«, zabavniku hrvatske omladine za godinu 1877. Taj je almanah izdavalo studentsko društvo Hrvatski dom, u kojem je spomenute školske godine Kovačić bio odbornik, te je biran i u redakciju društvenoga almanaha. U II. knjizi ovoga almanaha, u kojoj je izašla Kovačićeva *Ljubljanska katastrofa*, od poznatijih imena nalazimo kao suradnike još Jovana Hranilovića, Josipa Kozarca, Tomislava Maretića, Petra Markovića, Ferdu Müllera, Milku Pogačićevu i dr.

Društvo *Hrvatski dom* imalo je, prema svojim pravilima, »na hrvatskom sveučilištu gojiti društvenost i podupirati naobrazbu sveučilišnih slušatelja (»Dvije tri o društvu Hrvatski dom«, Hrvatski dom, 1877., str. VII.). Taj svoj cilj društvo je postizavalo priređivanjem društvenih sastanaka, na kojima su se držala predavanja, kao i zabava, koje su obično posjećivali u ono doba najpoznatiji hrvatski političari i kulturni radnici. Društvo je dalo i poticaja za prijenos kostiju Petra Preradovića u Zagreb, a isticalo se i inače u javnom životu Hrvatske. Jedan od najvećih uspjeha svakako je društveni almanah *Hrvatski dom*, od kojega je prva knjiga izašla god. 1876., a posljednja, četvrta, god. 1880. »Hrvatskom domu« bio je – pored nekih drugih – osobito naklonjen i August Šenoa, koji je u »Vijencu« s mnogo obazrivosti pisao o književnim sastavcima u »Hrvatskom domu«, preporučujući ga kao »već poznato i dosad uspješno poduzeće naše mladeži« (»Vijenac«, 1878., str. 326.).

O suputniku Kovačićevu (Andrijinu) u »Ljubljanskoj katastrofi«, Mijatu, držali su neki, da je to bio Andrija Palmović. Tako na pr. A. G. Matoš u Predgovoru *Izabranim pjesmama dra. Ante Kovačića,* str. VII–VIII, kaže između ostaloga: »... dok se ogorčeni pjesnik sjeća svog rodnog kraja, Zagorja, svoje Sutle i braće svoje Slovenaca, kod kojih je nekad kao maturant sa đakom Opicom, kasnijim Palmovićem, doživio per pedes onu krasnu Ljubljansku katastrofu.« Nasuprot tome, Jovan Hranilović, školski drug Kovačićev, misli, da je Mijat u *Ljubljanskoj katastrofi* – Kovačićev suučenik Miško Jerković. »S ovim posljednjim proputovao je Kranjsku. To je njegov suputnik u *Ljubljanskoj katastrofi,* a ne Andrija Palmović, kako to piše Matoš u uvodu u sabrane Kovačićeve pripovijesti. Andrija Palmović bio je stariji od Kovačića, rođen je godine 1847., dok je Kovačić rođen godine 1854. Oni se po svoj prilici nisu ni poznavali lično; nisu bili u isti čas ni u klerikatu, od kuda je Kovačić već za dvije godine iz liceja istupio.« (Jovan Hranilović, Moje uspomene na dra. Antu Kovačića, Prosvjeta, 1912., str. 201–202). Hranilović ima pravo, da Mijat u *Ljubljanskoj katastrofi* nije Andrija Palmović, nego Miško Jerković, ali nije točno, što on misli, da se Kovačić nije poznavao s Palmovićem. Štaviše, oni su – prema riječima samoga Kovačića – bili dobri prijatelji

(v. A. Kovačić, Stihovi, str. 277) i Kovačić je, kako smo već spomenuli, bio s Andrijom Palmovićem na »đačkom putovanju« do slapova Plive (vidi bilješku uz »Miljenku«).

Na »Ljubljansku katastrofu« izašao je samo jedan osvrt i to u »Agramer Presse«, br. 181 i 186, gdje neki *L-y* u članku »Der Almanach des Hrvatski dom« ocjenjuje radove u »Hrvatskom domu« za godinu 1877. Govoreći o »Ljubljanskoj katastrofi« kritičar prigovara njenoj razvučenosti, namještenosti, političkim reminiscencijama, sentimentalnosti i slabom prikazivanju osoba, tako da – prema riječima kritičarevim – autor samo katkad nalazi pravi, prirodni ton.

ZAGORSKI ČUDAK je izlazio u »Primorcu« od 15. ožujka do 3. travnja 1878., u brojevima: 32, 33, 37, 38 i 40. Autor nije potpisan, ali se po stilu vidi, da je taj »nekakav studiosus« – kako kaže pisac sam za sebe – zaista Kovačić. Kao autora »Zagorskog čudaka« smatra Kovačića i Jorgovanić u »Dobroćudnim razgovorima II.« (»Obzor«, br. 80 od 6. travnja 1878.).

BJEŽI-HAJKA je izlazila u »Slobodi« br. 43–53, od 9. travnja do 2. svibnja 1880. Podnaslov: *Humoreska Antuna Kovačića.* Tu je pripovijest predao Kovačić najprije A. Šenoi za »Vijenac«, ali zbog Kovačićeva pisanja u feljtonima »Iz Bombaja« Šenoa nije htio djelo objaviti, nego je pozvao Kovačića k sebi i, vrativši mu rukopis, izgrdio ga, tako da je Kovačić izazvan time, kad je počela izlaziti »Bježi-hajka«, donio ispod crte ovu napomenu:

»Urednik *Vijenca,* g. A. Šenoa obećao je ovaj rukopis tiskati. Sedam mjesecih čamio je u slavnoj redakciji. Na pismen upit glede toga pozvan bi uredničkom dopisnicom pisac osobno k uredniku. Tuj g. Šenoa među ostalimi izjavi, da pošto je pisac ovog rukopisa napisao najgnjusniju pamfletažu u *Slobodi* pod naslovom *Iz Bombaja* – kako na g. A. Š., tako na druge domorodne zemaljske literate, kojim nisu svi suradnici *Slobode* dostojni prašine na noguh otepsti i bez kojih je »naša zemlja« tabula rasa; pošto je nadalje okaljao crnom nezahvalnošću dobročinstva g. A. Š., jer mu je ovaj kao urednik više stvarih tiskao u *Vijencu:* – to stoga za sva vremena i sve vjekove, dok A. Š. uređuje *Vijenac,* od ovakovog pisca *Slobodine* pamfletaže ne će se ništa uvrstiti u *Vijenac.* – Čiji je dakle *Vijenac* list? Apage svaki Satanas *Slobode* daleko od njega! Međutim inače vazda – non quis, sed quid.«

Tri knjige Kovačićevih djela u zbirci »Noviji pisci hrvatski« (Stihovi, Feljtoni i članci, Prve pripovijesti) sadrže one njegove spise, koji su čitaocima bili najmanje poznati, jer su sve dosad bili većinom razasuti po novinama i časopisima. Od građe u njima skupljene bile su najpristupačnije njegove novele, izdane djelomično u »Sabranim pripovijestima« (1910) i nekim kasnijim izdanjima. Ali su i one u svim slučajevima objavljene bez autorovih bilježaka i članaka, koji su s njima u vezi. Manje pristupačni bili su Kovačićevi stihovi, jer je od njih u »Izabranim pjesmama« (1908) izišao samo neznatan dio. A najmanje. i gotovo nikako, bili su poznati Kovačićevi feljtoni i članci, iako su neki kritičari pisali i o njima. U svome predgovoru »Sabranim pripovijestima«, pod natpisom »Štiocu«, proglasio je Matoš podlistke »Iz Bombaja« najboljim invektivama u hrvatskoj književnosti, pored Starčevićevih sarkazama. Matoš je imao pravo. Činjenica, što im je dao kriv natpis – »Pisma iz Bombaja« – ne mora čitaoca pobuditi na misao, da ih možda nije ni čitao.

Proza i stihovi, sadržani u pomenute tri knjige, važan su književno-historijski dokumenat za proučavanje hrvatskih političkih i kulturnih prilika u sedamdesetim godinama, a i za njihova pisca lično. Većina njihove građe nastala je u doba, kad je Kovačić još bio đak, i kad se među hrvatskim sveučilištarcima vršio ideološki preokret od Strossmayerova jugoslavenstva prema pravaštvu. Kovačić je kroz nekoliko godina bio fanatičan Starčevićev sljedbenik. U svojim je spisima nastojao do kraja podražavati svog učitelja, i u pogledima i u stilu. Ti su spisi najbolja slika o načinu, kako je Starčević djelovao na omladinu. O tome je, uostalom, sa svoga stajališta, pisao i Šenoa u svome dnevniku, objavljenom u »Građi za povijest književnosti hrvatske«, knjiga 19.

Iz spisa u tri navedene knjige naslućuju se ujedno Kovačićev književni razvitak i njegov temperamenat. Iz njegovih se stihova može vrlo lako uočiti, koji su mu hrvatski pisci bili učitelji, i kako je on stajao napose prema Augustu Šenoi. No još se više iz njegovih prvih sastavaka – i stihova i proze – dade razabrati, kako je on u svojim javnim istupima bio neobuzdan, beskompromisno jednostran. Iz njih se vidi, kako je prilazio ljudima, kakve je izraze upotrebljavao u saobraćaju. Još najviše dokumentarne vrijednosti imaju njegovi feljtoni i članci objavljeni u novinama, jer je u njima istupao neposredno, bez literarnog uljepšavanja, onakav, kakav je bio. Podlisci »Iz Bombaja«, kao i drugi njegovi feljtoni, nemoju doduše nikakve izravne veze s njegovim najboljim djelom, romanom »U registraturi«, a ni s njegovim dužim pripovijestima, na-

stalima u prvim godinama njegovih književnih uspjeha (Baruničina ljubav). No osnovne stvaralačke karakteristike Kovačićeve, kako su izbile u njegovim romanima, vide se, na drugi način, izražene već tu – i u pozitivnim, i u negativnim crtama.

Šezdesetgodišnjica Kovačićeve smrti zabilježena je g. 1949. nizom prikaza i eseja, u kojima su pisci nastojali da na svoj način osvijetle ili istaknu pokoju stranu Kovačićeve književne ličnosti. No naučnom produbljivanju znanja o njemu nije tada pridoneseno mnogo. Za stogodišnjicu njegova rođenja, g. 1954., neka budu prvi ozbiljniji prilog ove tri knjige njegovih najmanje pristupačnih sastavaka.

Naučni istraživači Kovačića stoje pred nekoliko važnih i nedovoljno objašnjenih pitanja: Kovačićev odnos prema Starčeviću, njegov odnos prema Šenoi, njegovo stajalište prema socijalizmu, njegovo poznavanje stranih književnosti, postanak i karakteristike njegova stila, karakter i značenje njegove bolesti. U našoj naučnoj literaturi nije još ni postavljeno pitanje, kako je Kovačić stajao prema evropskim realističkim piscima svoga vremena. Ono, što je dosad o tome napisano, više je nabačeno nego dokazano.

Bez poznavanja osnovnih činjenica nema ni valjana tumačenja. Bez toga ne može biti ni eseja, koji bi imao veće značenje od manje ili više efektnoga književnoga vatrometa.

Već izdavanje ovih prvih Kovačićevih radova može izazvati neočekivane asocijacije i komentare. Prosuđujući znatan broj njegovih članaka, a pogotovu feljtone »Iz Bombaja«, današnji će se mirniji čitalac vjerojatno složiti sa Šenoom, koji je Kovačićevo pisanje te vrste nazvao pamfletažom. To je doista pamfletaža u punom smislu, duhovita doduše i po izrazu nova – ali strahovito jednostrana, žučljiva i žestoka, najžešća u hrvatskoj književnosti. U njoj su napadnuti svi glavni nosioci tadašnjega hrvatskoga političkog i književnog života, koliko nisu bili pravaši. Izrešetani su u njoj svi – i veći i manji, od Šenoe i Markovića do Račkoga i Jorgovanića. Koliko je Kovačić u svome pisanju bio nemilosrdan, i surov do bola, može se vidjeti već po jednom slučaju. U feljtonu »Kod egipatske tmine« prikazao je Jorgovanića, kako pleše na jednoj nozi. Aludirao je na činjenicu, što je Jorgovanić bio sakat. Bio je teško bolestan, od tuberkuloze, i jedna mu je noga morala biti amputirana. Uskoro je iza toga i umro, s 26 godina života.

Slijedeći Starčevića, Kovačić je napadao upravo one, koji su u sedamdesetim godinama stvarali osnove cijeloga hrvatskoga naučnoga i kulturnoga života. Budućnost je pokazala, koliko je u tome imao pravo. Najoštrije je u svojim člancima udarao upravo na Jugoslavensku akademiju, na njezine članove i na osnovne misli, iz kojih je izrasla. Nije pri tom očito ni izdaleka slutio, da će upravo ta akademija izdati njegove spise, sve odreda, pa i napadaje na sebe samu, vjerojatno najgrublje u cijeloj njezinoj prošlosti. Bez obzira na to, Jugoslavenska akademija drži svojom dužnošću, da učini što pristupačnijom hrvatsku kulturnu prošlost i njezine vrijednosti, bez obzira na to, kako su se pojedinci odnosili prema njoj. A Kovačić u toj prošlosti zauzima bez sumnje vrlo znatno mjesto.

A. B.

SADRŽAJ

Tehnička redakcija i grafička oprema
RADOSLAV N. HORVAT
Korekturu izvršio
Prof. EDO MARUŠIĆ
Štampano u tiskari
Izdavačkog zavoda Jug. akademije
Strojni slog
L. SMREKAR, F. MESAROŠ i F. REGEL
Prelom M. GLOGOVŠEK
Štampali
M. MOLINARI i VJ. ČEPIN
Uvezano u knjigovežnici
Izdav. zavoda Jug. akademije

24-05-2014			
03-12-2019			
21.08.21			
06-11-2021			

